KIRKMERAK 11

1939 YAZI

Werner Biermann

Çeviri: Ayşe Sarısayın

CAN

KIRKMERAK 11

Can Yayınları 1971

Sommer 39, Werner Biermann
© 2009, Rowohlt Berlin Verlag GmbH, Berlin
© 2011, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Nisan 2011
Bu kitabın 1. baskısı 3000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © iStockphoto.com
Fotoğraflar: © akg-images

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası

ISBN 978-975-07-1309-5

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

1939 YAZI

Werner Biermann

Almanca aslından çeviren

Ayşe Sarısayın

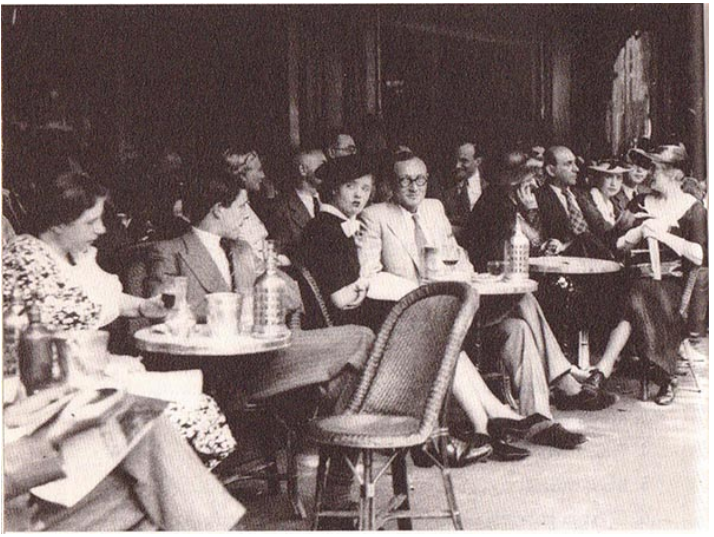
CAN

WERNER BIERMANN, 1945'te doğdu. Yazar ve film yapımcısı. 1972-1973 arasında *Stern* dergisinde muhabirlik yaptı. 1974'ten bu yana serbest yazar olarak çalışıyor. Çoğu tarihî konularla ilgili olmak üzere elliye yakın belgesel filme imza attı. Çalışmaları bugüne dek pek çok ödüle değer görüldü.

AYŞE SARISAYIN, 1957'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Alman Lisesi'nden sonra kimya mühendisliği ve işletme eğitimi gördü. Evli ve bir oğlu var. Babası Behçet Necatigil'in çeviri şiirlerini (*Yalnızlık Bir Yağmura Benzer*, Adam Yayınları, 1984) ve aile mektuplarını (*Serin Mavi*, YKY, 1999, Selma Esemen'le birlikte) yayına hazırladı. Babasına ilişkin anılarının yer aldığı *Çok Şey Yarım Hâlâ* adlı kitabı 2001 yılında (YKY) yayımlandı. *Denizler Dört Duvar* adlı ilk öykü kitabıyla 2004 Yunus Nadi Öykü Ödülü'nü, *Yorgun Anılar Zamanı* ile 2005 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. Bunları *Karakalem Resimler* (2008) adlı öykü kitabı izledi. Çocuklar için Erich Kästner'in *Don Kişot* ve Karl Ewald'ın *Tabiat Ana Anlatıyor* kitaplarını çevirdi.

İçindekiler

10 Mart 1939 Cuma: Hiç kimse bir ada değildir 11
1. Mart'ın on beşi 25
2. Şeytan iksiri 77
3. Mayıs uzaklarda 109
4. Sinir harbi 183
5. Marş müziği 219
6. C'est la guerre! 245
Notlar 307
Kaynakça 309

Paris'te bir kafenin kaldırımdaki masaları, 1939 ilkbaharı.

10 Mart 1939 Cuma

Hiç kimse bir ada değildir

No man is an island, entire of itself;
every man is a piece of the continent,
a part of the main...[1]

JOHN DONNE

Günlerdir kar fırtınası altında olan Moskova'da, Komünist Parti'nin XVIII. Kongresi'ni açan Genel Sekreter İosif V. Stalin, dünyanın yeniden paylaşımı için bir süredir bir savaşın başladığını açıklıyor. Bir tarafta saldırgan devletler Japonya, İtalya ve Almanya, karşılarında ise ABD, Fransa ve İngiltere. Ancak tehditlerin karşısında geri çekilen bu devletler, Çin'i, İspanya'yı, Etiyopya'yı, Avusturya'yı ve Südet Bölgesi'ni kurban ederek saldırganları yatıştırmayı denediler. Bu durum, Stalin'e göre "ciddi bir fiyaskoya yol açacak."

Doğuda, çok daha uzaklarda, Sibirya'da Fyodor DaniloviçToropçenko her günkü gibi diğer mahkûmlarla

1. (İng.) Hiç kimse bir ada değildir, kendi başına; herkes bir parçasıdır anakaranın, asıl olanın bir parçası. (Ç.N.)

birlikte ormanda çalışıyor. Agul kampının mahkûm işçileri önceki gece budanan ağaç dallarını karın altından çekerek çıkarıyorlar. Nefes alıp verdikçe, dudaklarından buzdan bir bayrak çıkıyor sanki. New York'ta henüz gün doğmamışken, Agul'da soluk bir gün batımı yaşanıyor. Agul, Kungu Irmağı'nın kuzeyde Kan Nehri'yle birleşen bir kolu. Bunlar New York'ta ya da Avrupa'da bilinmeyen yerlerin isimleri. Moskova'da korku dolu fısıltılarla konuşuluyor. Fyodor, savaşın hayatında hiç, ama hiçbir şeyi değiştirmeyeceği çok az insandan biri olacak. 1947'ye dek Gulag'da tutuklu kalacak ve zorunlu çalışmasını sürdürecek.

Varşova'da piyanist Vladislav Szpilman yakasını yukarı kaldırmış, Marszalkowska Caddesi'nde yürüyor. Ellerinin donmaması için parmaksız eldivenler giymiş. Yarım saat içinde Varşova radyo istasyonunda kuyruklu piyanonun başına oturacak ve Chopin çalacak. Genç piyanist, besteler de yapıyor, hem iddialı senfonik müzikler hem de hafif müzik parçaları. Polonya'daki tüm gençler onun özlemle ve aşkla, aşk özlemiyle dolu başarılı melodilerini biliyor. Altı aya kalmadan, 1 Eylül 1939'da bir Alman top mermisi Polonya radyo istasyonunu vuracak ve Vladislav Szpilman'ın çaldığı Chopin, ansızın kesintiye uğrayacak.

Sabah saatlerinden itibaren Orta Avrupa'da da hava birdenbire tekrar soğudu; kış, kar ve buzla birlikte geri geldi. *Prager Tagblatt* gazetesinin redaktörü Max Brod, Prag'da, çalışma masasının başında oturmuş, yeni yazıları gözden geçiriyor. Çoğunlukla Reich'tan ya da Ostmark'tan –ilhaktan sonra Avusturya bu isimle anılıyor–

iltica ederek Prag'da yaşamaya çalışan, Almanca konuşan yazarların makaleleri bunlar. *Prager Tagblatt* Almanca olup da hâlâ özgür haberlerin ve görüşlerin okunabildiği son gazetelerden biri yeryüzünde. Brod, pek çok yazara ayakta kalabilmeleri için destek oluyor; genellikle yayımlayabileceğinden daha fazla makale kabul ederek yayımlamadıkları için de ödeme yapıyor. Gazeteye gün boyunca gelip gidenler oldu, herkes hararetle tartışıyor, askerî birlikler hareketli, kent telaşlı. Max Brod, olayların nereye varacağını seziyor. Ancak beş gün içinde Prag'da yaşamaktan vazgeçmek zorunda kalacağını, her şeyi ardında bırakarak Filistin'e kaçacağını tahmin edemiyor...

Prag'da büyük bir karmaşa var. Bu sabah Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Emil Hácha tuhaf bir talimat verdi: Pressburg ile diğer bazı Slovak kentleri Çek birlikleri tarafından kuşatılacak. Hácha, Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin Slovak Başbakanı Jozef Tiso'nun görevden alındığını da açıklıyor. Cumhurbaşkanı bu şekilde Slovakya'nın ayrılma tehlikesini önlemeye çalışıyor.

Aynı günün öğle saatlerinde Berlin Voßstraße'deki Yeni Şansölyelik Binası'nda Adolf Hitler, sekreterinden Bakan Joseph Goebbels'i aramasını istiyor. Goebbels acilen bir toplantıya gelmeli. Sekreter, Führer'in birdenbire çok heyecanlandığını ve bir şeyler yapma isteğiyle dolduğunu düşünüyor. Belli ki Çek-Slovak çekişmesi, Hitler için olağanüstü bir ilham kaynağı.

Aynı dakikalarda Berlin yakınlarındaki Sachsenhausen Toplama Kampı'nda öğlen çorbası dağıtılıyor; mah-

kûmlar kazanların önünde uzun kuyruklar oluşturmuş. On dokuz yaşındaki Bernhard Wicki sıraya girmiş sabırla beklerken, tutukluluk öncesindeki heyecan dolu günlerini hatırlıyor. Gözlerinin önünde, öğretmeni oyuncu Gustaf Gründgens'in hayali. Bernhard Wicki farkında olmadan onun jestlerini tekrarlıyor...

Vatikan'da Katolik Kilisesinin en büyük bayramlarından birinin kutlanması için son hazırlıklar yapılıyor. Yeni papa bu pazar, yani öbür gün resmen takdim edilecek. Eugenio Pacelli bir hafta önce yeni papa seçildi; XII. Pius adıyla yeryüzündeki tüm Katoliklerin başkanı olacak. Binlerce konuk ve on binlerce hacının arasında, Katolik Joseph P. Kennedy de var. ABD Başkanı Roosevelt'in vekili, Londra'daki Amerikan büyükelçisi. Kennedy'ye çocuklarından bazıları eşlik ediyor: Jack diye hitap ettikleri yirmi bir yaşındaki John Fitzgerald, kız kardeşi Eunice ve Kennedylerin en küçük oğlu, Edward (Teddy). Teddy yarın özel bir Kudas ayini sırasında papanın elinden ilk kutsal şarabı ve ekmeği alacak; Papa, Joseph, Jack ve Eunice'i kutsayacak. Bu olay, Bostonlu mültimilyoner Joe Kennedy'nin toplumsal anlamda kabul görmek için hayatı boyunca sürdürdüğü mücadelenin doruk noktalarından biri.

Siegburg'da yirmi yaşındaki genç bir kız oturma odasında oturmuş, radyo dinliyor. Ilse Fröhlich bir yandan da tutkuyla âşık olduğu, ama çok uzaklarda, Greifswald'de askerlik yapan arkadaşı Rudi'ye mektup yazıyor. Radyoda Zarah Leander'in buğulu sesiyle söylediği bir şarkı: *Aşk Bir Günah Olabilir mi?* Evet, belki. Ilse'nin Rudi'yle yaşadığı, özlemini çektiği aşk, yasak ve ağır hapis cezasına yol açabilecek bir aşk.

Viyana'da Rothschild Sarayı'nda Yahudi göçü şube şefi SS Yüzbaşı Adolf Eichmann, istatistikler üzerine derin düşüncelere dalmış. Eichmann, amirleri tarafından olağanüstü becerikli bulunuyor: *Anschluss*'un, yani Avusturya'nın Alman Reich'ına ilhakının ardından, bir yıl önce Viyana'daki görevine başladığından bu yana en az 120 000 Avusturyalı Yahudi göç etti. Göç, Yahudilerin sürgüne gönderilişinin resmi adı. Savaşla birlikte göç akla gelmeyecek boyutlara ulaşacak ve Eichmann'ın çalışma alanı tümüyle değişecek.

Berlin-Kreuzberg'de işsiz mühendis André Hoevel bir arkadaşına gidiyor. Daha doğrusu ona iş bulabilecek yaşlı bir tanıdığına. Hoevel'in belgelerinde eksikler var, zor olacak bu yüzden. "Yasaklanmış Komünist Parti propagandası" nedeniyle uzun yıllar hapsedildiği toplama kampından kısa bir süre önce salıverildi. Karısı Anneliese de yirmi aydır, daha önce üç yıl hapis yattığı toplama kampında, "koruyucu gözaltı"nda. Hoeveller devrimin zaferine inanan ateşli ve cefakâr iki komünist. Bu çağın, birbirine *zıt* ideolojiler olan faşizm ve bolşevizmin mücadelesinde belirleyici olacağını biliyorlar.

Leipzig Sağlık Müdürlüğü'nde görevli Doktor Horst Schumann, çalışanlarıyla kısa bir toplantı yapıyor. Schumann'ın talimatı doğrultusunda gelecek hafta yine bazı genç kadınlar ve erkekler kısırlaştırılacak. Karşı çıkan hastalar olduğunda kaba kuvvet kullanmak gerekiyor kimi zaman, bu da hiç hoş olmayan görüntüler ortaya çıkarabiliyor. Parlak bir tıp adamı olmakla kalmayıp iyi bir yönetici de olan Schumann, bu küçük müdahalelerin ne kadar önemli bir görev olduğunu çalışanlarının da an-

lamasını istiyor. Bu konu, halkların kaçınılmaz mücadelesiyle, Almanların kamu sağlığıyla ve "ırk saflığı"yla ilgili sonuçta.

Londra'nın Hampstead banliyösünde yaşlı, inançsız bir Yahudi pencereden bahçeyi seyrediyor. Öğleden önce bir an güneş çıktı, şimdi yine yağmur çiseliyor. Sigmund Freud, hastalığıyla ilgili boş hayaller kurmuyor. Kanser. Dört kez ameliyat olması, kalıcı bir yarar sağlamadı. Ara sıra hasta kabul ediyor, Viyana'dan kurtardığı koltuğa uzanan hastaların anlattıklarını dinliyor hâlâ. Freud, bugünlerde yine saldırma ve yok etme eğilimi üzerine düşünüyor sık sık. Birkaç yıl önce pasifist psikanalist Freud, pasifist fizikçi Albert Einstein'a şu soruyu sormuştu: Diğerlerinin de pasifist olması için daha ne kadar beklememiz gerekiyor?

Pabucu dama atılan politikacı Winston Churchill, İngiltere'de Kent'teki şatosunda resim yapmak üzere atölyesine kapanıyor. Altmış dört yaşında, ardında büyük bir politik kariyer var, ancak kimse onu dinlemek istemiyor artık, çünkü şimdi Chamberlain ve Daladier iktidarda. Almanya'nın tehditlerinin karşısında korkakça geri çekilen ve Berchtesgaden'deki "piç"in istediği her şeyi yapmasına yavaş yavaş izin veren *appeasement*[1] politikacıları; akıl almaz bir silahlanma, bir yıl önce Avusturya'nın ilhakı, geçen sonbahar Çekoslovak topraklarının bir kısmının işgali. Chamberlain'in verdiği söz, *Peace in our time*[2], hayır,

1. (İng.) Taviz. (Ç.N.)

2. (İng.) Zamanımızın barışı, Münih Anlaşması'ndan sonra Chamberlain'in İngiltere'de yaptığı konuşma. (Ç.N.)

uzun süredir kendi iç sürgününü, *Wilderness Years*'ını[1] yaşayan Churchill'in buna inanması mümkün değil. Churchill haklı, altı ay içinde savaş kabinesinde bakan olacak.

Cezayir, ilkbahar güneşinin göz kamaştıran ışıkları içinde. İşsiz felsefe öğretmeni Albert Camus, annesini ziyaret etmek üzere tramvayla işçi mahallesi Belcourt'a gidiyor. Yirmi altı yaşındaki Camus, haftalardır Kafka'yla meşgul. *Absurde* konulu bir yazı yazmak istiyor; tanrıların gazabına uğrayarak bir kayayı tekrar tekrar dağın tepesine çıkarmakla cezalandırılan Sisifos'la ilgili. Okuma yazma bilmediği için hiç kitap okumamış olan annesine bunu anlatamaz, ama *Alger républicain*'de gazeteci olarak çalışma olasılığından söz edebilir. Cezayir, Fransa'ya ait ve Fransa'yı ilgilendiren her şey, sömürgeyi de etkiliyor.

Şair Joseph Roth, Tournon Caddesi'ndeki Kafe Tournon'un üst katındaki küçük odasında, yatağında yatıyor. Sarhoş. Yazmayı denediyse de başaramadı, artık başarabildiği hiçbir şey yok neredeyse. Döneminin en önemli yazarlarından biri olduğunu o da biliyor. Ancak 31 Ocak 1933'te Hitler'in Reich Şansölyesi olmasının ardından Almanya'yı terk ettiğinden bu yana, hayatı tırmanması gereken uzun bir yokuş yalnızca. O sıralar, arkadaşı Stefan Zweig'a şöyle yazmıştı: "Kişisel trajediler bir yana –yazınsal ve nesnel varlığımız tümüyle yok edildi– her şey yeni bir savaşa doğru sürükleniyor. Barbarlık, yöneti-

1. *Wilderness Years*, 1981'de Ferdinand Fairfax'ın yazıp yönettiği, Churchill'in hayatını ve özellikle politikadan uzak kaldığı zorunlu sürgün yıllarını konu alan dizi. (Ç.N.)

mi ele geçirmeyi başardı. Boş hayallere kapılmayın, kıyamet kopuyor." O zamandan beri felaketlerin ardı arkası kesilmedi; Avusturya'da bir hastanede yatan ve iyileşmesi mümkün olmayan karısının kaderi, kıskanç sahiplenme talepleri yüzünden kısa sürede hüsranla sonuçlanan umutsuz yeni aşk ilişkileri, göçmen olarak yaşadığı güçlükler, eski yayıncılarla ve okurlarla kopukluk, Almanca metinlerin hiç kimseyi ilgilendirmediği ülkelerde geçen anlamsız günler; sonunda aşırı alkol ve umutsuzluk.

Birkaç sokak ötede, Kafe Flore'da genç bir öğretmen kadın sıcak sobanın iyice yakınına oturmuş, not defterine hızla bir şeyler yazıyor. Simone de Beauvoir, *Konuk Kız* adını verdiği romanı üzerinde çalışıyor. Arkadaşı Jean-Paul Sartre ve Olga adında bir genç kızla yaşadıkları *trio*'nun hikâyesi. Beauvoir ve Sartre, "politikadan ve tarihten bağımsız" kendi belirledikleri bir hayatı sürdürmek ve kaderlerinin efendisi olarak kalmakta ısrarcı. Savaş tehlikesi konusunda Simone, "her şeyin, hatta en acımasız haksızlıkların bile" savaştan daha iyi olduğuna inanıyor.

Akşama doğru Burgos'taki (Castilya) geçici hükümet merkezinde Francisco Franco günün raporlarını inceliyor. Otuz üç ay önce İspanya'nın yasal demokratik yönetimine karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunan, ancak bu girişimi Hitler ve Mussolini'nin yardımlarıyla uzun bir iç savaşa dönüştüren General, "kızıl Madrid"in çelişkileri yüzünden nasıl uçuruma sürüklendiğini sükûnetle izliyor şimdi. Başkenti savunanların araları açıldı, Cumhuriyetçilerin arasında önemli ayrışmalar oldu. İki hafta önce Fransa'ya uçan Başbakan Juan Negrín, faşist-

lere karşı direnişi yeni baştan organize etmek üzere döndü. Buna karşı barış pazarlıklarını destekleyen Albay Segismundo Casado önderliğinde bir grup var. Komünistlerin dışındaki tüm partiler birleşiyor. Negrín sonunda pes ederek Fransa'ya gidiyor. Ve şimdi, bu son umutsuz iktidar savaşında komünistler Casado'yu devirmeye çalışıyor. Kuşatma altındaki Madrid sokaklarında çatışmalar beş gün sürüyor, iki bin kişi ölüyor. Komünist ayaklanmayı bastıran Casado, Franco'ya barış görüşmeleri teklif ediyor, ancak Franco yalnızca Cumhuriyetçilerin koşulsuz teslim olmalarını kabul etmekten yana.

O akşam Georg Elser, Schwaben Alpleri'ndeki Königsbronn'da iskambil oynamak üzere kasaba lokaline gidiyor. Doğrusu Elser çok iyi bir oyuncu, ancak endişeli. Bir süreden beri değiştiğini hissediyor. "Aklın başka yerlerde," diyor arkadaşları. Kimi zaman başkalarıyla, erkek kardeşiyle örneğin, geçen sonbahardan beri kafasını kurcalayan, gece gündüz düşünmekte olduğu planları konuşmak için büyük bir istek duyuyor. Ama kendini tutması gerek, asla baştan çıkmamalı! Georg Elser, gelmekte olduğunu gördüğü savaşı engellemeye karar verdi. Bu yüzden de, savaşı çıkartacağından emin olduğu adamı öldürecek.

Avrupa'da gece olurken, New York'ta hafif bir öğleden sonra yağmuru çiselemeye başlıyor. Buna rağmen gökdelenlerin üst katlarından, örneğin Empire State binasına on kilometre uzaklıktaki New York Dünya Fuarı'nın sembolü Trylon'u görmek mümkün. İki yüz on metre yüksekliği ve üçgen kaidesiyle Long Island üzerinden ilkbahar semalarına doğru yükselen dar bir piramit. Alt-

mıştan fazla ulus, gelmesi beklenen yaklaşık yirmi milyon ziyaretçiye "Ülkelerin Denizi"ndeki "Barış Salonu"nda yarının dünyası hakkındaki düşünceleri sunmak üzere dünya fuarının açılışına hazırlanıyor. Yarının dünyası, güzel ve yaşanmaya değer. Heyecan uyandıran salonlarda ve pavyonlarda yalnızca ülkeler değil, Ford Motor Company, US Steel ya da General Motors gibi büyük şirketler de temsil ediliyor. Küçük bir tren –öncelikle ziyaretçilerin çocukları için– dünyaca ünlü binaların benzerlerinden oluşan minyatür bir kentin içinden yol alacak. Ancak bir proje var ki, genç yaşlı herkesin ilgisini çekecek: yürüyebilen ve konuşabilen robot Electro ile onun sempatik küçük robot köpeği Sparko.

Yazar Thomas Mann ve karısı Katia o saatlerde New York'ta her zaman konakladıkları Hotel Bedford'dan, Pennyslvania istasyonuna gitmek üzere taksiyle ayrılıyorlar. Thomas Mann, alelacele kaliteli birkaç puro satın alıyor. Altıbuçukta tren Detroit'e hareket ediyor. "Trende akşam yemeği, kulüp vagonu" diye not alıyor Thomas Mann sonradan. Birkaç aydır Princeton'da (Massachusetts) yaşıyor, günlerden beri de ABD'de konferanslar vermek üzere uzun bir yolculukta. Dünyaca ünlü eserlerin (*Buddenbrook Ailesi*) ve Nobel Ödülü'nün sahibi yazar, Almanya'dan iltica etti ve ülkesindeki Hitler rejimine karşı savaşmak için tüm prestijini ve kalburüstü çevresini kullanıyor; Hitler'e karşı demokrasinin önlenemez zaferini vaat ediyor. Yarın, yani cumartesi günü Detroit'in büyük opera binasında bir program yapılacak, beş bin dinleyicinin katılımı bekleniyor.

Thomas ve Katia Mann, yemek vagonundaki mükemmel akşam yemeğinin ardından hayli erken bir saatte kompartımanlarına çekiliyorlar.

Bu Cuma, yani 10 Mart 1939, savaşın mümkün olduğu gün. Ve de muhtemel. Şimdilik birbirleriyle hiç ilgisi olmayan tüm bu insanlar –ve onlarla birlikte Avrupa'da milyonlarcası– kurtulamayacakları bir girdaba kapılacaklar. Savaş, herkesi tek tek yakalayacak ve ortak bir kadere sürükleyecek; milyonları birbirinden ayıracak; erkekleri ölmeye ve öldürmeye gönderecek; pek çok insan izlenecek, tutuklanacak, hapsedilecek, işkence görecek, bazıları giyotin altına yatırılacak; milyonlar yük vagonlarında taşınacak ve fabrikasyon ölümlere gönderilecek. Ve sonunda, altı yıl içinde, dünya tümüyle değişmiş olacak. Yalnızca çok az sayıda Alman savaştan coşku duyacak, 1914'te ebeveynlerinin duyduğu gibi, ama çoğu, hatta tümü işin içinde olacak; bazıları ise Eichmann gibi yükselerek 10 Mart tarihinde henüz akla hayale gelmeyen suçlar konusunda kariyer yapacak.

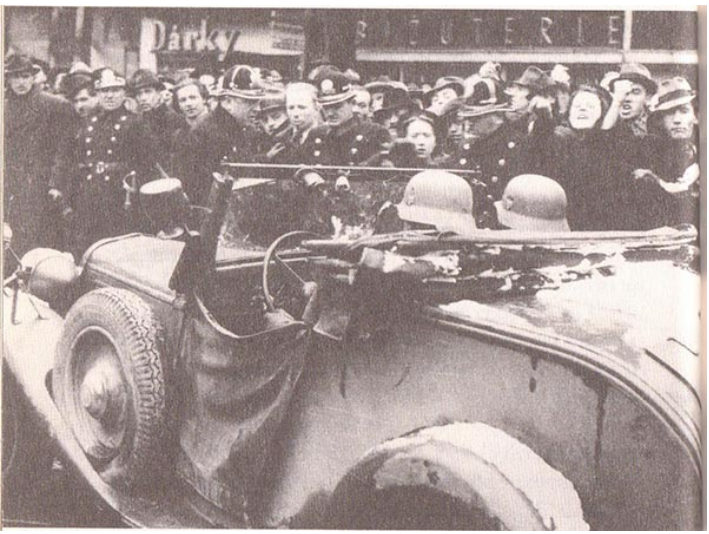
Çünkü Thomas Mann yemek vagonunda akşam yemeğini yerken, yerel saatle akşam sekizde Hitler ve Goebbels, Berlin'deki Yeni Şansölyelik Binası'nda, Führer'in kocaman, loş çalışma odasında oturuyorlar. Führer, Propaganda Bakanı'nın tavsiyesi üzerine akşam Halk Tiyatrosu'ndaydı; dikkatleri başka yöne çekmek için. Ne kadar çok eğlendiğini herkes görmüştü. Tiyatroya giderek rahatlayan biri, kötülük planlayamaz! Oysa Hitler öğle saatlerinden beri Çekoslovakya saldırısını ve göz diktiği avı mücadele etmeden ona bırakmadıkları takdirde başlatacağı savaşı planlıyor. "Çekler ile Slovaklar arasındaki anlaşmazlık," demişti Goebbels'e, "bahane olacak. Vurmak için doğru zamanlama."

Geçen sonbaharda, Batılı politikacılar Südet Bölgesi'nde Almanların yaşadığı yerlerin dramatik durumunu kabul ettiklerinde, Hitler şu sözü vermişti gerçi: Böylece taleplerimin tümü karşılanmış oluyor artık. Ancak Chamberlain ve Daladier'nin gösterdiği beklenmedik kolaylık

Prag'ı almasını olanaksız kıldığı için kızgındı aslında. Bu yüzden şimdi aradığı bahaneyi bulduğuna inanıyor. Yalnızca Slovak politikacıların Çeklere karşı Almanya'dan yardım istemelerini sağlamak gerekecek. Bir dakikalığına bile olsa, böyle olduğunu ileri sürebilmeli.

İki üç gün içinde, savaşın birkaç aya kalmadan patlak vermesini sağlayacak dinamikleri harekete geçirecek. Savaş kaçınılmaz değil, ama bu gece, yorgun düşmüş Goebbels'in karşısında derin monologlarını sürdüren adam ne yapıp edip savaşın çıkmasını sağlayacak. Savaşı uzun süredir planlıyor çünkü, on beş yıldan beri. Çürütülemez gerekçelerden ötürü, "Doğu" ile büyük bir savaşı sadece kaçınılmaz değil, tarihî olarak da zorunlu görüyor. 1933'te karar vermişti: "Savaşı kesinlikle ben yöneteceğim. Bu benim görevim."

Yarın öbür gün Prag yönünde belirleyici adımı atma fırsatını yakalayacak... İstediği savaşı elde edecek, ancak bu kesinlikle onun istediği savaş olmayacak: Stalin'e değil, Churchill'e karşı savaşmak zorunda kalacak; hatta sonraları her ikisine karşı.

Alman birliklerinin Prag'a girişi; 15 Mart 1939.

Birinci bölüm

Mart'ın on beşi[1]

12 Mart 1939 Pazar, Paris. Öğlene doğru güneş çıkıyor, soluk ve kararsız bir kış güneşi. Luxembourg Bahçesi'ndeki banklarda yaşlı kadınlar oturuyor, yakında gelmesi beklenen ilkbaharın provasını yapıyorlar sanki. Yaşlı bir adamla torunu çevrelerinde uçuşan güvercinlerle serçeleri ekmek kırıntılarıyla besliyor. Pazar günlerine özgü huzurun resimleri Fransa'da ve Batı Avrupa'da hep birbirine benziyor; parklarda, caddelerde, büyük saksılar içindeki palmiyelerin, gelecek güzel mevsimin müjdecisi gibi göründüğü kafelerin kış bahçelerinde.[1]

Bulvarlardaki büyük modaevlerinin vitrinlerinde, bahar giysileri şimdiden seçilebilir: göbeği açıkta bırakan gece elbiseleri, diz boyunda genişçe dalgalanan swing etekler, sert pamukludan bir hayli cesur iç etekler (ancak savaştan sonra jüpon olarak zafer alaylarında boy gösterecekler). Coco Chanel, rengârenk "Çingene giysileri" koleksiyonunu sergiliyor, gündüzleri bolerolu dar elbiseler ve geniş kemerler, Parisli bir kadın için belki en doğru seçim.

1. Almancası *Die Iden des März*. Iden eski Roma Jülien takviminde mart, mayıs, temmuz ve ekim aylarının on beşinci, diğer ayların on üçüncü gününe verilen isimdir. *Die Iden des März* kavramı, aslen Julius Caesar'ın MÖ 44 yılının 15 Mart günü öldürülmesiyle ilişkilidir. (Ç.N.)

Kürklerde leopar, fok, tilki, astragan, samur ve sansar tercih ediliyor, köpekbalığı derisinden ayakkabı ve çantalar moda. Pratik ev giysilerinde, geçen sezondan bu yana bele oturan bol kadın pantolonları çok tutuluyor, basın tarafından "Alman kadını" için pek uygun bulunmasa da, Almanya'da da böyle.

Buna karşılık erkek modasında Alplere özgü kısa deri pantolonlar yenilik olarak görülüyor, Führer ve Reich Şansölyesi Adolph Hitler'in Obersalzberg'de yaz günlerinde, hatta resmî ortamlarda da giymeyi alışkanlık haline getirdiği gibi. Bunun dışında golf pantolonlar, Norfolk ceketleri ya da örgü kravatlarla sade spor ceketler hâkim.

Ancak Alman modası, uluslararası cazibe ve şıklık akımına sırt çevirmek üzere. Nasyonal sosyalist ideoloji, kontrollü olarak bu alana da giriyor ve Alman kadınının giyim tarzını belirlemeye çalışıyor. Kadın dergilerinin kapak resimleri bu konuyu aydınlatıyor: dolgun bir sarışın, yöresel giysileri ve önlüğüyle cennet gibi bir ilkbahar çayırında oturmuş, küçük kızının armağan ettiği çiçekleri alıyor (*Deutsche Illustrierte*), Salvador Dali'nin yaptığı, çağdaş sanatın zirvesinde bir kapak (*Vogue*) ya da *Harper's Bazaar*'ın şık, sanatsal biçimde düzenlenmiş başlıkları.

Reklam dünyasında da benzer bir durum var. Kendinden emin kadınların güzel yüzleri, her yerde tanıtımın merkezinde. İngiltere'de güzelliğiyle baş döndüren bir kadın şuh bir edayla hafif içimli Craven-A sigarasından bir nefes çekerken (*Will not affect your throat*)[1] ya da Fransız bir model Martell konyaklarıyla "umut dolu dakikalar" için söz verirken, Alman kadını reklamlarda yalnızca arkadaş ve anne olarak yer alıyor. Sigara kullanma-

1. (İng.) Öksürtmez. (Ç.N.)

yan, içki içmeyen, mümkün mertebe makyajsız, ama buna karşılık spor yapan ya da en azından yürüyüşü seven bir kadın.

Daha önceleri dünyaca ün kazanmış Berlin modası neredeyse kaybolmak üzere; 1933 yılında Yahudilere ait 176 kadın giyim firması varken, bir tane bile yok artık. Sahipleri Yahudi olan bu işyerleri tasfiye edildi ya da devlet tarafından kamulaştırılarak, "arileştirildi".

13 Mart Pazartesi, Berlin. Dün, yani pazar akşamı Bakan Joseph Goebbels Führer'iyle birlikte dikkatleri başka yöne çekme amacıyla Nollendorfplatz'taki Berlin Tiyatrosu'na gitti. "Büyüleyici bir operet, zekice sahnelenmiş..." diye yazıyor günlüğüne. Ardından Yeni Şansölyelik Binası'nda, Hitler'in büyük çalışma salonunda buluşarak titrek, loş bir ışıkta çay içip gece saat üçe kadar tartıştılar. Tartışmak, Goebbels'in Führer'in monologlarına kısa sözcüklerle yardımcı olması anlamına geliyor. Büyüleyici operetin ardından Hitler, Goebbels'in önünde bir devletin, bu kez Çekoslovakya'nın tümüyle yok edilme planını geliştiriyor bu gece.

Hitler üç gün önce, önceki cuma öğleyin Goebbels'i yanına çağırmıştı. Alman Führer son derece heyecanlıydı, şimdiden harekete geçmiş gibiydi. Çekoslovakya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Emil Hácha, o gün Cumhuriyet'in ikinci devleti Slovakya hükümetini lağv etmiş ve Slovak başkenti Bratislava'nın Çek birlikleri tarafından işgalini sağlamıştı. "Büyük politika başlıyor" diye not ediyor Goebbels. Çünkü "Prag, Slovaklara karşı harekete geçti" ve Almanların koruması altında otonom (ve muhtemelen faşist) bir devlet oluşturmak isteyen "Tiso hükümetini tutuklattı. Bu tam aradıkları bahane. Ekimde ancak yarısını çözebildiğimiz sorun (Südet Bölgesi'nin ilhakını kastediyor), tümüyle çözülebilir şimdi."

Geçen cuma, Ribbentrop ve Keitel henüz olaya dahil olmadan önce Alman Reich'ının yönetimi kararını vermişti: Gelecek çarşamba günü, 15 Mart'ta işgal gerçekleştirilecek ve Çek-Slovak hermafrodit yapısı tümüyle parçalanacak. Prag da mülkiyetimize girmeli, sınırlarımız Karpatlara kadar uzanmalı (Goebbels şunu demek istiyor: Gelmesi kaçınılmaz saldırıya karşı daha iyi bir pozisyonda olabilmek için Sovyetler Birliği'ne dek).

Mart'ın 15'i.

Propaganda uzmanı Goebbels, cuma öğleden sonrasının geri kalanını savaş planı hazırlıklarıyla geçirdi: Prag'da Almanlara karşı saldırıların tezgâhlanması, Alman basınında propaganda çığlıklarının organizasyonu. Şöyle not alıyor: "İnanıyorum ki bir kez daha stratejinin ve diplomasinin usta bir örneği sergilenecek."

Goebbels'in savaş planında bir basın duyurusu da var. Slovak hükümetinin, Tiso'nun tutuklanmasından kısa bir süre önce acil bir notayla Alman Reich'ından politik ve askerî yardım talebi... Cuma günü Goebbels Führer'i dikkatleri başka yöne çekmek amacıyla tiyatroya göndermişti. Sonrasında gece saat 04.00'e kadar Führer'le birlikteydiler yine. Gerçi Jozef Tiso, Hitler'in Bratislava'da dile getirdiği acil yardım isteğini o anki öfkeyle imzalamak istememişti. "Ancak fark etmez," diye not alıyor Goebbels, "bir bahane yaratacağız (işgal için). Diplomasi, her zaman huzura ve düzene hizmet eder, ama mirasa konabilmek için bize biraz patırtı gerek."

Pazar, yani dün alışılmamış bir sakinlik içinde geçti. Prag hareketsizdi, Çekler ne provokasyonlara ne de Alman basınındaki şamatacı yalanlara tepki gösterdi. "Askerî hareket, oldukça açık bir şekilde devam ediyor," diye yazıyor Goebbels hayretler içinde. "Başka bahaneler arıyoruz... Meseleyi çarşamba gününe dek çözmeliyiz..." Ancak dün Bratislava'da birkaç bin Slovak ayrılıkçı, gös-

teri için toplandı. Ardından nasyonalist konuşmaların da etkisiyle, Almanlarla birlikte Slovak metropolündeki Yahudi ve Çek dükkânlarının önünden yürüyüşe geçildi. Pencereler kırıldı, dükkânlar yağmalandı. Faşist Slovak Halk Partisi'nin üyeleri ön saflarda işbaşındaydılar.

İşte şimdi, bu pazartesi günü Goebbels, uzun süren geceye rağmen Hitler'in uyanmasının hemen ardından, öğle saatlerinde tekrar Führer'in yanında. Azledilen, ancak tutuklanmayan Jozef Tiso ve aynı şekilde görevden alınan bakanı Ferdinand Ďurčanskı öğleden sonra Berlin'e geliyor. Hitler onlardan Slovakların bağımsızlığının ilan edilmesini talep ediyor. Gerilim yüksek. Ama halk hâlâ sakin. Gazetelerin öğleden sonra baskıları gelene kadar. Gazeteler olanca güçleriyle öfkelerini kusuyor. Ok yaydan çıktı artık. Londra ve Paris çok açık bir şekilde Çek sorunu konusunda *dés-intéressement*[1] ilan ediyor. Tehlike sınırını atlattık sayılır.

Yanılıyor. Tam ortasındalar.

Alman basınının yönlendirdiği uluslararası basın bu günlerde yine Hitler üzerine spekülasyonlar yapıyor. Bu esrarengiz adam bir savaş avcısı mı, bir vatansever mi, Töton tarzı süper güç olma hayalleriyle sıradan bir kaçık mı, bir Mesih mi, yoksa deli mi? Bu Alman lider bir politikacının çelişkili ruh hallerinin bir yansıması, nihai hedeflerini hemen hemen hiç kimse bilmiyor, üstelik on beş yıl önce, bestseller olan bir kitabında açıkça yazmış olduğu halde. Pek çok kişi, yetersiz eğitimi XIX. yüzyılın kötü şöhretli din edebiyatına dayanan bu adamın 1924 yılında dünyaya biçtiği sözde bilimsel mutluluk ve imha fantazilerini, haddini aşarak tatsızlaşan hitabet sanatı olarak gördü ("İskete kuşu iskete kuşuna gider, ley-

1. (Fr.) Kayıtsız olduklarını. (Ç.N.)

lek leyleğe"). Ancak Hitler sözlerinde ciddiydi, hem de kelimesi kelimesine. Böylece ari ırkı, tümüyle yok olmadan önce, ırk hijyeninin başka ırkların karışmasıyla bozulmasından kurtaracak radikal ahlak kuramcılarından biri haline geldi. Aynı zamanda ari ırk için gerekli yaşama alanını da ele geçirmek istiyor, çünkü böyle bir alan olmadan ari ırk için gelecek göremiyor. Politikacı olmasının tek nedeni bu.

Goebbels gibi en yakın çalışma arkadaşlarının bile anlamakta güçlük çektiği ve ciddiye almadığı nihai hedefleri için, halkını yok etme politikası ve ırkın arındırılması yoluyla kurtarma vizyonu için savaşa ihtiyacı var. Doğuya, yani "ırksal açıdan değeri düşük" Slavlara karşı bir savaşa. Yine de bugüne kadar, en az on beş yıldır üzerinde çalıştığı bu savaş çıkana dek başarılı bir Alman politikacı olduğu söylenebilir. Hatta Versailles Anlaşması'nın sonuçlarını adım adım değiştiren bir Alman yurtseveri olarak da görülebilir; pek çok kişi böyle görüyor: Orduyu yapılandırdı, zorunlu askerlik hizmetini devreye soktu, Milletler Cemiyeti'nden çıktı, Rheinland'ı geri aldı, Saar Bölgesi'ni böldü, ardından geçen yıl Avusturya'nın ve nihayet Südet Bölgesi'nin ilhakını sağladı. Bunların halklar hukukuna aykırı eylemler olmasına rağmen, arka planda yurtsever bir amaç güttüğü düşünülebilirdi pekâlâ. Önceki Kasım'da[1] ilk kez Yahudilerin Alman halkının bünyesinden atılması konusunda ne kadar ciddi olduğunu gösterdi; bu iş için de ileriki adımlarda mutlaka savaşa ihtiyacı var. Çekoslovakya'nın parçalanması ve Bohemya ve Moravya protektora yönetimlerinin oluşturulmasıyla son geçici sınırı da aşacak.

1. Nazilerin Yahudilere karşı ilk toplu şiddet eylemi Kristal Gece 9-10 Kasım 1938'de yaşandı. (Ç.N.)

14 Mart Salı, Bratislava. Berlin'den Bratislava'ya dönen Jozef Tiso, Hitler ve Goebbels'in acil tavsiyeleri üzerine Slovak Eyalet Parlamentosu çalışmalarıyla ilgileniyor. Goebbels tarafından yönetilen basın, Çeklerin Alman ve Slovak vatandaşlara yaptıkları acımasız saldırılara dair art arda hikâyeler üreterek, onu hedef tahtası olmaktan koruyor. Tiso o günlerde esen nasyonalist rüzgârların yardımıyla, planlandığı Slovakların bağımsızlık ilanını kolaylıkla kabul ettirebilir, ama Goebbels'in Berlin'den acil yardım talebiyle ilgili planı için aynı durum geçerli değil, çünkü bu talep Alman işgaline bahane olabilir. "Alman birliklerini istemiyorlar. Ancak yedekte başka çözümlerimiz de var. Basında kopan yaygara, tıpkı Eylül'deki gibi."

Öğlen tekrar Führer'in yanında. Bohemya ve Moravya'nın –fethedilen ülkenin gelecekteki adı bu olmalı– yeni statüsünü konuşuyorlar: Her iki eyalet de Reich'ın himayesine alınacak. Çekler Germenleştirilmeyecek, ama Reich'ın koruması altında bulunmak onların yararlarına olacak... Führer, tek bir atış bile yapmadan her şeyi elde etmek üzere nişan alıyor...

14 Mart. Joseph Goebbels'in günlüğünden: "Tahmin ettiğim gibi, öğlen Çeklerden haber geldi. Özel bir tren Hácha'yı Prag'dan aldı. Bu arada birlikleri Çek bölgesine göndermeye başladık. Hácha neler olduğunu anlasın! Sabah erkenden, saat 10.00'da Prag'da olmak istiyoruz... Führer çok sakin ve mutlu... Bundan böyle Çekoslovakya adının kullanılmaması için gerekeni yapıyorum. Artık kadim Alman toprakları olarak yalnızca Bohemya ve Moravya'dan söz edeceğiz."

"Akşam Führer'in yanında. Göring izinden döndü. Çok ateşli ve enerjik. Führer tempoyu daha da hızlandırdı. Hácha ve Chvalkovský Berlin'e geliyorlar... Görüşmeler sert geçecek..."

15 Mart Çarşamba, Berlin. Yaşlı adamın Yeni Şansölyelik Binası'nda, Hitler'in çalışma odasının önünde uzun süre beklemesi gerekiyor. Loş koridorda geçen yıpratıcı saatler. Saat sabahın biri. Çek Cumhurbaşkanı Emil Hácha ile Dışişleri Bakanı František Chvalkovský üç saat önce Prag'dan trenle Berlin'e geldiler, protokolün tüm gereklerine göre karşılanıp ardından Yeni Şansölyelik Binası'na getirildiler. O zamandan beri de, Hitler'in resmî makamında oturmuş, bekliyorlar. Kendileriyle ilgilenen Alman memurlara ne görüşüleceğini tekrar tekrar sormaları boşuna.

Aslında bunu çok iyi biliyorlar.

Şimdi tek tük aydınlatılan uzun koridorlardan geçirilerek Führer'in yanına götürülüyorlar. Emil Hácha altmış altı yaşında, sağlığı pek iyi değil. Yalnızca dört aydan bu yana Çek Cumhurbaşkanı, ihtirasları yok; ona kalsaydı daha önceki görevi olan Yüksek İdare Mahkemesi başkanlığını sürdürmeyi tercih ederdi. Chvalkovský ile birlikte Adolf Hitler'in devasa çalışma odasına giriyor; büyüklüğü dört yüz metrekare, tavan yüksekliği on metre. Bir an hiçbir şey göremiyorlar. Tümüyle mermer döşeli salon, ayaklı bronz lambalarla aydınlatılıyor. Korku tablosu, Führerlerine eşlik eden Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Wilhelm Keitel'in dev cüssesi ve bakışlarıyla karşısındakine gözdağı veren Hermann Göring'le tamamlanıyor.

Hácha diktatörün önünde hemen yerlere eğiliyor. Bir tevazu jesti: "Müthiş fikirlerini sürekli okuduğu ve izlediği bu insanla tanışmayı uzun süredir istiyordu..." Sonra ev sahibini pohpohluyor, biliyor ki "Çekoslovakya'nın kaderi, Führer'in ellerinde iyi olacak." Yine de Führer'den, halkının, yani Hácha'nın halkının ulusal varlığını sürdürme hakkını garanti etmesini rica ediyor.

Hitler uzun bir konuşmaya girişiyor. Sonsuz barışseverliğini Çeklerin sürekli olarak nasıl da kötüye kullan-

dığı, Çeklerin Alman düşmanlığı, orada yaşayan Alman halkının korunmasızlığı üzerine bir yakınma. Hitler artık onların sorumluluğunu ve korunmasını üstlenmeye kararlı. Sonunda sabrı taşıyor: "Alman ordusu kısa bir süre sonra, sabah saat altıda her yönden Çek topraklarına girecek ve Alman Hava Kuvvetleri havaalanlarına el koyacak."

Şimdi iki ihtimal var ve Hácha karar vermek zorunda: Ya çarpışmalar olacak –ki kötü sonuçlarını tasavvur etmek bile olanaksız– ya da Alman birliklerinin işgali "katlanılır biçimde" gerçekleşecek. Bu durumda daha sonra Çeklere "cömert bir özel yaşam" bağışlanabilir. "Bu yüzden sizi buraya rica ettim, Çek halkına sunabileceğim son iyi hizmet budur."

Şaşkına dönen Hácha'nın Çek halkını Alman işgaline karşı direnmekten –Tanrı korusun!– nasıl alıkoyacağını düşünmek için yalnızca üç saati var. Hitler, harekete geçen Alman askerî mekanizmasını artık durdurmayacağını söylüyor, aynı şekilde kararının da geri dönüşü yok, Führer'in verdiği bir kararın ne anlama geldiğini herkes yeterince biliyor. Alman çevirmen Paul Schmidt olayı şöyle hatırlıyor sonradan: "Hácha ve Chvalkovský, koltuklarında donakalmışlardı, yaşadıklarını gösteren tek belirti gözleriydi. Hitler'den ülkelerinin sonunun geldiğini duymak, her ikisi için de büyük bir şok olsa gerekti."

Hitler'in çalışma odasının yanındaki bir odaya götürülen Çek Başkan ve Dışişleri Bakanı, Prag'daki hükümetle telefon bağlantısı kurmaya çalışıyor. Arada Hermann Göring bir kez daha yanlarına gelip rolünü çok iyi oynayarak, kaygı dolu, ancak kesinlikle yanlış anlaşılmaya yer vermeyecek bir ifadeyle Prag'ın mecburen nasıl bombalanacağını anlatıyor, acımasız detayları eklemeyi de unutmuyor. Hácha bir kalp spazmı geçiriyor, ama Hitler'in hazırda bekleyen özel doktoru Dr. Theodor

Morell hemen müdahale ediyor. Başkan toparlanıyor ve sonunda Alman işgaline karşı direniş gösterilmemesi yönündeki talimatını telefonla Prag'a iletmeyi başarıyor. Ardından bakanı Chvalkovský ile birlikte tekrar Hitler'in yanına götürülüyor ve sabah 03.55'te boyunduruk altına alındıklarına dair belgeyi imzalıyorlar. "Toplantıda Çekoslovak devlet bölgesinde son haftalarda yaşanan olaylara bağlı olarak ortaya çıkan ciddi durum, tüm açıklığıyla gözden geçirildi. Her iki tarafın karşılıklı mutabakatıyla, çabaların tüm hedefinin Orta Avrupa'nın bu bölgesinde huzurun, düzenin ve barışın garanti altına alınmasına yönelik olması gerektiği ifade edildi. Çekoslovakya cumhurbaşkanı bu amaca ulaşmak için, Çek halkının ve ülkesinin kaderini Almanya'nın Führerinin ellerine güvenle teslim ettiğini bildirdi. Führer bu beyanı kabul etti ve onun kararını destekleyerek, Çek halkını Almanya'nın himayesine (...) alacağını açıkladı."

Hácha ve Chvalkovský, Hitler'in çalışma odasından ayrıldıklarında ne kadar sarsılmış oldukları hemen anlaşılıyor. Hitler ise sevinç çığlıkları atarak hemen yan odadaki sekreterine koşuyor: "Çocuklar, Hácha imzayı attı. Hayatımın en büyük günü! Hepiniz bana sarılın şimdi! Adımı tarihe en büyük Alman olarak yazdıracağım." (Hitler, daha sonraları bu tarz gözdağı manevralarını "háchalamak" olarak tanımlayacak.)

Ardından aceleyle Alman halkına hitaben bir duyuru dikte ettiriyor. Goebels duyuruyu düzeltip aceleyle dışarı çıkıyor. Radyo istasyonuna ulaştığında gün çoktan ağarmış. "Tümünü saat 06.00'da radyodan yayınladım. Sonra ölesiye yorgun yatağa. Führer çok mutlu. Gelmiş geçmiş en büyük siyasi deha."

15 Mart, Schweinschied, Nordpfalz. "Karlı, sert kış havası," diye yazıyor Lina Paulus. Meisenheim yakınında,

Hunsrück'ün güneyindeki Schweinschied köyü hâlâ kış uykusunda gibi. Aşırı soğuk yüzünden, buğday ekini günlerce gecikti bu yıl. Pauluslar bir çiftçi ailesi, hayli büyük bir çiftlikleri var. Tarım işlerinde kullandıkları birkaç at, süt inekleri, çok sayıda domuz, her sabah çiftliğin çobanı tarafından meşe ormanlarına götürülüp akşam geri getiriliyor. Tarlalarda alışılmış ürünler. Lina, erkek kardeşi Wilhelm, onun karısı ve on sekiz yaşındaki oğulları Willy çiftliği birlikte idare ediyorlar. Yirmi beş yaşındaki büyük oğulları Robert, çiftçi olmayı reddetti, profesyonel asker. "Dışardan yardım almak mümkün değil," diye yazıyor Lina, "artık tarımla uğraşmak isteyen yok." Gerçi hâlâ bir hizmetçileri var, "Çok çalışkan, her işi yapmaya alıştı."

Lina geniş mutfakta, temizlenmekten aşınmış masanın başına oturmuş kahve içerken, Robert'in Bonn'da yaşayan ve bir alışveriş merkezinde sekreter olarak çalışan sevgilisi Sophie'ye mektup yazıyor. "Havanın kötü olması iyi aslında," diyor Linda, "çünkü Willy hâlâ kış okuluna gidiyor. Çiftçi çocukları için bir tür meslek okulu, 24 Mart'ta bitecek. Willy olmasaydı, babası Wilhelm ilkbahar ekiminde tek başına kalırdı. Sonra birden hatırlıyor: Yine her yerde savaş konuşuluyor. Doğuda hiçbir şey güllük gülistanlık değil. Yüce Tanrı, Hitler'in söz verdiği uzun süreli barışı bize bağışlasın."

15 Mart, Bedford Oteli, New York. Avrupa şeytana iki kere daha teslim oluyor. Utanç verici iki teslimat daha: Çekoslovakya Cumhuriyeti'nden Brünn ve Bratislava. Klaus Mann altı aydır New York'ta yaşıyor. Okuyor, yazıyor, yorumlar ve eleştiriler yayımlıyor, konferanslar veriyor. Almanya birkaç yıl önce Klaus Mann'ı vatandaşlıktan çıkardığından beri, hemen hemen tüm Mann ailesi gibi o da Çek vatandaşı (yalnızca kız kardeşi Erika

eşcinsel arkadaşlarından biri olan İngiliz şair W. H. Auden'le evli ve bu sayede vatandaş olarak İngiltere'nin az çok koruması altında.)

Klaus Mann sürgün hayatına tümüyle teslim olmuş, cesur ve tutkulu, kederli ve umutsuz. Hiçbir şeyi geleceğe, "Hitler'den sonrasına" ertelemeden yaşamak istiyor... Macera durağanlaşmış, geçici olan durumlar günlük hayatın parçası haline gelmiş ve günlük hayatta eğlenceye yer yok. Döküntü otellerde, pulmanlı trenlerde yaşıyor, bazen birkaç günlüğüne Princeton yakınlarında yaşayan ailesinin lüks evinde kalıyor. Sahneye çıkıp çok ünlü bir aile, ünlü Mann ailesi hakkında konuşmalar yaparak Avrupa'daki faşizme dikkat çekmeye çalışıyor. Çeşitli eyaletlerin spor salonlarında, çoğu dar görüşlü, Hitler'in varlığında büyük bir insan görmek isteyen dinleyicilerin önünde düzinelerce konferans. Yine de Amerikan basını, Klaus Mann'ı Almanca konuşan sürgünlerin önemli bir temsilcisi olarak kabul ediyor. Bunun yanı sıra gerçek özel hayat: yeni bir romanın ağır çalışması (*Der Vulkan*), kendisinden giderek daha çok uzaklaşan Thomas Quinn Curtiss'e –Amerikalı bir edebiyatbilimci– duyduğu trajik aşk, bu yüzden başka erkeklerle tesadüfen girdiği geçici ve ateşli ilişkiler, uyuşturucu sarhoşluğu içinde geçen geceler.

Yine de zihni çok berrak. Okumalarını da buluşmaları gibi not ediyor: *Esquire*'da Hemingway'in bir hikâyesini okumuş, "Night Before Battle" (Savaştan Önceki Gece). "Etkileyici. Tuhaf biçimde umutsuz... Atmosfer açısından yoğun." Hemingway ve yeni kız arkadaşı Martha Gellhorn'la geçen yaz İspanya'da, *Pariser Tageszeitung* gazetesi için üç hafta boyunca iç savaşın çatışma bölgelerinde muhabir olarak bulunduğu sırada tanışmıştı. Cumhuriyetçiler daha o zamandan hemen her yerde geri çekilmeye başlamışlardı. Haftalardır Madrid'den kar-

makarışık haberler geliyor. "Tanıdığımız Casado, Negrín'i alaşağı ediyor ve aşağılıyor. Bunun anlamı ne? Muhtemelen kaçınılmaz yıkılışın son aşaması..." Faşistler her yerde ilerliyor, İspanya'da, İtalya'da, Almanya'da. Faşistlerin müttefiki Japonya Doğu'nun egemen gücü haline geldi ve iki yıldır Çin'le savaşıyor; Nanking'de görülmedik bir katliama dair hikâyeler anlatılıyor...

Ernst Bloch'la bir buluşma, Max Horkheimer'le –kötücül Prof. Horkheimer– Marksizm üzerine bir tartışma, Stefan Zweig'la bir kokteyl, ebeveyninin Princeton'daki komşusu Albert Einstein'la görüşmeler. 1933 yılından beri ABD'de yaşayan Ernst Toller'le de bir akşam yemeği. Onunla her seferinde Chez "Tony's". Toller çok umutsuz, maddi açıdan da sıkışmış durumda.

Ertesi gün Princeton'a giderken, trende yeni gazeteleri okuyor. Günlüğüne şöyle yazıyor: "Prag'ın işgali. Yeni acılar. Her şey dehşet verici bir hızla gelişiyor ve nasıl da kolayca! – Golo ve ben gerçekten kötü durumdayız (Pasaport). Belki Kübalı olmak gibi komik bir tasarı (Hitler'in Prag'a girişiyle, Çek vatandaşlığı hakkını kaybedeceğini biliyor). Nihayet Paris ve Londra da huzursuz. Yine de şimdilik fazla bir şey beklenemeyeceği kesin." Ardından geleceğe dair bir sezgiyle not alıyor: "Her şeye rağmen iyimserim, bu onun yaptığı ilk büyük hataydı."

Bu sıralar çok müzik dinliyor, Rahmaninov, Sibelius, Çaykovski, Grieg ve Smetana'dan *Moldau*, dokunaklı, özellikle de şu anda. Bazen günlüğüne "umutsuz" sözcüğünü yazıyor. Bununla her şeyden önce politik bir tehlikeyi, belki Hitler'in devrilmesine yol açacak, önüne geçilemez bir savaş tehlikesini kastediyor. Gerekirse Hitler'i silip süpürecek bir savaş. Yine de ortalık yatışabilir.

15 Mart, Prag. Sabah saat altıda Almanlar Çekoslovakya'ya içinde ilerlemeye başladı. Önceki akşam, Hitler daha

Hácha'yla "pazarlık" yapmadan önce Alman birlikleri Alman-Çek sınırını geçmişti. 1938'de Avusturya ve Südet Bölgesi'ndekinden farklı olarak bu kez yol kenarlarında sevinç gösterileri yapan insan yığınları yok, yalnızca Almanlar "kurtarıcıları" Alman askerlerinin gelişini kutluyor.

Saat dokuzda ilk Alman birlikleri Prag'a ulaşıyor. Bu sırada Hitler Berlin'de Bohemya ve Moravya'nın Almanya'yla birleşmesini resmen ilan ediyor. İddiası şöyle: "Pazar gününden bu yana çeşitli yerlerde... sayısız Alman'ın kurban verildiği karışıklıklar ve taşkınlıklar meydana geliyor. Mağdurların ve baskı altındakilerin yardım çağrıları her saat artmakta. Barışa yönelik bu tehdidi bundan böyle tümüyle ortadan kaldırabilmek için bugün Alman birliklerinin Bohemya ve Moravya'ya girmesine karar verdim." Böylece Çekoslovakya'nın varlığı sona eriyor... Akşam olduğunda, Hitler de Prag'da. Emil Hácha'nın Hradčany Kalesi'ndeki resmî konutuna yerleşiyor. Öncelik onun oluyor; çünkü Hácha'nın treni Berlin'de Alman makamları tarafından sözüm ona teknik sorunlar nedeniyle alıkonuyor.

15 Mart, Cincinnati. Alman yazar Thomas Mann, ikinci kez, ABD'de konferanslar vermek üzere ikinci kez büyük bir yolculuğa çıkıyor; önceki yıl on beş büyük kente gitmişti, salonların hepsi de tümüyle doluydu. Konferans turu bu defa çok daha uzun sürecek. Cincinnati'de onu dinleyenler beş bin kişinin üzerindeydi. Altmış üç yaşındaki Nobel ödüllü edebiyatçı, Amerikan kamuoyunu Hitler tehlikesi konusunda ikna etmek için tüm uluslararası prestijini ortaya koyuyor. Avrupa'dan gelen güncel haberler, Thomas Mann'ın ne kadar haklı olduğunun kanıtı.

Bu saatlerde Thomas Mann kaygılar içinde, Prag'da yaşayan arkadaşlarını düşünüyor. Cincinnati'de hiç ol-

mazsa bir arkadaşına yardımcı olma imkânını bulabilmeli. Katia ile birlikte, Hebrew Union College'dan Profesör Rabbi Heller tarafından karşılandılar. Alışılmış basın konferansından ve hemen ardından düzenlenen imzadan sonra rahat bir nefes alan Thomas Mann, Heller'in, Max Brod'un Hebrew Union College'da görevlendirilmesinin söz konusu olabileceğini söylediğini yazıyor günlüğüne. *Prager Tagblatt*'ın redaktörü yazar Max Brod'un Avrupa saatiyle tam şu sıralarda karısıyla birlikte Prag'dan kaçarak Filistin'e gitmek için en gerekli eşyalarını topladığını bilmelerine imkân yok. Prag'a sığınan yaklaşık on üç bin mülteci ve en az yirmi bin kaçak Yahudi yeniden tehdit altında. Çoğu daha o geceden kaçmaya çalışıyor. Alman güvenlik kuvvetleri onları yakalamak için istasyonları tutmuş bile; tıpkı bir yıl önce Viyana'da olduğu gibi.

Thomas Mann'ın Prag'da yaşanılanları tahmin etmesi zor değil. Gün boyunca politik gelişmelerin izlenmesi, doğuda Almanların yeni gövde gösterileri. Hitler'in yerine getirilmesi mümkün olmayan ültimatomu, ardından da Çekoslovakya'nın ortadan kalkışı. Olacakları önceden tahmin etmek, insanı kötü etkiliyor, ancak bunların yarattığı sarsıntı her seferinde beklenenden çok daha kötü.

Öğleden sonra Thomas ve Katia Mann, birlikte yola çıkmak üzere kızları Erika ile istasyonda buluşuyorlar. Saat üç, özel kompartıman. Mükemmel İngilizce bilen Erika, konuşmalarda ve röportajlarda babasına yardım ediyor. Yemekli vagonda akşam yemeği. Altı saat sonra Chicago'ya ulaşıyorlar. Yeni röportajlar, imza programları, fotoğraf randevuları, sonra Drake Oteli, rahat bir mekân. Oturma odasında iyi bir bira, ama ardından yine en yeni gazeteler: Hitler'in doğudaki topyekûn başarısı. Prag'ın işgali. İngiltere ve Fransa'da hareket yok. Rusya;

bir sfenks. Thomas Mann'a gelen ilk telefonla, Çekoslovakya'nın geçen ilkbaharda istifa eden ve Chicago'da bulunan devlet başkanı Edvard Beneš'in, onu ertesi gün öğleden önce görüşmeye davet ettiği bildiriliyor.

16 Mart, Perşembe. Joseph Goebbels'in günlüğü: "Prestijimiz inanılmaz derecede arttı. Daha şimdiden Avrupa'nın efendileriyiz, en azından manevi anlamda. (Dün) Akşam dışarı çıktım. İnsanlarla birlikte olmayı özlüyorum. Zarah Leander'in doğum günü. Küçük bir topluluk. Çok hoş ve keyifli, büyük tarihî başarımızdan dolayı herkes mutlu..."

16 Mart, Berlin. Uyanmak zor, özellikle cümbüşlü bir kutlamanın ardından, böyle bir sabahta. Sara Stina Hedberg dün otuz iki yaşına girdi. Sanat dünyasında Zarah Leander adını kullanan İsveçli şarkıcı ve oyuncu, üç yıldır Almanya'da ve şimdi "Ostmark" adıyla "Büyük Alman Reich"ının bir parçası olan Avusturya'da yaşıyor, burada çalışıyor. İşvereni Ufa, dün akşam onun için bir parti düzenledi. Tek tek seçilmiş kalburüstü, nüfuzlu birkaç kişiden oluşan küçük bir topluluk. Gece yarısına doğru, iki önemli konuşmanın arasında Bakan Goebbels de gruba katıldı. Çiçekleriyle, elini öpüşüyle ve her şeyiyle şahsen kutlamak üzere. Şu Doktor Goebbels çekici de olabiliyordu.

Onun gelişiyle birlikte konu birden değişti, politika oldu. "Führer Prag yolunda, Hradčany'de ikamet edecek. Düşünsenize, masal gibi geliyor kulağa, ama gerçek! Ne kadar önemli bir çağda yaşıyoruz!"

Şu önemli çağ konusu... İsveçli genç kadın işte bundan o kadar da emin değildi. Gerçi Yahudi değildi, ama Almanya'da yalnızca Yahudi kadınlara özgü olan adını (Sara), Zarah olarak değiştirmişti her ihtimale karşı. Le-

ander ise yıllar önce boşandığı ilk kocasının, oyuncu Nils Leander'in soyadıydı. Önemli çağa karşı, içten içe de olsa, şüpheleri var. İlhaktan önce Viyana'da çalıştığı için, ilk başarısını da orada, Viyana Tiyatrosu'nda kutlamıştı, *Axel an der Himmelstür* (Axel Cennetin Kapısında) operetiyle. O zaman metin yazarı Hans Weigel ve yönetmen Arthur Hellmer ile oyunun sahneye konmasında katkısı olan pek çok kişi, artık Almanya'da çalışma imkânı bulamadıkları için –Yahudi ya da sosyalist olduklarından– önce Viyana'ya gelmişlerdi. İçlerinden bazıları bir yıldan bu yana, Avusturya'nın ilhakından beri Prag'da sürgün olarak yaşıyor. Şimdi Goebbels'in dediğine göre, Çekoslovakya da pratikte Almanlara ait olacağı ve Führer Hradčany'de ikamet edeceği için, eski arkadaşları ve meslektaşları da tekrar kaçıyorlar muhtemelen, ama kim bilir nereye?

Zarah Leander operetin başarısının ardından, Viyana'dan Berlin'deki Ufa ile bir sözleşme imzalamıştı. Alışılmışın dışında bir sözleşmeydi, senaryoları kendisinin seçme hakkının yanı sıra ücretinin büyük bir kısmını (yüzde elli üç) İsveç kronu olarak almasını sağlıyordu. Bu arada bazı filmlerde de oynamıştı, *Zu neuen Ufern* (Yeni Sahillere Doğru), *La Habanera* ve *Heimat* (Vatan). Üçüncü Reich'ın[1] en yüksek ücret alan film yıldızı olmaya aday. En güzeli ise, şarkılar da söylediği bu filmlerin ona ek gelir sağlaması: Plak satışlarının telif hakkı ödemeleri, filmlerden aldığı yüksek ücretleri de aşıyor bir süredir.

Filmler ve şarkılar, yüzü ve sesi, onu böylesine başarılı kılanlar bunlar; derin, baştan çıkarıcı bakışlara ve ha-

1. Nazilerin, Ocak 1933'ten Mayıs 1945'e değin Almanya'da sürdürdükleri rejime verdikleri resmî ad. Nazilere göre Üçüncü Reich, 800-1806 arasında varlığını sürdüren Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu (Birinci Reich) ile 1871-1918 arasındaki Alman İmparatorluğu'nun (İkinci Reich) ardılıydı.

fif kibirli, erişilemez bir ifadeye sahip, özlem dolu bir yüz. Kendinden emin, özgür bir *femme fatal*, ancak gülümsemesi teslimiyet arzusunu ele veriyor, "gizemli", böyle diyor eleştirmenler. Sesi ise çok koyu bir alto, tam olarak kontralto, baritona yakın, erkek renginde ve koyu tınılı. Derin, iç yakıcı bir ırmak gibi, duyguları fısıltılarla ve hıçkırıklarla dile getirebilen, ancak sonrasında büyük bir orgun şiddetli vurgularına dönüşebilen, heybetli bir ses. Ufa'nın tüm filmlerinin çekimini yapan Franz Weihmayr'ın kamerasının karşısında şarkısını söylerken, tek tek her sinema izleyicisinin yüreğine sesleniyor.

Der Wind hat mir ein Lied erzählt (Rüzgâr bana bir şarkı söyledi), sezonun en popüler şarkılarından biri.

Geçen hafta yeni filminin çekim çalışmalarını tamamladı, *Es war eine rauschende Ballnacht* (Rüya Gibi Bir Balo Gecesiydi), besteci Pyotr Çaykovski'yle ilgili yeni bir hikâye, tabii yine bol müzikli. Zarah Leander şimdi tatil yapacak ve üç gün içinde, gelecek pazar İsveç'e gidecek. Üçüncü Reich'ta kazandığı paranın büyük bir kısmıyla Stockholm yakınlarında büyük bir malikâne satın alacak. Lönö, tarlaları, ormanları ve üzerinde yirmi iki ada bulunan büyük gölleriyle, altmış bin metrekarelik bir arazinin ortasında, yirmi iki odalı, iki katlı büyük bir ev.

Başa gelebilecek her türlü durum için mükerrer bir sigorta.

"İsveç bülbülü" daha sonra sözleşmeye göre yeni bir film çekmek üzere Alman kazanç dünyasına geri dönecek: *Das Lied der Wüste* (Çöl Şarkısı).

16 Mart, Thalau, Fulda yakınları. Haberler başlar başlamaz, radyonun başına üşüşüyorlar hemen. Günlerdir aynı. Kasaba okulunun kırk beş yaşındaki öğretmeni Wilm Hosenfeld ve karısı Annemarie politik gelişmeleri

büyük bir kaygıyla izliyor. Geçen sonbaharda, Eylül'deki Südet Krizi'nde de böyle olmuştu. "Annemarie öylesine umutsuz ki, biraz heyecanlansa hemen ağlıyor. Savaş çıkmasından korkuyoruz" diye yazıyor Hosenfeld günlüğüne.

Hosenfeld 1933'ten beri nasyonal sosyalist hareketi yalnızca kabullenmiş değil, sevinçle de karşılamış biri. Birinci Dünya Savaşı'nın bir askeri olarak, Alman ordusunun 1918'de meydanda yenilmemiş olduğuna, ancak sonradan ihanete uğradığına kesin olarak inanıyor; "çürümüş Weimar sistemi"ne karşı derin bir kin besleyen "arkadan hançerlenme teorisi"nin savunucusu. Almanya'nın kurtuluşunu Hitler'de görüyor.

Hosenfeld aynı zamanda yirmili yılların reformist pedagojik düşüncelerinin de etkisi altında. Bir öğretmenin, özellikle de bir kasaba okulu öğretmeninin "kasabanın kültür merkezi" olması gerektiğine inanıyor. Görevinin, insanları okul dışında da yönlendirmek olduğunu düşünen Hosenfeld yıllardır törenler ve kutlamalar düzenliyor. Panayırların açılış konuşmaları ona ait, hasat şenliklerinde uzun konuşmalar yapıyor, hatta dinî merasimlerde papaza vekâlet ediyor. Bir misyon bilinciyle, kendini adayarak çalışıyor, çünkü kasabayı büyük "halk birliği"nin en küçük birimi olarak görüyor. Partinin politik ayinleri, Führer'in doğum günü (20 Nisan), Şehitleri Anma Günü (13 Mayıs) ve Hareket Günü (9 Kasım) coşkuyla kutladığı günler arasında. Radyonun başına geçerek "efsanevi merasimleri" duygulanarak izlemekle yetinmeyip benzer kutlamaları, daha küçük çapta Thalau'da da düzenliyor. Ulusal görev. Kasaba halkını "silkeleyerek uyandırmak" istiyor. Thalau erkekler korosunu da o yönetiyor. 1933 yılında SA'ya üye oldu, 1935'ten bu yana da NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) üyesi. Uzun bir süre cemaat gecelerine, açık havada yapılan

spor çalışmalarına ve idmanlara katıldı. Eski asker camiasının, arkadaşlık ortamının arayışı içindeydi çünkü. Ancak arkadaşlarından pek hoşlanmadı; yeteneksiz, fanatik, dar görüşlü ve cahildiler. "İç yalnızlığı" duygusundan, giderek daha sık söz ediyor günlüğünde.

Tam bir yıl önce Avusturya'nın ilhakını coşkuyla karşılamıştı. Ancak Südet Krizi sırasında morali ilk kez bozuldu. O zamandan beri de, Hitler'in katı ve taviz vermeyen tutumunu, ciddi bir savaş tehlikesi olarak görüyor. "Salt diktatörlük olan bir devlet şeklinin nasıl büyük bir tehlike olduğu, işte şimdi anlaşılıyor. Hitler'in bu uzlaşmaz tavrına ve Alman halkını savaşa sürüklemesine ne engel olabilir? Halk oylaması mı? Halka sorulmayacak ki! Demokratik bir yönetimden çok farklı... Savaşın koyu gölgesi, Almanya ve Avrupa'nın üzerini giderek daha çok kaplıyor. Çok endişeliyim..."

Kırk bir yaşındaki Annemarie daha da kaygılı. Ressam Karl Krummacher'in kızı, Worpswede'de yetişmiş. Komşuları Otto Modersohn ve Heinrich Vogler'in kızları, Annemarie'nin oyun arkadaşı olmuş. Özgür düşünceli, barış yanlısı, hatta sosyalist bir eğitim. Otuzlu yılların sonunda Annemarie, ailedeki barışçı, liberal, bağımsız akımın temsilcisi hâlâ. Birinci Dünya Savaşı'na katılan askeri Hosenfeld'e kıyasla nasyonal sosyalizme çok daha kuşkuyla yaklaşıyor. Annemarie ve Wilm'in birbirlerine duydukları büyük sevgi, mektuplarda ve günlüklerde çok açık görünüyor; Wilm'in mutluluğunun ana kaynağı, her şeyden önce evliliği ve beş çocuklu ailesi.

Wilm Hosenfeld Eylül'den itibaren asker olarak Polonya'ya gidecek ve nasyonal sosyalist sistemin ardındaki gerçeği tümüyle öğrenecek. Adım adım, yaşayarak, ancak gözlerini iyice açarak ve dikkatle gözlemleyerek. Hatta savaşta takip edilen pek çok kişinin hayatını da kurtaracak, bunlardan biri de Varşovalı piyanist olacak.

16 Mart, Chicago: Michigan Gölü'nde hava açık, soğuk ve rüzgârlı. Kar yok. Thomas Mann dün Edvard Beneš ile buluşmak için Windermere Oteli'ne gitti. Londra'daki son Çekoslovak büyükelçisi Jan Masaryk de oradaydı. "Politika üzerine iki saatlik görüşme," diye yazıyor Thomas Mann. Konu, Hitler'in geçen sonbahardaki Çekoslovakya devletini parçalama girişimi. O zaman tümüyle başarılı olamadığı bir girişim. Gerçi Südet-Alman bölgeleri Münih Anlaşması'yla Almanya'ya bağlanmıştı, ama Hitler Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyacağına dair güvence vermek zorunda kalmıştı; şu an itibariyle artık tutmadığı bir söz. Thomas Mann, Beneš'e büyük bir sempati duyuyor, daha güçlü ve cesur davranılabilseydi, (Eylül 1938'deki) olayların yönünün değişebileceğinin farkında olmasına rağmen.

Michigan Gölü'nün üzerindeki yoğun kar bulutlarını önüne katıp sürükleyen soğuk bir fırtına var. Thomas ve Katia Mann, buna rağmen öğle saatlerinde sahilde gezintiye çıkıyorlar. Gazeteler hakkında konuşuyorlar: İngiltere Başbakanı Chamberlain, Çekoslovakya'nın Hitler tarafından yok edilişiyle ilgili "üzüntüsünü" açıklamış. Münih Anlaşması'ndan sonra böyle bir gelişme olacağı tahmin edilmiyordu. Thomas Mann'ın nefret ettiği *appeasement* tekrar kendini gösteriyor. Kolu bacağı kesilmiş Çek devletinin içerden parçalanması. Ganimet çok büyük. Ülkede bulunan altın miktarı, Reich'ın üç katı. Akşam, Katia ile sinemaya gidiyor, George Bernard Shaw'un *Pygmalion*'u, hoş bir film. Ardından otelde akşam gazeteleri, kepaze, ağır makaleler. Prag'da insan avı ve intihar dalgası. Güdümlü Alman basınında, kültürel açıdan coşkuyla karşılanan "eski Alman kenti Prag" ve "Yüce Alman Reich'ı" saçmalıkları, şu lanet romantizm.

Acı ve tiksinti.

16 Mart. Joseph Goebbels'in günlüğü: "Şehre girerken her türlü karşıt gösteri yapıldı, ancak ciddi bir şey olmadı. Prag'da Yahudiler ve Marksistler hâlâ çok fazla. Tümünü tütsüleyeceğiz."

16 Mart, Moskova. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XVIII. Kongresi bir haftadır devam ediyor. "Sosyalizmin kanıtlanmış zaferinin parti kongresi" toplam on bir gün sürecek. Partinin Genel Sekreteri İosif V. Stalin birkaç gün önce yaptığı açılış konuşmasında sosyalizmin zaferinin, kesin bir gerçek olduğunu ilan etti: Sovyetler Birliği, sanayileşme hızında, nüfusa kayıtlı kişi başına üretim hariç, en gelişmiş kapitalist ülkeleri ardında bıraktı. Özellikle tarım alanındaki kolektifleştirme çalışmalarının çok daha ileride olduğunu vurguladı, çünkü zirai işletmelerin hemen hepsi kolhoz ve sovhozlara dönüşmüş durumda. Ancak Stalin yine de düşmana karşı tetikte olunması gerektiğini hatırlattı. SSCB'nin "düşmanca bir kapitalist çembere" karşı kendini koruması gerekiyor.

Şimdi kongrede diktatörün, konuşmasının dış politika bölümünde duyurduğu tez tartışılıyor: dünyanın paylaşımı için başlayan yeni bir savaş. Saldırgan devletler Çin'e, Etiyopya'ya, Avusturya'ya ve Çekoslovakya'ya saldıran Japonya, İtalya ile Almanya. ABD, Fransa ve İngiltere saldırganları yatıştırmak için bu ülkeleri kurban ettiler. Böylece tek sosyalist devlet olan Sovyetler Birliği üzerinde genişleme baskısı uygulamak istiyorlardı. Batılı güçlerin karşı koymaktan açıkça vazgeçmeleri, "ciddi bir fiyaskoya yol açabilir." Stalin kongre katılımcılarına bir hatırlatma daha yapıyor: "Maşa kullanmaya alışkın" savaş çığırtkanlarının, SSCB'yi de kendi çekişmelerinin içine almasına asla izin vermeyecek.

16 Mart, Moskova. On sekiz yaşındaki Volodya Leonhard, Marksist-Leninist öğretiye sonuna dek inanıyor, üstelik bu doktrinin geçerli olduğu devlet, annesini kovuşturup hapse attığı halde. "6 Numaralı Çocuk Yurdu"ndaki gençler içinde bu iki temel bağ arasında –aile ve komünist ideoloji– sıkışıp kalan tek kişi Volodya değil. Avusturyalı ve Alman mülteci çocuklarının gittiği bu yatılı okuldaki öteki öğrencilerin anne ve babaları da NKWD (İçişleri Halk Komiserliği) tarafından tutuklanmış, çoğu sürgün ve zorunlu çalışmayla cezalandırılmış. "Her birimiz, anne ya da babamızın suçsuz yere hüküm giydiğini biliyorduk. Ancak Sovyet eğitimi bizi öyle yetiştirmişti ki, değerlendirmelerimizi kişilerin kaderlerinden yola çıkarak yapmıyorduk. Kendimizi, aslında gerekli ve doğru olan önlemlerin abartıldığına inandırmaya çalışıyorduk."

1921 yılında Viyana'nın o zamanki Sovyet büyükelçisi ile Alman bir annenin oğlu olarak dünyaya gelen Volodya, Almanya'da yetişmişti. O sıralar adı Wolfgang'dı. 1935 yılında annesiyle birlikte Nazilerden kaçarak Sovyetler Birliği'ne geldi.

Akşamları en yakın arkadaşlarıyla birlikte yurttan çıkarak Moskova'ya dolaşmaya gidiyor. Durmaksızın devrimci şiddet sorununu tartışıyorlar: Fransız İhtilali sırasında da Jakobenler, biçimsel bakıldığında belki doğru olmayan, ancak ihtilalin başarıya ulaşmasını sağlayan pek çok idam kararı vermediler mi? Marx yeni bir toplumun doğuşuna yardımcı olan şiddetten bizzat söz etmedi mi?

1938 yılı boyunca tutuklamalar devam etti. Davalar ve hükümler, eninde sonunda inanmak istedikleri gibi, dünyanın ilk sosyalist devletinin varlığını korumak için yapılan "büyük temizlik". Ya da? Tartışmalarının tek bilgi kaynağı *Pravda* makaleleri. Eleştirel kitaplar yok, yaban-

cı gazeteler yok, radyo yayını yok. "Tümüyle kendi içimize kapalıydık."

Ancak bu günlerde Wolfgang Leonhard'ın eline tesadüfen Amerikalı bir komünistin kitabı geçiyor: John Reed'in *Dünyayı Sarsan On Gün*'ü. Reed 1917'de Petersburg'da bizzat yaşadığı devrim günlerini anlatıyor. Volodya kitabı yutarcasına okuyor ve Moskova Duruşmaları'nda "casus" ve "ajan" diye tanımlananların, Reed tarafından 1917 Devrimi'nin yöneticileri olarak anlatıldığını şaşkınlık içinde görüyor.

Ve Reed, Stalin'in, o büyük Stalin'in sözünü bile etmiyor!

Gençler için inanılmaz bir keşif bu: Ekim Devrimi'ni yöneten, 1917'den beri partinin en tepelerinde bulunan, sosyalist yapılanmadan sorumlu olan bütün o komünistler, gizlice ajan mı olmuştu yani? "Casus ve suçlular çetesi", "kahrolası soysuzlar", "tilki ve domuz kırmaları"... Savcı Vişinski'nin duruşmalarda talep ettiği gibi, tümünün "uyuz köpekler gibi vurulmaları gerekiyor" şimdi.

Bu doğru olabilir mi? Doğru olamaz.

16 Mart, Berlin. Yeryüzünde, aralarında iki ya da üç kadının da bulunduğu yaklaşık yüz kişi çok büyük bir sırrı paylaşıyor. Bu sır, ancak en iyi atom fizikçilerinin anlayabildiği, zor kavranabilir bilimsel bir fenomen. İki ay önce açıklanmıştı gerçi, ama yalnızca ana hatlarıyla. Otto Hahn, "Uranyum Işımasında Toprak Alkali Metallerinin Oluşumu ve Davranışı" konulu makaleyi *Naturwissenschaft* dergisinde yayımladığında. İlk başarılı çekirdek parçalanması üzerine bir rapor. Bu sunumun önemini kavrayabilecek bir okur yok kuşkusuz.

Konuyu çok iyi anlayan az sayıdaki insandan biri çok uzaklarda, Amerika'da Princeton'da yaşıyor. Almanya'dan iltica eden dünyaca ünlü ve Nobel Ödülü sahibi

fizikçi Albert Einstein. Bir diğeri Berlin'de, orada çalışıyor. Kaiser-Wilhelm Fizik Enstitüsü'nden yirmi yedi yaşındaki Carl Friedrich von Weizsäcker. Weizsäcker 1937 yılında çığır açan kitabı *Atom Çekirdeği*'ni yayımlamıştı. Onunla birlikte çok az insan, Otto Hahn'ın bulduğu çekirdek parçalanması ilkesiyle, zincirleme bir reaksiyonun harekete geçirilebileceğini ve bu şekilde çok büyük bir enerjinin açığa çıkacağını biliyor. Başka bir deyişle, 1939 ilkbaharında bu sırrı paylaşanlar, bir bomba geliştirilebileceğinin ve bu bombanın tahrip gücünün öncekilerin tümünden çok daha yüksek olacağının farkında.

Weizsäcker şu sonuca varıyor: Atom bombası üretmek mümkün ise, bunu üretenler de olacak. Atom bombası üretilirse, bunu kullananlar da olacak. Bunu önlemenin tek yolu, aynı silaha başkalarının da sahip olması. Kararını veriyor: Bomba yapılacak olursa, o da bu çalışmada yer alacak. Böylece savaşı kesin olarak önlemekte etkili olacağına inanıyor.

Genç araştırmacı Alman Kara Kuvvetleri Silah Dairesi'ne vermek üzere bir raporun ön hazırlıklarına başlıyor. Bu daire yaz sonunda, Eylül'de savaşın patlamasının ardından uranyum çalışmalarına başlayacak.[1] Weizsäcker yakında –en azından teorik olarak– plutonyumdan da atom başlıklı füzeler üretilebileceğini, bunların muhtemelen daha da kuvvetli olacağını keşfedecek. Otto Hahn'ı da çalışmaya ortak etmeyi deniyor, ancak o şu açıklamayı yapıyor: "Benim buluşum Hitler'in bir atom bombasına sahip olmasını sağlarsa, kendimi öldürürüm!"

1. Savaştan sonra Weizsäcker, Almanların atom bombasını üretmesi tehlikesinden "Tanrısal yazgı" sayesinde kurtulunduğunu söyleyecek. "Bunun olması bir lütuf; Alman savaş endüstrisi gerekli kaynakları bulamadı, aksi takdirde Hitler bombaya sahip olacaktı."

16 Mart, Londra. Onlara söylemişti, ama inanmak istemediler. Çünkü uzun süredir geleceği olmayan bir adam olarak görülüyor. Başbakan Chamberlain'ın *appeasement* politikasını şiddetle reddetmesi, savaş kışkırtıcısı olarak algılamasına neden oldu. Nisan 1938'de Avusturya'nın Almanya'ya ilhakından beri –hatta daha da öncesinden başlayarak– insanları Hitler'e karşı uyarmaya çalıştı. Bir soyguncuya karşı uyarırcasına: silah çekip para isteyen, parayı almasına rağmen çekip gitmeyen, bundan cesaretlenip daha fazlasına göz diken bir soyguncu!

Demir iradesiyle altmış beş yaşındaki Winston Churchill'in ardında büyük bir politik kariyer var. Daha 1908'de ticaret bakanı olmuştu, 1910'da içişleri bakanı, 1911'de amiralliğin birinci lordu, denizcilik bakanı, sonra da savaş bakanı. Yedinci Malborough Dükü'nün torunu geçmiş otuz yıl içinde büyük zaferler kazanırken, pek çok yenilgiye de uğradı. Liberal politik kanatla başladı, ama solcularla da flört ediyordu. Daha sonra katı bir tutum içinde 1926'daki genel grevi zorla sona erdirmeye çalışarak, "yarı çıplak fakir" Gandhi'yle ve Hintlilerin bağımsızlık hareketiyle sert emperyalist bir tavırla mücadele ederek, berbat bir gerici olarak tanınana dek gitgide sağa yöneldi. Ancak Nazilerin yükselişi karşısında, 1933 öncesi ve sonrası yine solcuların, antifaşistlerin yakınında görünmeye başladı.

Sonunda Kent'teki Chartwell malikânesine çekilerek kendini ailesine ve hobilerine adadı. Resim yapmaya ve yazmaya –sonradan "The Wilderness Years" olarak adlandıracağı bir nevi iç sürgün. Churchillerin belli aralıklarla düzenledikleri ve dünyanın dört bir yanından gelen Heinrich Bünning, Charlie Chaplin gibi konukların katıldığı akşam toplantıları çok ünlü.

Önceki sonbaharda pek çok İngiliz tarafından barışın güvencesi olarak kutlanan Münih Anlaşması, yani

"Çekoslovakya'nın Nazilere kurban edilmesi" ona göre diplomatik yönden tam bir bozgundu. Chamberlain ve Daladier'nin bıkıp usanmadan iddia ettikleri gibi, barışa hiçbir yararı olmadı. "Peace for our time". Churchill ise onların aksine, hem bu anlaşmaya hem de Hitler'in karşısında sürekli geri çekilmenin savaş ihtimalini artırmasına sövüp sayıyor. Alman diktatör İngiliz politikasının aramakta olduğu "makul uzlaşma"larla yetinmeyecek; saldırgan ve yayılmacı politikası için Avrupa'da bir savaş çıkmasını sağlayabilecek yeni fırsatlar ve bahaneler bulacak.

Chamberlain ve orta sınıf Batı dünyası Hitler'i hayli zor ve irrasyonel, ancak Bolşevizme ve komünist dünya devrimine karşı koyacak güçte ideolojik ve askerî bir kale gibi görürken, Churchill, Hitler'i durdurmak için İngiltere ile Fransa'nın doğrudan Sovyetler Birliği'yle kararlı bir ortaklığa gitmesini öneriyor.

All is over. Silent, mournful, abandoned, broken, Czechoslovakia recedes into the darkness,[1] diye yazmıştı geçen sonbaharda, ve bu yine de *the first foretaste of a bitter cup*, "ilk acı yudum".

Her şey tam da Churchill'in *appeasement* politikasını savunanları tekrar tekrar uyardığı şekilde gelişiyor. Hitler geçen sonbahardaki Münih Anlaşması'nın zaferiyle yetinmedi. Chamberlain ve Daladier'nin uysal davranmayı seçerek Avrupa'da barışı garantiye alma denemeleri, diktatörü daha çok kışkırttı. "Soyguncu"nun talepleri giderek artıyor.

Başbakan da durumun nihayet farkında artık. Parlamenterler de, basın da, tüm ada halkı da farkında. Sabır sınırı aşıldı. Ve şimdi Churchill'in yandaşları *for his re-*

1. (İng.) Her şey geçti. Sessiz, kederli, terk edilmiş, kırık. Çekoslovakya karanlığa gömüldü. (Ç.N.)

turn to office kampanyası başlatıyorlar: "Churchill iktidara geri gelmeli."

Yarın Chamberlain'ın tavrını belirlemesi gerekiyor.

17 Mart Cuma, Birmingham. İngiltere Başbakanı Arthur Neville Chamberlain, yetmişinci yaş gününden önceki akşam Birmingham'da yaptığı konuşmada, İngiltere'nin Almanya politikasındaki dönüm noktasını ima ediyor. Daha iki gün önce, 15 Mart'ta Alman askerleri Prag'a girdiğinde, İngiliz Avam Kamarası'ndaki ilk toplantıda çekimserdi. Chamberlain, şimdi tekrar 1938' de Hitler'le yaptığı konuşmanın ayrıntılarına dönüyor ve o zamanki tutumunu, barışı koruma çabası olarak yine haklı görüyor. Avusturya ve Südet Bölgesi'nin Almanlar tarafından işgali konusunda "Mevcut durumun değişmesi zorunluluğunu haklı kılacak bir şeyler daha söylenebilir belki... Ancak bu hafta, Almanya yönetiminin bizzat belirlemiş olduğu esasları tümüyle hiçe saymasıyla varılan nokta, başka bir amaca yönelik gibi görünüyor ve hepimizin aklına şu soruları getirmesi gerekiyor: Bu durum, eski bir maceranın sonu mu, yoksa bir yenisinin başlangıcı mı? Şiddet yoluyla dünyaya hâkim olmaya çalışma yönünde atılan bir adım mı?"

Chamberlain savunma için gösterdiği yoğun çabaları dile getirerek, İngiltere'nin "böyle bir meydan okumaya sonuna dek karşı koyacağına" herkesin inanması gerektiğini hatırlatıyor. Dışişleri Bakanı Lord Halifax, yeni politikayı daha net ve anlaşılacak şekilde ifade ediyor: "Şu andan itibaren kan dökülmeden devam edilemez."

Bunu izleyen haftalarda ve aylarda bir tarafta Almanya'nın, diğer tarafta Fransa ve İngiltere'nin önce Polonya, daha sonra Sovyetler Birliği konusunda bir uzlaşma arayışına gireceği bir dizi diplomatik görüşme başlayacak. Bu sürecin sonunda ise, birbirine düşman iki güç

arasında o zamana dek hiç akla gelmeyen bir anlaşma yapılacak.

17 Mart, Berlin. Berlin'deki gösterimden bir hafta sonra, Berlin Ufa-Palast'ta Hans Albers'in başrolünü oynadığı *Wasser für Canitago* (Canitoga'nın Suyu) filminin galası var. Albers, büyük bir su dağıtım projesine yapılan sabotaj nedeniyle haksız yere suçlanan, içkiye düşkün, kaba saba Kanadalı mühendis Oliver Montstuart'ı canlandırıyor. Kendisini bıçakla tehdit eden bir adamı da meşru müdafaa anında vurmak zorunda kalıyor. Bu olayın ardından ortadan kayboluyor, ama daha sonra gerçek suçluyu bulmak için kimlik değiştirerek dönüyor. Sabotajı yapan alçağı buluyor, ama büyük bir patlamayı engellemeye çalışırken hayatından oluyor.

Joseph Goebbels İtalya'da çekilen filmi birkaç gün önce teslim aldı. Çok heyecanlı: "Mükemmel bir Albers filmi. Çok güzel! Güçlü dramatik etkileri olan, çok tutulacak bir yapıt. Tam isabet. Albers olağanüstü."

Ayyaş mühendis rolündeki Albers'in yaptığı esprilere gülmekten kırılan Münih galasının izleyicileri de aynı görüşte: "Ben sek viskinin mihracesiyim" ya da "Her gün sarhoş olmak da düzenli yaşamaktır." Peter Kreuder'in bir arkadaşlığın sona ermesinden, bir dostun yitirilişinden söz eden *Goodbye Johnny* şarkısında ise gözyaşları devreye giriyor. "Bugün de kırılıyor kalbim, oysa kalmayacak geriye yüz yıl sonra hiçbir şey."

Heinz Rühmann gibi Hans Albers de Almanya'nın en çok kazanan sinema oyuncularından. Yaşı elliye yakın. On yıl önce Berlin'deki Alman Tiyatrosu'nda Erwin Piscator ve Carl Zuckmayer'le birlikte çalışmıştı (bu arada ikisi de Nazilerden kaçmak zorunda kaldı). *Die Nacht gehört uns* (Gece Bizim) adlı ilk sesli Alman filminde bir araba yarışçısını oynadı, ardından *Mavi Melek* filminde

Marlen Dietrich ve Emil Jannings'in yanında rol aldı. Dietrich de uzun süredir Amerika'da yaşıyor. Almanya'yı terk eden yaklaşık dört bin oyuncu, kameraman ve rejisör var, en iyiler de bunların arasında.

Albers'in Nazi iktidarına karşı, alışılmış deyişle "kendine sakladığı" şüpheleri olsa da, Almanya'yı terk etmiyor. Alman Yahudilerinin gördüğü zulüm, haklarının ellerinden alınması, sosyal varlıklarının sistematik biçimde yok edilmesi, bunların tümü onu da doğrudan ilgilendiriyor: 1925'ten beri, on üç yıldır öğretmeni, oyuncu ve yönetmen Eugen Burg'un kızı Hansi ile birlikte yaşıyor. Ona duyduğu aşk, yaşadıkları ülkede "ırkı kirletmek" anlamına geliyor ve ağır hapisle cezalandırılabilir. Çünkü Eugen ve Hansi Burg, Protestan inanca sahip olsalar da, Nazilerin ırk ideolojilerine göre Yahudi sayılıyorlar.

Hitler'in iktidara gelmesinin hemen ardından, 1933 Mart ayı sonunda Ufa Yönetim Kurulu Yahudi ya da Yahudi sayılan oyuncularla, yönetmenlerle, senaristlerle, kameraman ve benzeri çalışanlarla yapılmış tüm anlaşmaları iptal etti. Resmen ilan edilmiş bir çalışma yasağı söz konusu: Yahudiler, Reich Sinema Meslek Kuruluşu'na üye olamıyor, üye olmayan ise çalışma izni alamıyor. O sıralarda ellili yaşlarında olan Eugen Burg da, binlerce kişi gibi işsiz kaldı ve yurdışına kaçmaya mecbur oldu.

Albers de uzun süre Reich Sinema Meslek Kuruluşu'na girmekten kaçınmıştı. 1934 yılı Haziran ayında kuruluştan çıkarıldı ve pasaportuna en kondu. Hans ve Hansi birlikte olmayı sürdürüyorlar, ama hayat arkadaşı Hansi artık ortalıkta görünmüyor, Starnberger Gölü kenarındaki Tutzing'de, Garatshausen'deki Albers Villası'nda yaşıyor. 1935'te eşleri ya da sevgilileri Yahudi olan pek çok kişi gibi Albers'in üzerindeki siyasi baskı da giderek artıyor.

Neden onunla birlikte ülkeyi terk etmiyor?

Çekip gitmek, kariyerinin sonu anlamına geliyor. Yabancı dil bilmiyor ve Carl Zuckmayer'in dediği gibi, sarışın bir Nazi figüranı olarak Hollywood'da günlüğü on dolara kıt kanaat yaşamak zorunda kalacak. 1935 yılı Ekim ayında Albers, Goebbels'e yazdığı özel bir mektupta, hayat arkadaşından resmen ayrıldığını açıklıyor: "Sizden ricam, Sayın Bakan, nasyonal sosyalist devletin sanatçılarına sağladığı himayeyi değişen koşulları dikkate alarak bundan böyle bana da bahşetmesi."

Goebbels hemen ertesi gün Ufa'nın yıldızını lütfen kabul ediyor. Hansi Burg, Albers'in arkadaşı Norveçli oyuncu Erich Blydt ile evleniyor, ama aslında Hans Albers ile yaşamaya devam ediyor. Hans, 1935'te Goebbels'e iyi niyet jesti olarak bir propaganda filmi de çekiyor *Henker, Frauen und Soldaten* (Cellat, Kadınlar ve Askerler). Önde gelen bir star olarak, durumu sağlam artık.

1938 yılında, Kasım'daki Kristal Gece'nin ardından Almanya'daki Yahudilerin hayat garantisi olmadığı daha da belirginleşiyor. Bir Norveçliyle evli olmasına rağmen Hansi de tehdit altında. Şimdi Hansi'nin kaçışını planlıyorlar. Bu bahar günlerinden birinde, Hansi, "Naziler, Almanlar tarafından iktidardan düşürülene dek" beklemek üzere İsviçre üzerinden İngiltere'ye gidecek.[1]

17 Mart, Londra. İngiliz hükümeti, beş hafta önce çağrısını yaptığı Filistin Konferansı'nın başarısız olduğunu açıklıyor. Filistin'in geleceği için Arapların ve Yahudilerin birbirine karşıt çıkarları arasında bir denge oluşturulmaya uğraşıldı, ama boşuna.

1917 yılında İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na

1. Eugen Burg, Kasım 1944'te, 73 yaşındayken Theresienstadt Toplama Kampı'nda öldürülür. Hansi Burg 1946'da Almanya'ya döner. Albers, Temmuz 1960'ta ölene dek onunla birlikte Garatshausen'de yaşar.

karşı kazandığı zaferden sonra Filistin bölgelerini işgal etmiş ve 1920'de Milletler Cemiyeti'nden yönetim yetkisini almıştı. O sırada İngiliz, Araplara, neredeyse Ortadoğu'nun tamamını kapsayacak şekilde bağımsız bir millî yurt oluşumu için destek sözü verdiler. Ancak Yahudilere de –Balfour Deklarasyonu'na göre– "bağımsız bir millî yurt" vaat ettiler. O zamanki İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un İngiltere'nin önde gelen siyonistlerinden Lord Lionel Walter Rothschild'e yazdığı bir mektup şöyleydi: "Majestelerinizin hükümeti, Yahudi halkı için Filistin'de millî bir yurt kurulmasını teveccühle karşılamaktadır ve bu amaca ulaşılmasını kolaylaştırmak yolunda elinden gelen desteği verecektir; ancak Filistin'de yaşayan (...) Yahudi olmayan toplulukların medeni ve dinî haklarını tehlikeye sokacak hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır."

Başarısızlıkla sonuçlanan konferansın en başından itibaren Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Mavera-i Ürdün Emirliği tarafından temsil edilen Arap tarafı, Yahudi temsilcilerle masaya oturmayı reddetti. Bu yüzden Başbakan Chamberlain, her iki tarafla ayrı ayrı görüşmeler yaptı. Filistinli Araplar, Arap bağımsızlığının tanınmasını, İngiliz mandasının kaldırılmasını ve Yahudi göçünün durdurulmasını istediler.

Buna karşı siyonist Jewish Agency başkanı ve İngiltere, Filistin, ABD gibi ülkelerin önde gelen Yahudi cemaatlerinin üyesi Chaim Weizmann tarafından temsil edilen Yahudi tarafı, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını talep ederek Yahudilerin Filistin'e göçünün durdurulmasına şiddetle karşı çıktı. Yahudilere ait azınlık statüsünü de reddettiler.

18 Mart Cumartesi, Viyana. Şube şefi Adolf Eichmann'ın (32) kendisiyle gurur duymak için haklı bir gerekçesi

var: Tam bir yıl önce aldığı emirle Berlin'den Viyana'ya geldiğinden bu yana mükemmel bir iş çıkardı. Avusturya'nın ilhakından sonra geçen bir yıl içinde bu "Yahudi sorunu uzmanı," Reichsführer'in, SS'in Güvenlik Servisi'ndeki çalışmalarıyla yaklaşık yüz elli bin Yahudi'yi Ostmark'tan göç etmek zorunda bırakmayı başardı. Bunların tümü Rotschild Sarayı'ndaki birkaç mütevazı büroda, çok küçük bir ekiple gerçekleştirildi.

Bir Alman kariyerinin başlangıcı.

1906'da Solingen'de dünyaya gelen Eichmann, Avusturya'da Linz'de yetişti. 1933'te NSDAP Avusturya'da yasaklanınca, Hitler'in inançlı müridi Eichmann, yeni bir geleceğin başladığı Berlin'e gitti. İnancından bir iş yarattı, SS'lere katıldı ve Güvenlik Servisi'nin (SD) profesyonel elemanı oldu. Eichmann, Reinhard Heydrich'in bir "Yahudi Bölümü" açmak üzere olduğunu öğrendiği gün, bileğinin hakkıyla yükselme şansının ve güvenli bir geleceğin kokusunu almıştı.

Yahudilik tarihi ve dini ile ilgilenmeye başladı. Kitaplarla asla ilişkisi olmayan Adolf Eichmann, Theodor Herzl'in siyonist hareketi tetikleyen "Yahudi Devleti" ve Adolf Böhm'ün "Siyonizmin Tarihi" kitaplarını okudu. Büyülenmişti. Hatta İbrani alfabesini de öğrenerek, hiç İbranice bilmediği halde, Yidişçe okuyabilecek duruma geldi. Sonraları Kudüs'teki davalar sırasında da belirteceği şekilde, tüm emirlere ant içmişçesine uyan iyi bir bürokrat, koşulsuz itaat eden sadık bir SS muhafızı. 1937'de amirlerinden biri şöyle yazıyor onun için: "Eichmann, düşmanımız olan Yahudiliğin organizasyon biçimleri ve dünya görüşüyle ilgili çok kapsamlı bilgi edinmiştir."

Nasyonal sosyalistlerin Yahudi Politikasının –yönetici kadro, Führer'lerini doğru anlıyorsa eğer– en üst hedefi, Yahudilerin Almanya'dan sürülmesi. Bir raporda

Eichmann şunu ekliyor: "Amacımız Yahudi sermayesini yurtdışına aktarmak değil, ilk aşamada yoksul Yahudilerin göç etmesini sağlamak" –bu göçün mümkün mertebe Filistin'e olmaması gerekiyor. "Reich'ın ve Almanların çıkarları açısından bağımsız bir Yahudi devletinin oluşumu engellenmek zorunlu."

1938 yılı Ocak ayında Avusturya operasyonunun işaretleri ilk kez belirginleşiyor ve Mart'ta *Anschluss* gerçekleşiyor. Hazırlıklar haftalar öncesinden, Eichmann'ın Berlin'deki ofisinde yapılarak ayrıntılı listeler düzenlenmiş, "İsmi, adresi, Yahudi, mason ya da tutkulu bir Katolik olup olmadığı... Bu kişiler daha sonra, ilk gece sistematik olarak tutuklanacak." 18 Mart 1938 tarihli bir fotoğrafta Eichmann SS üniformasıyla Viyana İçişleri Bakanlığı'nın avlusunda Yahudilere ait bir evin aranmasından önce verdiği brifing sırasında görünüyor. Daha sonraları hep inkâr etmeye çalıştığının tam tersine, o günlerde yaşanan Yahudi karşıtı terörün doğrudan içinde. Yahudilerin önemli temsilcilerini, örneğin Dr. Richard Löwenherz gibi saygın kişileri ayağına çağırtıp onları işbirliği yapmaya zorluyor.

Eichmann'ın planı, önce maddi durumu göçe elvermeyen yoksul, beş parasız Yahudileri Avusturya'dan sürmek. Zengin Yahudiler ise Hazine'ye çok büyük paralar ödemek zorunda. Göç, kendi sürgünlerini bu fondan finanse edecek.

İşini çok iyi bilen uzman Eichmann, uygulanan resmî prosedürün fazla karmaşık olmasına öfkeleniyor. Bu prosedür, "Ostmark'ın Yahudilerden arındırılması" sürecini yavaşlatıyor. Üst makamların her biri (polis, maliye, devlet polisi, döviz ofisi, gümrük makamları, vs.) olayın içinde yer almanın peşinde. Ancak Eichmann daha şimdiden, yalnızca göçten sorumlu olan bir Merkez Büro'yu, yani üst bir bürokratik makamı kabul ettirecek kadar itibarlı.

Böylece Eichmann, Rothschild Sarayı'nda yepyeni bir sistem geliştiriyor. Gurur duyduğu, ultramodern bir yürüyen bant sistemi. Yahudi bir tanığın anlattığına göre bu sistem, "otomatik bir fabrika gibi çalışıyor. Bir ucundan dükkân, fabrika ya da banka hesabı gibi hâlâ sahip olduğu bir şeyler olan bir Yahudi giriyor, bir gişeden öbür gişeye, bir bürodan öbür büroya giderek tüm binanın içinden geçiyor ve diğer kapıdan çıktığında, tüm hakları elinden alınmış, beş parası kalmamış oluyor. Buna karşılık üzerinde '14 gün içinde ülkeyi terk etmeniz gerekiyor, aksi takdirde toplama kampına gönderileceksiniz' yazılı bir pasaport tutuşturuluyor eline."

"Yürüyen bant"ta Viyana Yahudi cemaatinin on ya da on iki üyesi de sürekli olarak yer alıyor. Kimi günler sistemden bine yakın "vaka"nın geçtiği oluyor. Eichmann hep "göç"ten söz etse de, bu aslında acımasız bir zorunlu sürgün, sonradan Kudüs'te söyleyeceği gibi bir "baskı". Bir Yahudi'nin Almanya'dan veya Avusturya'dan ayrılabilmesi için önce tüm parasına el konuyor. Devlete hiçbir borcunun olmadığına dair maliyeden sakıncasız belgesi alması da yetmiyor, elindeki tüm yabancı paraları da teslim etmek zorunda. Buna karşılık yanına çok az miktarda Reichsmark alabiliyor. Sahibi olduğu malların satışında, fiyatı düşürmesi için daha önceden tehdit edilmiş ve sindirilmişse ("arileştirme"), geri kalan tablo, antika vb eşyalarını götürebilmek için ayrıca izin alması gerekiyor... Sığınma arayanları kabul eden az sayıdaki ülke zaten parasız göçmenleri kabul etmediğinden, sığınmacıların dövizleri olduğunu kanıtlamaları lazım. Bunun anlamı ise Eichmann'dan çok daha pahalıya döviz satın almak. Örneğin bin sterlin.

Adolf Eichmann bu şekilde yüz elli binden fazla Yahudi'yi Avusturya'dan sürmeyi başardı. Linz Meslek Okulu'nu bitirmeden bırakan bu hırslı adam, önde gelen

bir Alman bürokratı olma yolunda. Bu cumartesi, otuz üçüncü yaş gününden bir önceki gün, başka bir yere atanacağına dair sinyaller alıyor Berlin'den.

Prag'a.

18 Mart, Berlin. Bir gün önce Berlin'deki İngiltere Büyükelçisi Neville Meyrick Henderson'ın tekrar Londra'ya çağrıldığının bildirilmesinin ardından bugün, İngiliz Büyükelçiliği'nin temsilcisi, Berlin Dışişleri Bakanlığı'na Chamberlain'ın, Çekoslovakya'daki gelişmelerin "hukuken gerekçelendirilmemiş" olduğuna dair notasını veriyor. Almanya'nın Çekoslovakya'yı ilhakı, "kendi kaderini belirleme hakkıyla tümüyle çelişiyor ve kesinlikle ahlaka aykırı".

Ardından Fransa Büyükelçisi Robert Coulondre da Wilhelm Caddesi'ne gelerek sözlü bir nota iletiyor: Bohemya ve Moravya'nın ilhakı, 1938 yılı Eylül ayında yapılan Münih Anlaşması'yla uyuşmuyor. Protestonun işareti olarak Coulondre da iki gün sonra Paris'e geri çağrılacak.

Reich Dışişleri Bakanı Ribbentrop iki protestoyu da "her türlü politik, hukuki ve ahlaki temelden yoksun olduğu" gerekçesiyle reddediyor. Aynı gün içinde Paris'teki Alman maslahatgüzar Kont Johannes von Welczeck, rapor vermek üzere Berlin'e çağrılıyor. Londra'daki Alman Büyükelçisi Herbert von Dirksen'e de Berlin'e dönmesi için talimat veriliyor.

İngiliz va Fransız büyükelçileri Berlin'deki görevlerine ancak beş hafta sonra dönecekler. Amerika Büyükelçisi Hugh R. Wilson, Kasım 1938'de Berlin'deki makamından geri çekilmişti. Şimdi Washington da maslahatgüzar aracılığıyla Wilhelm Caddesi'ne bir protesto notası vermek üzere.

Her yerde diplomatik gerilim.

19 Mart Pazar. Joseph Goebbels'in günlüğü: "Kar ve soğuk. Akşam 19.00'da Görlitzer İstasyonu. Kötü havaya rağmen tüm Berlin ayakta... Führer'in gelişi. Tarif etmek imkânsız. Çok etkilendik. Göring'in konuşması. Gözyaşları. Sonra Berlin'e hareket. Her şey muhteşem, şimdiye dek hiç olmadığı gibi. Milyonlar ayakta. Işıklar, ışıldaklar, havai fişekler. Wilhelmplatz tıklım tıklım. Balkondan görünen tablo, heyecan verici."

19 Mart, Londra. Jack babasını mutlu görmekten hoşnut. Joe Kennedy bugünlerde gerçekten de çok mutlu. Roma harikaydı, San Pietro'nun hayal edilemeyecek kadar heybetli ortamında yeni papanın özel Kudas ayini ve Teddy'nin komünyonu. Onu hâlâ yükselmeye çalışan biri gibi gören Bostonyüksek sosyetenin en ileri gelen ailelerinin bile ulaşamayacağı bir konum. Joe Kennedy'nin hayat boyu süren mücadelesinde "en tepe"ye çıkmak ve oyuna katılmak için önemli bir adım.

Jack babasının hayatı boyunca elde ettiklerini, alkol ticareti ve hatta kaçakçılıkla kazandığı milyonların karşılığında satın aldığının farkında. Yalnızca evleri ve kadınları değil, aynı zamanda kariyerini ve buna bağlı olan toplumsal kabulünü de. Gerçi Başkan'ın onu Londra büyükelçiliği makamıyla ödüllendirmesinin öncesinde Roosevelt'in seçim kampanyası için milyonlarca dolar harcamıştı, ama Joe Kennedy tüm ABD diplomatları arasında en prestijli işe sahip şimdi.

Yirmi bir yaşındaki Jack, Harvard'daki bitirme projesi için Arthur Neville Chamberlain'ın *appeasement* politikasıyla ilgili araştırmalar yapmak üzere Avrupa'ya geldi. Chamberlain'la arkadaş olan babası, burada ona kapıları açacak. Tüm kapıları. John Fitzgerald'ın –Kennedy'nin ikinci oğlunun vaftiz adı böyle– arkadaşı Lem Billings'e yazdığı mektuplarda da dile getirdiği gibi,

Londra'da "keyfi yerinde". İngiliz aristokrasisinin sosyal hayatı "heyecan verici", Amerikan büyükelçisinin oğlu olarak her yerde çok iyi karşılanıyor, balolarda ve salonlarda, tekne yarışlarında ve koşularda, tüm etkinliklerde aranılan bir konuk.

Hatta sarayda da ağırlanıyor: "Yarın resmî kabul var, frak giyilecek. Kral orada olacak, önünden geçilip reverans yapılacak. Kraliçe Mary ile görüştüm, Prenses Elizabeth ile çay içtim, birlikte vakit geçirdik" diye yazıyor Harvard'a, övünerek. Henüz on dört yaşında olan Elizabeth'le at da biniyor bazen, Lem'e bunu büyük bir hayranlıkla anlatıyor, ancak hayranlığı öncelikle kendisine ve "giydiğinde müthiş çekici göründüğü yeni, üzerine sımsıkı oturan, ipek binici pantolonlarına."

Jack, zengin bir ailenin oğlu olarak hem ayrıcalıklı, hem de kolay olmayan bir çocukluk ve gençlik geçirmişti. Önce Riverdale, Bronx, New York'ta yirmi odalı bir konak, daha sonra Hyannisport'ta (Massachusetts) büyük bir villa, Florida Palm Beach'teki Kennedy malikânesinde kış tatilleri. Alkol yasağının kaldırılmasıyla birlikte sahip olduğu resmî alkol lisansı sayesinde çok zengin olan Joe'nun o yıllarda yaşadığı başarı çılgınlığı, dokuz çocuğu için, öncelikle de oğulları için ağır bir yük: "İkinci ya da üçüncü olmayın sakın, kesinlikle sayılmaz. Kazanmak zorundasınız, her yerde."

Ağabeyi Joseph ve diğer kardeşleri gibi Jack de çocukluğunda, on sekiz yaşına dek pahalı Katolik özel okullarına gidiyor. Genelde dikkat çekmeyen bir öğrenci. 1935 yılında hastalanınca, eğitim hayatı planladığı gibi sürmeyip kesintiye uğruyor. Sonbaharda lösemi şüphesiyle haftalarca bir klinikte kalıyor. Aslında Addison hastalığı var; tüm hayatı boyunca bir sır olarak saklanacak. Bir Kennedy'nin kronik bir hastalığı olamaz! Durumu kötüleşiyor bazen. Başka hastalıkları da var, şiddetli sarı-

lık ve bağırsak iltihabı. Steoroidlerle müdahale ediliyor, ancak bu da bel omurlarında osteoporoza neden oluyor.

Ağabeyi Joe, üniversite takımında futbol oynayacak kadar sağlıklı, yapılı ve güçlü. Oysa Jack'in bir seksen boyu ve yetmişe yaklaşan kilosu ancak junior takımına yetiyor. Joe, her alanda en iyi, sportmen ve entelektüel, öğrenci kurulunun üyesi, üniversitede siyaset yapıyor. Jack hep Joe'nun gölgesinde kalıyor, babasının tercihi de ilk oğlu zaten. Zirve süresiz olarak elden çıkmış ve Jack ikinci olmanın ebedi utancını yaşamaya mahkûm. Babanın uyguladığı katı ilk çocuk politikasının sonucunda büyük oğul, büyük bir siyasi kariyer hedefliyor. "Başkan olduğum zaman, sizi Beyaz Saray'a alacağım" diyor Joe Jr. sık sık.[1]

Jack yaklaşık on yedi yaşındayken, kızların ve kadınların kendisinden hoşlandığını keşfediyor. "Bunun nedeni dış görünüşüm olamaz" diye itiraf ediyor bir arkadaşına, "diğerlerinden daha iyi görünmüyorum çünkü." Bu durumun babasının milyonlarından ve yaşam tarzından kaynaklanabileceği hiç aklına gelmiyor. Böbürlenerek dile getireceği gibi, kısa sürede bir playboy olacak. "Parmağını bile kıpırdatması" gerekmeden, adlarını hatırlayamayacağı kadar çok sevgilisi oldu şimdiden. Bir arkadaşı, Jack'in o zamanki sloganını şöyle anıyor sonraları: *Wam bam thank you ma'am.*[2]

Politikayla da ilgilenmeye başlamıştı. Babası 1937 yılında bir Avrupa seyahati hediye etti Jack'e. Hemen hemen hiç parası olmayan arkadaşı Lem Billings de bu programa dahildi. SS Washington yolcu gemisiyle okyanusu aşan Jack'in Cabriolet'siyle önce Fransa'ya, ardın-

1. Beyaz Saray'a Joe'nun yerine Jack'in girmesi, pilot olan Joe'nun savaş sırasında düşerek genç yaşta ölmesinin sonucudur.

2. (İng.) "Tak fişi, bitir işi" deyişini çağrıştıran bir şarkı sözü (Ç.N.)

dan İtalya'ya ve son olarak da Almanya'ya gittiler. Fransızlar için, "oldukça basit bir halk, ama insanları kibirli" diyordu Jack. İtalyanlar daha çok hoşuna gitmişti: "Görünüşe bakılırsa, faşizm onlara yaramış." Almanlar kesinlikle Fransızlardan da beterdi, "Almanya'da kendimizi çok kötü hissettik" diyordu Billings, "son derece kibirliler, tüm halk, herkes. Bizden daha yetenekli olduklarına inanıyorlar ve davranışlarıyla bunu belli ediyorlar. Dehşet verici deneyimlerimiz oldu."

Ancak kendilerince öç almaktan da geri kalmıyorlardı. "Heil Hitler!" dendiğinde "Hi ya, Hitler!" diye cevap veriyor, kollarını abartılı biçimde yukarı kaldırıyorlardı. Hangisinin daha büyük bir musibet olduğunu sorguluyorlardı: faşizm mi, komünizm mi? Jack'in görüşü kesindi: "Faşizm Almanya ve İtalya'nın konusu, komünizm Rusya'ya ait, demokrasi ise Amerika ve İngiltere'ye."

Jack'in seçtiği akademik konu, Almanlar Prag'a girdikten dört gün sonra, politik açıdan hiç beklenmedik bir güncellik kazanıyor.

20 Mart Pazartesi, Berlin. Bu akşam Berlin İtfaiye Merkezi'nin avlusunda özel cins odunlar üst üste diziliyor. Bine yakın tablo ile dört binin üzerinde orijinal grafik yakılacak. Mayıs 1933'teki büyük kitap yakma olayından altı yıl sonra şimdi de saldırılar, Nazi yöneticilerin güzel sanatlar alanında "yozlaşmış" olarak gördükleri eserlere yöneliyor, yani "gelenekten sapmış", Alman geleneğinden farklı olanlara. "Sanatçı" Hitler'in beğenisi Naziler olmadan da Alman olmayanın, "dejenere olmuş"un ve "bozguncu"nun peşine düşen varan dar kafalılarla örtüşüyor. Tümü de "dejenere veya hastalıklı, yalancı bir sanat modasının göz boyaması" Hitler'e göre, nihayet bunlar yok edilecek ve yerlerine "makul yetenekler" konulacak.

Alevler yükselirken aralarında Avrupa sanatının başyapıtlarının da olduğu resimler birer birer ateşe atılıyor. Kitapların yakılmasını hatırlatan görüntüler, ancak bu kez halka kapalı bir gösteri.

Modern sanata karşı terör iki yıl önce, Reich Güzel Sanatlar Odası Başkanı Adolf Ziegler "Yozlaşmış Sanat" sergisini açtığında kritik bir noktaya ulaşmıştı. "Alman ırkının ülküsüne bilinçli bir saldırı" olarak değerlendirilen resimler sergilendi burada, yozlaşmış sanatın örneği toplam on altı bin parça (daha önce kullanılan "dejenere" sözcüğü artık yeterince Almanca bulunmuyor). Bu resimlerin tümüne Alman müzelerinde ve koleksiyonlarda el konmuştu, ciddi bir yasal dayanakla tabii: böylesi el koymaları ve tazminat ödenmeyen imhaları öngören 31 Mayıs 1938 tarihli bir Reich kanunuyla.

Bu akşam Berlin'de ateşe atılanlar, el konulan tablolardan Nazilerin uluslararası sanat piyasalarında doğrudan paraya çeviremedikleri. Alevlenen ateşte küle dönüşen tabloların arasında Otto Dix'in de birkaç eseri var. Alevler, Hitler'in "orduyu sabote eden resimler" olarak tanımladığı *Savaş Topalları* ve *Siper* tablolarını yutuyor. Hitler daha 1937'de Dix ve diğerleri için, "bu gibi insanların hapse atılamamasının çok acı olduğunu" söylemişti. Ancak sanatçılar hapisle olmasa da, çalışma ve meslek yasağıyla cezalandırılıyor. Örneğin Dix, daha 1933 yılında Dresden Akademisi'ndeki işini bırakmak zorunda kalan ilk profesörlerden biriydi, ayrıca Prusya Sanat Akademisi'nden de çıkarıldı.

İki yıl önce Nazilerin el koyduğu eserlerin büyük bir kısmı yakılmayıp bu resimlerin değerini bilen uluslarası piyasalarda paraya çevriliyor, öncelikle de Zürih'te. Alman müzelerinden uzaklaştırılan eserler, burada komisyoncuların ve koleksiyonerlerin halka açık olmayan sergilerinde görülebiliyor. Lovis Corinth'in, Ernst Barlach'ın,

Oskar Kokoschka'nın, Paula Modersohn-Becker'in ve Otto Dix'in tabloları, aynı zamanda Henri Matisse, Paul Gauguin, Vincent van Gogh, Pablo Picasso ve Marc Chagall gibi yabancı ressamların "dejenere eserleri" de. Almanya'nın sanat düzeyini "makul" eserler belirliyor artık, Sepp Hilz'in *Köylü Venüs* gibi resimleri.

20 Mart, Karlsruhe. Akşam geç saatlerde Sigmund ve Jenny Hirschberger, oğulları Julius ve Hermann'la birlikte Welfenstraße 6 numaradaki evlerinden Karlsruhe Merkez İstasyonu'na gidiyorlar. Çocukların her birinde birer bavul, birer çanta ve 10 Reichsmark var, fazlasına izin verilmiyor. Oyuncaklar, kitaplar, şahsi eşyaların tümü yasak. Ancak anne ve babalarının bir fotoğrafını yanlarına alabiliyorlar. Anne ve babaların, tren hareket edene kadar peronda beklemeleri de kesinlikle yasak. Gözyaşlı sahneler olmayacak. Anne ve babalar, çocukları getirip hemen ayrılmak zorunda. Jenny Hirschberger, "Daima uslu, iyi çocuklar olun" diyebiliyor yalnızca.

Oğulları onu böyle hatırlayacak.[1] Hayatları boyunca unutmayacakları başka bir sahne daha var. Evin içinde yükselen yabancı, gürültülü erkek sesleriyle uyanmışlardı gece yarısı uykularından. Arada babalarının vurgusuz sesi, annelerinin hıçkırıkları. Ardından çocukların odasının kapısı açıldı. Biraz sonra on iki ve on üç yaşlarındaki iki çocuk, Julius ve Hermann da kollarını kaldırıp duvara yaslanmış olarak duruyorlardı, tıpkı babaları Sigmund gibi. Neler olduğunu anlayamamışlardı.

Çocuklar, o anda anne ve babalarının nasıl da çare-

1. Çocuklar ebeveynlerini bir daha göremezler. Hirschbergerler yurtdışına çıkmak için boşuna uğraşır, pasaport ve vize alamazlar. Ekim 1940'ta Gestapo tarafından yakalanan çift, Güney Fransa'ya, Gurs Kampı'na sürülür. Sigmund ve Jenny Hirschberger buradan Auschwitz'e gönderilecek ve orada ölecektir.

siz ve güçsüz olduğunu da unutmayacaklar; tabancaların hedefindeki babaları, rengi kül gibi olmuş, titrerken, anneleri sessizce ağlarken... Sivil giysili adamlar evdeki mobilyaları ve yatakları tahrip ederek bazı eşyaları pencereden dışarı attılar. Aşağıda, caddede yaygara, kahkahalar ve alkış.

Hirschbergerler bu gece yarısı baskınının nedenini anlamadılar. Aynı saatlerde Almanya'da Yahudilerin oturduğu on binlerce evde benzer olayların yaşandığını da bilmiyorlardı henüz. Sonra bir bankanın ticari yetkilisi olan babaları Sigmund Samuel Hirschberger götürüldü. Yabancı adamlar evden ayrıldığında, iki çocuk anneleriyle yalnız kaldı. Anne, ancak o zaman çocuklarına sarılabildi. Ya da tersi mi olmuştu yoksa?

Sigmund Samuel Hirschberger birkaç gün sonra serbest bırakıldı. Çalıştığı kurumun Badische Landbank tarafından devralınma, "arileştirilme" sürecini yaşadı, işini kaybetti. Aynı gün, ailelerinin ezelden beri yaşadığı bu ülkeyi terk etmeye karar verdiler. Her şeyden önce de çocuklarını emniyete almak, onlara Almanya'da pek mümkün görünmeyen bir gelecek sağlamak istiyorlardı.

Sonra bir Yahudi gazetesinde İngiliz hükümetinin, Alman Yahudi ailelerinden on bin çocuğa iltica hakkı vermeyi kararlaştırdığını okudular. İngiltere'deki Yahudi cemaati gerekli parayı vermeye hazırdı, Yahudi aileler bu çocukları yanlarına almak istiyordu.

O gün ilk trenler aralarında Julius ve Hermann Hirschberger'in de olduğu yaklaşık yüz çocuk Almanya'dan ayrılıyor. Kuzeyde bir Alman limanında Amerikan buharlı gemisi Manhattan onları alarak 21 Mart akşamı İngiltere'ye götürecek. Julius ve Hermann bu gemide yıllardan beri ilk kez et yiyecekler ve bunu da asla unutmayacaklar. İnançlı Yahudiler olan anne ve babaları, nasyonal sosyalistlerin hayvan kesimine getirdikleri ya-

saklar yüzünden 1933 yılından beri et yemekten tümüyle vazgeçmişlerdi.

Londra'daki Jewish Chronical'da bir ilan: "Yardım aranıyor: Yaşadığımız bu korkunç günlerde çocuklarımla ilgilenecek ya da onları evlat edinecek yüce gönüllü bir aile var mı? Babaları doktoralı mühendis, ancak Yahudi olduğu için işsiz. Çocuklar on ve on iki buçuk yaşlarında, sevimli ve çok sağlıklı. Onların Yahudi inançlarına sahip bir ailenin yanında olduğunu bilmek, anne babalarının çok mutlu edecek. Dr. Müh. S. Morgenstern, Böcklingstraße 2, Viyana 2."

20 Mart. Joseph Goebbels'in günlüğü: "Tüm dünya var gücüyle bize karşı sürgün avında. Londra öfkeden kuduruyor. Anlaşılabilir bir durum... Öğlen Führer'in yanında. Bu öfkeyi son derece soğukkanlılıkla karşılıyor. Hiç etkilenmiyor. Führer'in kendine hâkimiyeti muhteşem."

20 Mart, Moskova. Sovyetler Birliği yönetimi, İngiltere ve Fransa'ya benzer notalar göndererek Alman yayılma politikasının tehdidi altında olan ülkelerle uluslarası bir konferans yapılmasını teklif ediyor. Bu teklif Londra ve Paris'te büyük bir kuşkuyla karşılanıyor. Sovyetler Birliği'nin Hitler'in politik rakibi ve can düşmanı olması, bu devletle bir ittifak oluşturmak için yeterli değil. Batı demokrasileri, Sovyet komünizmini daha büyük bir düşman olarak görüyor, şimdiye dek onu frenleyen de Hitler.

20 Mart, Berlin. Litvanyalı meslektaşı Juozas Urbšys'i kabul eden Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop, ona Memel Bölgesi'ndeki[1] durumdan dolayı, Memel geri ve-

1. Bugünkü Klaypeda kenti (Litvanya) çevresinde yer alan, Wersailles Antlaşması'yla Fransa'ya bırakıldıktan sonra, 1933'te Litvanya'nın ilhak ettiği bölge.

rilmediği takdirde oradaki ilişkilerde hoşnutluk sağlanamayacağı şeklinde açıkça gözdağı veriyor. Urbšys, Kaunas'ta Bakanlar Kurulu'na danışmak için düşünme süresi istiyor. Birkaç saat sonra Hitler Litvanya hükümetine, görüşüldüğü üzere vazgeçme belgesini imzalamak üzere yetkililerin ertesi gün özel uçakla Berlin'e gelmeleri gerektiğini bildiriyor.

21 Mart, Salı. Joseph Goebbels'in günlüğü: "Führer'le öğle yemeği. Memel sorunu acil hale geldi... Şimdi Kaunas'ta tartışıyorlar. Artık sonucun ne olacağına dair kuşku yok... Ya... ya da. Bu küçük Versailles hırsızlarının, ganimeti sökülme zamanı. Aksi takdirde çok kötü olacak!"

21 Mart, Fort Worth, Teksas. Günler birbirinin aynı, iki akşamda bir demokrasinin üstünlüklerine ve Hitler'in zaman içinde neden kaybedeceğine dair konferanslar; dün St. Louis'te, yarın Fort Worth'ta. Arada pulmanlı trenler. Thomas ve Katia Mann bu tempoya dayanmaya çalışıyorlar, üstelik Thomas ancak çok geç saatlerde uykuya dalabildiği halde. "Fazla kaçırdım," diye not alıyor sonradan Thomas. "Ancak dörtten sonra sakinleşebildim. Sürekli heyecan." Dün Hitler'in Berlin'e muhteşem girişine dair haberler, Prag'dan Brünn ve Viyana haberleri. Şimdi hiç olmazsa İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika arasında diplomatik bir işbirliği olasılığının belirdiğine inanıyor. Akşam Teksas ekspresiyle Fort Worth'a yolculuk. Yemek vagonunda eski Alman gazeteleri. Gece boyu yol alıyorlar, sabah dokuz buçuğa dek.

22 Mart Çarşamba. Joseph Goebbels'in günlüğü: "Sabah altı buçukta yataktan fırladım: Litvanyalılar Memel Bölgesi'ni bırakıyor. İşe bak! Biraz bastırdın mı, oluyor...

Halkımız müthiş bir sevinç ve kıvanç içinde. Öğlen Führer'le. Führer çok mutlu. Deutschland kruvazörüyle Memel'e gitmek üzere Swinemünde'ye doğru yola çıkıyor. Bir sevinç gösterisi olacak. Dünyanın tepkisi sıfıra eşit. Demokrasi boyun eğmeye başlıyor... Führer geleceğe yönelik dış politikasını geliştiriyor. Şimdi ortalığın biraz sakinleşmesini istiyor. Ardından sömürge meselesi gündeme gelecek. Hepsi sırayla."

22 Mart, Sachsenhausen Toplama Kampı. "Hazırlan! Çıkıyorsun." On dokuz yaşındaki 1780 numaralı siyasi mahkûm Bernhard Wicki, şaşkınlık içinde. Alman tarihinde o güne dek azınlıklara karşı yapılan en kötü katliamda, Kristal Gece olarak anılan 9 Aralık 1938'de tutuklanmıştı; tuhaftı, çünkü Yahudi değildi. Gerekçe: komünist bir derneğe üyelik. Oysa Wicki komünist de değildi, hiç olmamıştı.

Onu bu yazgıya sürükleyen, bir kamp ateşi romantizmiydi belki. Hep birlikte söylenilen, uzaklık özleminden ve özgürlükten söz eden şarkılara (*Wir lieben die Stürme* [Fırtınalara Tutkunuz] ya da *Wilde Gesellen, vom Sturmwind durchbraust* [Fırtınaların Sürüklediği Vahşi Yoldaşlarız Biz]), Tusk'ın düşüncelerine ve yazılarına duyduğu sevgiydi. Tusk ise Eberhard Koebel'in izci adıydı aslında ve Koebel yaklaşık on yıl önce, 1 Kasım 1929'da Alman Gençlik Hareketi'ni oluşturmuştu. Ya da diğer adıyla DJ.1.11

1934 yılında diğer tüm gençlik hareketleri gibi bu hareket de nasyonal sosyalist yönetim tarafından yasaklanarak Hitler Gençliği ile birleştirildi. Yine de DJ.1.11 Nazilerce hâlâ gizli bir komünist örgütlenme olarak algılanıyor. Koebel'in düşüncelerinin, şarkılarının ve yaşama coşkusunun gençler için kuvvetli bir çekim gücü olduğu kuşkusuz, çünkü bunların tümü Hitler Gençliği içinde

de etkili olmaya devam ediyor. Tusk yazılarında ilham perisinin sembolü olarak beyaz bir gül kullanıyor.

1919 doğumlu Bernhard Wicki otuzlu yılların ortasında bu şarkıların baştan çıkarıcı büyüsünün, özellikle de entrikalarla dolu bu dünyada yeşeren dostlukların bağımlısı oldu. Tadını da çıkardı, bir ya da iki yaz boyunca. Ancak bu süre –ve her şeyin komünistler tarafından yönlendirildiği şüphesi– onun altı ay boyunca Alman toplama kamplarının en kötüsünde tutulması için yeterli oldu. Bir tür eğitim kampı, burada daha sonra Auschwitz kampının komutanı olacak Rudolp Höß gibi SS muhafızları, "korkaklık"larını ve "medeni engel"lerini yenerek mahkûmları aşağılamaları, işkence etmeleri ve öldürmeleri için sistematik olarak eğitiliyor.

Wicki gece boyunca uyumadan yatıyor, Rilke, Trakl ve Hölderlin'in uzun zamandır çok sevdiği şiirlerini mırıldanıyor. "Duvarlar dilsiz ve soğuk. Bayraklar rüzgârda titreşiyor." Ancak bu yalnızca geceye özgü bir durum, bir kimlik kırıntısı, bireyselliğe dair küçük bir işaret hissedilen gecelerde yaşanıyor. Gündüzler farklı.

"Bu boktan toplama kampında korkunç şeyler yaşadım," diyecek sonradan, "tüm hayatımın dönüm noktası, en belirleyici deneyimiydi, görüşlerimin tümüne damgasını vurdu. O günlerin kandırmacalarından asla etkilenmedim."

Şimdi caddede, öylece duruyor. Güneş pırıl pırıl, 1939 ilkbaharının ilk güzel günü. Wicki salıverilecek olursa, Viyana'ya gitmeye çok önceden karar vermişti, Viyana'ya, Max Reinhardt seminerine. Max Reinhardt uzun süredir New York'ta yaşadığı halde, Wicki hâlâ böyle demeye devam ediyor.

22 Mart, Londra. İngiltere Kralı VI. George, Buckingham Sarayı'nda karısı Margaret Rose ve kızları Elizabeth

ile birlikte, Fransız Cumhurbaşkanı Albert Lebrun'ü ve Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'yi ağırlıyor. Fransız konuklar önce Westminister Hall'de bir törenle karşılandı ve Covent Garden'da kraliyet locasında bir konsere davet edildi.

Devamında Chamberlain kabinesiyle yapılan siyasi konuşmalarda, Almanya'nın Çekoslovakya'yı ve Memel'i işgal etmesinden sonra, barışın güvence altında tutulması için şimdiye dek sürdürülen politikanın başarısızlığa uğradığı tespit ediliyor. Her iki hükümet de Almanya'nın Belçika, Hollanda ya da İsviçre gibi tarafsız ülkelere saldırması durumunda birbirlerini destekleme kararında olduklarını açıklıyor. Fransızlar ve İngilizler, bu iki Avrupa devletine, Alman yayılma politikasının tehdidi altında olan devletlerin katılımıyla uluslararası bir konferans yapılmasını teklif etmiş olan Sovyetler Birliği'yle ilgili diplomatik bir girişimi de tartışıyorlar. Ancak Londra ve Paris, hem Stalin'in neyin peşinde olduğu konusunda, hem de bu teklifi benimsemek için henüz kararsız. Buna bağlı olarak da takip eden haftalarda ve aylarda SSCB, Fransa ve İngiltere arasındaki görüşmeler çok tereddütlü ve gecikmeli olarak yapılacak.

23 Mart Perşembe, Memel. Öğleden sonranın erken saatlerinde Adolf Hitler Memel'de, Tiyatro Meydanı'ndaki bir binanın balkonunda kısa bir konuşma yapıyor ve orada toplanan Memel Almanlarının "yuvaya, Reich'a" katıldıkları için sevinç gösterileri yapmalarını sağlıyor. Hitler'in bakışı açısından bu adım da Birinci Dünya Savaşı'nın düzeltilmesi gereken sonuçlarından biri yalnızca, çünkü 1920'de o zaman Doğu Prusya'nın parçası olan Memel Bölgesi önce Fransız yönetimine devredilmiş, ardından da 1923'te Litvanyalılar tarafından alınmıştı.

Hitler akşam olmadan Deutschland kruvazörüyle

Swinemünde'ye gidiyor. İki zırhlı savaş gemisi, üç kruvazör ile çok sayıda destroyer ve torpido gemisi, güvenlik amacıyla ona eşlik ediyor. Çekoslovakya Başkanı Hácha konusunda elde ettiği başarının sarhoşluğu içindeki Hitler, o sıralarda Berlin'de yeni bir "háchalama" eylemini harekete geçiriyor, başlangıcı bir hafta önceye dayanan bir senaryo sahneye konuluyor. "Memel Sosyalist Halk Birliği"nin nasyonal sosyalist başkanı veteriner Ernst Neumann, daha önce kararlaştırıldığı üzere, artık Memel Almanlarının da "politik ve ekonomik yaşamlarını yasalara dayanarak kendi isteklerine uygun biçimde düzenleyeceklerini" nihayet resmen açıklıyor.

Hitler, Berlin'de "háchalanan" Litvanya delegasyonunun dönüşünü bile beklemeye sabredemeden, onlardan önce Memel'e gidiyor. Daha yoldayken Berlin'le telsiz bağlantısı kuruyor, böylece Litvanya Dışişleri Bakanı gece sabaha karşı ikide, pratik olarak son dakikada, Memel Bölgesi'nin Almanya'ya devrini düzenleyen sözleşmeyi imzalamadığı takdirde, "gerekirse Memel'e giden yolu gemilerden açılacak top ateşiyle kolayca vurmaya" hazır oluyor.

SS birliklerinin Memel'e gelişi, Litvanya'da yaşayan Yahudilerde büyük bir panik yaratıyor. Yakın zamanda doğu yönüne kaçan dört bin kişinin ardından geri kalan yaklaşık iki bin Yahudi de hızla bölgeden uzaklaşmaya çalışıyor. Kaçakların bulunduğu trenler SS'ler tarafından aranıyor, bagajların çoğuna el konuyor. Eşzamanlı olarak Yahudilere ait fabrika ve işyerlerine de el konuyor, sinagoglar ve cemaate ait diğer mekânlar işgal edilerek yakılıp yıkılıyor. Bir hafta sonra, "Yahudi mülklerinin beyanına ilişkin kararname"yle tüm Yahudilerin 31 Mayıs'a kadar mücevherlerini ve tüm malvarlıklarının bir listesini teslim etmeleri gerektiğine dair bir düzenleme yapılıyor.

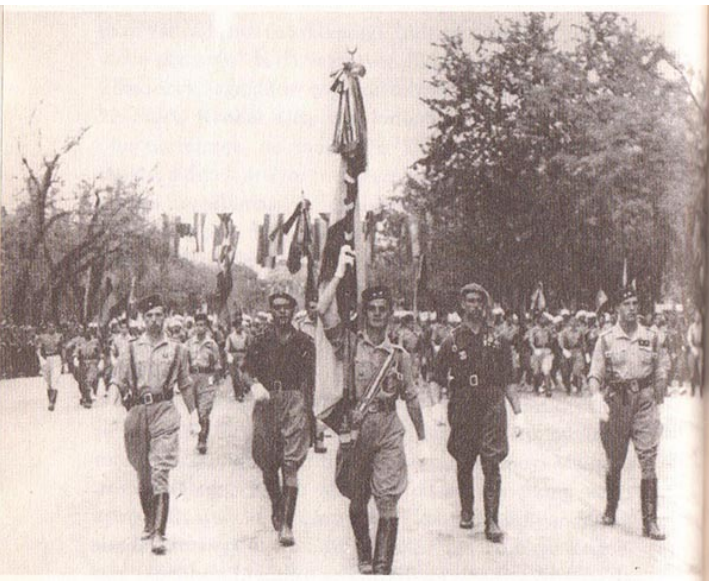
Benzer durum, aynı günlerde binlerce Çek ve Al-

man Yahudisinin tutuklandığı "himaye altındaki Bohemya ve Moravya"da da yaşanıyor. İlkbahar ayları boyunca, ülkedeki sinagogların çoğu da tahrip edilecek.

23 Mart, Kansas City treninde. Bir resmin tamamını oluşturabilmek, ne kadar güç. Dünyanın Hitler'e karşı tepkisi giderek artıyor mu gerçekten? Onun şiddet programını uygulaması önlenebilecek mi günün birinde? Thomas Mann, bugünlerde çoğunluğun yaptığı gibi gazeteleri dikkatle okuyor. Litvanya'ya ültimatom. Hitler savaş gemisiyle Memel'e. Mussolini, Versailles'ın sonucu olarak genel savaşın kaçınılmaz olduğunu açıklıyor. Buna rağmen Thomas Mann, bu krizin de bir kez daha savaşsız atlatılacağına inanıyor.

Sonra gazetelerin ilk baskıları: Avrupa'nın durumu şeffaf değil. Gerilim yüksek, İngiltere'nin açık oynamaması ve ikiyüzlülüğü dayanılmaz! Thomas Mann'ın umut bağladığı Rusya işbirliğinden bir şey çıkmayacağı apaçık, Rusya'nın toplantı teklifi kabul edilmiyor. Şimdi sırada Litvanya'nın tehdit edilmesi var, Polonya huzursuz. Goebbels İngiltere'ye küfrediyor ve Orta Avrupa'da barış istenmediğini, Münih Anlaşması'nın danışıklı dövüş olduğunu açıklıyor.

Kansas City'de Princeton'dan gönderilen postalar. Prag'daki arkadaşlarının mektupları, on gün önce postaya verilmiş, yani Alman işgalinden önce. Max Brod'dan da bir mektup var. Sonra otelde yemekli resepsiyon. Yılgınlık... Seneye bu zamanlar savaşılıyor olacak.

Franco'nun zafer alayı; Madrid, 28 Mayıs 1939.

İkinci bölüm

Şeytan iksiri

23 Mart 1939 Perşembe, Berlin. Durumdan fazlasıyla hoşnutlar. Hepsi de Hitler'in çalışma odasında, tüm zamanların en büyük Almanı olarak gördükleri Führer'in etrafında. Avusturya, Südet Bölgesi, şimdi Prag ve Memel, bir sonraki belki Danzig. Ya da sömürge meselesi. Sürekli uyku bozukluğu çeken bu adam –aynı sorundan ona gizliden gizliye hayranlık duyan rakibi Stalin de mustarip– en önemli çalışma arkadaşlarını devamlı olarak geç saatlere kadar çevresine topluyor. Monologlarına onların karşısında devam etmek, atıp tutmak ve büyük geleceği planlamak için.

Bu gece konu Polonya problemi.

Önceki gün, yani salı günü Dışişleri Bakanı Ribbentrop Londra'daki İngiltere-Fransa-Polonya danışmanlarıyla eşzamanlı olarak Berlin'deki Polonya Büyükelçisi Józef Lipski'yi çağırmıştı. Ona Alman-Polonyalı uzlaşması için çok kapsamlı müzakere önerilerinde bulundu: saldırmazlık paktının uzatılması, ortak sınırların garanti altına alınması. Ayrıca Polonyalılar, 1936'da Almanya ve Japonya'nın "komünizm tehlikesi"ne karşı tedbir almak için imzaladıkları ve bir yıl sonra İtalya'nın da dahil olduğu Anti-Komintern Paktı'na da (Komünist Enternasyonal'e karşı anlaşma) katılabilecekler. Oldukça açık bi-

çimde, bu durumun –ve devamında Sovyetler Birliği'ne karşı yapılacak savaşın– Polonyalılara büyük toprak kazancı sağlayacağına dair umut da veriliyor. Örneğin Polonya'nın göz kırptığı bölgeler, öncelikle de Ukrayna. Buna karşılık Polonyalılardan istenen, Milletler Cemiyeti'nin mandasındaki Danzig kentinin Almanya'ya geri verilmesi ve ayrıca Doğu Prusya ile Reich arasında bölge aşırı bir ulaşım bağlantısı oluşturulması.

Hitler'in Alman ari ırkı için yeni bir yaşam alanı oluşturma hedefi, yalnızca doğu yönünde gerçekleşebilir. Boş alanların olduğunu zannettiği ya da "aşağı ırklardan" insanların yaşamakta olduğu alanlar; onun için her ikisi de aynı kapıya çıkıyor. Sovyetler Birliği'yle kaçınılmaz gördüğü yeni savaş için, Alman Reich'ının Sovyetler Birliği'yle ortak bir sınıra ihtiyacı var; ani, hızlı bir baskın için yığınak sahası. Polonya'yla yapılacak bir anlaşma, Hitler'e bu imkânı sağlayabilir.

Bu yüzden Hitler'in yakın adamlarıyla birlikte olduğu bu gece de konu, Polonya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı bir ittifakta, zorla da olsa Almanya'nın tarafına nasıl çekileceğine geliyor. Fırsatlar hiç de kötü görünmüyor, çünkü İngilizlerin benzer şekilde kotardıkları, Polonyalıları Fransa ve Sovyetler Birliği'yle birlikte Almanlara karşı bir ittifaka alma yönündeki haince deneme, dün başarısızlıkla sonuçlandı. Polonya Dışişleri Bakanı Józef Beck böyle bir anlaşmayı açıkça geri çevirdi. Sovyetler Birliği'nin de yer aldığı hiçbir anlaşmaya dahil olmak istemiyor. Polonya, asla Almanlara karşı Doğu'nun eski diktatörü Ruslar tarafından korunmaktan yana değil. Beck'in yönlendirdiği Polonya, komşu olduğu iki büyük iktidardan birinin çıkarları uğruna ötekine karşı kullanılmasına izin vermeyecek.

Beck, Polonya ulusunun onur ve saygınlığını, devlet olarak uzun zamandır gösteremediği varlığını kararlı bir

biçimde somutlaştıran kişi olarak görülüyor. Ancak Polonyalılar, onun iktidar hırsı yüzünden kendilerini pek de emniyette hissetmiyorlar: Beck "üçüncü Avrupa"nın hayallerini kuruyor. Baltık Denizi'nden Çanakkale Boğazı'na dek tarafsız ülkelerden oluşan Polonya yönetiminde bir blok.

Polonya, Almanların yeni teklifine cevap vermedi henüz.

24 Mart Cuma, Varşova. Onu zorla dilini doğru dürüst konuşamadığı bir ülkeye, tanımadığı ve dokuz yaşındayken ayrıldığı bir kente getirdiler: Marcel Reich beş aydır Varşova'da yaşıyor ve burada ne işi olduğunu hâlâ bilmiyor. Onu artık istemeyen, dışına atan ülkeye kendini fazlasıyla bağlı hissediyor.

On sekiz yaşındaki delikanlı, daha geçen sonbaharda Berlin'de yaşıyordu, Charlottenburger Spichernstraße'de möbleli bir odada. Lise bitirme sınavını yeni vermişti, ama edebiyat tarihi, tiyatro ve felsefe okuma hayalini gerçekleştiremedi. O bir Yahudi ve Almanya'da Yahudiler üniversiteye giremiyor.

Ancak aynı Almanya'da Yahudi vatandaşlar hâlâ tiyatroya ve konsere gidebiliyorlar en azından. Berlin'deki lokanta ve kafelerin çoğunda Yahudilerin istenmediğine dair tabelalar var. Belediyeye ait yeşil alanlarda, bankların üzerinde "Yahudilere yasaktır" ya da tam tersi, daha da rezilcesi, "Yalnızca Yahudiler için" yazıları okunuyor. Genç Marcel bir ihracat firmasında çırak, düzenli olarak –eğitimini alamıyor olsa da– tiyatro, konser ve operalara gidiyor, Furtwängler ve Gustaf Gründgens'in hayranı. Alman yazarlar içinde en çok Thomas Mann'ı beğeniyor, hem büyük bir yazar hem de Nazi rejimine karşı kararlı bir tutumu olduğu için. Dönemin diğer önemli yazarlarının çoğunu –Heinrich Mann, Arnold ve Stefan Zweig,

Alfred Döblin, Franz Werfel, Lion Feuchtwanger, Bertolt Brecht, Joseph Roth, Ernst Toller– tanımıyor Marcel, tanıması da mümkün değil. Sürgünde yaşıyorlar ve eserleri Almanya'da yasak.

Varşova'nın ilkbahar öncesi bu gri günlerinde mesleksiz, işsiz, amaçsız caddelerde dolaşırken, geçmiş sonbaharın son ekim günlerini hatırlamak ona acı veriyor. Sürekli bu anılarla yaşıyor: Charlottenburg'daki odasında oturmuş, Balzac'ın bir romanını okuyor, Gendarmenmarkt'ta bir tiyatronun ilk gösterimine bir bilet bulmuş, Bernard Shaw'un *Doktorun Hatası* oyunu, başrollerde Gründgens ve Werner Krauss. "Ama Alman makamlarının benim için başka bir planı vardı."

28 Ekim 1938 sabahı saat yediye doğru, odasının kapısı yumruklanıyor: "Aç, polis!" Pasaportunu isteyen Gestapo değil, namuslu bir Alman polis memuru. Polonya vatandaşı Marceli Reich'a sınırdışı edilme kararına ilişkin belgeyi teslim etmesi gerekiyor. On dört gün içinde Alman Reich'ını terk etmek zorunda. Şimdi lütfen hazırlansın; yanına nakit olarak beş mark ve en gerekli eşyalarını koyacağı bir çanta alabilir. Genç adam, ama belgede "... on dört gün içinde" yazdığını ileri sürerek itiraz etmeye çalışsa da, polis bu tip safsatalarla bir yere varamayacağını söyleyip onu susturuyor.

Berlin'deki son sabahtan unutulmaz bir görüntü. Marcel Reich polis memuruyla birlikte, hâlâ karanlık olan caddelerden yürüyor; oldukça sakin, ilk trenler geçiyor, dükkânlar açılıyor, insanlar işlerine gidiyor; alışılmış bir Berlin günü. Semtin polis karakolunda on, on beş kişi daha toplanmış, Yahudiler ya da Nazilerin biyolojik kuramlarına göre artık Yahudi sayılanlar, tümü de şeklen Polonyalı, o ülkeyle herhangi bir ilişkisi olmadığı halde şimdi oraya sürülmesi gerekenler. Tümü Almanya'da doğmuş ya da Marcel gibi, küçük bir çocukken Alman-

ya'ya gelmiş. Reich her şeyin nasıl bu kadar eksiksiz hazırlanabildiğine şaşırıyor, kişilerin kayıtları, listeler, aksiyona ilişkin tüm koordinasyon. Aynı anda tüm Almanya'da binlerce "Polonyalı Yahudi"nin yakalandığını bilmiyor henüz.

Zaman içinde anlıyor: Polonya vatandaşı olarak değil, Yahudi olarak sürülecekler. Yahudilerin resmen ilk sınırdışı edilişi, on sekiz bin erkek ve kadın –Berlin'dekilerin tümü erkek tesadüfen– sürülüyor. Akşama doğru kapalı kamyonlarla Schlesisch İstasyonu'ndaki yan peronlardan birine getiriliyorlar. Uzun bir tren hazır bekliyor, ısıtması olmasa da herkes için oturma yeri var en azından. Daha sonraki taşımalarla karşılaştırıldığında, insani, hatta lüks sayılabilecek koşullar. Kısa bir süre sonra Polonya sınırına geldiklerinde, tümünün trenden inmesi ve sıraya girmesi gerekiyor. Zifiri karanlıkta yağdırılan emirler, nereden geldiği bilinmeyen keskin çığlıklar, patlayan silahların sesleri. Onları bekleyen bir Polonya trenine bindiriliyorlar, bunaltıcı, daracık bir yerde, üst üste, kapılar kapatılıp mühürleniyor, tren hareket ediyor. Marcel'in yanında aşağı yukarı onunla aynı yaşlarda bir genç kız var, Hannover'den, durmaksızın ağlıyor.

Böylece Polonya'ya.

Bana tümüyle yabancı, dilini anlayabildiğim, ama çok zor konuşabildiğim bir ülkede ne yapacaktım? Marcel Reich, onu kovan ülkeden getirdiği görünmez yükün dil olduğunu bilmiyor henüz. Elinden kimsenin alamayacağı Alman dili ve Alman edebiyatına duyduğu kalıcı sevgi.

24 Mart, Burgos. Adam yaşayan bir efsane. 1916 yılında *voie sacrée*, yani "kutsal yol"da ikmal sistemini organize ederek Almanların saldırısını durdurduğunda Verdun kahramanı olmuştu. Ülkesinde başka hiç kimsenin olmadığı

kadar saygın. Fransa mareşali, Académie française üyesi, tüm önemli madalyaların sahibi.

Seksen iki yaşındaki Mareşal şimdi Fransa'nın elçisi olarak başka bir askerin, İspanyol General Francisco Franco'nun karşısında. 1936 yılı Temmuz ayında İspanya Cumhuriyeti'ne karşı darbe yapanlardan biri ve şimdi "Milliyetçi İspanya"nın tartışılmaz lideri olan Franco, geçici hükümet merkezi Kastilya kalesinde. Madrid'in alınması an meselesi.

Franco konuğunu askerî ve diplomatik saygınlığın tüm gereklerini yerine getirerek karşılıyor. Philippe Pétain, artık Fransa ve İngiltere'nin de tanıdığı, İspanya'nın yeni devlet başkanına yetkilendirme belgesini takdim ediyor. Ziyaretinin sebebi, Fransa ve İspanya arasındaki ilişkileri normale çevirmek. Yakında sona ermesi beklenen iç savaşın ardından, Cumhuriyetçi İspanya Hükümeti'nin Fransız ulusal bankasında muhafaza edilen altın hazinesinin Franco'ya teslim edilmesini sağlayacak.

Yapı, eğitim ve karakter açısından birbirinden çok farklı olan bu iki adam, devlet yönetim biçimi olarak demokrasiyi ve cumhuriyeti aşağılamak konusunda tamamen hemfikir. İki asker, Hitler'le her an mümkün olabilecek savaşa ilişkin stratejik sorunlar hakkında da sohbet ediyorlar. Pétain, "Fransızların Maginot hattının arkasında emniyette olduklarına dair boş inançları" nedeniyle kâbuslar gördüğünü söylüyor.

Pétain[1], İspanya'dan ayrılmadan önce Paris'teki hü-

1. Almanların Fransa'ya saldırmasından sekiz gün sonra, 18 Mayıs 1940'ta Pétain Paris'e çağrılır ve başbakan yardımcılığına getirilir. Fransa'nın yenilgisinin ardından, Haziran sonunda Almanya'yla ateşkes anlaşmasını imzalayan da odur. İşbirlikçi Vichy Hükümeti'nin başkanı olarak Fransa'nın kurtuluşundan sonra ölüm cezasına çarptırılır, ancak cezası De Gaulle tarafından ömür boyu hapse çevrilir. 1951'de sürgünde, doksan beş yaşındayken ölür.

kümetine Almanya ve Fransa arasında bir uyuşmazlık olması durumunda Franco'nun kesinlikle tarafsız bir rota izleyeceğini bildiriyor; manevi babaları Hitler ve Mussolini'nın, Cumhuriyetçilere karşı zafer kazanması için ona yardım etmiş olmalarına rağmen.

25 Mart Cumartesi, Berlin. Alman Şansölyesi Adolf Hitler, Polonya'ya karşı sürdürülen diplomatik saldırılar sürerken, arka planında, Kara Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Walther Heinrich Alfred Hermann von Brauchitsch'i kabul ediyor. Görüşme süresince Danzig sorununun zor kullanılarak çözümünü reddeden Hitler, Polonya'ya karşı askeri bir harekâtın, çok özel ve uygun siyasi koşullarda mümkün olabileceğini de hissettiriyor.

Hitler'in kararsızlığı, Sovyetler Birliği'yle savaşmak için elinde farklı seçeneklerin bulunmasından kaynaklanıyor. Ya aradaki Avrupa ülkelerinin bazıları, yani Almanya ve SSCB arasında bulunan ülkelerle, en başta da Polonya ile ittifak yoluna gidecek ya da Polonya ilhak edilecek. Ancak Sovyetler Birliği'nin de aynı stratejiyi izlemesini engellemek gerekiyor. SSCB de Alman sınırını genişletmek amacıyla bu ülkelerden bazılarıyla ittifak oluşturabilir ya da gerekirse bazılarını işgal edebilir. Bu yüzden Hitler Polonya'yı "sağlam ortak yönleriyle" hâlâ potansiyel bir ittifak tarafı olarak görüyor, özellikle Polonya'da da benzer şekilde otoriter bir yönetim hüküm sürdüğü ve Alman politikasına benzeyen güçlü antikomünist, antisovyet ve antisemitist yaklaşımlar olduğu için.

26 Mart Pazar, Dışişleri Bakanlığı, Berlin. Berlin'deki Polonya Büyükelçisi Józef Lipski, Reich Dışişleri Bakanı von Ribbentrop'a Polonya'nın Danzig sorunuyla ilgili uyarı yazısını veriyor; böylece von Ribbentrop'un beş gün önceki girişimi yanıtlanmış oluyor. Yazıda Danzig

koridoru ile Doğu Prusya arasındaki ulaşımın kolaylaştırılmasına karşı hiçbir engel bulunmadığı, ancak Polonya'nın, bu ulaşım yollarının Polonya topraklarından geçmesini kesinlikle kabul etmeyeceği vurgulanıyor. Danzig'in Milletler Cemiyeti'nin mandası altındaki "serbest kent" statüsünde hiçbir değişiklik olmamalı.

Von Ribbentrop, bu koşullarda iki devletin uzlaşması için herhangi bir ortak zemin kalmayacağını açıklıyor. Danzig'in Alman Reich'ıyla tekrar birleşmesi ve karşı tarafın damarına basmak istercesine "Polonya koridoru" diye adlandırdığı bağımsız demiryolu ya da karayolu bağlantısının oluşturulması talebini yineliyor.

Polonya büyükelçisi kesin bir dille şu açıklamayı yapıyor: "O zaman hiç istemediğim halde belirtmek zorundayım ki, Almanların bu planları izlemesi, özellikle de Danzig'in Alman Reich'ına geri verilmesi, Polonya'yla savaş anlamına gelmektedir."

Bu kez Alman Dışişleri Bakanı da, bir tehdit savurarak karşı saldırıya geçiyor: "Danzig millî topraklarının Polonya birlikleri tarafından ihlali, Almanya açısından da aynı şekilde Reich sınırlarının ihlali olarak görülecektir."

Polonyalılar, hem Sovyetler Birliği'yle hem de Alman Reich'ıyla anlaşmayı reddetmelerinin, bu iki ülkeyi Polonya konusunda uzlaşma noktasına getireceğini kestiremiyor.

28 Mart Salı, Madrid önlerinde. "Kızıllar hayal gördü," diye yazıyor İspanya İç Savaşı'nda milliyetçi darbeci Francisco Franco'nun tarafında Cumhuriyetçilere karşı savaşan bir Alman subayı. Ön hatlarda yalnızca birkaç kişi kaldı, aslında savunma emri almışlardı, ama herkes kaçıyor. Tümgeneral Baron Wolfram von Richthofen, sayısız saldırının yanı sıra 26 Nisan 1937'de Bask şehri Guernica'yı bombalayan ve şimdi de milyonluk başkent Mad-

rid'i fırtına gibi eserek havadan vurmakta olan Alman Silahlı Kuvvetleri gönüllü birlikleri "Kondor Lejyonu"nun komutanı. İspanya'nın başkentinde kendi içinde parçalanan cumhuriyet rejimi yenilgiyi kabul etmek üzere. "Madrid'in her yerinde beyaz bayrakların görüldüğü ve birliklerin teker teker saf değiştirdiği haberi. Savaş sona eriyor," diye yazıyor von Richthofen.

Gerçekten de Madrid radyosu öğlen on ikide kentin çatışmadan Genaralísimo Francisco Franco'nın birliklerine devredildiğini duyuruyor. Ancak savaşın sona ermesi, cumhuriyet taraftarı *rojo*'ların[1] Frankocuların elinden kurtulması anlamına gelmiyor. Bu Mart gününde yaklaşık dört bin Cumhuriyetçi, Alicante Limanı'nda tarafsız gemilere nakledilme umuduyla bekliyor. Belki bir yaşama şansı... Ancak aralarından yalnızca kırk kişi, tek bir küçük Fransız gemisine ulaşabiliyor, geri kalanı Franco birlikleri tarafından yakalanacak.

28 Mart, Paris. Jorge Semprún on beşinde. Sekiz yaşındayken, 1931'de Madrid'de *República*[2] yetişkinlerin konuşmalarında geçen büyülü bir sözcüktü, özellikle onun liberal sol burjuva ailesinde. Jorge'nin annesi XIII. Alfonso yönetiminde defalarca başbakanlık yapan Antonio Maura'nın kızıydı. Jorge'nin dayılarından biri olan tío Miguel ise 1931'de monarşinin yıkılmasından sonra İspanya Cumhuriyeti'nin ilk İçişleri Bakanı olmuştu. O zaman Jorge'nin babası Toledo sivil valisiydi, şimdi Lahey büyükelçisi. Ya da öyleydi; artık İspanya Cumhuriyeti olmadığından, babası yakında Paris'e gelecek, Semprún y Maura ailesinin şimdilik son sürgün yerine.

1. (İsp.) Kızıllar. (Ç.N.)
2. (İsp.) Cumhuriyet. (Ç.N.)

Fransız gazetelerinde büyük manşetler: Franco Madrid'de, İspanya'nın başkenti çatışmadan teslim oldu, savaş bitti. Fotoğraflarda Franco'nun birlikleri Madrid'de, Plaza de la Cibeles'te, arka planda Alcalá kapısı. Madrid halkının, fotoğraflarda görüldüğü gibi sevinç gösterileri yaptığı doğru mu gerçekten? Ötekiler, yenilenler gazetelerde görünmüyor. Mücadele edenler kendi ülkelerinde savaş esiri, yaklaşık iki yüz bin kişi, artık Franco için çalışması gereken köle işçi. Son haftalarda Fransa'ya kaçmayı başaran yüz binlercesi ise Güney Fransa'da alelacele oluşturulan kamplarda, Pirene eteklerinde yaşıyor.

Jorge Fransa'ya gelişini hatırlıyor, yaz mevsimiydi, yazın tam ortası, askerî darbeden birkaç gün önce. Geldikleri yerde Bayonne tersaneleri vardı, limana özgü kokular. Kaçaktılar, ülkesi olmayan insanlar, susuz kalmış balıklar. Fransız vitrinlerinde beyaz ekmekler görmüştü, altın sarısı kruvasanlar, tümüyle yabancı bir dünyanın geçmişinden nesneler. O anda hissetmişti, "kızıl bir İspanyol", "bir Cumhuriyetçi" olmaktan bir daha asla kurtulamayacaktı. Ama ya diğerleri? Onlar nasıl olup da kendilerini milliyetçi, *los nacionalistas* olarak tanımlıyor; gerçekten öyle olsalar bile, Faslı birliklerle, Alman uçaklarıyla, İtalyan piyade askerleriyle cumhuriyete karşı harekete geçenler mi milliyetçiler?

Delikanlı sürgünde yaşamanın ne kadar onur kırıcı olduğunu uzun süredir biliyor, daima *espagnol rouge*[1] olmaktan kurtulmak, "birisi" olmak çok güç. Sürgünün ilk günlerinden birinde Saint Michel Bulvarı'ndaki bir fırından kruvasan almak istemişti. Pazar günüydü. Fırıncıdan defalarca kruvasan istiyor, ama henüz hiç Fransızca konuşamıyor. Fırıncı ona kruvasan vereceği yerde bağıra

1. (Fra.) Kızıl İspanyol. (Ç.N.)

çağıra iğrenç yabancılara küfrediyor, en çok da ülkenin her yerini dolduran ve daha konuşmayı bile becerememeyen kızıl İspanyollara. Yazar Jorge Semprún'un sonraları Fransa'nın dilini mükemmel konuşması ve yazması, çocukluk gözlemleriyle yakından ilişkili. Onlardan biri olmak istiyorsa onlar gibi konuşmak zorunda; aksansız, hiçbir farkı olmadan. Yabancı olarak algılanmasına yol açacak her tehlikeyi yavaş yavaş ortadan kaldıracak.

Bir keresinde Austerlitz Garı'nda bir grup İspanyol turiste rastlamıştı: *nacionalistas*[1]. Savaşın ortasında şık giyinebiliyorlar, Paris'e yeni gelmişler, keyifleri yerinde, iyi besleniyorlar, pahalı deri bavulları var. Konuşmalarını dinliyor, söyledikleri her sözcüğü anlıyor. Bir şok adeta. İspanya'nın varlığının, hâlâ yok olmadığının birden farkına varmak, ailesinde hep söylendiği gibi: *perdida*.[2] Savaşa rağmen insanların orada sağlıklı ve keyifli yaşamaları, daha da ötesi Paris'te tatil yapabilmeleri onu sarsıyor, yüzünde bir tokat patlıyor sanki.

L'Espagne n'etait pas morte?, diye yazacak ileride, bu anı hatırladığında. İspanya çoktan ölmemiş miydi? İspanya var, evet, onun sandığı gibi gerçekdışı bir ülke değil, bir fantazi değil. Bunu o zaman, iki yıl önce Austerlitz Garı'nda kavramıştı.

Ya şimdi? Şimdi her şey bitti. Şimdi onun İspanya*sı*, gerçekten onu kaybetmiş olanların yüreklerinde yalnızca.

29 Mart Çarşamba, Key West, Florida. Geçen sonbaharda Barcelona'dan nasıl kaçtığını hatırlıyor. Tarragona'ya doğru, solda hep kurşuni deniz, sonra batı yönüne.

1. (İsp.) Milliyetçiler. (Ç.N.)
2. (İsp.) Kayıp. (Ç.N.)

Ebro'yu sel basmıştı, karşı kıyıya geçebilmek için köylü gençlerden yardım istediler, karşılığını sigarayla ödediler. General Enrique Lister yönetimindeki 15. Cumhuriyet Tugayı karşı kıyıya bir köprü mesafesindeydi, ama Franco birliklerinin baskısı giderek artıyordu. Lister şimdi nerede olmak isterdi? Ölmek mi? Ernest Hemingway ve *Life* fotoğrafçısı Robert Capa ikinci kez Mora del Ebro'ya kadar yürümüşlerdi. Kent bomboştu, ölüydü adeta.

Savaş sırasında üç kez İspanya'da bulunmuştu. Karısı Pauline'e söz verdiği gibi eline silah almadı, ama İspanyol halkının faşistlere karşı kahramanca sürdürdüğü savaşa Amerikan kamuoyunun ilgisini çekmek için tüm forsunu, ünlü bir yazar olarak tüm prestijini kullandı. Kendisi için şu prensibi geliştirmişti: Savaşlar kötüdür, kim aksini iddia ederse yalancıdır. Yine de bazen savaşmak gerekebilir.

Cumhuriyetçi İspanya uğruna nefret ettiği şeyler yaptığı bile oldu. Gözünde hiç değeri olmayan insanlara iç savaş hakkında konferanslar vermek üzere Holywood'a gitti. Yaşadıkları çağın gerçek hayatına katılma fırsatı yakalamak için yanıp tutuşan Beverly Hills'in zenginleri ve güzelleri milyon dolarlar bağışlıyor, Hemingway bu paraları Cumhuriyetçilere ambulans almak için kullanıyordu. Büyük bir belgesel filmde de çalışmıştı, Joris Ivens'in *İspanya Toprağı* filmi; hatta sonrasında bir yorum yazarak konuşma da yaptı. Hitler ve Mussolini darbecilere silah yardımında bulunacak olurlarsa, kraliyet yanlılarına büyük çapta silah satması için Roosevelt'e dahi başvurmuştu. Öylesine ileri gitmişti ki, Birleşik Devletler'in silah ambargosundan sorumlu yetkililerine, kahrolası faşistler diye sövüp sayıyordu. Sert polemiklerde Fransız ve İngiliz siyasetçileri de eleştirmişti, en çok da geçen Eylül'de aslında her an bozulabilecek "zamanımızın barışı" söylemiyle kendi ilkelerini sattıkları

için Daladier ve Chamberlain'ı. Şimdi otuzlu yılların kanlı on yılı kendi sonunu karşılamaya hazırlanırken, zorbalığın, modern dünyanın normal kuralı olarak ortaya çıktığını düşünüyor.

Amerikan sol kesiminin *Güneş de Doğar* gibi romanlarındaki hedonist mutluluk arayışı yüzünden tamamen apolitik saydığı bu yazarın tüm notları ve yazıları, tek bir konuya yönelmişti: Avrupa'da yükselen faşizme karşı çıkma zorunluluğu. İspanyol subayların darbesi –bunu hep söylüyordu– Hitler ve Mussolini'nin desteğiyle savaşa dönüşmüştü; böylece de çok daha büyük bir çatışmanın provasına, yeni bir dünya savaşına yol açabilecek bir Avrupa savaşına.

Her şey bitti artık, *España perdida*.[1]

Çok yazı yazmıştı, ama en iyisini kendisine, yani yazarlığına saklamıştı. "Köprüdeki Yaşlı Adam", önce Amposta Köprüsü'nün üzerinde, ardında kalan hayvanları için kaygılanan yaşlı bir adamla ilgili kısa bir gazete yazısıyken, daha sonra bir hikâyeye dönüştü. Kendisinin de en beğendiği hikâyelerinden biri olan "Savaştan Önceki Gece"de İspanya'daki savaşın etkileri vardı.

İspanya'da pek çok çatışmaya tanık olan Hemingway öldürülmedi, yaralanmadı, bir kez olsun zarar görmedi. Artık geri çekilme zamanının geldiğini hissediyor. Tasarladığı güzel hikâyeler var, ikisinin kökeni İspanya savaşı, üçüncüsü ise dev bir kılıçbalığını dört gün dört gece oltasında tutan ve onu bir köpekbalığı sürüsüne bırakmak zorunda kalan Kübalı yaşlı bir balıkçıyla ilgili.

Bir yazarın görevi, yazmak.

1. (İsp.) İspanya kaybedildi. Hıristiyan tarihçiler tarafından 711 yılında İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethi için kullanılan bir söz. 1936-1939 İspanya İç Savaşı sürgünleri de, ayrılmak zorunda kalıp kaybetikleri İspanya'yı anmak için aynı sözü kullanmıştır. (Ç.N.)

30 Mart Perşembe, Skovsbostrand, Svendborg yakınları, Danimarka. 1933'ten bu yana Danimarka'da sürgün olarak yaşayan Alman yazar Bertolt Brecht, bugünlerde Danimarkalı atom fizikçisi Niels Bohr'dan bazı bilgiler ediniyor. Brecht'in, yazmakta olduğu tiyatro oyununda mutlaka yer vereceği bu bilgiler, birkaç ay önce Otto Hahn ve Fritz Straßmann tarafından gerçekleştirilen çekirdek parçalanması deneyiyle ilgili. Brecht'in üzerinde çalışmakta olduğu oyun ise *Galileo Galilei* adlı dram. Brecht bu oyunda bilimsel ilerleme ve toplumsal ahlak bağlamındaki temel sorunları irdeliyor. Biri olmadan ötekinin varlığının, toplumu yıkıma götürmesi kaçınılmaz. Zamanla keşfedilecek ne varsa keşfedeceksiniz, diyor Galilei, ancak bu ilerleme, yalnızca insanlıktan uzak bir ilerleme olacaktır. Yeni bir buluş için yapılan sevinç gösterileri, günün birinde evrensel bir dehşet çığlığıyla cevaplanabilir.

Galilei de Brecht gibi metodik şüpheyi ele alıyor: "Yaşasın şüphe! Neşeyle ve hürmetle selamlayın beni / Her sözünüzü kontrol ediyorum sahte bir para gibi." Şüphe, akılla ilgili ve Galilei'nin hoşgörülü gücüne kesin olarak inandığı bir kavram. "Bu inancım olmasaydı, sabahları yataktan kalkacak gücüm de olmazdı." Ama sonradan Brecht'in Galilei'si bilgisini iktidar sahiplerinin önüne sererek mesleğine ihanet edecek: ister kullansınlar, ister kullanmasınlar ya da kötüye kullansınlar, amaçlarına hangisi hizmet edecekse.

Altı yıl önce, 28 Şubat 1933'te Bertolt Brecht ailesiyle ve birkaç arkadaşıyla birlikte Almanya'dan ayrılmıştı. Reichstag yangınının ertesi günüydü. Prag ve Viyana üzerinden Zürich'e kaçtılar. Kısa bir süre, Güney Fransa'da Sanary-sur-Mer'e yerleşmiş olan Lion Feuchtwanger'in yanında yaşadı; orada Heinrich ve Thomas Mann, Arnold Zweig ve Ernst Toller'le de karşılaştı. Brecht'in kitapları Almanya'da 10 Mayıs 1933'te yakıl-

dı, oyunları yasaklandı. Aynı yıl içinde Brecht ve karısı Helene Weigel Danimarka'da, Svendborg'da deniz kıyısında eski, ama ferah bir çiftlik evi satın aldılar. Yorulmak bilmeden çalışıyor; yazıyor, mektuplaşıyor, sahne çalışmalarına katılıyor, Paris ve New York'ta sahnelenen oyunlarına gidiyor, New York, Paris ve Moskova'da antifaşist yazarların kongrelerine katılıyor. 1935'te nasyonal sosyalistler onu vatandaşlıktan resmen çıkarıyorlar.

Brecht'in geçici olan durumu, kalıcı bir hal alıyor böylece; tüm çabaları Almanya'ya geri dönebilmeye yönelik olduğundan, her yerde bir "yolcu" olarak kalıyor:

Öylece oturuyoruz, huzursuz, olabildiğince yakın
sınırlara
Dönüş gününü bekleyerek, en küçük değişikliği bile
İzleyerek sınır boyunca, her gelene
Sorarak ısrarla, unutmadan ve sona erdirmeden
hiçbir şeyi
Ve hiçbir şeyi bağışlamadan, olanları, hiçbirini
bağışlamadan
Ah... Buradan da duyuluyor kamplardan yükselen
çığlıklar...

15 Mart 1939'da Hitler'in Prag Hradčany'deki fotoğraflarını gördüğünden beri, Brecht ailesiyle birlikte İsveç'e göç etmenin peşinde. Yaklaşan felakete karşı orada daha güvende olacağına inanıyor.[1]

30 Mart, Bremen. İki yeni yetme oğlan, onları New York'a götürecek geminin biletleriyle, gece Bremen'e gi-

1. Bir yıl sonra, Nisan 1940'ta, Almanya'nın Danimarka ve Norveç'e saldırmasının ardından Brecht Finlandiya'ya taşınır, 1941'de Moskova ve Vladivostok üzerinden California'ya gider.

den bir trendeler. Henry ve Werner Lewis'in ebeveyni Berlin'de kaldı, çünkü kendi yolculuklarını organize etmeleri gerekiyor. Ayrılışta gözyaşı vardı. Son dört beş aylık dönem, kesintisiz telaşlar ve korkularla geçti, en azından geçen yılın Kasım ayında Prinzregenstraße'deki sinagogun alevler içinde kaldığı ve anne babalarının sinir krizinin eşiğine geldiği o geceden beri. Kentin her yerinde aynı anda Yahudi dükkânlarının tahrip edildiğini, savunmasız insanların gecenin karanlığında caddelerde sürüklendiğini, dövüldüğünü ve suratlarına tükürüldüğünü telefonla öğrenmişlerdi. Berlin'deki vurucu birlikler yüzlerce Yahudi konutuna girdi, erkekleri yataklarından çekip aldı, korkmuş kadınlara Yahudi çenelerini kapatmaları için bağırdı, ağlaşan çocukları itip kaktı.

Baba Lewis kendisi ve karısı için de kaygılanıyordu elbette, ama oğulları için duyduğu kaygı çok daha fazlaydı. Lewis'in aklına kurtarıcı bir fikir geldiğinde, SA'lar camları çoktan yere indirmişti. Eski bir tanıdığını hatırladı o anda, Max Schmeling'in Amerikalı menejeri Joe Jacobs. Joe'ya ulaşılamıyordu, ama Schmeling'in kısa bir süre için Berlin'de olduğunu öğrendi. Excelsior Oteli'nde bir süitte kalan Schmeling'e telefon ettikten sonra yan yollardan otele gitmeyi başardı; en büyük kaygılarının kaynağı iki oğluyla birlikte.

Onları lobide bekleyen boksör Schmeling, şu saatlerde kentte –ve muhtemelen tüm Reich'ta– neler olduğunu tahmin ediyor. Kısa bir vedalaşmanın ardından Lewis otelden ayrılıyor, Schmeling çocukları alıp asansörle yukarı çıkıyor. Yiyecek bir şeyler getirterek telefon bağlanmamasını, ziyaretçi kabul edilmemesini istiyor. Sessizliğe ihtiyacı var.

Henry ve Werner Lewis, güvenliklerini sağlayan adamın kim olduğunu çok iyi biliyorlar. Onu herkes tanıyor, Max Schmeling en popüler Alman sporcu. Yeryü-

zündeki milyonlarca insan gibi Henry ve Werner Lewis de onun Kara Bomba Joe Louis'e karşı mücadelesine tanık olmuşlardı. Üç yıl önceydi.

O gün kahramanı getiren hava gemisi Hindenburg, Tempelhof Havaalanı'na indiğinde, kitleleri zapt edebilmek mümkün değildi. Sevinç gösterileri, polis bariyerleri, konfetiler, motosikletli eskortlar; New York'tan dünya şampiyonu olarak dönen Hamburglu genç Max Schmeling için muhteşem bir karşılama töreni. Karşılaşmayı Almanya'da milyonlarca kişi radyodan dinlemiş ve milyonlar, bu iki boksörün tek bir karşılaşmasını, iki ırkın ve iki toplumsal sistemin mücadelesi olarak görmeye teşvik edilmişti. Örnek ari atlet, beyaz ırkın aşağı siyah ırktan üstün olduğunu gösterdi. Tıpkı faşist devlet yapısının, hanım evladı Batı demokrasilerinden üstün olması gibi.

Goebbels, Schmeling'in karısı Anny Ondra'yı radyo yayınını birlikte dinlemek için özel konutuna davet etmiş, Führer ise bu maçın filminin tüm Alman sinemalarında gösterilmesini bizzat kendisi organize etmişti. Hitler, Prag'da yetişen Anny Ondra'nın "olağanüstü güzellikteki Alman kenti" Prag'a duyduğu hayranlığı da sineye çekmeyi başardı. Ancak örnek ari kahraman NSDAP'ye girmeyi reddettiğinde problemler başladı. Schmeling, Hitler'in Amerikalı Yahudi menejeri Joe Jacobs'tan ayrılması yönündeki ısrarlı tavsiyelerine de kulak asmadı: "Hâlâ Yahudi bir menejeri olan tek Alman sporcu sizsiniz." Schmeling şu cevabı verdiğinde belli ki çok ileri gitmişti: "Bay Jacobs Yahudi. Ama boksta Katolik, Yahudi ya da zenci olmanın hiçbir önemi yok. Bay Jacobs dürüst, çalışkan, yetenekli ve güvenilir; gerçek Alman özellikleri."

Hitler, taş gibi donup kaldı.

Ardından, 1938 yazında Louis'e karşı rövanş maçı. 1936'ya göre ortalık daha da kızışmış bu kez. ABD tarafı da dünya şampiyonluğu karşılaşmasını politik bir yüz-

leşmeye dönüştürmek isteyen Nazilerle aynı havada, hangi politik sistemin daha iyi olduğunun belirleneceği bir sınav adeta. Ancak Joe Louis, 22 Haziran 1938'de New York Yankee Stadyumu'nda toplanan yetmiş beş bin seyircinin önünde unvanını geri aldı. İlk gongla birlikte rakibini başına ve vücuduna attığı isabetli yumruklarla sersemletti. Yere düşen Schmeling, yeniden kalktı, ama daha ilk raundda, yalnızca yüz yirmi dört saniye sonra bir zenci, Kara Bomba, Nazi boksörünü ve üstün insanı nakavt etmeyi başardı. Bu karşılaşmanın hemen ardından Goebbels'in ve Hitler'in davetleri sona erdi.[1]

Schmeling de o Kasım gecesinde, bir otelin süitinde hemen hiç tanımadığı bir Yahudi'nin iki oğluyla birlikte Alman tarihinin en iğrenç pogromunun tam ortasında. Derin toplumsal analizler yapan biri değil, ringdeki gibi içgüdülerine kulak veriyor yalnızca. Bu büyük boksörün, adam gibi bir adam olduğu tam da bu noktada ortaya çıkıyor.

Oteldeki süitinde çocuklarla birlikte üç gün geçiriyor. Tekrar dışarı çıkabilmeleri ancak üç gün sonra mümkün olabiliyor; dayak yemeden; zorla götürülmeden ya da öldürülmeden.

31 Mart Cuma, Sachsenhausen. 1934'ten beri kamplar sisteminde çalışıyor. Önceleri Münih'teki Dachau Toplama Kampı'nda kayıt ve rapor yöneticisiydi. Mayıs 1938'den sonra Sachsenhausen'de kamp komutanı Hermann Baranowski'nin yaveri oldu, şimdi ise SS yüzbaşısı rütbesiyle "koruyucu gözaltı kampı" yöneticisi. Rudolf Höß, bu sert dünyada sözünü geçirmeyi başarmış biriydi, ama gizliden gizliye de duygusallığı yüzünden kabul gö-

1. Schmeling ve Joe Louis arkadaş olurlar ve bu arkadaşlık, Amerikalının ölümüne dek devam eder.

rememekten hep korkmuştu. "Tutuklularla aramda içten içe bir bağ vardı (cezaevlerinden gelen biri olarak), uzun süre hayatlarını bizzat paylaştığım, çaresizliklerini yaşadığım için. Aslında uygun değildim, çünkü tutuklulara karşı fazla merhametliydim. Acımasızlığımla ün kazanmayı, merhametli görünmemeyi isterdim." (Ancak bunu sonradan, sanık olduğunda yazıyor, belki de yalnızca kendini bağışlatmak için). Oysa şimdi en acımasız komutanlardan biri olarak tanınıyor; demir gibi bir iradenin, zayıf ve merhametli duygu dünyasına karşı elde ettiği başarı.

Otuz sekiz yaşında. 16 Nisan 1947'de Auschwitz Toplama Kampı'nda, kamp komutanının evinin önünde kurulan darağacında Polonya makamları tarafından idam edilene kadar yaşayacağı tam tamına sekiz yıl var önünde. Kampın yöneticisi olarak o da bu evde oturacak. Fabrikasyon kitlesel katliamların yöneticisi, güvenilir, disiplinli, görev bilinci gelişmiş ve doğaya bağlı bir adam. Yaklaşık üç milyon insanın ölümünün suçunu kendinden çok uzakta gören beş çocuklu bir aile babası.

1939 yılı Mart ayının bu son gününde geçmişine bakıldığında görünen, katılaşma yolunda yaşam boyu süren bir eğitim: On beş yaşındayken gönüllü olarak Irak cephesinde, ardından da Filistin cephesinde İngilizlere karşı savaştı. On yedi yaşındayken imparatorluğun en genç astsubayıydı. Dünya Savaşı'ndan çıktığında göğsünde I. ve II. sınıf Demir Haçlar parlıyordu. Bu savaş, onu doğrudan başka bir savaşa yönlendirdi: 1919'da gönüllü kıtası Roßbach'a katılarak Baltık'ta, Ruhr Bölgesi'nde ve Yukarı Silezya'da savaştı. Bu savaş da sona erdiğinde, kendisini bir anda sıradan bir ücretli olarak buldu tekrar. İntihar edebilmeyi isterdi, ama o zamanlar bunu yapacak kadar cesur değildi. Sonra ilk kez NSDAP'nin adını duydu, 1922'de üyesi oldu.

Koşullar onun daha da katılaşmasını sağladı: 1923'te

bir cinayete ortak oldu. Altmış üç yaşındaki öğretmen Walter Kadow'un öldürülmesi. Kadow, Nasyonal Sosyalist hareketin eski kahramanı ve şehidi Albert Leo Schlageter'i muhtemelen Fransız işgal kuvvetlerine ispiyonlamıştı. Siyasi cinayetler. Kanlı eylemde Höß'ün ortağı Martin Bormann'dı. Bormann bir yıla, Höß ise on yıla mahkûm edildi. Cinayete kurban giden Kadow, Höß'ün eski ilkokul öğretmeniydi üstelik. 1928'de genel bir af kapsamında Höß de salıverildi. O zaman da beri de, bir mahkûmun iç dünyasında neler yaşadığını biliyor: Mahkûmların hayatını zorlaştıran fiziki koşullar değil, esas olarak kayıtsız ya da kötü niyetli gözetim personelinin keyfî, hain ve alçakça davranışlarının yarattığı ruhsal etkiler. Bu "keyfî davranış"a karşı yapılacak tek bir şey var –sonraları böyle dile getirecek– o da acımasız, ama eşitlikçi bir katılık.

Höß, önceden tanıdığı Heinrich Himmler'in teşvikiyle 1934'te SS'lerden Kuru Kafa Birlikleri'ne[1] geçti ve Dachau Toplama Kampı'na verildi. Bu arada partide yükselen eski suç ortakları Himmler ve Bormann'ın tavsiyeleri üzerine 1936 yılı Haziran ayında "geçmiş hizmetlerinedeniyle"yani işlediği cinayetten dolayı SS'lerde untersturmführer rütbesine terfi ettirildi (ordudaki teğmenlik rütbesine eşdeğer) ve böylece SS'lerin yönetici kadrolarında yer aldı.

Artık Höß'ün daimi çalışma yeri olan Sachsenhausen Toplama Kampı (Sachensenhausen Oranienburg Bölgesi'nde), 1936-1937 yıllarında diğer geçici kamplardaki tutuklular tarafından inşa edilmişti. Toplama kampları arasında örnek kamp olarak özel bir konumu var. Daha sonra başka kamplara dağıtılacak güvenlik kadrola-

1. Almancası *Totenkopfverband*; SS'e bağlı, toplama kamplarının kurulmasından ve yönetiminden sorumlu örgüt. (Ç.N.)

rının eğitimi burada gerçekleştiriliyor. Legalize olan şiddetin okulu. Höß'ün görev alanına, hücre inşası da giriyor. "Ayrıcalıklı tutuklular" için yaklaşık seksen hücreli T-şeklinde bir bina. Disiplin suçuna bağlı hücre hapsi ve karanlık cezası için de kullanılıyor. Aynı zamanda Gestapo'nun da özel hapishanesi, çünkü Sachsenhausen, Berlin Prinz-Albrecht-Straße'deki Gestapo merkezine fazla uzak değil. Hatta geçici bir krematoryumu da var, burası üç yıl sonra yeniden inşa edilerek "krematoryum, kurşuna dizme ve gaz odası" tesisine dönüştürülecek.

Höß'ün her yerde eskiden tanıdığı arkadaşları olduğundan, olup bitenlerden haberdar. Savaş çıkacağını biliyor. Bu savaş kaderin kaçınılmaz bir sonucu değil, tam aksine Nasyonal Sosyalist Parti ve devlet yönetimi tarafından özellikle hedefleniyor. Höß bunun da farkında, ama yine de, sonradan söyleyeceği gibi, toplama kampında savaş boyunca nasıl dehşet verici görevlerin yerine getirileceğini hayal edemiyor henüz.

31 Mart, Paris. Bulvar gazeteleri yargıya intikal etmiş tuhaf bir seri cinayetle ilgili haberlerle dolu günlerdir. Herkes, insanların böylesine acımasızca ve soğukkanlılıkla öldürüldüğü bu çağın nasıl bir çağ olduğunu soruyor kendine. Eğer Eugène Weidmann ve Roger Million gibi insanlar, hemen hemen bir hiç uğruna altı cinayet işliyorsa, Fransa'dan, Batı'dan ve uygarlıktan ne umulabilir? Üstelik bu cinayetler, adeta bir alışkanlık gibi her ay işleniyorsa.

1921'de Paris'in kadın katili Henri Désiré Landru'yü de savunmuş olan Paris'in en ünlü savunma avukatı Maître Vincent de Moro-Giafferi, mahkeme salonunda günlük işlerini bitirdikten sonra büyük ilgi gören röportajlarını yapıyor. Olayı uygarlık açısından değerlendirdiğinde, o da bir hayli karamsar. Bunun da ötesin-

de ana fail Weidmann neredeyse kayıtsızca her şeyi itiraf ettiği için savunma çok zorlaşmış durumda.

Otuz bir yaşındaki Eugène, 1908'de Alman bir ailenin çocuğu olarak Frankfurt am Main'da dünyaya geldi. Dünya Savaşı çıktığında babası, altı yaşındaki oğlunu ailesinin yanına gönderdi. Savcı, Eugène'in savaş yıllarında, henüz küçük bir çocukken işlediği suçların özellikle üzerinde duruyor. Yalancılık, hırsızlık, dolandırıcılık yapmak için, uygun ortamı bulması yeterliydi. Savaş sonrasındaki zor yıllarda ve ekonomik kriz sırasında Weidmann çoğunlukla Alman hapishanelerindeydi. Toplam beş yıl. Hapishane hayatı onun daha iyi bir insan olmasını sağlamadı, salıverildikten sonra kendisi gibi birkaç Fransız mahkûmla birlikte, zengin turistleri kaçırıp rehin alarak şantaj yapmak üzere Fransa'ya gitmeye karar verdi. Işıklar kenti Paris'te ve Côte d'Azur'de her şey istedikleri gibi olacaktı.

Sabıkalı arkadaşı Fritz Frommer ile iki Fransız, Roger Million ve Jean Blanc'la birlikte Paris yakınlarında, Saint-Cloud'da bir ev kiraladılar. İlk adam kaçırma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü kurban kendini savunarak kaçıp kurtulabildi. Böyle cesur bir direnişi hesaba katmamışlardı, demek ki çok daha sert davranmaları gerekiyordu. 1937 yazında turist olarak Paris'te bulunan New Yorklu dansçı Jean de Koven'i kaçırdılar. Genç kızın yüksek tutarda Amerikan doları karşılığı seyahat çeki vermesine rağmen, Weidmann onu 21 Temmuz 1938'de öldürerek cesedini kiraladıkları evin bahçesine gömdü. Million'un sevgilisi Collette Tricot, çekleri kolayca Fransız parasına çevirdi.

Daha altı hafta bile geçmeden, 3 Eylül'de Weidmann şoför Joseph Couffy ile birlikte Akdeniz'e, Cannes'a doğru yola çıktı. Adamı ensesinden tek kurşunla vurup öldürerek arabayla geri döndü. Dört hafta sonra hemşire

Janine Keller'i kandırarak tuzağa düşürdüler. Weidmann onu da öldürerek birkaç parça eşyasını ele geçirdi. Ancak üçüncü cinayetten sonra bile, hayalini kurdukları tatlı hayata ulaşamamışlardı henüz. Bu yüzden Million on iki gün sonra prodüksiyonlarına yatırım yapacak işadamları arayan genç tiyatro prodüktörü Roger LeBlond ile bir buluşma ayarladı. Başına sıktıkları tek bir kurşunla işini bitirdikten sonra cüzdanını aldılar, ama içinde fazla para yoktu.

Bunca cinayet, suç ortakları Fritz Frommer'e çok fazla gelmişti artık. Ekipten ayrılmak istiyordu. Weidmann ve Million onu 20 Kasım 1937'de öldürdüler. Son kurban, emlak komisyoncusu Raymond Lesobre'dü. Weidmann onu sözüm ona bir ev satın almak istediğini söyleyerek kandırmıştı. Bu cesedin üzerindeki nakit para biraz daha fazlaydı. Sonunda aylardan beri hummalı bir şekilde iz süren polislerle karşı karşıya geldiler. Vahşi bir çatışmanın ardından Weidmann, Million, Blanc ve Collette Tricot tutuklandılar. Weidmann sorgusunda fazla direnmeden suçunu itiraf etti.

31 Mart 1939'da Weidmann ve Million ölüm cezasına çarptırıldı, Blanc'a hapis cezası verildi, Collette Tricot ise serbest bırakıldı.

31 Mart, Westminister Palace, Londra. Başbakan Arthur Neville Chamberlain Avam Kamarası'na bilgi veriyor. Polonya ile anlaşma sağlandı, İngiltere devleti "Polonya'nın bağımsızlığını açıkça tehdit eden ve ulusal güçleriyle direnmesini gerektirecek, hayati önem taşıyan bir saldırı olması durumunda" Polonyalılara askerî yardım yapacak. Böyle bir durumda "İngiltere devleti, sahip olduğu tüm güçlerle Polonya devletine hemen destek vermekle yükümlü olacak. Polonya'ya bu konuda garanti verildi. Eklemek isterim ki, Fransız devleti de böyle bir

sorun olduğu takdirde İngiltere ile aynı şekilde davranacağının açıklanması için beni yetkili kılmıştır."

İngiltere, Hitler'in genişleme çabalarına karşı çıkmaya karar verdi. Chamberlain'ın Almanya'ya karşı güttüğü politikadaki bu radikal dönüm noktası, ülkede tartışılmıyor değil gerçi. Kimileri Avrupa'da savaş ya da barış meselesinin, Varşova'daki bir avuç milliyetçi politikacının ellerine bırakılmasını doğru bulmuyor, özellikle de Polonyalıları, Sovyetler Birliği'yle yapılmasını gerekli gördükleri bir yardımlaşma paktına razı olmaya zorlamadan.

Polonyalı Dışişleri Bakanı Józef Beck, İngiltere'nin yardım teklifini "bir sigara külünü silkmek için harcanan zamandan daha kısa sürede" kabul ettiğini açıklıyor.

1 Nisan Cumartesi, Rathausplatz, Wilhelmshaven. Wilhelmshaven'deki Deniz Kuvvetleri tersanesinde Alman savaş filosunun en büyük savaş gemisi Tirpitz kızaktan indiriliyor. Bu gemi, Almanya'nın İngiltere ile yaptığı 1935 Donanmalar Anlaşması'na göre filonun yeniden silahlanma planı kapsamında: Versailles Anlaşmalarındaki kısıtlamaların kaldırılmasıyla Almanya filosunu güçlendirebiliyor artık, ancak İngiliz filosunun toplam tonajının üçte birine kadar.

Hitler Polonya'ya yardım açıklamasına dair özel haberi dün Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı Savunma Şefi Amiral Wilhelm Canaris ile sohbet ederken öğrendi. Bir an için şaşkınlıktan donakaldı, ama hemen ardından tüm öfkesini kustu: "Onlara bir şeytan iksiri hazırlayacağım!" Doğuya karşı savaşmak üzere tam yetki almak için İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışmanın boşuna olduğunu birdenbire anlamıştı. Artık kendisine karşı güçlü bir rakip oluştuğunu biliyor, kendi gerçek savaşından, "yaşam alanı için" Sovyetler Birliği ile yapacağı savaştan önce bu sorunu çözmesi gerekecek. İki cephede birden

savaşmaktan kesinlikle kaçınmak istediğinden, mantıken varılacak sonuç, şimdi öncelikle daha sonraki düşmanıyla, SSCB ile anlaşması gerektiği.

"Şeytan iksiri", Bolşeviklerle anlaşmak. Gelecek aylar tümüyle bu çabaya yönelik olacak.

Gemiye törenle isim konulup kızaktan indirilmesinden sonra belediye binasında karşılanan Hitler, şimdi de Belediye Binası meydanında büyük bir tezahürat eşliğinde konuşma yapıyor. İngiltere'nin "uydu devletler"e tek bir görev, yani Almanya'ya karşı olma görevi veren çember politikası'nı şiddetle eleştiriyor (ki bu tümüyle kendisinin eski planının yansıması). Sonra Alman-İngiliz Donanmalar Anlaşması hakkında konuşuyor: "Bu anlaşma, hepimizin ortak isteğiydi: Asla İngiltere'ye karşı bir savaşa girmek zorunda kalmamak! Ama istekler, karşılıklı olmalı. İngiltere artık aynı görüşte değilse, o zaman bu anlaşmanın pratikteki önkoşulu da ortadan kalkar. Almanya bu durumu da büyük bir soğukkanlılıkla karşılamaya hazır! Bizler güçlü olduğumuz için, birlikte olduğumuz için kendimizden eminiz. Güç sahibi olmayan, yaşama hakkını kaybeder!"

2 Nisan Pazar, Prag. SS Yüzbaşı Eichmann Viyana'dan ayrılmaya direniyordu. "İnsan böyle bir makam bulunca, kolay kolay vazgeçemiyor." Ama itaat etmesi gerekiyor. Emir, Prag'da, Bohemya ve Moravya protektorasında aynı Merkez Büro'yu oluşturmak ve Viyana'da yaptığı gibi Yahudi sürgününü başarıyla gerçekleştirmek. Viyana' daki görev ise yakın arkadaşı, SS Yüzbaşı Alois Brunner tarafından şimdiye dek olduğu gibi sürdürülecek.

Prag'da Eichmann'ın ofisi çok daha küçük olacak. Çek Yahudileri genel olarak Viyana'dakiler kadar varlıklı değil. Ayrıca sürülen Yahudileri kabul edecek ülke bulmak da zorlaştı artık. "Viyana'dan boşaltılabilecek

ne varsa boşalttıktan sonra" diyecek Eichmann sonradan, "yenilerini alacak pek fazla yer kalmamıştı yurtdışında."

İşgal altındaki Prag'da da önde gelen Yahudiler, kendi insanlarının sürgüne gönderilmesine aracılık etmeye zorlanacak. Haham Dr. Murmelstein, Eichmann'a çok yakın çalışıyor, ayrıca Yahudileri bizzat seçen Dr. Weinmann ve başka görevliler var. "Güvenlik Servisi'nde (SD) A'dan Z'ye tüm kariyerim" diyecek Eichmann çok sonraları, 1960'ta Kudüs'te sanık sandalyesine oturduğunda durumu hafifletmeye çalışarak, "politik bir çözüm imkânı bulmaya yönelikti." Yahudilere özerk bir alan verilsin ve tüm sorun çözülsün. Söylemek istediği buydu hep.

Eichmann'ın "özerk bir alan"dan kastettiği, bir tür kamp sistemiydi aslında: Tam da şu sıralarda Terezin Kampı kuruluyor. En fazla on bin tutukluyu barındıracak bir yer gerçi, ama Eichmann yüz binlerce Yahudi'yi oraya yerleştirmek isteyecek.

3 Nisan, Berlin. Alman-Polonya paktı teklifinin Polonyalılar tarafından sert bir tavırla geri çevrilmesi ve Fransa ile İngiltere'nin Polonya'ya yardım edeceklerini açıklamaları, Hitler'in Alman Dışişleri Müsteşarı Ernst Heinrich von Weizsäcker aracılığıyla Varşova'daki hükümete görüşmelerin kesileceğini ve bunun yerine yeni, ek taleplerde bulunulacağını bildirmesine neden oldu.

Aynı gün Hitler, Silahlı Kuvvetler için *Fall Weiß*[1] rumuzuyla bir talimat imzalıyor: "Polonya'nın halihazırdaki tavrı (...) askeri önlemler alınmasını zorunlu kılıyor, gerekirse bu yönden gelen her tehdidi hepimizin gelece-

1. Polonya'nın işgal planı, *Fall Weiß* (Beyaz Durum) adıyla tanımlanmıştır. (Ç.N.)

ği açısından bertaraf edebilmek için (...) Polonya'nın Reich'ı tehdit eden bir tutum takınması durumunda (...) nihai bir hesaplaşma yapılması gerekebilir. O zaman hedef, Polonya ordusunu vurmak ve doğuda ülke savunmasının ihtiyaçlarına uygun bir pozisyon oluşturmak."

Silahlı Kuvvetler için hazırlanan talimatın ana emri, planların "uygulamanın 1.9.1939'dan itibaren başlamasını sağlayacak şekilde" hazırlanması.

7 Nisan, Paskalya'dan önceki cuma, Roma/Tiran. Führer için meşru olan komşu bir ülkenin ilhakı, Duçe için sıradan bir olay. Sabahın erken saatlerinde İtalyan birlikleri Arnavutluk limanları Santi Quarana, Valona, Durazzo ve San Giovanni di Medua'ya giriyorlar. Başkent Tiran da hızla ele geçiriliyor. Ardından İtalyan bir diplomat şu açıklamayı yapıyor basına: "Bu bir saldırı değil, yalnızca bir kır gezintisidir. Araya biraz da silah sesi karıştı." Tek tük çatışmaların yaşandığı tek yer Durazzo. İtalyan Hava Kuvvetleri bomba yerine halkı direnişten vazgeçmeye çağıran el ilanları atıyor. İlk İtalyan askerleriyle birlikte Cortellazo Kontu ve İtalya Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano da Arnavutluk başkentine giriyor.

Arnavutluk Kralı I. Zogu tam zamanında Yunanistan'a kaçtı. Mussolini birkaç gün sonra Roma'da Palazzo del Quirinale'de yapılacak bir törenle İtalya Kralı'nı onun yerine geçirecek. Taht salonunda İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele, yeni atanan Başbakan Şevket Verlaci yönetimindeki bir Arnavutluk delegasyonundan Arnavutluk krallığı unvanını kabul ediyor; böylece artık İtalya Kralı, Etiyopya İmparatoru ve Arnavutluk Kralı.

Mayıs 1936'da Etiyopya'yı ilhak etmesinin ardından şimdi de Arnavutluk'un ilhakıyla İtalya Başbakanı Benito Mussolini, büyük devlet hayali yolunda bir adım daha attığına inanıyor. Sonraki hedefleri Tunus ve Korsika.

Söz verdi, İsviçre'den Tessin de günün birinde İtalya'ya katılacak.

10 Nisan Pazartesi, Havana. Hemingway kendisi de Küba'ya gittiği halde, yaşlı Kübalı balıkçının hikâyesini şimdilik erteledi. Başka konular ve haberler onu gece gündüz bunaltıyor. İspanya'da kaybettiği arkadaşları, bitmek bilmeyen şiddet görüntüleri, savaşçıların idealizmi, dışarıda kalan sivillerin kaderi. Hemingway Havana'da, Ambos Mundos Oteli'nin üst katındaki körfez manzaralı odasında oturuyor, terliyor, çok fazla viski içiyor ve birkaç gün önce Franco'nun Madrid'e girişiyle sona eren iç savaşla ilgili bir metin yazıyor. *Mierda* (Bok). Avrupa için bir felaket bu, hatta tüm dünya için.

Sekizden ikiye kadar çalışıyor, sonra balık tutmaya ya da tenis oynamaya gidiyor, akşamları en sevdiği bar olan Floridita'da kadehleri art arda deviriyor. Karısı Pauline'in çocuklarla birlikte yaşadığı Key West'te (Florida) çalışamadığını ileri sürmüştü, çünkü orası, "Hemingway'den bir satır olsun okuyan her itoğluitin ziyaretine açık bir yolgeçen hanı gibiydi." Ama bu doğru değil, en azından tümüyle doğru değil. Kısa bir süre sonra Martha Gellhorn, Havana'ya geliyor. İspanya İçsavaşı'nı izleyen Amerikalı bir kadın gazeteci. Paris'te, Barcelona'da, Madrid'de geceler boyu birlikte olmuşlardı. Aşk ve savaş dolu günler, geceler. Martha militan bir solcu, Eleanor Roosevelt arkadaşı olduğu için Beyaz Saray'la ilişkileri de çok iyi.

Avrupa'daki savaş havası giderek artıyor. Hitler Çekoslovakya'yı parçaladı. Şimdi ilk kez Paris'te ve Londra'da kararlı bir dirençle karşılaşıyor. Ernest ve Martha "Avrupa'da ışıklar bir kez daha sönmeden önce" siyasi olaylara arkalarını dönüp bu yeni aşkın tadını çıkarmak istiyorlar. Çok uzaklardan gelen, özgürlüğüne düşkün

Martha uygun bir ev bulmaya çalışıyor, sürekli otelde yaşamak ona göre değil. San Francisco de Paula'da, kentin yirmi kilometre dışında eski bir mülk keşfetti. Finca Vigia. Karayip sahillerine ve Havana'ya karşı muhteşem bir manzarası var, aylık kirası yüz dolar. Bu büyük evi onartıyor, dayayıp döşüyor, çalışacak hizmetliler buluyor. Evi beğenen Hemingway de oraya taşınıyor.

Ama iç dünyasında İspanya Savaşı'nda yaşamaya devam ediyor. Bazı akşamlar saat yedi olduğunda, ilk üç viski kadehini devirmiş oluyor. Yazdığı roman, Sierra de Guadarrama'da geçiyor. Madrid'in kuzeybatısında, ihtilalci safların arkasında Cumhuriyetçi bir gerilla kampı. Bir köprüyü yetmiş iki saat içinde grupla birlikte havaya uçurmak üzere bir Amerikalı geliyor kampa. Cumhuriyetçilerin saldırı planının bir parçası, böylece Franco birliklerinin ikmali önlenecek. Editörüne de yazdığı gibi kadın karakterleri çoktan oluşturdu; müthiş iki kadın, Maria adlı genç bir kız ve kamp sorumlusunun karısı Pilar. Geriye dönüşlerde ve çok katmanlı hikâyelerde tanıdığı tüm erkekleri görmek mümkün: İspanyollar, Ruslar, Almanlar. Kendi gerçeğini yazmaya çalışıyor, bir Komünist Parti üyesinin asla kâğıda dökemeyeceği şeyler bunlar. İç Savaş sona erdiği için, Hemingway yalnızca yazar olmak istiyor artık, bir Katolik değil, komünist değil, hatta Amerikalı da değil. Yalnızca gerçeği söyleyen biri, kendi öğrendiği şekilde. Gerçeğin ne olduğunu, yazdığı romanın ismi açıklıyor belki de. İngiliz şair ve vaiz John Donne'ın dizelerini okurken buluyor bunu:

No man is an island entire of itself; every man
is a piece of the continent, a part of the main;
(...) Any man's death diminishes me because I am
involved in mankind.

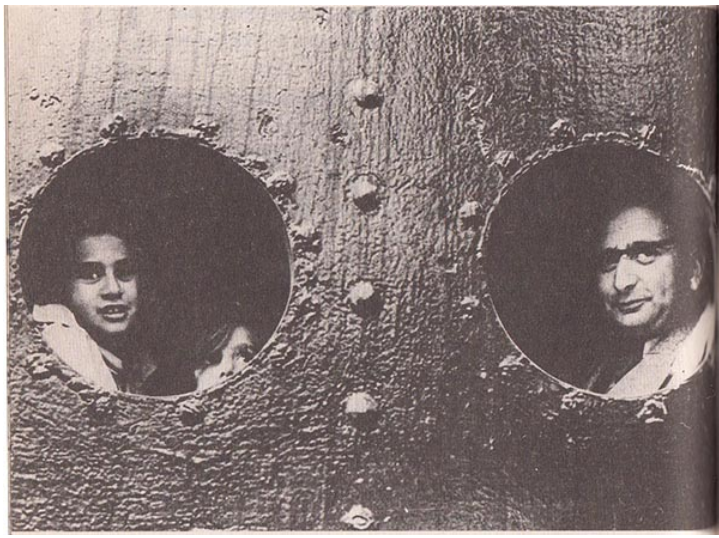
And therefore never send to know for whom the bell tolls; it tolls for thee.[1]

Herkes insanlığın bir parçası olduğu için, her insanın ölümü diğer insanları zayıflatıyor; ortaya koymak istediği tam olarak bu işte: "Ölüm çanlarının kimin için çaldığını öğrenmeye kalkışma; çanlar senin için çalıyor." *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*, en uygun isim bu. Kimin zamanı geldiyse onun için.

14 Nisan, Beyaz Saray, Washington. Birleşik Devletler Başkanı Franklin D. Roosevelt, ABD'nin izolasyonist politikasının dışına çıkıyor ve Arnavutluk'un İtalyanlar tarafından ilhakını fırsat bilerek Hitler ile Mussolini'ye aynı içerikte iki mektup gönderiyor. Her iki diktatörden Almanların ve İtalyanların izlediği yayılma politikaları nedeniyle tehdit altında olan, adları verilen otuz bir ülke için on yıllık saldırmazlık garantisi talep ediyor. Karşılığında silahsızlanmayla ve dünya ticaretinin canlandırılmasıyla ilgili görüşmelere hazır olduğunu teklif ediyor.

Roosevelt'in tehdit edilen ülkeler listesinde, İtalya ya da Almanya'nın hedefleri arasında açıkça görünmeyen İrlanda, İspanya, Türkiye, Irak, Suriye, Filistin ve İran da var. Amerika'nın bu atağına, beklenen tepki geliyor: Mussolini mektubu okumayı bile reddediyor, Goebbels'in yönettiği Alman basınında, Roosevelt'in "kaba manevrası"ndan söz ediliyor, Hitler ise Birleşik Devletler başkanına kişisel bir cevap göndereceğini duyuruyor.

1. (İng.) Hiç kimse bir ada değildir, kendi başına; / herkes bir parçasıdır anakaranın, / asıl olanın bir parçası. (...) / Her insanın ölümü eksiltir beni, / işim insanlıkla çünkü, bu yüzden sormayın sakın / çanların kimin için çaldığını; çanlar senin için çalıyor. (Ç.N.)

13 Mayıs 1939'da Hamburg'dan Alman transatlantik St. Louis ile yola çıkan ancak karaya çıkmalarına izin verilmeyen Yahudi sürgünler Havana Limanı'nda, St. Louis'in kamarasında.

Üçüncü bölüm

Mayıs uzaklarda

15 Nisan 1939 Cumartesi, Paris. Sovyetler Birliği'yle ittifak yarışında şimdi de Fransa diplomatik bir girişim başlatıyor. Fransız Dışişleri Bakanlığı Almanya'ya karşı uyguladığı *appeasement* politikasından yıllar sonra Sovyetler Birliği'ne ittifak anlaşması görüşmelerine katılmasını teklif ediyor bugün. Böylece bir ay önce –Hitler Prag'ı işgal ettikten sonra– Polonya Sovyetler Birliği'yle ittifakı kesin olarak reddettiği için başarısızlıkla sonuçlanan Sovyet girişimine ilk karşılık veren Fransızlar oluyor. Kısa bir tereddüdün ardından İngilizler de Fransızların teklifini benimseyerek SSCB'den, Almanya'nın komşu ülkelere saldırması durumunda yardım sözü vermesini istiyorlar. Gerçi üç başkentte de karşılıklı olarak eski çekinceler hâkim: Fransa ve özellikle İngiltere, dünya komünist hareketinin doğduğu yer olan Sovyetler Birliği'ne fazla güvenmiyor; buna karşılık Sovyetler de gönülsüzce Hitler'e karşı bir tutum içine girdikleri, Bolşevizme karşı mücadelelerinde ideolojik bir destek olarak gördükleri Hitler'i durdurmaya kalkışmadıkları için Batılı devletleri suçluyor.

Nisan ortası, Königsbronn, Heidenheim yakınları. Açık havada çalışmak zor iş. İlkbahar fırtınaları taş ocağının

üzerinden esiyor, bazı günler vadinin dibi suyla doluyor, botlar sırılsıklam oluyor. Yeni çalışma arkadaşlarının arasında okul yıllarından tanıdıkları da var. Birkaç yıldır burada değildi, ama hâlâ Schwaben Alpleri şivesiyle konuşuyor. Kendisine ihtiyaç duyulan her yerde çalışıyor, en çok da patlayıcı maddelerin hazırlanmasında. Dağdaki kayaların dinamitle parçalanması, tam da önceden hesapladıkları yerlerin kırılması hoşuna gidiyor. Öğrenmeye hevesli, pırıl pırıl bir beyin. Patlayıcı madde ustasından her şeyi tam olarak öğrenmek istiyor.

Georg Elser 1917'de on dört yaşında ilköğretim okulundan ayrıldığından beri hiç durmadan çalıştı. Bir metal işletmesinde tornacı çıraklığı yaparken, sağlık sorunları nedeniyle işi bırakmak zorunda kalınca marangozluğa yöneldi. El becerisi çok iyi. Marangozluk, yapılacak mobilyanın tüm ayrıntılarıyla planlanmasını ve ince hesapları da kapsıyor. O sıralar iş bulamadığı için bir saat fabrikasında şansını denemek üzere Konstanz am Bodensee'ye gitti. Saatlerin mekanik dakikliğinden de çok etkilendi. Ancak becerisi yalnızca elleriyle sınırlı değil. Elser çağının sorunlarını ve olaylarını da kavramaya çalışan biri. Bu bakış açısı onu 1929 büyük ekonomik krizi sırasında komünist bir organizasyon olan Rotfrontkämpferbund'a götürdü. Hitler'in ve nasyonal sosyalistlerin, 1933'te iktidara gelmeden önce her geçen gün daha da büyük zaferler kutladığı günlerdi.

Geçen sonbaharda, 8 Kasım 1938'de Elser Münih'teydi. Hitler ve Nazi yöneticilerinin 1923 yılında başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimi Feldherrnhalle Yürüyüşü'nün anısına her yıl düzenledikleri ve efsanevi bir boyuta ulaşan bu törenin hiç değişmeyen akışını tam olarak öğrenmek istiyordu. Bürgerbräukeller birahanesinin civarında dolaştı, ama Führer'in konuşma yapacağı törene yalnızca davetli parti üyeleri, öncelikle de "eski

savaşçı"lar[1] alındığı için içeri giremedi. Ayrıca her seferinde partinin ve devletin üst yönetimi Münih'te bir araya geldiğinden güvenlik tedbirleri çok sıkıydı. Bu yüzden Elser ancak gece on buçukta dev birahane boşalıp tekrar halka açıldıktan sonra, iki saat önce Hitler'in konuşma yaptığı salona girerek sessizce litrelik bir bira içebildi. Her türlü ayrıntıyı inceledi, salonun büyüklüğünü, konuşmacı kürsüsünün yerini, taşıyıcı sütunların düzenini, tavan kubbesinin şeklini. Bir saat sonra pansiyonuna döndü ve aklında kalanları not etti. Sabah kahvaltı yaptı, gazetelerde Paris'te öldürülen bir Alman diplomatla ilgili haberleri okudu ve NSDAP'nin Münih'teki anma yürüyüşünü izlemek üzere yola koyuldu. Sonra da Schwaben Alpleri'ndeki Königsbronn kasabasına gitti.

Mola verdiklerinde çevresindekilerle politika konuşuyor. Çoğu Hitler'den etkilenmiş, hemen hepsi altı yıl öncesine göre çok daha iyi durumda olduklarını söylüyorlar, Hitler iktidara geldiğinden beri böyle. Ancak Elser, tüm bu ekonomik hamlelerin yalnızca sistematik bir savaş hazırlığıyla ilgili olduğuna inanıyor. Devlet ve ekonomi, tamamen gelecek savaşa yönelik, Hitler'in çok kararlı bir şekilde çıkarmaya uğraştığı bir savaşa. "Hitler demek, savaş demek, göreceksiniz." Onu gerçekten heyecanlandıran, gece gündüz meşgul eden konuyu ise kimseyle konuşmuyor. Bu konuda konuşamaz, konuşmaması gerekir, hiç kimseyle. Elser Führer'e, Adolf Hitler'e karşı bir suikast planlıyor. Çünkü nasyonal sosyalist "Führer devleti"nin en tepesindeki lider tarafından planlanan savaşın engellenebilmesinin tek yolu, bu liderin bertaraf edilmesi, yani öldürülmesi. Ancak bunun için büyük bir sabır, uzun bir soluk ve çok hassas bir hazırlık

1. Almancası *alter Kämpfer*, Hitler'in 1933'te iktidara gelmesinden önce parti üyesi olan Nazilere verilen isim. (Ç.N.)

gerekiyor. Elser birkaç gün önce yine Münih'teki birahanedeydi. Führer'in 8 Kasım'da büyük konuşmasını yapacağı kürsünün yanındaki sütunları ölçmeyi başardı.

Georg Elser hemen her gün, çok az miktar patlayıcı maddeyi gizlice eve götürmeyi de başarıyor.

17 Nisan Pazartesi, Moskova/Berlin. Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Maksim M. Litvinov bugün İngiltere Büyükelçisi William Seeds'i davet ederek ona ittifak anlaşmasına ilişkin bir taslak veriyor: Batılı devletlerle beş ila on yıl için yapılması düşünülen anlaşma, SSCB'nin Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki komşularının karşılıklı yardım ve dayanışmasını düzenleyecek. Bu şekliyle, Sovyetler Birliği'nin taslakta öngördüğü gibi. Aynı gün Berlin'deki Sovyet Büyükelçisi Aleksey N. Merekalov, ülkesinin Üçüncü Reich'la tümüyle normal ve her türlü ideolojik farklılıktan bağımsız ilişkiler sürdürmek istediğini Alman hükümetine bildirmek için Dışişleri'nden Müsteşar Baron Ernst von Weizsäcker'e telefon ediyor. Teorik olarak mümkün olabilecek tüm ittifaklar için, tüm katılımcıların devrede olduğu denemenin devam eden adımları.

20 Nisan Perşembe, Berlin. Tümüyle kendiyle baş başa görünüyor. Kendisine biat eden bir güruhun tam ortasında, aklı başka yerde, ulaşılamayacak kadar yalnız, tekil bir varoluş, bir eşi daha yok. Adolf Hitler dört saattir bir gün önce açılan on iki kilometre uzunluğundaki Doğu-Batı Aksı'nda, Alman Silahlı Kuvvetleri'nin resmi geçidini izliyor. Yüzünde hiçbir ifade yok, "Alman selamı" için öne uzattığı sağ kolu neredeyse hiç aşağı inmiyor. Hitler ve Speer'in geleceğin dünya başkentine ilişkin büyük ortak rüyalarının müjdecisi yeni *Via Triumphalis*'te on binlerce genç asker, piyade, süvari, motorize birlikler, pan-

zerler, Deniz ve Hava kuvvetleri birimleri, Teknik Yüksekokul'un devasa tribününün önünden geçiyorlar. Uygun yerlere yerleştirilmiş on iki kamera ekibi, on binlerce parti üyesinin arasında Führer'in askerlerle buluşmasını filme çekiyor.

"Tanrı'nın huzurunda bu kutsal yemini" ettikleri adamın önünden geçen askerler: "Führer'e (...) her koşulda itaat ederek çalışacağıma ve kahraman bir asker olarak, bu yemin için hayatımı vermeye hazır olacağıma..."

Führer ve maiyetinin mistik buluşması.

Gerçi bugün, nasyonal sosyalistlerin kilise takvimindeki en büyük gün değil, ama yine de önemli bir bayram: Führer'in doğum günü (en anlamlı olan 9 Kasım kuşkusuz, "Hareket Günü", 1923 darbesinin yıldönümü). Hitler'in doğum günü, resmî bir ulusal bayram bu kez, ellinci yaş. Bir önceki akşam –her yıl yenilenen slogana göre "Führerimiz Adolf Hitler'in doğum gününden önceki akşam"– Goebbels Büyük Alman Radyosu'nda şu açıklamayı yaptı: "Alman halkı Führer'in onlara layık görüp bağışladığı yeni dünya konumundan dolayı sevinç duyuyor. (...) Alman Silahlı Kuvvetleri tarafından garanti edilen millî güvenlik içinde ekonomi, kültür ve sosyal yaşam güçleniyor. Bir zamanlar büyük bir âcizlik içinde çökmüş olan ülkemiz, yükselerek yeni boyutlarına ulaştı. (...) O hep bizim olarak kalsın, olduğu gibi ve her zaman nasıl olduysa: Bizim Hitlerimiz!"

Ardından gece boyunca çok önceden prova edilen sahneler sergileniyor, göz kamaştıran ışıklardan ve gecenin karanlığından, iyiden ve kötüden, trampetlerden, şarkılardan ve ant içmelerden oluşan gösteriler. Karanlığın içinden gizemli bir şekilde çıkagelen NSDAP fener alayı, Şansölyelik Binası'nın önünden geçiyor. Ertesi sabah Führer'in çalışma odasının önünde ani bir hareketlenme oluyor. Beyaz giysili küçük çocuklar, sarı saçların-

da kurdeleler ve ellerinde çiçekler, annelerinin eşliğinde. Pazar gününün görkemli mutluluk tablosu: Hitler, çalışma arkadaşlarının çocuklarının getirdiği çiçekleri alıyor. Dergiler için güzel bir resim.

Yabancı ülkelerin önde gelen devlet adamları kutlamalara katılmadı. Batılı büyükelçilerin en önemlileri Prag saldırısından sonra Berlin'den ayrılmışlardı, tarafsız ülkeler ise genellikle düşük dereceli temsilcilerini gönderdiler. İtalya ve İspanya bile yalnızca müsteşarları tarafından temsil edildi. Bir tek burnu sürtülen Emil Hácha, Prag'dan hemen geldi, görev icabı.

20 Nisan, Berlin. Akşam Friedrichstraße istasyonuna gelen kadın, çok yorgun görünüyor ve çok ürkek. Kısacık saçları, serin bir nisan gününe uymayan ince bluzu ve çantasında birkaç parça eşya, istasyondan ayrılarak kente gidiyor ağır ağır. Kimse onu karşılamıyor, çünkü geldiğini kimsenin bilmesine imkân yok. Kırk bir yaşındaki Anneliese Hoevel Führer'in doğum günü şerefine çıkarılan özel bir afla bugün toplama kampından salıverildi. 1937 yılı Eylül ayından beri, yirmi aydır "koruyucu gözaltı"ndaydı, öncesinde ise üç yıl ağır hapis cezası çekmişti. Şimdi kocası André Hoevel'i arıyor, onun geçen yıl Noel' de toplama kampından çıkarıldığını biliyor.

Sonunda bu akşam tekrar bir araya gelecekler, beş yıl sonra ilk kez.

Anneliese ve André Hoevel Almanya Komünist Partisi (KPD) üyeleri oldukları için çabucak Gestapo'nun eline düşüp Nazi rejiminin hapishaneleriyle ve toplama kamplarıyla erkenden tanıştılar; "KPD'nin illegal çalışmalarının tehlikeli ve dik kafalı destekçileri" olarak.

Anneliese, tanınmış bir sosyal demokrat olan babası Nippes'in matbaacılık yaptığı Köln'de yetişti. Yüksek Ticaret Okulu'nda okuduktan sonra birkaç yıl Köln'de ça-

lıştı, ardından gerçek bir büyük kentte yaşama düşüncesi onu cezbetti ve Berlin'e geldi.

Anneliese'nin bu yıllarda, yirmili yaşlarının sonunda çekilmiş çok güzel bir fotoğrafı var. Bir yaz günü muhtemelen, bir orman yolunun kenarında, eğreltiotlarının arasında durmuş, üzerinde açık renk, çok şık bir giysi. Hoşnutluğu yüzünden anlaşılıyor, muhasebeci olarak iyi bir işi var, güvenli bir geliri ve bu dünyada bir yeri. Tüm sevecenliğiyle kameraya gülümsüyor; fotoğrafı çeken muhtemelen André.

André ise Trier kökenli. 1918'de lise bitirme sınavından hemen sonra, savaşın son döneminde askerlik yaptı. Ardından eğitimine devam etti ve birkaç yıllığına mühendis olarak otomobil sektöründe çalışacağı ABD'ye gitti. Döndükten sonra 1928'de Anneliese Fiedler'le tanıştı, 1929'da evlendiler. 1930'da Opel firmasından aldığı çok *iyi bir teklif* onu Rüsselheim'a getirdi. KPD'nin düşüncelerini bu sıralar tartışmaya başladılar. André'nin "devrimci sendika direnişi" RGO'da çalışması şirket yönetimi tarafından pek hoş karşılanmıyordu. 1933'te, Hitler'in iktidarı ele geçirmesiyle Almanya'da her şey değişince, o da işten atıldı.

Mart başında Reichstag yangınından sonra komünistler sistematik olarak takip edilmeye başlandığında André Hoevel, önceden uyarılması sayesinde son anda Gestapo'nun elinden kurtuluyor. Ortadan kaybolarak, o sıralar henüz Almanya'ya ait olmayıp Milletler Cemiyeti'nin mandasında bulunan Saar Bölgesi'ne gidiyor. Anneliese 1933 yazında artık illegal olan KPD üyeliğinden dolayı tutuklanıyor. Birkaç ay sonra hapishanede. Davasız, yargısız, hükümsüz olarak Moringen Kadınlar Toplama Kampı'na getiriliyor. Kocasının bulunduğu yeri söylemeyi reddediyor.

André, Eylül ayında yeraltı örgütlenmesinde çalış-

mak üzere geri dönüyor. Wiesbaden'de çok sayıda komünist tanıdığı var. Hemen tutuklanıyor. Kassel Eyalet Yüksek Mahkemesi ona KPD'nin politik eğitmeni olarak vatan hainliği suçuyla bir buçuk yıl hapis cezası veriyor. André cezasını Weser'deki Hameln Hapishanesi'nde çekiyor. Anneliese de o sıralarda mahkemeye çıkarılıyor ve 1 Aralık 1934'te KPD için illegal çalışmalarından dolayı üç yıl ağır hapis cezasına çarptırılıyor.

1935 yazında André Hoevel salıveriliyor, ancak hemen ardından Gestapo tarafından tutuklanıyor. Artık mahkemeye de çıkarılmıyor, yıllar boyunca çeşitli toplama kamplarında, Esterwegen'de, Sachsenhausen'de, Buchenwald'da mahkûm olarak kalıyor.[1] Eylül 1937'de Anneliese nihayet ağır hapis cezasını tamamlayarak serbest bırakılıyor, ama hemen ardından yeniden tutuklanıp Moringen Kadınlar Toplama Kampı'nda "koruyucu gözaltı"na alınıyor, sonra da Lichtenburg Toplama Kampı'na gönderiliyor.

Artık yıkılmanın eşiğinde.

Ara sıra Buchenwald Toplama Kampı'ndaki kocasına yollamasına izin verilen kısa mektuplardan birinde şöyle yazıyor: "İşim tüm dikkatimi toplamamı gerektiriyor ve olan, değişmeyecek şeyler hakkında düşünmeme izin vermiyor. Böylesi daha iyi belki, çünkü aksi takdirde insan yalnızca hasta olmanın hasretini çekiyor."

Berlin'de ve tüm Reich'ta Führer'in ellinci doğum gününün kutlandığı günün sonunda onlar tekrar birlikteler, neredeyse kesintisiz yedi yıl süren bir kovalamacadan sonra, ilk kez. Ayrıldılar, hapse atıldılar, onları bekleyen sonu hiç bilmeden, acımasızca, ağır şartlarda çalışmaya zorlandılar. Cezalandırılmalarını gerektirecek bir

1. Yazar Bruno Apitz, *Nackt unter Wölfen* (Kurtlar Arasında Çıplak) romanında André Hoevel'i edebî bir karaktere dönüştürmüştür.

suç işlememişlerdi, insanların daha adaletli, daha eşit ve daha mutlu olarak birlikte yaşamalarını sağlayacak toplumsal bir düşüncenin peşinden gitmişlerdi yalnızca.

Şimdi bir iş bulmaya, birlikte yeniden bir hayat kurmaya çalışacaklar; Hitler'in çok yakında baş düşmanı Stalin'e ve Bolşevizme karşı önlenemez bir savaş başlatacağını bilmelerine rağmen. O zaman ne yapacaklar?

23 Nisan Pazar, Agul Kampı, Sibirya. Kafilenin sabah erkenden Sibirya ormanlarına ağaç kesmeye gitmesi gerekiyor. Geçen sonbahardan beri binlerce, on binlerce ağaç kestiler. Öylesine çok çalıştılar ki, geriye yalnızca dümdüz ağaç gövdeleri kaldı. Kesilen ağaçlar çok uzakta, nehir yakasında istiflenmiş olarak duruyor. Agul donmuş sayılabilir artık. Sıra sal yapımında. Kütükler birleştirilerek iri, uzun sallara dönüştürülecek ve büyük Kan Nehri'nin fazla uzakta olmayan yan kolu Kungu'ya dökülen ırmağa indirilecek.

Fyodor Daniloviç Toropçenko şanslı sayılır. Muhasebe işinde çalıştığı için sert kış aylarını çoğunlukla kamp yönetiminin ısıtılan barakalarında geçirdi. Ama sıra sal yapımına geldiğinde, tüm tutukluların bu çalışmaya katılması gerekiyor. Yirmi yedi yaşındaki Ukraynalı Fyodor, Eylül 1937'den beri tutuklu, bir buçuk yıldan fazla. Daha sekiz yılı var. Sovyetler Birliği'nin büyük lideri Stalin'in son yıllardaki korkunç terörü durdurduğu kamplarda da duyuldu; onun da iyi bir yüreği var aslında. Ancak verilen kararlar, keyfî olarak alınmış olsalar bile, geçerliliğini korumaya devam ediyor.

Sekiz yıl daha.

Agul Kampı'ndaki mahkûmlar, hangi suçtan dolayı burada bulunduklarını sormuyorlar birbirlerine, hiçbiri gerçek bir suç işlemiş değil. Ancak güneşin bulutların arasından hiç görünmediği uzun kış günlerinde tutuklanma

ve sürülme hikâyelerini anlatıyorlar bazen. Fyodor bir gece yarısı tutuklandı ve hapishaneye, kırktan fazla tutuklunun doldurulduğu bir garaja atıldı. Sırayla sorguya götürüldüler. İlk sorgusu "Karşı devrimci eylemini anlat bize!" emriyle başladı. Onu sorguya çekenler çeşitli iddialarda bulundular: Almanya'ya yakınlık, Sovyet otoritelerine iftira, Ukrayna milliyetçiliği. Sonunda "54. paragrafa göre" on yıla mahkûm edildi. Kırk kişiyle birlikte açık bir kamyonda Artyomovsk Hapishanesi'ne gönderildi. Buradaki hücreler büyüktü, ama kapasitesinin çok üzerinde doluydu. Fyodor'un kaldığı 17. hücrede iki yüz tutuklu vardı. Hepsi yerlerde uyuyordu, bit ve böcek kaynayan bu ortamda Luft adında bir Alman tutuklu aklını oynattı.

İlkbaharda bir trene bindirildiler ve nereye gideceklerini bilmeden yola çıktılar. Tren dura kalka bir aya yakın yol aldı, hep doğu yönüne. Mart sonunda Kansk'a ulaştılar. Kan Nehri'nde bir geçiş kampı. Ardından birkaç gün süren bir yürüyüşle Agul'da bir yerleşim bölgesine geldiler. Yaklaşık iki yüz kişiydiler, aralarında otuz kadın vardı. Çadırlarını doğrudan karın üzerine kurmaları gerekiyordu. Oduncu kafileleri oluşturup çok sayıda ağaç keserek kampı inşa ettiler: yönetim ve kantin binası, gözetim personelinin kalacağı yer ve tutuklular için kocaman iki baraka. Bu çalışmalar yaz aylarına dek devam etti.

Ardından bir üretim programı hazırlandı, ancak pek çok tutuklu hastalandığından bu plana uymak mümkün olmadı.

Fyodor bu süre içinde ölenlerin sayısını tam olarak bilmiyor. Hatırladığı birkaç kişi var yalnızca: Donez Bölgesi'nden bir doktor, Filistin'den yeni dönmüş Yahudi komsomol[1] Raisa, Harkov'dan bir banka memuru, eski

1. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin gençlik kolu üyesi. (Ç.N.)

bir aristokrat aileden gelen Tatyana ve Leningradlı muhasabeci Aleksandr İvanoviç Finyakin. Fyodor, eskiden büyük yolcu gemilerinde kuaför olarak çalışan ve tüm dünyayı gezen kamp kuaförü Foks ile arkadaş oldu. Bazen akşam çorbasından sonra onunla ayaküstü eski günlerden konuşma fırsatı buluyor.

26 Nisan Çarşamba, Londra. İngiliz başkentinde, Chamberlain'ın yeni politikası tepkiyle karşılanıyor. Yeni yasa tasarılarına karşı gösteriler yapılıyor sık sık. *Military Training Bill*, İngiltere'deki yirmi ve yirmi bir yaşındaki erkekler için sınırlı bir askerlik hizmeti öngörüyor. *Reserve and Auxiliary Forces Bill* ise seferberlik hareketi uygulamasını kolaylaştıracak. İngiltere her geçen gün yeni bir savaşa hazırlanıyor: 3 Haziran'da askerlik yükümlülerinin kayıtlarına başlanacak ve Temmuz başında İngiliz hükümeti halka milyonlarca broşür dağıtacak: "Savaş halinde bilinmesi gerekenler..."

28 Nisan Cuma, Krolloper, Berlin. Bu cuma tüm işyerlerinin saat 12.00 ile 13.30 arasında kapalı olması gerekiyor. Her Alman, Adolf Hitler'in Reichstag önünden yapacağı konuşmayı radyodan dinlemekle yükümlü. Evde, okulda, büroda ya da fabrikada olmak fark etmiyor. Führer'in konuşması doğrudan Krolloper Binası'ndan, yani Büyük Alman Reichstag'ının merkezinden yayınlanacak (Reichstag Binası yandığı için).

Hitler'in konuşması retorik bir sanat eseri, mükemmel dramatize edilmiş. Vurucu noktalarla duyguları altüst eden, Hitler Roosevelt'in Avrupa'yla ilgili tümüyle saçma coğrafi düşüncelerini alaya aldıkça parlamenterlerin tezahüratı ve kahkahalarıyla sık sık kesintiye uğrayan bir konuşma. Hitler "uluslararası savaş kışkırtıcılarına, provokatörlere, barış düşmanlarına" ve "Avrupa'yı hain-

ce veya düşüncesizce barut fıçısına çeviren Versailles hokkabazları"na karşı daha sert polemik yapabilmek için, öncelikle barışçıl görüşlerinin tekrar tekrar altını çiziyor. Bazı Batılı devletlerin ve onların sözcüsü olarak Bay Birleşik Devletler Başkanı'nın barıştan ancak şimdi söz etmesine karşın, 1919'dan bu yana on dokuz savaşın hiçbirine katılmayan Almanya'nın barışseverliğini, iki hafta önce Roosevelt'in mektubunu aldığında da ilk önce kendisi vurgulamıştı. Ardından başkanın şahsına hitap ediyor: "Sayın Başkan Roosevelt! Çok iyi anlıyorum ki, imparatorluğunuzun büyüklüğü ve ülkenizin uçsuz bucaksız zenginliği, kendinizi tüm dünyanın ve tüm halkların kaderi hakkında sorumlu hissetmenize yol açıyor. Oysa ben, sayın Başkan Roosevelt, ben çok daha mütevazı ve küçük bir çerçevede yer alıyorum. Ben kendimi dünyanın kaderi hakkında sorumlu hissedemem, çünkü bu dünya benim halkımın acınası kaderiyle ilgilenmedi. Kaderin bana yüklediği görevin ne olduğunu da çok iyi biliyorum, yalnızca kendi halkıma hizmet etmek ve onu bu korkunç sıkıntıdan kurtarmak..."

Bu konuşmayla Hitler duruşunu belirliyor, Batılı devletlere karşı rakibinin rolünü üstleniyor ve dolaylı bir savaş ilanı olarak değerlendirdiği İngiltere-Polonya yardım paktına cevap veriyor. Kendine göre, sembolik bir savaş ilanı, çünkü 1935 Alman-İngiliz Donanmalar Antlaşması'nı ve 1934 Polonya Saldırmazlık Paktı'nı feshediyor. Üç gün sonra, 1 Mayıs'ta, "haftanın sloganı" yayınlanıyor. NSDAP'nin duvar gazetesindeki karikatürde Roosevelt, Yahudi bir savaş kışkırtıcısı ve modern bir Musa olarak hakarete uğruyor.

30 Nisan Pazar, Quai d'Orsay, Paris. Quai d'Orsay'deki Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda İngiliz bir diplomat, Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bonnet ile güncel siyasi du-

rum hakkında görüşüyor ve yeri gelmişken Bonnet'nin "Bay Hitler'in Rusya konusundaki tuhaf suskunluğu" hakkında ne düşündüğünü soruyor. Aslında İngilizler ve Fransızlar, Almanların da Sovyet yönetimi ile anlaşma yolunu denemesinden giderek daha çok korkuyorlar.

2 Mayıs Salı, Hamburg. Gustav Schröder belirsiz bir özlemin peşinden giden bir serüvenci, mutluluğu uzaklarda aramak için on dört yaşında evden kaçmış. Nordschleswig'deki öğrenimini yarım bırakıp babası Profesör Nis Ankjär Schröder'in de onayıyla yelken okulu gemisi Großherzogin Elisabeth'e tayfa olarak girdiğinde on yedi yaşındaydı henüz. Buradan ayrılırken yardımcı tayfalık belgesi vardı. Ardından Deutschland gemisinde tayfa olarak çalışmaya başladı. Birkaç kez dünyayı dolaştı, beş kıta, yedi deniz ve sayısız insan tanıdı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Hongkong Denizcilik İşletmeleri'nin önemsiz gemilerinde ikinci kaptan gibi çalıştı. 1914 yılında gemisiyle bir Hint limanında miskince yatarken savaş başladı ve İngilizler onu Kalküta'da altı yıl boyunca gözaltında tuttular. Daha sonra Hapag'a girdi, 1935'te ikinci kaptan ve bir yıl sonra kaptan oluncaya dek on iki yıl daha "tarifesiz yolculuklar" yaptı. Artık daha tekdüze bir hayatı var, çünkü Kraft durch Freude (KdF)[1] organizasyonunun kaptanı olarak Hamburg ve New York arasında seyreden tatil gemilerinde çalışıyor.

Elli üç yaşındaki Gustav Schröder, hayatının en büyük macerasının eşiğinde. Onu unutulmaz kılacak bir macera... Bu kez işletmenin verdiği görev, 12 Mayıs'ta Hamburg'da St. Louis'i devralmak. Brüt 17600 gros ton büyüklüğünde bir yolcu gemisiyle 937 yolcuyu Havana'

1. (Alm.) Sevincin Gücü. Nazi Almanyası'nda devletin kontrolündeki boş zamanları değerlendirme ve takip organizasyonu. (Ç.N.)

ya, Küba'ya götürecek. Pek çok kişi gibi Gustav Schröder de o yaz gerçek insani değerlerin –ya da zaafların– açığa çıkacağı bir durumla karşı karşıya kalacak. "Yolcularınız Yahudi" diyecekler ona, "kaçak Yahudiler."

4 Mayıs Perşembe, Buckingham Sarayı, Londra. Kennedylerin zirveye ait olma çabalarında yeni bir adım: Papa tarafından kabul edilmelerinden birkaç hafta sonra Buckingham Sarayı'na davet ediliyorlar. Özel bir akşam yemeği, yalnızca kraliyet ailesi ve on bir Kennedy: baba Joe ve anne Rose, kızları Eunice, Jean, Patricia ve Kathleen, oğulları Joe jr, John (Jack), Robert (Bobby) ve Edward (Teddy).[1]

Kral VI. George'un bu jesti, Başkan Roosevelt'e de yönelik elbette. Joe Kennedy onun temsilcisi olarak Londra'da çalışıyor. Kennedy, İngiltere'de Başbakan Chamberlain'in yakın arkadaşı ve onun Hitler'e karşı bugüne kadar sürdürdüğü yatıştırma politikasının destekçisi olarak çok takdir ediliyor, ancak kendi ülkesinde, ABD'de giderek daha çok gizli bir Nazi sempatizanı olarak görüldüğünden, itibarı biraz sarsılmış durumda. Onun için önemli olan tek şey, ne pahasına olursa olsun barışı koruyabilmek, çünkü İngiltere'nin askerî açıdan Almanya'yla savaşmak için yeterli olamayacağına inanıyor. Ayrıca "faşist diktatör" Hitler'i, Rus komünizmine karşı emniyetli bir kale gibi görüyor. Chamberlain ve hükümetinin şimdi Hitler'e karşı çıkma kararları, temel bir hata ona göre. Uzun süre ABD'de Hitler Almanyası'na olumlu bir yaklaşım yaratmaya çalıştı. Ancak gelişen olaylar, Birleşik Devletler'i Almanya'yla iyi ilişkiler kuracağı bir noktaya getirme hayalini neredeyse imkânsız hale getirdi.

1. Yazar on bir kişiden söz ediyor, ancak on kişinin isimleri verilmiş; kızlardan Rosemary'nin ismi geçmiyor. (Ç.N.)

Kennedy Londra'daki Alman Büyükelçisi Herbert von Dirksen'le bir süre önce yaptığı gizli görüşmelerde, Avrupa üzerine haber yapan Amerikalıların çoğunun Amerikalı Yahudilerden korktuklarını ve Almanya hakkında iyi bir şey söylemeye cesaret edemediklerini dile getirmişti. "Yahudi sorunu" Alman-Amerikan ilişkileri açısından büyük önem taşıyor. Büyükelçi von Dirksen, 1938 yazında Dışişleri Müsteşarı Weizsäcker'e Amerikan büyükelçisinin şu görüşte olduğunu bildirmişti: "Asıl sorun bizim Yahudilerden kurtulmak istememiz değil, bu amaçla birleştiğimiz yönünde kopan büyük patırtı. O bizim Yahudi politikamıza anlayış gösteriyor; Boston kökenli, gerek üyesi olduğu golf kulübüne gerekse başka kulüplere Yahudiler 50 yıldır giremiyor!"

5 Mayıs Cuma, Münih. Oskar Blechner, Küba'ya yolculuk için gereken belgelerinin tamam olduğunu öğreniyor. Bir hafta içinde, 13 Mayıs 1939'da St. Louis gemisiyle yola çıkabilecek. Büyük bir sevinç. Ancak yola çıkmanın ve bu yoğun baskıdan kurtulmanın sevinci, her şeyden ayrılmanın acısıyla karışıyor; ailesinden, arkadaşlarından, alışık olduğu Münih kentinden, o güne kadarki hayatından...

Oskar küçük bir çocukken, 1914 yılında, savaş başlamadan hemen önce ebeveyni ve erkek kardeşi Jakob'la Galiçya'dan Münih'e gelmişti. O zamandan beri Isarvorstadt'ta yaşıyorlar. Geçen Kasım ayına kadar kendi sinagogları da vardı burada; çoğunluğun asimile ve liberal saydığı, oldukça az sayıdaki Münihli tutucu Yahudi'nin özel ibadethanesi. Artık kimse asimile değil, istisnasız tüm Yahudiler dışlanıyor çünkü. Baba Markus Blechner, yıllarca ayakkabı ve ayakkabı aksesuarı işi yapmıştı, oğulları büyüdükten sonra birlikte çalışmaya başladılar. Büyük oğul Jakob mal sevkiyatı için sık sık Yuka-

rı Bavyera'ya, Traunstein veya Neuötting'e gidiyor.

Galiçya'daki küçük bir Yahudi kasabasından modern Münih metropolüne. Bu hızlı geçiş başarılıydı önceleri, yükseliş ve entegrasyon döneminde işler de kötü gitmedi. Münih yıllar içinde Blechnerlerin anayurdu haline geldi, küçük oğulları Salo ve Leon burada doğdu.

Baba Markus ve anne Mina, ülkelerini terk ettiklerinde Rus sayılıyorlardı. Eski Polonya, Almanya ve Rusya arasında bölünmüştü ve köklerinin toprağı olan Galiçya, Rusya'ya aitti. Polonya, ancak Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kuruldu. Şimdi Polonya'ya ait olan bölgelerde yaşayanlar, çok önceleri dış ülkelere gitmiş ve orada doğmuş da olsalar, Alman makamları tarafından doğrudan Polonya vatandaşı sayılıyor; Blechner ailesinin hayatı açısından çok önemli bir ayrıntı.

Geçen yılın 28 Ekim gününde gerçekleştirilen "Polonya operasyonu"nda Blechner ailesi de Almanya'dan, yani ülkelerinden Polonya'ya, hiçbirinin tanımadığı ve dilini bilmediği bir ülkeye gönderildi. Aynı saatlerde Berlin'de genç Marcel Reich namuslu bir Alman polisinin eşliğinde, başka binlerce kişi gibi sürgüne ve belirsiz bir kadere doğru yol alırken, Markus ve Mina Blechner de Münih'te tutuklandılar. Ayrıca en büyük oğulları Jakob, karısı Frieda, ikinci oğulları Oskar ve üçüncü oğulları Salo da. Dört çocuğun en küçüğü olan Leon, o sıralarda ABD'de yaşıyordu. Mart 1938'de yolculuk belgelerini almayı başarmış, ama karısı Gina'yı şimdilik Almanya'da bırakmak zorunda kalmıştı. Ekimde Gina da tutuklanarak diğerleri gibi, daha sonra başka bir yere gönderilmek üzere Stadelheim Toplama Merkezi'ne getirildiyse de, hamileliğinin çok ileri bir evresinde olduğu için son anda serbest bırakıldı. Ailenin tüm bireyleri Almanya ve Polonya arasındaki sınır bölgesinde trenden kaçmayı ve on gün içinde Münih'e geçmeyi başardılar; Gina

sonradan Jerry adını kullanacak olan oğlu Gerson'u burada tek başına dünyaya getirdi.

New York'ta bulunan Leon 1939 ilkbaharında karısının gelebilmesi için gerekli izin ve teminat işlemlerini tamamladı. Gina yakında, Haziran ayında küçük Gerson'la birlikte yola çıkacak. Leon girişle ilgili tüm ödemeleri eksiksiz yapana kadar Ellis Adası'ndaki göçmen kampında kalması gerekiyor. Leon öteki aile bireyleri için de yolculuk vizesi almaya çalışacak elbette, ancak yaz aylarındaki gelişmeler, bu planın gerçekleşmesine engel olacak.

Oskar, New York'taki kardeşi Leon tüm ailenin çıkış işlemlerini halledene kadar beklemek istemiyor; Küba'ya gidebilmek için gereken izinleri aldı. İlk aşama garanti en azından, sonrasına bakacak. Sekiz gün içinde gemide olacaklar, St. Louis'de ve güvende.

5 Mayıs, Berlin. Wilhelmstraße'deki Dışişleri Bürosu'nda elçilik danışmanı Julius Schnurre, Almanlar ve Ruslar arasında görüşülebilecek ilk konuları belirlemek üzere Sovyet Elçiliği'nden Georgi A. Astahov'u kabul ediyor. Aynı gün Goebbels'in yönetimindeki Reich Propaganda Bakanlığı Alman basınına gizli bir talimat veriyor. Şimdilik Rusya'ya ve Bolşevizme karşı yeni bir polemik yaratılmayacak.

5 Mayıs, Varşova. Polonya Dışişleri Bakanı Józef Beck, Polonya Parlamentosu Sejm'in önünde Hitler'in 28 Nisan'daki suçlamalarını ve Polonya'yla Saldırmazlık Paktı'nın feshine ilişkin gerekçelerini reddederek Polonya'nın Danzig sorununu görüşmeye kesinlikle hazır olduğunu, hatta Doğu Prusya ile bağlantı yollarının iyileştirilmesi konusunda da karşılıklı görüşülebileceğini, ancak Polonya'nın bağımsızlığına dokunulamayacağını vur-

guluyor. Ardından Beck'in mağrur ve boyun eğmez tavrı beliriyor: "Barış çok önemli bir konu. Savaşlarda tüm kanını akıtmış olan kuşağımız, barışı sonuna dek hak ediyor. Ancak dünyadaki hemen her şey gibi barışın da bir bedeli var, yüksek ama değeri tahmin edilebilir bir bedel. Biz Polonyalılar, bu bedeli ne olursa olsun kabul etmekten yana değiliz. İnsanların, ulusların ve devletlerin hayatında, bedeli olmayan tek bir şey vardır, şeref."

7 Mayıs Pazar, Milano. Beklenmedik biçimde Almanlarla İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Galeazzo Ciano arasındaki rutin görüşmeye katılan İtalyan Başbakanı ve Duçe Benito Mussolini, Almanya'ya askerî bir pakt teklif ediyor. Bu şekilde eşit haklara sahip anlaşma ortağı olarak savaş ya da barış meselesinde Almanların üzerinde daha etkin olmayı umduğu çok açık. İtalya'yla böyle bir dayanışma anlaşması yapmak, Hitler'e de çok uygun geliyor, bu şekilde Batılı devletlere karşı Polonya sorunuyla ilgili pozisyonunu sağlamlaştıracağını düşünüyor.

11 Mayıs Perşembe, Beyaz Saray, Washington D.C. "Çok iş," diye yazıyor Klaus Mann, "bu kadar çok Benzedrin'le[1] ve pek iyi olmayan bir ruh haliyle çok iş!" Güzel bir mayıs günü. Potomac'daki topraklar yeşerdi, ama Klaus Hölderlin'i düşünüyor: "Güzel bir mevsimin kederi, mayıs uzaklarda."[2] – Üç gün önce PEN'in büyük bir etkinliği vardı: "Can culture survive exile?"[3] Konuşmacılar Toller, Zweig, Bruckner... *et moi-meme...*[4] "Ölesiye

1. Amfetamin grubundan uyarıcı etkisi olan bir ilaç. (Ç.N.)

2. Hölderlin'in şiirinden: "Nisan, mayıs ve haziran kaldı uzaklarda, tükendim artık, isteğim yok yaşamaya."

3. (İng.) Kültür sürgün koşullarında var olabilir mi? (Ç.N.)

4. (Fr.) Bendeniz. (Ç.N.)

yorgunluk". Hoşlandığı pek çok Alman yazar oradaydı, Döblin, Arnold Zweig, vs... Annette Kolb, Queen Mary gemisiyle geldi, hayli dalgın ve çok alımlı. Toller'le hızlı bir öğle yemeği; o da hâlâ bir hayli *down*[1]. Bitmek bilmeyen sahne ritüelleri, sürekli olarak yeni oteller, partiler. İngiliz şair W.H. Auden için yapılan küçük bir şenlik (Auden, Klaus Mann'ın kız kardeşi Erika'nın kocası, Erika bu evlilik sayesinde İngiltere vatandaşı olmuştu). Genç İngilizler, solcular, aralarında Churchill'in yirmi yaşındaki neşeli yeğeniyle karısı da var. Bu İngilizler Klaus'u şaşırtıyorlar hep. Gerçi onların İngiliz emperyalizmine ve Chamberlain'a duydukları haklı nefreti anlıyor. Ama iğrenç biçimde ahlaksız buldukları İngiliz İmparatorluğu'nu savunmak istemedikleri için, Hitler'le savaşmaya karşı çıkıyorlar. Tüm meseleleri yalnızca Hitler'e yarar sağlamak ya da ona zarar vermekle ilişkilendiren Klaus Mann şöyle yazıyor: Sanki asıl problem buymuş gibi! Churchill'in neşeli yeğeninin genç karısı, Hitler'in Almanya'da yaşayan radikal sağ görüşlü sevgilisi Unity Mitford'un radikal sol görüşlü kız kardeşi.

Bu geceler boyunca Klaus Mann, "Üçüncü Reich' taki yazarlara mektup"u yazdı; Almanya'da yayımlanamayacağı için, alıcıların hiçbir zaman okuyamayacağı bir mektup. "Bunları kim fark edecek, orada, öteki tarafta..."

Bugün PEN'in bir delegasyonu, Birleşik Devletler başkanı ve karısı tarafından kabul edilecek. "Roosevelt çalışma odasında, yazı masasının başında," diye yazıyor akşam Klaus Mann, "yüzünde önceden hazırladığı dostane bir ifade, el sıkışması yorgunca." Eleanor Roosevelt yazarları evin içinden dolaştırarak terasa çıkarıyor, birlikte çay içiliyor. Bunların tümü hoş bir jestten başka hiçbir

1. (İng.) Çöküş. (Ç.N.)

şey değil, Amerika Avrupa'ya karışmayı düşünmüyor. Ertesi sabah Mayflower Oteli'nde Klaus Mann bir kez daha Ernst Toller'le kahvaltı edecek, hatta onunla birlikte New York'a geri dönecek "Toller'in sorunları var; bu hali, başarıdan başarıya koştuğu zamanlara göre çok daha sempatik..." Yalnızlar birbirine yardım edemiyor aslında.

13 Mayıs Cumartesi, Hamburg. Kaptan Gustav Schröder bordaladıkları iskelenin üzerinde durmuş, Hamburg limanının 76. rıhtımında kendilerini umutla bekledikleri özgürlüğe götürecek gemiye binmek için toplanan konuklarını karşılıyor. Schröder vedalaşma anlarındaki bildik karmaşaya alışkın. Gemi orkestrasının müziği, bavul yığınları, ellerinde pasaportları ve yolculuk belgeleriyle erkekler, heyecanlı çocuklar, sirenlerin uğultusu, kucaklaşmalar, öpücükler, gözyaşları; her şey, St. Louis benzeri lüks gemiler yola çıkarken nasılsa öyle. Yalnızca "900 turistli bu eğlence gezisi"nin yolcularının, gemi kayıtlarındaki tanımıyla geri dönüşü öngörülmemiş. Tüm bu erkekler, kadınlar ve çocuklar, Yahudi oldukları ve ülkeleri onları sistematik biçimde sürdüğü için Almanya'dan temelli ayrılıyorlar.

Münih Isarvorstadt'tan otuzlarının başındaki Oskar Blechner de diğerleri gibi burada. ABD'ye, kardeşinin yanına gitmek istiyordu, ama Küba'ya yolculuk izni alabildi ancak. Onunla birlikte gelmek isteyen kardeşi Salo, yolculuk belgeleri kabul edilmediği için son anda bavullarını boşaltmak zorunda kaldı. Oskar'ın ağabeyi Jakob ve karısı Frieda da hâlâ Münih'te yaşıyorlar, ebeveyni Markus ve Mina Blechner'le birlikte. Oskar, bildiğinden daha fazlasını seziyor. Böyle bir gemiye binebilmek ya da zorunlu olarak burada kalmak, bu bir ölüm kalım meselesi aslında. Oskar'ın babası Buchenwald'de ölecek, annesi Auschwitz'de, en küçük kardeşi Salo çeşitli topla-

ma kamplarında ağır hasta olarak yaşayacak. Yalnızca Jakob ve Frieda son anda İsviçre'ye kaçmayı başaracaklar. Ancak Oskar tümünü yanına alabilme umudunu taşıyor henüz.

Karliner ailesi de burada. Baba Joseph, anne Martha, iki kızları ve iki oğulları. En küçükleri on iki yaşındaki Herbert. Oberschlesien'den geliyorlar. Joseph Karliner Peiskretscham adında kayıp bir kasabada bakkal dükkânı işletiyordu. Dükkân önde, cadde tarafında, arkada ise ahırların üzerinde iki odadan ibaret bir ev. Peiskretscham birkaç gün öncesine kadar Joseph Karliner'in anayurduydu. En azından geçen sonbaharda, Dachau adlı bir yerde tutuklu olan bir akrabalarından geriye kalan kül dolu teneke kutuyu alana kadar böyleydi... Bu bir sinyaldi. Joseph Karliner ABD'ye gidebilmek için başvurduğunda, bir numara verildi ona. "Kota sistemi"nin nasıl çalıştığını öğrendi önce: Her yıl Almanya'dan ABD'ye gidebileceklerin sayısı belliydi. 25 bin kişi, Yahudi ya da Yahudi olmayan Almanlar arasında ayrım yapılmaksızın; takip edilen Yahudilerin aleyhine işleyen bir sistem. Biraz şansı varsa ABD'ye en erken 1942'de gidebileceğini hesaplayan Karliner Berlin'deki Küba Konsolosluğu'na başvurdu. Oradan ABD'ye geçmenin yolunu bir şekilde bulabilirdi. Kristal Gece'de SA görevlileri Peiskretschem'deki dükkânında bulabildikleri her şeye zarar vermişlerdi, salatalık fıçıları, şeker kapları, çiçekler, kasa defteri, ne varsa hepsine. Joseph Karliner tutuklandı ve iki ay boyunca Buchenwald'de alıkondu. O zamandan beri aynı insan değil artık.

Güverteye hücum eden kalabalığın ortasında smokinli bir adam da var. İskeleden yukarı çıkıyor. Breslau'dan Berthold Meyer, yanında karısı, gece elbisesi giymiş, kürklü bir kadın, kızları Ilse ve kocası Kurt Marcus. Breslau'daki Berthold Meyer Giyimevi artık kaybolup gitmiş eski

zamanlarda birinci sınıf bir şöhrete sahipti, kalbi moda için çarpanların aradıkları her şeyi bulabilecekleri altı vitrin. En iyi parçalar, Meyerlerin üzerinde şimdi; çıkış harçlarının yüksek bedellerini karşılayabilmek için.

Rheydt am Niederrhein'dan bir zamanların başarılı avukatı Dr. Josef Joseph, karısı Lilly ve on yaşındaki kızı Liesl de orada. Dr. Josef uzun yıllar önce, henüz yirmilerindeyken, Rheydt'ten bir başka Joseph'in bataktan çıkmasına yardım etmişti. Beş parası olmayan, başarısız yazar Dr. Joseph Goebbels'in... Anlayışın ve iyiyürekliliğin bir kanıtı. Hatta genç yazar Goebbels, bambaşka planlarla Berlin'e gitmeden önce iyi arkadaş olmuşlardı.

Aynı kişi, yani Goebbels, bu akşam "Yahudi gemisi"nin vedasına bizzat bir fotoğrafçı göndermişti. Parlak çizmeleri, siyah deri paltosu ve gamalı haç bandı olan bir adam. Somut görsel malzemeler toplaması gerekiyor, *Stürmer* panoları[1] için fotoğraflar. Ancak fotoğrafçı durumdan pek hoşnut değil. Buradaki Yahudilerin pek çoğu Yahudi'ye benzemiyor, üstelik aralarında Liesl Joseph ya da on iki yaşındaki Herbert Karliner gibi sarışın, mavi gözlü çocuklar var. Goebels'in SS gazetesi *Stürmer* "Şeytani komedi" diye yaygara koparacak bu veda sahnesi fotoğrafları için. "Sırıtan Yahudi göçmenler! Keyifleri yerinde, ama dış ülkelerde 'kovalanan, zavallı, suçsuz Yahudiler' olacaklar."

Kaptan Schröder gemiye gelenlere yer açabilmek için Nazi fotoğrafçısını borda iskelesinden aşağıya kovalıyor. Gerçi St. Louis gemisi de gamalı haçlı bayrağı taşıyor, Hapag Alman devletinin işletmesi, gemi nerede olursa olsun, her yerde Alman bölgesinde sayılıyor, ama yine de ona ait. Kaptan Schröder'in gemisi.

1. Yahudi karşıtı *Stürmer* haftalık gazetesinin ücretsiz okunmak üzere sergilendiği panolar. (Ç.N.)

Geminin 173 metre uzunluğundaki gövdesi titreşiyor, motorlar çalışmaya başlıyor ve siyah-beyaz-kırmızı boyalı iki bacadan çıkan kara dumanlar, Hamburg ilkbaharının göğüne savruluyor. Schröder ekibine önceden talimat verdi: "Bugüne kadar konuklarımıza nasıl davranıldıysa, bu yolculara da aynı şekilde davranılacak. Hiç kimse bunu bir an bile aklından çıkarmasın!"

Mayıs ortası, Hamburg. Dr. Bruno Tesch, Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nde fiziksel kimya araştırmaları yaptığı yıllarda, çok yetenekli bir bilim adamı olarak tanınmaya başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Nobel ödüllü Fritz Haber'in özel asistanıydı. Kimyasal savaş silahlarının geliştirilmesinde birlikte çalıştılar, özellikle de Verdun Muharebesi ve benzer çarpışmalarda binlerce askerin ölümüne neden olan hardal gazı gibi zehirli gazlar konusunda. Haber, araştırmalarıyla Almanların zaferini kolaylaştırarak "savaşı ve acıyı kısaltmak" istiyordu. Tesch o zamandan beri fen bilimleriyle ahlakın çatıştığı belirsiz sınırı düşünerek yaşıyor.

Ancak işadamı Paul Stabenow'la birlikte Tesch&Stabenow firmasını (kısaca Testa) kurduklarından beri kimyasal ürünlerin sağladığı girişim imkânları onu daha çok ilgilendiriyor. Testa, haşaratla mücadele alanında isim yapmış durumda, en çok da senatonun özel izinleriyle limandaki depoların, yük gemilerinin, hatta tahıl değirmenlerinin haşarattan arındırma ve gazlama işlemlerinin yapıldığı Hamburg bölgesinde. Tesch alanında deneyimli ve lider olarak tanınıyor, devlet dezenfeksiyon tesislerinin elemanlarını da eğitiyor.

Testa haşaratla mücadele için kullanılan bir maddenin ticaretini de yapıyor, etken maddesi mavi asit olan zehirli bir madde (hidrojen siyanür bileşimi HCN), ticari adı Zyklon B. Havayla temas etmeyen teneke kutular-

da 200, 500, 1000, 1200 ve 1500 gramlık dozlar halinde satılıyor. Bu madde tam da olması gerektiği gibi, yani aşırı zehirli. Öldürücü etkisi, hücrelerdeki oksijen emilimini azaltmasına ya da durdurmasına bağlı, bu şekilde solunum duruyor. Örneğin 70 mg'lık doz yetişkin bir insanı öldürüyor; yaklaşık on kez solunması yeterli. Bu tip kazaları önlemek için, Zyklon B'ye uyarı amaçlı başka bir madde daha ekleniyor, çok kötü bir kokusu olan asetikasit brommetilester.[1]

Bruno Tesch, patenti kendisine ait olmayan bu maddeyi Degesch firmasından temin ediyor (Haşaratla mücadele firması Deutsche Gesellschaft für Schädlingsbekämpfung mbH,), Degussa ve I.G. Farben firmalarının kardeş kuruluşu. Etken madde üretimi Zucker-Raffinerie GmBH firması için Dessauer Werken tarafından yapılıyor.

Bu aralar Tesch ve Stabenow'un sevinmek için pek çok nedeni var. 1938 yılının satışı, önceki yıla göre yine artarak 160 tona çıktı. Güzel bir sonuç. Almanya'da dar alanlarda toplu olarak yaşamak zorunda kalan insan sayısındaki artışla ilişkili muhtemelen, belki kışlalardaki askerler ya da hapishanelerdeki tutuklulular, hatta son yıllarda kurulan toplama kampları. Bu tesisleri düzenli olarak bitlerden arındırmak için giderek daha çok Zyklon B'ye ihtiyaç duyuluyor.

17 Mayıs Çarşamba, Londra. St. James Konferansı iki ay önce başarısızlığa uğradıktan sonra, İngiliz hükümeti Filistin'deki gelişmelerin devamına ilişkin planlarını bu-

1. Zyklon B'ye ilişkin şu bilgiyi okurken, tuhaf bir duyguya kapılmamak mümkün değil: "Zyklon B kullanımında görülen kazalar, çok seyrektir. Auschwitz' den bilinen tek bir kaza vardır. Hafif zehirlenme belirtileriyle revire kaldırılan bir kişi." (Wikipedia)

gün MacDonald-Beyaz Kitap diye tanımlanan politikasıyla açıklıyor. İngiltere'nin yeni politikası, Avrupa'daki Yahudiler üzerinde giderek yoğunlaşan baskıdan çok, Filistin'deki Arap nüfusun artan protestolarının etkisinde. Buradaki ana düşünce –yaklaşmakta olan savaş nedeniyle– geleneksel olarak Almanlara daha yakın olan Arapların, İngilizlerle bağını güçlendirmek. İngiltere hükümeti, temel düşüncesi olan Filistin'in bölünmesinden vazgeçmiyor, ancak gelecek beş yıl içinde Filistin'e göç edecek Yahudilerin sayısını yetmiş beş bin ile sınırlamak istiyor. Bunu aşan Yahudi göçleri ancak Arapların onay vermesiyle mümkün olabilecek. Yahudi kesimi MacDonald-Beyaz Kitap'ı verilen sözün tutulmaması olarak görüyor, Yahudi temsilciliği başkanı Chaim Weizmann teklifi aynı keskinlikte geri çeviriyor. Hemen ertesi gün yirmi bin Yahudi protestocu birkaç hahamın önderliğinde Kudüs'ten geçerek İngiliz polisiyle sert sokak çatışmalarına giriyor. İzleyen haftalarda Yahudi nüfusun İngiliz hükümetinin politikasına karşı tepkisi artıyor ve terör olayları başlıyor. Örneğin Yahudi radikallerin Hayfa'da bir pazar yerini bombalamasıyla on sekiz kişi ölüyor, yirmi dört kişi yaralanıyor.

18 Mayıs Perşembe, Göğe Yükseliş Günü[1]**, Thalau, Fulda yakınları.** Kırda güzel bir ilkbahar günü, Beethoven tutkunu Wilm Hosenfeld'in dediği gibi, çan sesleriyle ve ibadetle keyifli duyguların uyanışı. Sabah erkekler korosu Hosenfeld yönetiminde şarkı söylüyor. İnsanın küçük bir çerçevede bütünü sezebilmesi, kasabadaki beraberlikte halk birliğini hissetmek... Kendini mesleğine adamış kasaba öğretmeninin en sevdiği anlar.

1. İsa'nın göğe yükseldiği gün, Paskalya'dan 40 gün sonrası (Ç.N.).

Çünkü Hitler'in tehlikeli dış politikasına şüpheyle yaklaşmasına rağmen, Hosenfeld arkadaşlığın ve birliğin ideallerine inanıyor.

Irkçı mı? Bu sözde bilimsel ve biyolojik düşünce çağında Avrupa'da ve ABD'de yetişenlerden daha fazla değil kesinlikle. Okuldaki biyoloji dersinde "ırk bilimi" çalışmasında üçlü bir hedefin altını çiziyor: Doğum oranındaki azalmayla mücadele, genetik bozukluklarla mücadele, ırkların karışmasıyla mücadele. Yazdıklarında, bugün bakıldığında anlaşılması güç bir masumiyet var. Son iki maddenin yakında üstü örtülü biçimde "ötanazi" olarak tanımlanıp hastaların katledilmesine ve halk kitlelerinin ırkçı teorilerle gerekçelendirilen imhasına yol açması, Hosenfeld'in düşüncelerine tümüyle aykırı. Derslerde öjenik ya da "ırk hijyeni" gibi konularla öğrencilerini nasyonal sosyalist takıntılara yönlendirdiğine dair bir işaret de yok. Hosenfeld antisemitist değil, Yahudi sözcüğü onun ders notlarında bir kez olsun yer almıyor.

Bir Alman yurtseveri ve Birinci Dünya Savaşı askeri olarak Hitler'in Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesi revizyonu için izlediği tutarlı programı coşkuyla karşıladı. Yalnızca "Kilise Savaşı"nda, öncelikle de okullarda din dersinin ve Kilise'nin varlığı meselesinde, inançlı Hıristiyan Hosenfeld tamamen Kilise'nin tarafında yer alıyor. Ancak hâlâ nasyonal sosyalizm ile Katoliklik arasında bir uzlaşmadan ümidini kesmiş değil.

18 Mayıs, Ravensbrück. Almanya'nın ilk kadın toplama kampı Ravensbrück'te, Mecklenburg'daki bir kasabada faaliyete geçiyor. Dokuz yüz kişilik ilk kadın tutuklu kafilesi, bugün Lichtenburg Toplama Kampı'ndan buraya nakledilecek. Yeni toplama kampının barakalarını ve çitlerini, mahkûmlar yaklaşık elli beş kilometre uzaktaki Sachsenhausen'den getirdiler. Lichtenburg'dan gelen ka-

dın tutuklular, kampın ve SS muhafızlarının yaşayacağı binaların inşaatında çalışacaklar. Altı hafta sonra ise Avusturya'dan dört yüz kırk Roman ve Sinti Ravensbrück'e getirilecek. SS muhafızların onları kolay tanıması için tüm tutuklular gibi sol göğüslerinin üzerinde belirgin bir işaret taşımak zorundalar. Bu işaret, Roman ve Sintiler için kahverengi bir üçgen. Politik mahkûmlar kırmızı, adi suçlular yeşil, kadın homoseksüeller siyah, "ırksal alçaklık" suçu[1] işleyenler ise Davut yıldızı şeklinde üst üste biri siyah, biri sarı iki üçgen taşıyor. Gestapo'nun hazırladığı bir listeye göre Almanya'da yaklaşık üç yüz bin kişi toplama kamplarında ve cezaevlerinde.

19 Mayıs Cuma, Madrid. Hem Avrupa'daki iktidar savaşının, hem de faşizm ile komünizm arasındaki savaşın da bir genel provası olduğunu hissettiren bu kanlı savaş otuz üç ay sürdü. Bu arada Cumhuriyetçi İspanya'nın başı ezildi. Yedi hafta önce General Franco Madrid'i, uzun süre direnen "kızıl Madrid"i ele geçirdi. Hayır, tüm gücünü tüketen kenti alırken hiçbir çatışmayla karşılaşmadı. İspanya'nın başkenti süsler içinde şimdi, *avenidas* ve *plazas*[2] palmiye dallarıyla bezeli, her yerde bayraklar dalgalanıyor, bandolar kentin içinden geçiyor, *rojos*, kızıl barbarlığından ilahi kurtuluş, tüm kiliselerde şükran ayinleriyle kutlanıyor. Kendilerini milliyetçi (*nacionalistas*) olarak adlandıran faşistler *Falange Española*'nın dev sembollerinin, Katolik Krallık döneminin içinde oklar bulunan sadağının olduğu muhteşem kulisin önünde zaferlerini kutluyor. Francisco Franco saatler boyunca sıcağın altında iki yüz elli bin kişilik resmi geçidi izliyor, arala-

1. Ari ırktan bir kişiyle cinsel ilişkiye giren Yahudilere atfedilen suç.
2. (İsp.) Caddeler ve meydanlar. (Ç.N.)

rında Alman ve İtalyan birlikleri de var. Hitler ve Mussolini'nin "Gönüllüler"i, ona bu zaferi hediye edenler.

Daha 25 Temmuz 1936'da, Madrid'deki yasal hükümete karşı askerî darbe başladıktan bir hafta sonra Hitler'in yolladığı ilk uçaklar Fas'ın İspanya'nın kontrolündeki bölgesine ulaşmıştı. On gün sonra da ilk Alman savaş birlikleri Cádiz limanından ülkeye girdiler. Son dakikada yetiştiler. Darbe girişimi tıkanmıştı, İspanya halkının ezici çoğunluğu cumhuriyetten ve demokratik olarak seçilen hükümetten yanaydı. Batı demokrasileri "tarafsız" davranarak, İspanya'da "karışılmaması gereken" bir iç savaş olduğu tezini kabul ederken, Hitler ve Mussolini faşizmin bir başka Avrupa ülkesinde daha uygulanma fırsatını hemen değerlendirdiler. Duçe yetmiş bin kişilik düzenli bir ordu (Division Littorio ve başka birlikler) gönderdi, Hitler ise öncelikle Hava Kuvvetleri'nden bir filoyu, Kondor Lejyonu'nu. İnsanlık tarihinde ilk kez büyük kentlerde yaşayan savunmasız siviller havadan bombalandı, en çok da Madrid'de. Nisan 1937'de Bask kenti Guernica'da hava saldırılarıyla yüzlerce insan öldürüldü.

Şimdi Hitler Madrid'de tüm hatlarda galip.

Kondor Lejyonu'nun uçakları törene katılarak kentin üzerinde uçuyorlar. Alman ve İtalyan kumandanlar, Tümgeneral Baron Wolfram von Richthofen gibiler "komünizme karşı haçlı seferi"ndeki destekleri için Franco tarafından madalyayla onurlandırılıyor.

İki yüz bin İspanyol öldü. Aralarında Alicante limanından son anda gemilerle kaçıp kurtulmayı boşuna ümit eden kırk bin Cumhuriyetçinin de bulunduğu iki yüz bin kişi, Franco tarafından kendi ülkelerinde savaş tutuklusu haline getirildi. Tutuklamaların, idam cezalarının, idamların sayısı her geçen gün artıyor.

Hitler iki hafta sonra Kondor Lejyonu'nun askerlerini Berlin'de büyük bir şenlikle karşılayacak ve böylece

çok iyi gizlenen bir sır açığa çıkarak, Almanların İspanya'daki iç savaşa katılmasının üzerindeki esrar perdesi kalkacak. Kahraman olarak ilan edilen dört yüz yirmi Alman İspanya'da "şehit düştü"; her şeye rağmen Hitler'i Avrupa'da durdurmak için Uluslararası Tugaylar'da savaşan, kaçak, sürgün, antifaşist, gönüllü çok daha fazla sayıda Alman öldürülmüştü aslında.

22 Mayıs Pazartesi, Berlin. Mayıs başında Milano'daki görüşmelerden sonra İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, düşünülen dostluk ve birlik anlaşmasının metninin hazırlanmasını Alman meslektaşı von Ribbentrop'a bıraktı. Bu anlaşmanın bundan böyle "Çelik Paktı" olarak da anılması boşuna değil, çünkü hiçbir çekince olmaksızın düzenlenen karşılıklı askerî yardım yükümlülüklerinin tarihte örneği yok neredeyse. Kont Ciano ilk taslağı okuduğunda, "Şimdiye kadar asla böyle bir anlaşma görmedim. Gerçek bir dinamit!" diyor kendini tutamayıp. Bugün Alman meslektaşıyla birlikte bu sözleşmeyi, Yeni Şansölyelik Binası'nda, elçilik salonu diye anılan yerde, Führer Adolf Hitler'in de katıldığı büyük bir törende imzalıyor. On yıl için geçerli olan anlaşma, alışılmış askerî yardım yükümlülüklerinin yanı sıra, "birlikte yönetilen bir savaş olması durumunda, ateşkes ve barışın ancak karşılıklı tam mutabakatla yapılabileceğini" de öngörüyor.

22 Mayıs, Mayflower Oteli, New York. Yazar Ernst Toller'in oteldeki odasından, Central Park manzarası görünüyor. Günbatımının hemen öncesinde Ernst Toller son olarak bu parkı gördü belki de. Yanında kimse yok ve hayatının bu son gecesine ait detaylar, daima bir bilinmez olarak kalacak.

On gün önce Toller Washington'daki PEN kongresinde son konuşmasını yapmıştı. Yorgun, tüm gücünü

seferber ederek. Beyaz Saray'a davet edilen küçük bir yazar grubundaydı, Roosevelt herkes gibi onun da elini sıkmıştı. Toller arkadaşlarının ve meslektaşlarının arasında, "ötekiler"le birlikteyken neler hissettiğine dair bir not bırakmamıştı ardında. Sonraki günlerde Klaus Mann hep bunu düşünecekti: "bu ötekiler konusu, hep büyüyen bir yara gibi," intihar düşüncesi. "Bizim aramızdayken nasıl acı çekmiş olduğunu düşünmek, dayanılmaz. Birbirimiz hakkında ne biliyoruz?"

Washington'dayken –ve daha aylar öncesinde– kalın bir ip taşıyordu çantasında, gittiği her yere götürmüştü bu ipi. Bu sabah New York'ta 45 yaşındaki yazar ve devrimci Ernst Toller, şeytana daha fazla karşı koyamadı. Bir arkadaşının dediği gibi, o da "savaşın bir kurbanı", bu savaş henüz tam olarak başlamamış olsa da.

"Zamanının çocuğu" Toller, Poznań'da Yahudi bir ailenin yanında yetişti, Birinci Dünya Savaşı başladığında yirmi yaşındaydı. 1916'da Verdun'da savaştı, her gün binlerce insanın öldüğü korkunç meydan muharebesinde, sürekli panik yaratan korkular içinde, ölüm, çamur, fareler ve leş parçalarıyla çevrili; tam bir yıl boyunca. Her normal insan gibi onun da savaşın mutlak saçmalığına tepkisi, ruhsal ve fiziksel bir kırılmayla çıktı açığa. Cephede yaşadıkları ve Hitler gibi insanlarda savaşın, bu acımasız hayatın doğanın talep ettiği bir yansıma olduğu inancını yaratan bu deneyim, Toller'in pasifist olmasını sağladı. Münih devrimci hareketinde yer aldı, Konsey Cumhuriyeti'nin kurucularından olduğu için, cumhuriyetin yıkılmasından sonra radikal sağ birlikler tarafından beş yıl hapis talebiyle yargılandı. Temmuz 1919'da askerî mahkemedeki davada profesörü Max Weber'in, Toller'le ilgili "mutlak bir düşünce ahlakçısı" yönündeki ifadesi, kurtulmasında etkili oldu. Toller'in tutukluyken yazdığı *Briefe aus dem Gefängnis* (Hapishaneden Mektuplar),

ancak 1935'te yayımlandı. Savaş dönemine ve savaş sonrası çalkantılı yıllara ait anıları *Eine dugend in Deutschland* (Almanya'da Bir Gençlik), Hitler'in iktidara gelmesinin hemen ardından Almanya'yı terk ettikten sonra, 1933'te çıktı.

Ölümü arkadaşları için bir şok oldu.

22 Mayıs, Bedford Oteli, New York. Sabah altıda bir arkadaşı Bedford Oteli'ni aradı. Toller ölmüştü; korkunç haber daha sonra gazetelerde detaylı olarak duyurulacaktı. Klaus Mann sarsılmıştı. İntihar, bu onun alanıydı. Birkaç hafta önce, hayatını katlanılır kılan tek şeyin ölüm düşüncesi olduğunu yazmıştı. "Uzun süre yaşayamam ve yaşamayı da istemiyorum. Günün birinde ölümü çekici ve dehşet verici ilaçların dolambaçlı yolunda tekrar arayabilirim..." Bunun zayıflıktan kaynaklandığına değil de, o istediği için böyle olduğuna inanıyor. Ancak şimdi, Toller'in yalnız ve umarsız intiharının büyük dehşeti ve sarsıntısıyla geçen günlerde ve saatlerde, insanın kendini öldürmeden önce tüm insani bağlantılardan uzaklaşması gerektiğini kavrıyor. Aksi takdirde başkalarına çok büyük bir acı yüklenecek. "Kendini suçlamalar, ihmal edilenler, bir daha asla düzeltilemeyecek olanlar."

Washington'da Beyaz Saray'daki buluşmayı hatırlıyor. Birlikte New York'a döndükleri tren yolculuğunu, Pennsylvania istasyonunun yakınlarında bir kafeteryadaki sabah kahvaltısını; Toller nasıl da darmadağın, nasıl da soluk görünüyordu. Şimdi Klaus Mann'a öyle geliyor ki, Toller o zaman, yani on gün önce ayrılırken elini her zamankinden daha uzun sıkmış, gözlerine daha anlamlı bakmıştı. "New York'ta kalamazdım, onu bir daha görme imkânım yoktu."

Beş gün sonra Campbell Funeral Chapel'de Toller'in Alman ve Amerikalı arkadaşlarının, konuşmacı olarak

yazar Sinclair Lewis'in, İspanya'nın eski başbakanı Juan Negrín'in, yazar Oskar Maria Graf'ın ve Klaus Mann'ın katıldığı bir cenaze töreni yapılıyor. "Konuşma yapmam gerektiğinde," diye yazıyor Klaus Mann, "ağlamanın eşiğindeydim (Yanımda tabut. Çiçeklerin 'ötekiler'le karışmış nahoş kokusu)." Ertesi gün, 28 Mayıs 1939'da Toller'in cesedi yakılacak.

23 Mayıs Salı, Berlin. Adolf Hitler ordunun üç kolunun başkomutanlarını ve diğer askerî yöneticileri toplantıya çağırdı. Gündemde, Hitler'in başyaveri Yarbay Rudolf Schmundt'un protokolündeki tanımla hedeflerin açıkça belirleneceği "önümüzdeki savaş" var. "Asıl konu Danzig değil" diyor Hitler. "Konu doğudaki yaşam alanımızın genişlemesi ve gıda konusunun garanti altına alınması. Avrupa'da başka bir imkân görünmüyor. Böylece Polonya'nın korunması meselesi ortadan kalkıyor ve geriye ilk fırsatta Polonya'ya saldırma kararı kalıyor." Hitler, Polonya'ya karşı hızlı bir savaş için yaptığı planları açıklıyor, ardından Belçika'nın ve Hollanda'nın işgali, sonra da Fransa'ya saldırı. Ama Paris'e değil, İngiltere'ye karşı bomba ve abluka savaşını başlatabilmek için önce hızla Atlantik kıyılarındaki limanlara taarruz edilecek: "Haklılığın, haksızlığın ya da anlaşmaların hiçbir önemi yok. Hollanda'nın ve Belçika'nın işgali zaferle sonuçlanıp Fransa'nın da vurulması garanti altına alınırsa, İngiltere'ye karşı başarılı bir savaşın zemini de sağlanmış olur. İngiltere'yle ve Fransa'yla savaş, ölüm kalım savaşı olacaktır."

29 Mayıs, açık denizde: St. Louis tam anlamıyla lüks bir yolcu gemisi. Güzel halılarla döşenmiş salonlar, beyaz ketenler üzerinde ışıldayan kadehler ve gümüş takımlarla donatılmış masaların olduğu yemek salonları, büyük aynalara yansıyarak çoğalan kristal avizeler. Bir kısmı

daha bir hafta önce toplama kampından çıkmış insanlar için "ekşi kremalı ıstakoz" ve benzer lezzetler. Saygı dolu adabı muaşeret. Üç güvertede bulunan çocuk paten pisti, yüzme havuzları, restoranlar, müzik odası, kütüphane ve hatta sinagog. Schröder bu amaçla salonlardan birinde basit bir düzenleme yaptırdı, ibadet sırasında Führer'in fotoğrafı da ortadan kaldırılıyor üstelik. Çocuklar gemi personelinden ücretsiz İngilizce, İspanyolca ya da gitar dersi alıyorlar. Her sabah tören salonundaki büyük deniz haritası üzerinde pozisyon bayrakçıklarının yeri değiştirilerek biraz daha ileriye alınıyor.

Bu çarşamba günü öğleden sonra telsiz görevlisinin kaptana getirdiği telgrafla, her şey birdenbire değişecek. Telgraf, gemicilik işletmesinden: "Yolcularınızın çoğunun, 937 sayılı yeni Küba yasasına uygun olmamaları nedeniyle, karaya çıkış izni alamama ihtimali vardır. Rotayı muhafaza edin, durum henüz kesinleşmedi." Schröder bu konuyu hangi yolcularla görüşebileceğini düşünüyor ve beş kişi seçerek yanına gelmelerini rica ediyor. Schröder'in "gemi komitesi". Başkan, Rheydt'li avukat Dr. Josef Joseph olacak. Önce neler olduğunu anlamaya çalışıyorlar. Hemen hemen tüm yolcuların Küba Göçmenlik Bürosu Direktörü Manuel Benitez tarafından imzalanmış belgeleri var. Bunlar alışılmış vize değil gerçi, ama turistik yolculuk için alınan resmî izinler. 150 dolar karşılığında satın alınmış. Küba Başkanı Federico Laredo Brú'nun Havana'daki Alman diplomatların antisemitist kampanyalarından etkilenerek çıkardığı bir kararnameyle bu belgelerin tümü geçersiz oluyor şimdi.

Gemi komitesi, öncelikle Yahudi yardım örgütü American Jewish Joint Distribution Committee'ye bir telgraf çekmeye karar veriyor. Kübalıların gerçekten de engel olması durumunda, yolcuları ABD'nin kabul edeceğini umuyorlar. Ayrıca Schröder de, yolcuların Alman-

ya'ya dönmek zorunda kalmamaları için elinden gelen her şeyi yapacağına söz veriyor.

Şimdilik sessiz kalınması konusunda anlaşıyorlar.

23 Mayıs, Paris. Geçen yıl Tournon Caddesi'ndeki eski Foyot Oteli'ni köhneliğinden dolayı yıktılar. Paris'te en sevdiği oteldi. Karşı taraftaki minicik bir odaya geçti, Kafe Tournon'nun tam üstünde. Son ülkedeki en son kayıp. Kırk dört yaşındaki Joseph Roth'un mali durumu gibi sağlık durumu da iki yıldan beri hızla kötüye gidiyor. Ününü hâlâ koruyor, en çok da Habsburg Monarşisi'nin çöküşü üzerine büyük romanları *Radetzkymarsch* (Radetzky Marşı) ve *Kapuzinergruft* (İmparatorluğun Mezarı) ile. Sürgünde çıkan küçük dergiler, bedelini zar zor ödeyebilmelerine rağmen onun metinlerini sıkça kullanıyorlar. Gazeteci olarak da parlak bir adı var hâlâ. *Frankfurter Zeitung*'un kültür sanat muhabiriydi, Viyana'da *Tag* ve *Prager Tagblatt* gazetelerinde yazdı.

Sarhoş. Günün erken saatlerden beri, Toller'in korkunç intihar haberini aldığından bu yana hiç durmadan içti. Dört yıl önce 1935'te Ostende'de hep birlikteydiler. Toller, Zweig, Kisch ve başkaları. Arkadaşlık, güven duygusu, her şey geçip gitti, Foyot Oteli gibi. Gerçi Roth özel nedenler olmadan da içiyor, içmek için her zaman pek çok bahanesi var, en başta da hem bu katlanılması güç dönemin, hem de kendi hayatındaki zorlukların yarattığı kaçınılmaz, derin keder. Otuzlu yaşlarının ortasında Paris'te tanıştığı ve onun gibi sürgünde yaşayan son sevgilisi yazar Irmgard Keun şöyle tanımlamıştı onu: "... karşımda gördüğüm adam, duyduğu keder yüzünden birkaç saat içinde ölecek gibiydi. Umutsuzlukla dolu mavi gözlerinde sabit bakışlar, sesinde keder yüklü bir tını."

Roth'un "sıkışmışlığının" merkezinde ve acısının derinliklerinde karısı Friederike'nin (Friedl) kötü kaderi

var. 1928'den beri dermansız hastalığı yüzünden Avusturya'daki Viyana Rekawinkel Sanatoryumu'nun sinir hastalıkları kliniğinde yaşıyor.[1] Roth'un teselli bulamayan huzursuzluğunun, kaygılarının ve kendini suçlamalarının kaynağı; bu cinneti "Tanrının laneti" olarak görüyor. Ülkesi Galiçya'daki Ortodoks Yahudilerin ileri sürdüğü gibi. Roth, uzun süredir onlardan biri değil artık. Tamamen kendi tercihiyle. Hiçbir zaman karısının hastalığının tedavi edilemeyeceğini kabullenmek istemedi, isyan etti ve gerçekleşemeyecek bir mucizenin olmasını bekledi. Kendi hastalığı da o sıralarda başladı. Alkolizm.

30 Ocak 1933'te "iktidarın ele geçirildiği" gün, kitapları henüz yakılmadan önce sağduyusu Almanya'yı terk etmesini sağladı: "Artık hayatımızın hiçbir değeri yok. Barbarlık yönetimi ele geçirmeyi başardı. Boş hayallere kapılmayın, kıyamet kopuyor," diye yazıyor arkadaşı Stefan Zweig'a.

Joseph Roth bu akşam yalpalayarak odasına giden merdivenlerden çıkıyor, saatler boyunca kendinden geçmiş olarak yatağında yatıyor, çok kötü üşütmüş üstelik, ateşi yüksek (sonrasındaki doktor raporuna göre böyle kabul edilmesi gerekiyor). Gecenin ayrıntıları belirsiz, kesin olan tek şey bir kez daha aşağıdaki kafeye indiği. Orada yığılıp kalıyor zaten. Yoksullar hastanesi Hôpital Necker'e götürülüyor. Doktorun teşhisi, çift taraflı zatürre.

Joseph Roth dört gün sonra, 27 Mayıs 1939'da ölüyor. Cenazesine katılanların, defnedilmesinin ardından da aynı tartışmayı sürdürmesi, Roth'un parçalanmışlığının yansıması: komünistler, Katolikler ve Yahudiler, tü-

1. Friedl Roth 1940 yılında, tahminlere göre 15 Temmuz'da doktorlar tarafından öldürülür; ötanazi denilen işlemin kurbanı olarak.

mü de bu ölümü kendi çıkarına kullanıyor. Thiais Mezarlığı'nda Katolikler için ayrılmış yere gömülüyor. Mezarındaki yazı kısa ve gerçekçi: *Poête autrichien-mort a Paris en exil.*[1]

23 Mayıs, Leipzig. Soyadı K. olan bir çift bu sabah Leipzig Üniversitesi Çocuk Kliniği Direktörü Prof. Dr. Werner Catel ile bir görüşme yapıyor. Engelli olarak dünyaya gelen çocuklarının yaşama ve hayatta kalma şansının ne olduğunu öğrenmek istiyorlar. Catel onlara "çocuğun tez bir ölümle kurtulması"nın en iyi çözüm olduğunu söyleyerek Berlin'deki "Führer Bürosu" (Kanzlei des Führers)[2] üzerinden bir af dilekçesiyle doğrudan Adolf Hitler'e başvurmalarını tavsiye ediyor. Hitler'in çocuğun öldürülmesini onaylaması gerek.

Hemen herkes, Führer'in bu konudaki düşüncelerini biliyor, pek çok konuşmasında açıkça dile getirdi. "Varoluş savaşı" için, "halkların birbiriyle önlenemez mücadelesi"nde yalnızca "saf ırktan halk"ların başarılı olabileceğine inanıyor. Bunun için yalnızca "aşağı Yahudi ırkı öğesinin bertaraf edilmesi yeterli değil, her bireyin irsiyet sağlığı açısından kritik gözle incelenmesi de gerek." Hitler 1929'da Nürnberg'de "her yıl yeni doğan bir milyonun en zayıf olan yedi yüz bininin yok edilmesi"nin asla insanlıkdışı olmadığını, aksine büyük ölçüde "halkın gücünün artışı" anlamına geldiğini alkışlar eşliğinde söylemişti (Hitlerci dünya görüşünün kökeninin, büyük ölçüde XIX. yüzyıl sonlarındaki dar görüşlü din edebiyatı olduğunu görmek bugün bile ürkütücü). Yine Nürnberg'de 1935 yılında Reich Tıp Lideri Gerhard Wagner'e tedavi edil-

1. (Fr.) Avusturyalı şair, Paris'te sürgünde öldü. (Ç.N.)

2. Kanzlei des Führers Nazi Partisi ve bağlı kurumların doğrudan Führer'le temasını sağlayan büro.

mesi mümkün olmayan ruh hastalarını "bertaraf etme"nin yollarını araştırmasını söylemişti, bu da "en geç yakın gelecekteki savaş durumunda" gerçekleşmek zorunda.

Uzun süredir planladığı bu savaşın gerçekleşme ihtimali giderek artıyor, böylece "ötanazi problemi" de güncellik kazanıyor.

Bu sözde bilimsel bakış açısını geliştirenler, yalnızca Naziler değil aslında. Onlardan önce de pek çok tıp adamı –alanlarının gerek sosyalist gerekse Hıristiyan otoriteleri– Darwin'in doğal ayıklanma teorisiyle ilgili (en güçlü olanın yaşaması) çalışmalar yayımlamıştı. Burada "ırk hijyeni" diye tanımlanan, hayvan yetiştirmeye benzer bir "insan yetiştirme" ütopyası. Gerek bireyler gerek toplumlar düzleminde her zaman güçlü olan kazanacak; bu ilkeye karşı olan tüm dinî ve insani gerekçeler eninde sonunda doğaya aykırı. Güçlü ("sağlıklı") desteklenmeli, zayıf ("hasta") tasfiye edilmeli. "Yeni doğan çocuğun zayıf ve başarısız olduğu anlaşıldığında, doktorlar heyeti (...) ona rahat bir ölüm hazırlar, örneğin küçük bir doz morfin" diye yazmıştı 1895'te Alman "ırk hijyeni"nin kurucusu Alfred Ploetz.

Ploetz, öldürmenin bu biçimini " merhametli ölüm" diye adlandırmıştı.

Leipzigli anne babanın "af dilekçesi" Mayıs sonunda Führer Bürosu'na, Hitler'in özel kalemine ulaşıyor. Dilekçeleri Merkez Büro II b'de Hans Hefelmann topluyor; başvuruların arasında "Führer"in ölüm cezalarını kaldırması talebi de var. Hefelmann Merkez Büro II'nin yöneticisi, amiri Viktor Brack'le birlikte Führer'in özel doktoru Dr. Karl Brandt'ı devreye sokmaya karar veriyor. Konuyu Hitler'e o iletecek.

Hitler, tedavinin mümkün olamayacağının kanıtlandığı tüm vakalarda, bu tip başvuruların onaylanması talimatını veriyor. Leipzig Klinik Direktörü Prof. Catel'e,

Dr. Brandt vasıtasıyla, Führer'in onayladığı öldürme aksiyonları yüzünden herhangi bir hukuki dava söz konusu olursa, bu davanın durdurulacağını da iletiyor.

"Bebek K." Leipzig'de Prof. Catel ve asistanı Dr. Helmut Kohl tarafından "uyutuluyor." Bu dünyada yalnızca beş ay yaşayabildi. Birkaç hafta sonra Hitler özel doktoru Karl Brandt'a ve Führer Bürosu yöneticisi Philipp Bouhler'e bu problemin artık sistematik olarak ele alınmasını emrediyor. İşin organizasyon kısmını Merkez Büro II'den Viktor Brack üstlenecek.

27 Mayıs Cumartesi, Havana, Küba. Küba göründüğünde yüzlerce kişi küpeştede. Turkuvaz mavisi bir deniz, yüksek palmiye ağaçlarının arasından esen sıcak bir rüzgâr, beyaz kumsallarda küçük kulübeler. Ardından Havana limanı, sol tarafta toplarıyla eski İspanyol kalesi El Morro, sağda katedraliyle eski kent. Yolcular bavullarını güverteye taşımaya başlamış şimdiden, ama gemi iskeleye yanaşmayıp körfezde demir atıyor. Daha önce buraya kaçmayı başaran akrabalar, tanıdıklar botlarla gemiye yaklaşırken "Her şey iyi olacak!" diye bağırıyorlar.

Evet, neden olmasın?

İlk dedikodular dolaşmaya başlıyor ortalıkta. Beklemek gerek, gemiye önce sağlık yetkilileri gelir hep. Yok, hayır, bu doğru değil, ama gemi hafta sonunda boşaltılmaz. Öyleyse limana çıkma izinleriyle ilgili bir sorun var. Gemiye polis geliyor, Hapag temsilcileri geliyor, Jewish Joint'in gönderdiği bir avukat geliyor. Afallayan yolcuların henüz kavrayamadıkları durum, Havana'da günlerdir hararetle tartışılıyor: Almanya'dan gelen Yahudi mültecilerin kabul edilmemesi. Basın insani nedenleri öne sürerek Başkan Brú'den bu kararnamenin hemen geri çekilmesini talep ediyor, ancak Brú kararlı. "Yasal olmayan ve rüşvet karşılığında temin edilen belgelerle bu yolcula-

rı buraya getiren" Hapag, şimdi de onları geri götürmek zorunda. Kaptan Schröder yardım arayışları içinde kentteki Alman Konsolosluğu'na başvurduğunda şu cevabı alıyor: "Ama Sayın Kaptan, onlar Yahudi! Onları hemen geri götürün ve bu sorumluluğu taşımayı başkalarına bırakın!"

Almanya'ya geri dönmek mi?

Umutsuzluğa kapılan ilk yolculardan biri bileklerini keserek gemiden aşağı atlıyor, ama kurtarılarak karaya çıkarılıyor (ironik bir biçimde Küba'da kalmasına izin verilen tek "illegal" de o oluyor). Göründüğü kadarıyla 937 yolcudan yanızca 28'inin belgeleri geçerli. Botlara binmek üzere gözyaşları içinde diğerlerinden ayrılıyorlar.

Başkan Dr. Joseph, bir duyuru yapıyor: "Küba hükümeti limanı terk etmemizi emrediyor. (...) Ancak buradan ayrılmamız görüşmelerin bitmesi anlamına gelmiyor. (...) Almanya dışında bir yere *inebilmemiz için* herkes elinden geleni yapacak." Geminin motorları harekete geçiyor, sirenler uğulduyor ve yüzlerce insanın çelik gibi sert zemindeki ayak sesleri tüm gemide yankılanıyor: Gitmek istemiyoruz! Gitmek istemiyoruz!

Bu sıralarda Goebbels Almanya'da bir açıklama yapıyor: "Hiç kimse St. Louis'deki bu adi Yahudileri kabul etmek istemediği için, biz geri almak ve onlara bakmak zorundayız." Ulaşmak istediği nokta bu, çünkü: İnsanların bu türünün, tıpkı Almanya'da olduğu gibi dünyanın hiçbir yerinde kabul görmediğini tüm dünyaya göstermek.

4 Haziran Pazar, Londra. Tam bir yıl önce tüm hayatının geçtiği kenti terk etmişti. Neredeyse yüzlerce yıl önce, 1886 yılında Viyana'da psikiyatri muayenehanesini açmadan ve zaman içinde kendi psikanaliz temellerini oluşturmadan önce üniversitede nöropatoloji doçentiydi. Yeni bir terapi yöntemi ve insan zihninin yeni bir res-

mi. 1905'te yayımlanan ve cinsel dürtüyü insanın en temel dürtüsü olarak tanımlayan *Cinsellik Üzerine* ona birdenbire ün kazandırdı. Daha önce yayımlanan çalışmaları *Rüyaların Yorumu* ve *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* de büyük tartışmalar çıkaracak nitelikteydi, çünkü Freud bireysel gelişme bozukluklarını ya da nevrozları da erken çocuklukta öğrenilen toplumsal baskıların, normların ve tabuların sonucu olarak görüyordu.

Ancak seksen iki yaşındaki Sigmund Freud'un geçen yıl Viyana'dan ayrılmasının nedeni bu değildi ya da "yalnızca" bu değildi, çünkü eserleri daha 1933'te yakılmıştı. Asıl neden Avusturya'nın Büyük Alman Reich'ına ilhakından sonra tüm Yahudiler gibi onun da tehdit edilmesiydi. Alman birliklerinin yürüyüş gününü çok iyi hatırlıyor, Mart 1938'de, Kanzler Schuschniggs'in radyodan yayınlanan dramatik veda konuşmasını, Yahudiler arasındaki paniği, kitlesel kaçışı... *Finis Austriae*[1] diye yazmıştı. O akşam halk bu ilhakı şenliklerle karşılarken, kentin caddeleri tıkanmıştı, Prag ve Zürich'e giden trenler tıklım tıklımdı, havaalanı korku içindeki çaresiz insanlarla doluydu. İnanılmaz bir kargaşa çıkmıştı ortaya. Viyana'nın yarı Yahudi dünyası: prensler ve bankerler, proleterler ve sol parti yöneticileri, kürkler içinde hanımefendiler ve küçük hizmetçi kızlar, subaylar, memurlar, gazeteciler hatta Hıristiyan rahipler, tabii büyükbabaları Yahudi'yse.

Avusturya birdenbire Alman birliklerinin ve SS Güvenlik Servisi'nin koruması altında antisemitizmin rahatça hüküm sürdüğü bir ülkeye dönüşüverdi: Almanların sistematik temizlik hareketlerinden ve dürüst Avusturya vatandaşlarına karşı binlerce kişisel saldırıdan oluşan iğ-

1. (Lat.) Avusturya'nın sonu. (Ç.N.)

renç bir karışım, "korku hükümdarlığı". O günleri yaşayan Carl Zuckmayer'in yazdığı gibi: "Yeraltı dünyası kapılarını açtı ve en alçak, en korkunç, en kirli hayaletleri dışarı saldı." Almanlar Yahudi işletmelerine karşı boykot ilan ederken ayaktakımı dükkânları yağmalayıp Yahudilerin evlerine giriyordu. Kollarında gamalı haçlarla kahverengi gömlekli vurucu birlikler ve gençlik çeteleri, giyimleriyle kendilerini ele veren Ortodoks "Doğu Yahudileri"ni önlerine katıp caddelerde sürüklediler. Yahudi kurbanlar, yollardaki halk oylaması karşıtı sloganları diş fırçalarıyla temizlemeyi beceremeyince zevkle haykırdı kimileri: "Nihayet Yahudiler için iş alanı! Führerimize teşekkürler!" İngiliz, Amerikalı ve İsviçreli gazeteciler "büyüleyici mavi Tuna Nehri'nin kıyısındaki neşe kenti"ndeki tüm bu kötü muamelelerin tanığı oldular. Üniformalı Almanların, daha da kötü olayları önlemek için çapulcuları ayırmaya çalıştıklarını da gördüler. Bunların tümü törensel-vatansever bir birleşme coşkusu içinde bayraklar, marşlar ve şükran duaları eşliğinde yaşandı. Kentlerde ve kasabalarda, o güne dek Almanya'da olanlardan çok daha çirkin "istenmeyen olay"lar ortaya çıkarken Katolik Kilisesi, tepede Kardinal Innitzer'le, Alman birliklerini coşkuyla selamladı.

Sigmund Freud, Berggasse 19 numaradaki evinde, birkaç arkadaşı ve kızıyla birlikte gün boyu radyonun başındaydı. 15 Mart 1938'de, Hitler'in Viyana'ya gelmesinden sonraki gün kahverengi gömlekliler onun da evine girmiş, ayrıca Berggasse 7 numaradaki Psychoanalytischer Verlag bürosunu da aramışlardı. Hiçbir şey bulamadılar, ama tekrar geleceklerine söz verdiler. Freud on yıllık süre için bir işyeri açmıştı, yüzüstü bırakmak istemiyordu, bu yüzden de hemen kaçması söz konusu değildi.

Psikanaliz taraftarlarından biri olan Amerikalı diplomat William C. Bullitt'in yardımıyla 2 Haziran'da Nazi

makamlarından pasaportlarını aldılar ve iki gün sonra da yola çıktılar. Bu daimi bir ayrılıktı. Ertesi gün, Freud Paris'e ulaştığında, Austerlitz İstasyonu'nda mahşeri bir kalabalık vardı; fotoğrafçılar, gazeteciler, seyir meraklıları.

Freud, meşhur beyaz sakalıyla, bağa gözlüğüyle ve başında şapkasıyla, trenin penceresinden bakıyor, yanında Anna. Bir sonraki gün, Londra Victoria İstasyonu'nda aynı izdiham, kamera ekipleri, flaşların arasında röportajlar. Yaşlı adam, "özgürlük içinde ölmeye" geldiğini söylüyor.

1938 Eylülü'nün başından beri, Viyana'dan kaçışından bu yana üç ay bile geçmeden on beş yıldır savaştığı kanserin yeniden aktif olduğuna dair tehlike işaretleri vardı. Operatörü Dr. Pichler Viyana'dan Londra'ya gelerek onu ameliyat etti. Tümörü alabilmek için yanağını dışarıdan açtılar. Bu ameliyattan sonra Freud çok halsiz düştü, ama ağrıları izin verdiği ölçüde tekrar çalışmaya başladı. Hastalarını Hampstead'deki evinde kabul etti, Musa kitabını yazdı (*Hz. Musa ve Tektanrıcılık*). Kızı Anna, babasının kitaplarını, antikalarını, ünlü koltuğunu artık Avusturya'nın da sahibi olan Nazilerden satın almak zorunda kaldı. Freud'un mutlaka çevresinde olmasını istediği bu eşyalar, sonunda Londra'ya ulaşabildi.

Savaş tehlikesi dünyanın üzerinde, kimsenin kaçıp kurtulamayacağı karanlık bir alınyazısı gibi duruyor. Chamberlain ve Daladier 1938 Eylülü'nde Çekoslovakya'nın bazı bölgelerini teslim etmek için Hitler'le buluştuklarında, Freud günlüğüne yalnızca *peace*[1] sözcüğünü yazdı. 10 Kasım'da *pogroms in Germany*[2] diye not aldı. Tahrip edilen yedi bin Yahudi dükkânı, yakılan

1. (İng.) Barış (Ç.N.)
2. (İng.) Almanya'da pogrom. (Ç.N.)

yüzlerce sinagog, toplama kamplarına alınan elli bin Alman Yahudi.

Almanya'da Yahudi yaşamının sona ermesi.

4 Haziran Pazar, Karayib, Florida sahilleri. St. Louis Florida sahillerine yaklaşıyor. On iki yaşındaki Herbert Karliner Miami'nin bonbon şekeri gibi rengârenk evlerini asla unutmayacak.[1] Gemide geleceğe karşı büyük bir güven oluşuyor ansızın: Amerika demokrasinin anavatanı, medeniyet, bunu herkes biliyor. Onları mutlaka kabul edecekler. İçlerinden biri New York limanındaki Özgürlük Heykeli için yazılan metni ezberinden okuyor:

Give me your tired, your poor,
Your huddled masses yearning to breathe free,
The wretched refuse of your teeming shore;
Send these, the homeless, tempest-tost to me...[2]

Ve onlar burada şimdi, ülkesi olmayanlar, fırtınanın sürüklediklerı, 908 kişi bu gemide... Ancak Birleşik Devletler sahil güvenliği hiçbir limana giriş izni vermiyor. Roosevelt seçim derdinde, adamları ona bir gemi dolusu Yahudi'yi ülkeye almaması için baskı yapıyor, örnek oluşturacak bir olaya meydan vermemek gerek. On iki milyon işsiz Amerikan seçmeninin kimseyi içeri almak istemeyeceği çok kesin! Bu kaçakların tümünün zaten uzun süreden beri, sıra kendilerine geldiğinde ülkeye girmelerini sağlayacak bir başvuruları olduğunu söyle-

1. Herbert Karliner daha sonra oraya ulaşmayı başarır.

2. (İng.) Bana verin o yorgun, o zavallı / Özgürce nefes almaya hasret kitlelerinizi / Kalabalık kıyılarınızın reddettiği biçareleri / Bana gönderin evsizleri, fırtınaların sürüklediklerini.
Yazar da buraya bir not düşerek bir satır daha eklemiştir: *Hoch halt'ich mein Licht am gold'nen Tore!* (Altın kapıyı aydınlatıyorum onlar için! (Ç.N.)

menin, kabul edilmeleri neden öne çekilmesin demenin de bir yararı yok. Başkan katı.

Ortalık sessiz, orkestra artık çalmıyor, sinema salonu bomboş. Gemi Küba ve Florida arasında gidip geliyor. Schröder ve gemi komitesi, yeryüzündeki devletlerin yarısına telgraf çekiyorlar, çoğundan cevap bile alamadıkları acil yardım çağrıları. Gelen cevaplar ise olumsuz. Kaptan bizzat "intihar önleme turları" düzenliyor, geceleri projektörler güverteleri aydınlatırken, Joseph Karliner Buchenwald'de arama yapan ışıldakları hatırlıyor.

Sonra Almanya'dan, Hapag'dan bir telgraf geliyor: "Hemen Hamburg'a geri dönün!" Kaptan Schröder bunu kabul etmiyor. Bir dizi telgraf çekip gemiyi İngiltere sahillerinde ateşe vereceğini bildiriyor. Dönüş yolunda gemide organize bir kitlesel intiharın gerçekleşmeyeceği konusunda da garanti veremiyor, bir gemide dokuz yüz ölü, belki Southhampton limanının önünde... Sonunda beklediği tepkiyi alıyor. Hollanda, Belçika, Fransa ve İngiltere hükümetlerinden. Basında yer alan deyişle, "St. Louis lanetlileri"ni kabul ediyorlar.

5 Haziran Pazartesi, Cezayir. Bu sabah *Alger républicain*'de genç bir gazetecinin Kuzey Cezayir'de Berberilerin yaşadığı bölgelerden biri olan Kabiliye hakkındaki yazı dizisinin ilk bölümü yayımlandı: *Misére de la Kabylie* (Kabiliye'nin Sefaleti). "Sefalet İçindeki Yunanlılar" başlığıyla yayımlanan ilk bölümde, Kabiliyelilerin, o güne kadar ne politik yönetim kademelerinin ne de Fransız sömürgesi Cezayir'in yöneticilerinin ilgilendiği açlık ve sefaletini anlatıyor. Nüfusu çok yoğun bir bölgede yaşıyorlar, buğday ve diğer besin maddelerini ithal etmeleri gerekiyor, ama ödeme güçleri yok. Binlercesi ölürken, Cezayir ve Paris yalnızca izliyor. Açlık çekenlerden biri gazeteciye şöyle diyor: "Umarım yakında sa-

vaş çıkar! O zaman bize ihtiyaçları olacak ve nihayet yiyecek bir şeyler verecekler." Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nda sömürgelerdeki yüz binlerce genci Fransız askeri olarak Almanya'ya karşı savaşta kullanmıştı.

Kabiliye'deki Berberiler bin yıllık heybetli tarihlerinin sonunda sömürge sefaletine düşmüşlerdi; onlar "Sefalet içindeki Yunanlılar"dı.

Şimdiye dek pek tanınmayan genç gazetecinin adı Albert Camus. Okurlarını, yani Fransız-Cezayirli nüfusun liberal, ancak hiçbir şeyden haberi olmayan kesimini on gün boyunca suçlamalarıyla heyecanlandırıyor. Yirmi altı yaşındaki genç, şöyle yazıyor sonunda: "Sömürgeci istilayı haklı kılabilecek tek bir özür varsa, o da sömürge halklarına hayatlarını ve kültürel tarzlarını sürdürebilmeleri için yardım etmektir."

Camus'nün kendisi de bir tür sefalet içindeki Yunanlı, helenistik bir filozof, Augustinus konusunda uzman. Bir işçi kenti olan Belcourt'da, deniz kenarında, rüzgârın kan ve tuz koktuğu bir mezbahanın yanında, İspanyol-Fransız çok yoksul bir göçmen ailesinde yetişti. Her şeyden daha çok sevdiği annesi okuma yazma bilmiyor; Albert'in geçimini arabacılıkla sağlayan babası "anavatan" Fransa için Marne savaşında ölmüş. 1913 doğumlu Albert babasını hemen hemen hiç tanımıyor. Dul kalan annesi çocuklarıyla birlikte kendi annesinin, Mallorcalı haris ihtiyarın yanına taşınmış, onların katı tutumu, genç kadını da eğilmek zorunda bırakmıştı.

Albert on yaşındayken, ilkokul öğretmenleri onu lise giriş sınavlarına hazırlama izni almak için annesinin ağzını aradılar. Albert sınavda çok başarılı oldu ve o günden sonra da hep yoksulların dünyasıyla, okuldaki medeni ortam arasında, kimi zaman kökeninden utanç duyarak bocaladı. On dokuz yaşındayken lise bitirme sınavını verdi. Paris'teki seçkin yüksek okul École normale

supérieure'e gitmeyi hayal ediyordu (yakında onun da tanıyacağı Sartre ve Beauvoir da birkaç yıl önce bu okulda tanışmışlardı), ama Cezayir'de bu okulun giriş sınavına hazırlanabilme imkânı yoktu.

Albert felsefe eğitimini Plotinus ve Augustinus üzerine bir çalışmayla tamamladı. Yarı profesyonel olarak futbol oynadı, ancak astım hastalığı yüzünden bırakmak zorunda kaldı. Théatre du travail'da avangard oyunlar sahneye koydu, kendisi de sahneye çıktı. Genç entelektüel, atılana dek komünist partinin üyesiydi. Cezayir'deki parti yönetimi, Moskova'nın talimatı üzerine sömürgecilik karşıtı propagandayı durdurmuş ve böylece Albert'in düşüncelerinin ve tutumunun temel dayanağını elinden almıştı. Stalin, Fransa'nın agresif biçimde silahlanan Almanya'ya karşı "içeriden zayıflaması"nı istemiyor, sömürgelerde de aynı şekilde. Ama Camus, bu tip taktik manevralarla temel bir gerçeğe ihanet etmesi gerektiğini anlamak istemiyor.

Bu gerçek çok basit ve tüm sömürgelerde benzer şekilde geçerli: Sekiz yüz bin Cezayirli Fransız, sekiz milyon Arap'ı yönetiyor. İlk grup Avrupalılardan, Fransız, İtalyan, İspanyol, asimile Yahudilerden oluşuyor; diğer gruplardakilerin ise Fransızca bilseler ve eğitimli olsalar bile Cezayir'de hiçbir vatandaşlık hakları yok.

Şimdi Albert Camus, arkadaşı gazeteci Pascal Pia aracılığıyla, *Alger républicain*'de düşüncelerini dile getirebileceği bir röportaj işine girişti.

Haksızlıktan nefret ediyor ve hayatı seviyor. *Tarihin talep ettikleri, ama güneşte.* Henüz genç, parlak bir görünüşü var, tüm yoksulluğuna rağmen keyif dolu bir kentte yaşıyor. Cezayir'in yaz akşamları; görkemli bir koyun çevresinde, tepeler üzerindeki bu beyaz kent olağanüstü bir yer; yoksul insanlar için bile. Yıldızlı gecelerde bembeyaz köpüklü dalgaların birbirine çarpması, sahildeki

gezinti yerinden gelip geçenlerin kahkahaları, güzel kadınlar. Rue Michelet'de rengârenk, uçuşan giysileriyle Kafe Facultés terasından geçenler örneğin; "insan onları hiç çekinmeden izleyebiliyor, çünkü buradan geçmelerinin amacı bu zaten." Camus kendine ait bir evi olmadan kâh orada, kâh burada yaşıyor, yazılarını arkadaşlarının mutfak masalarında yazıyor. Gazetedeki işinin yanı sıra sürekli yazıyor. *Absurd* üzerine bir kitap yazmaya başladı (daha sonra *Sisifos Söyleni* adını verecek): Sisifos'la ilgili, öfkeli Tanrıların bir kayayı tekrar tekrar aynı dağın tepesine çıkarmakla cezalandırdıkları Sisifos, mutlak anlamsızlığın bir resmi. "Ancak burada," diyor Camus, "Sisifos'un gizli sevinci var. Kaderi ona ait. Zirveye karşı savaş bir insanın kalbini doldurabilir. Sisifos'u mutlu bir insan olarak hayal etmeliyiz." Bir yandan da ilk başta *L'Indifferent* (Kayıtsız) diye adlandıracağı çok tuhaf bir roman için notlar alıyor. Cezayirli bir Fransız genç, kumsalda genç bir Arap'ı öldürüyor, nedenini kimse bilmiyor. Yabancılık onun varoluşunun anlamı ve kendisi de bir yabancı, *l'étranger*.

Afrika'nın bu sahilinden bakıldığında Avrupa çok uzak, titreşimlerle parıldayan ufkun arkasında bir dünya. Ancak Hitler'in kararlılıkla neden olduğu savaşın girdabı, yakında buradakileri de içine çekecek; Camus'yü, arkadaşlarını ve Arapları. Sömürgenin durumu ve tüm geleceği bu yüzden dramatik biçimde değişecek.

Artık kim kendi kaderine sahip olabiliyor ki?

6 Haziran Salı, New York. Geçen sonbahardan beri ABD'de yaşayan yazar Thomas Mann altmış dördüncü doğum gününde savaştan önceki son Avrupa yolculuğuna çıkıyor. Thomas, Katia ve Erika Mann Princeton'daki evlerinden, çok iyi tanıdıkları İle de France gemisinin bulunduğu New York limanına gidiyorlar. Birinci sınıf

A-güvertesinde 295 numaralı kamarayı ayırttılar. Amerika'da kalan Klaus Mann, akşam şöyle yazıyor günlüğüne: "Bugün İle de France'ta annemle babamdan ve E.'den ayrılış yine gözyaşlarının eşiğinde... Ayrılışlar giderek daha acı oluyor."

Thomas ve Katia Mann yolculuk güzergâhlarından pek emin değiller. Aslında savaş onları Eski Dünya'dan ayırmadan önce bir kez daha İsviçre'ye gitmek istiyorlar. Ancak Katia'nın Münih'te yaşayan yaşlı anne babası Alfred ve Hedwig Pringsheim İsviçre'ye gidebilmek için Nazi makamlarına başvurdular. Ünlü matematikçi Pringsheim, geçerli Nazi yasalarına göre Yahudi soyundan. Thomas Mann, ortalıkta görünüp onların göç edebilmesiyle ilgili bir sorun yaratmak istemiyor. SS gazetesi *Schwarze Corps*'un Thomas Mann'ın erkek kardeşi Heinrich'e, Nazilere karşı basındaki direncin ana figürlerinden biri olan bu militan yazara tekrar iğrenç bir şekilde saldırması, yeterince tatsız zaten. Heinrich, Paris'te sürgünde yaşıyor. Thomas Mann yola çıktığı gün, en azından Ağustos ortasına kadar *ante portas*[1] kalmasında yarar gördüğünü yazıyor. Belki Hollanda'nın güzel deniz banyolarından birinde?

Yazarın büyük bir krizi günlüğüyle paylaştığı günler: "Sancılı günler, gözyaşları ve acı. Uykusuzluk. Restorandan, garsonlardan, salondan tiksinti. Komutanın akşam yemeğini ret... Derin depresyon."

Lotte Weimar'da romanının sekizinci bölümüne devam etmeye çalışıyor.

10 Haziran Cumartesi, Greifswald. Tren yolculuğu sonsuza dek sürdü. Siegburg'dan yola çıkıp Köln ve Hanno-

1. (Lat.) Eşikte. (Ç.N.)

ver üzerinden Berlin'e, ardından üç saatlik yolculukla Greifswald'e. Yirmi yaşındaki Ilse Fröhlich yol boyunca her şeyi tekrar düşünmeyi tasarlamıştı, ancak düşünülecek hiçbir şey yok. Babasını çok üzeceğini biliyor gerçi, ama kim ondan duygularına ihanet etmesini isteyebilir ki? Zihninde provasını yaptığı benzer sözlerle yarın ya da öbür gün babasına veda mektubunu yazacak.

Babasının üç dört gün içinde Siegburg Kaiserstraße'deki şapkacı dükkânında mektubu postacıdan alışını ve açışını hayal ediyor. Okudukları onu çok üzecek. Ama her şey kader ve kısmet sonuçta.

Pasaportu el çantasında, 1934 yılında almıştı, bu yüzden de orada gerçek adı var: Ilse Fröhlich. Kısa süre önce Siegburg'da çıkarılan kimlik kartında ikinci adı Sara yazılı, ayrıca sayfanın üzerinde büyük bir "J" harfi. Kimlik kartını evde bıraktı.

Ilse sarışına yakın kumral, parlak mavi gözleri var; "ari kadın"ın bir örneği. Rudi'yi düşünüyor. Rudi, Greifswald istasyonunda onu bekleyecek. Bu düşünce onu mutlu ediyor, içini bir sevinç duygusu kaplıyor, onunla her buluşmasında böyle. Ilse Fröhlich ve Rudi, birbirlerine bir buçuk yıldır âşıklar.

Bundan sonra neler olacağını, ikisi de bilmiyor artık. Ilse Yahudi, Rudi ise Alman askeri. Greifswald'de 92. Piyade Alayı'nın 10. Bölüğü'nde. Ilse kendisini büyük bir hazla ona teslim ettiğinde, gazetelerdeki o iğrenç sözcükleri anımsıyor bazen: "ırksal alçaklık." Rudi, "Alman kanı taşıyan bir vatandaş", bir Yahudi'yle evlenmesi de sevişmesi de yasak. Yani aşkları cezalandırılması gereken bir suç, hapis cezası bile söz konusu. Ilse, Rudi'nin zaman zaman ona duyduğu aşk yüzünden acı çektiğini tahmin ediyor. Ancak Rudi, Führer'in de hayranı. Peki ama ya Führer gerçekten haklıysa, ya bu aşk Alman halkının "ırk birliğine" karşı işlenen bir suç ise, o zaman ne

olacak? Nereye gidebilirler, bu korkunç baskıdan nasıl kaçabilirler?

Tren istasyona girerken pencereden dışarı eğiliyor, rüzgâra karşı. Hava sıcak, pırıl pırıl bir yaz günü. İndiğinde, ona doğru gelen Rudi'yi görüyor. Üniformasız. Rudi sevgilisine sarılırken, "Bak ne aldım" diyor. Usedom'a gidiş biletleri. Ahlbeck plajlarına.

Üç gün izni var, salı sabahına kadar.

13 Haziran Salı, Usedom. Silah sesleri duyuldu, art arda hızlı üç el. Sesler kumsaldan gelmişti. Sabah 05.30'a doğru jandarma şefi Dünenstraße 41 numaradaki Ahlbecker kumsalına ulaşıyor. Bir plaj şezlongunda birbirine sarılmış, hareketsiz bir erkekle bir kadın buluyorlar. İkisi de kanlar içinde. Genç adamın elinde bir tabanca var. Hemen bir doktor çağrılıyor. Dr. Güthenke dakikalar sonra genç kadının ölmüş olduğunu tespit ediyor, rapordaki ifadeye göre adamda "hâlâ zayıf hayat belirtileri" var. Adamın üzerindeki belgelerden asker olduğu anlaşılıyor; doktor onu ambulansla Swinemünde Deniz Kuvvetleri Hastanesi'ne gönderiyor.

Şezlongun çevresinde kalabalık bir grup toplanmış, tatile gelenler, bölgenin yerlileri. Hava şimdiden sıcak, güneş Baltık denizinin üzerinde, pırıltılı bir yaz günü başlıyor. Tabancayı inceleyen Jandarma şefi "dış ülke yapımı" olduğunu ve üç el ateş edildiğini belirliyor. Olayın nasıl geliştiği çok açık: Adam önce kadına iki el ateş etti, ilki şakağına, ikincisi kalbine, sonra da kendi başına bir mermi sıktı. Büyük olasılıkla intiharla sonlanan bir cinayet. Ancak bu yorum, ikilinin şezlongda sarmaş dolaş olmasıyla pek bağdaşmıyor.

Belgelerden anlaşıldığına göre ölen kadın "Ilse Fröhlich, 11 Şubat 1919 doğumlu, adresi Siegburg bei Köln, Kaiserstraße 20". Adam ise Bonn'dan Rudolf Marx,

Greifswald'de 92. Piyade Alayı'nın 10. Bölüğü'nde asker. Saat dokuza doğru, polis olayla ilgili raporu yazarken, Rudolf Marx'ın Deniz Kuvvetleri Hastanesi'nde öldüğü haberi geliyor.

Tam bu sıralarda bölgenin posta memurlarından biri, akşam geç saatlerde ya da aynı gece posta kutusuna atılan bir mektubu damgalıyor. Alıcı Siegburg'dan Bay M. Fröhlich. Ilse'nin babası Michael Fröhlich'e ve uzun yıllardır hem iş hem de hayat arkadaşı olan Paula Degen'e hitaben yazılmış: "Sevgili baba, sevgili Degen! Siz bu mektubu aldığınızda, Rudi ve ben intihar etmiş olacağız. Tüm güçlüklere rağmen bir araya gelebildik. Benim için yaptığınız her şey için tüm kalbimle teşekkür ederim. Size teşekkür borçluyum, çünkü benim rahat yaşamamı sağladınız. Her şey kader ve kısmet. Kuşkusuz sizi çok üzdüm, ama kalbimin sesine karşı koyamadım. Üzülmeyin, olanları unutun ve bizim artık mutlu olduğumuzu düşünün. Sizden son ricam, Rudi ve beni birlikte aynı mezara defnetmeniz. Yalvarırım, bu dileğimi yerine getirin. Sizi son kez selamlıyor ve öpüyorum. Ilseniz."

Ilse Fröhlich'in son dileği yerine gelmiyor. Babası[1] onu Siegburg'daki Yahudi mezarlığına defnediyor. Mezar taşına şöyle yazdırıyor: "Çok sevdiğim biricik çocuğum Ilse Fröhlich burada yatıyor." Rudolf Marx ise Bonn Kuzey Mezarlığı'na gömülüyor.

14 Haziran Çarşamba, Dresden. 3. Ordu Başkomutanı General Johannes Blaskowitz, Hitler'in emriyle birliklerine Polonya'ya karşı savaş hazırlıklarının 20 Ağustos

1. Ilse'nin babası Michael Fröhlich, Siegburglu ve Troisdorflu Yahudilerle birlikte 18 Temmuz 1942'de sınırdışı edilir ve altı gün sonra, Minsk yakınlarındaki Maly Trostinez imha kampına (Beyaz Rusya) ulaşır ulaşmaz SS'ler tarafından öldürülür.

1939 tarihine kadar tamamlanması talimatını veriyor. Askerî açıdan her şey Hitler'in *Fall Weiß* talimatında öngörülen plana göre gelişiyor. Bir hafta sonra Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı Polonya savaşı için tam akış planını sunacak.

14 Haziran Çarşamba, Paris. Théâtre de l'Athénée'de Giraudoux'nun yeni oyunu *Undine*'yi izliyorlar. Antraktta olağan fısıltılar, üzerlerinde hissettikleri düşmanca bakışlar. Savaştan sonra Fransız burjuvazisinin yaratacağı "yaratıklar" değiller henüz, ama dünya çapında varoluşçu toplulukların ayaklarına kapanacağı "kutsal yaratıklar" da değiller. Ancak bu benzersiz çiftin düşünceleri, davranışları ve tarzları şimdiden belli bir düzeyde farklı. Tabii kötü şöhretleri de... Sartre ve Simone de Beauvoir otellerde kalıyorlar, yazılarını Flore ya da Dôme kafelerinde yazıyorlar, tamamen kendi ihtiyaçlarına ve isteklerine göre yaşıyorlar. Ne Sartre ne de Simone siyasi olaylarla ilgileniyor, İspanya Savaşı bile onları harekete geçirmedi. Daha sonraları *littérature engagée*'yi[1] hararetle savunacak olan Sartre, en küçük bir toplumsal harekette dahi yer almıyor. Saatler boyu Montaigne'nin bir cümlesi ya da tırnak cilasının tarihçesi üzerine konuşabiliyor, en yeni dedikoduları, arkadaşlarının seks hayatlarının ayrıntılarını ya da şu sıralarda gazetelerde yer alan Eugène Weidmann'ın seri cinayetleri gibi vahşetleri paylaşıyorlar. Aynı zamanda da ciddiyetle çalışıyorlar. Jean-Paul Sartre'ın ilk romanı, uzun süre bekledikten sonra geçen yıl Gallimard'dan yayımlandı: *Bulantı*. Başarısızlık, depresyon ve güvensizlik yılları böylece aşılmış oldu.

1933 yılında Sartre, Edmund Husserl'in fenomolo-

1. (Fr.) Militan edebiyat (Ç.N.)

jisini keşfettikten sonra Berlin'e gitmişti. Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden ve uygulanan baskılardan pek etkilenmemişti o sıralar. Tümüyle Heidegger'den ilham alarak metinlerde ve düşüncelerde yaşıyor, boş zamanlarında mümkün olduğunca çok Alman genç kızı yatağa atmaya çalışıyordu, ama aynı dili konuşamadığında kadınlar üzerinde hiçbir etkisi olamadığını kabul etmek zorunda kaldı. Bu arada ilk felsefi yapıtı da yavaş yavaş oluşuyordu. *Ego'nun Aşkınlığı* 1937'de çıktı.

Çok kısa boylu, Simone'un omuzuna geliyor ancak. Geçirdiği bir hastalık yüzünden gençliğinden beri şaşı. Kendisi de çirkin olduğunun farkında, bunu "başkalarının bakışlarında" görüyor: "Beni gören, yolda karşıma çıkan insanların düşmanca davranması doğal." Ancak hoş ve derin bir sesi var. Sesi, zekâsının sözcüsü, baştan çıkarıcı bir zekânın dile gelişi. Çünkü rakiplerinin tanımıyla bu "çirkin cüce", tuhaf bir biçimde bir "homme à femmes".[1] Zekâsının çekiciliğiyle kadınları baştan çıkarabiliyor; sayıları hiç de az değil, Louise, Natascha, Bianca ve giderek daha fazlası, aynı anda. Gençlik hayali, "kadınların dünyasının merkezi, hükümranı olarak yaşamak" kendisinin de ironik biçimde dile getirdiği gibi, "büyüleyici kadınlardan oluşan seçkin bir toplulukta kral olmak"tı; bu hayali gerçekleşti. Er ya da geç, "makul bir yaş"a gelip yararlılık çağına geçmekle yetinmek istemiyor.

İkisi de felsefe öğretmeni, en azından Simone işini seviyor. Molière Lisesi öğrencileri, kendilerinden ancak birkaç yaş büyük, genç ve hoş görünümlü bu kadından büyüleniyorlar: "Güzeldi, gençti, makyajlıydı ve hayat doluydu". Yıllar sonra da böyle konuşulacak hakkında. Bazı girişken kız öğrenciler, okula kadar ona eşlik edebil-

1. (Fr.) Çapkın; kadınların çok ilgi duyduğu erkek. (Ç.N.)

mek için sabahları metro istasyonunda bekliyor, çekingen olanlar ise onun kendine özgü, nefes kesen giyim tarzını uzaktan hayranlıkla izliyorlar; rengârenk giysilerine, pahalı kumaşlardan türbanlarına Fas'ın en ucuz moda takıları eşlik ediyor. Doğrudan *Marie Claire* stili değil. Simone de Beauvoir, "kadın olarak" kendi içinde tutarlı "entelektüel bir varlık" sergilediği için büyüleyici. Birkaç eski kız öğrencisiyle iyi arkadaş oluyor sonradan. Bunlardan biri de, Rus Olga Kosakiewicz. Olga, Sartre ve Simone, "Erotik Trio"nun bir modelini oynuyorlar, sinirleri yıpratan bir dönem. Simone tam da bu konuyla ilgili bir roman yazmaya çalışıyor, *Konuk Kız*. Sartre "O. için çıldırdığım, tutkulu bir dönem" diye tanımlıyor o günleri.

1929'da École normale supérieure'ün son sınıfında tanıştıklarından bu yana on yıldır Simone de Beauvoir'la birlikteler: Kendine has ve benzeri olmayan bir ilişki, özgürlük içinde bağlılık, çözülemez bir bağlılık içinde özgürlük, ikisi de "aşkın en saf ve benzersiz hali" olarak gördükleri her şeyi yaşamayı deniyorlar ya da şöyle düşünüyorlar belki: içtenlik, tavizsiz açıklık, istisnasızlıktan ve cinsel sadakatten vazgeçme, böylece "sahip olmak adına arzunun özgürlüğünün bastırılmaması". İkisi de bu aşkı, "gereklilik" olarak görüyor; uçucu, önceden kestirilemeyen ve sonunda geçici olacak arzuya karşı bir gereklilik. Ötekinin tümüyle özgürlüğünü isteyen, bunu kesin olarak talep eden bir aşk. "Duygularını da düşünceleri gibi ele aldığının" farkına varacak Sartre daha sonraları, ancak bu algı, duyduğu aşkın gücünü değiştirmeyecek, "sonsuz bir güven ve büyük mutluluk"... İkisinin de sevdiği bir film karakteri (*Cynara*'daki Kay Francis) gibi, şöyle diyorlar bazen: "Sana sadığım Cynara, ama kendi tarzımda."

Geçen sonbaharda Münih Anlaşması sırasında yaşanan kriz ve ansızın ortaya çıkan savaş baskısının büyük

şoku atlatıldığından beri, Simone tekrar abartılı biçimde neşeli: "Hitler Almanya'yı ve muhtemelen Balkanlar'ı karıştırmaya devam edecekti, ama Fransa'da onun yayılma arzusundan korkacak bir durum olmadığına inanıyordum." Bazı arkadaşları onun bu egosantrizminden üzüntü duyuyor. "Ayıp ettiğimi itiraf etmeliyim" diyerek onlara hak verecek sonradan, "tümüyle kendime odaklanmış olduğum için ve 'dünya'da yaşadığımı ancak savaşla birlikte kavradığım için. Başka bir yerde değil."

15 Haziran Perşembe, Paris. Evvelki gün geç saatlerde Paris'e ulaştılar. Fırtınalı bir geceydi, soğuk ve ayaz. Yirmi bir parça bavulları için kapalı bagaj yeri olan bir fayton bulup önceden yer ayırttıkları Hotel Astoria'nın bulunduğu Étoile'e geldiler. "Kötü havaya rağmen Paris çok kalabalık, çünkü bu yıl kimse Almanya ve İtalya'ya gitmiyor," diye düşünüyor Thomas Mann. Gemideki uyku sorunları Paris'te de devam ediyor, çoğu zaman denenmiş *ilacını* (Phanodorm) almak zorunda kalıyor, ancak ilaç aldığında ertesi gün öğlene kadar çok derin uyumaktan da nefret ediyor.

Dün öğleden sonra erkek kardeşi Heinrich ile buluştu, planlarını anlattılar birbirlerine. Kendisi için kısa vadede bir tehlike hissetmeyen Heinrich, daha uzun bir sürgün için Güney Fransa'yı uygun buluyor. Amerika'ya göç etmeyi ise hiç düşünemiyor. Akşam hep birlikte Théâtre de l'Athénée'e giderek Giradoux'nun yeni oyunu *Undine*'yi izlediler. Sonra Champs-Élysées, yemek için Hungaria. Tümüyle yanlış bir akşam.

Ve şimdi yeniden toplanıyorlar. Hızlı tren (artık hep pulmanlı olarak tanımladığı) onları yaz sonuna kadar konuk edecek olan Hollanda'ya, Noordwijk'e götürecek. *Lotte* romanına devam edebilmek için huzura ihtiyacı var. Paris'teki son gece kötü geçti: "Gece boyunca çarpıntı,

ölüm hüznü ve gözyaşları. Uyku geç saatlerde, kırmızı kapsülle."

Yaz aylarını, savaştan önceki bu son yazı romanını yazarak geçirecek.

17 Haziran Cumartesi, Versailles. Geçen akşamdan beri bir halk şenliği görüntüsü var. On binlerce meraklı izleyici Paris'ten Versailles'a geldi, az sayıdaki oteller ve konukevleri tümüyle doldu, kentteki lokantalar gece boyunca açık kaldı. İyi iş. Öylesine gürültü var ki, Eugène Weidmann Saint Pierre Hapishanesi'ndeki hücresinden sesleri duyabiliyor. Gece 03.45'te giyotine götürülecek. Cumhurbaşkanı Albert Lebrun, Roger Million'un cezasını ömür boyu hapse çevirdi, Weidmann'ın ölüm cezasını onayladı.

Giyotin hapishanenin tam karşısında, büyük giriş kapısında kuruldu. Meraklı izleyicilerin yarattığı izdiham yüzünden, infazın öngörülen zamanda yapılması mümkün olamadı. Kalabalığın amaca uygun belli bir düzene sokulması, gecikmeli olarak sağlanabildi ancak. Fotoğraf ve film çekmenin kesinlikle yasak olmasına rağmen, bir kameraman karşı köşede, olayı en uygun şekilde kaydedebileceği bir yere konuşlanıyor. Cellat ve ekibi, defin törenlerindeki gibi siyah redingot giymiş, başlık takmışlar. Hapishanenin kapısı açılıyor, Weidmann dışarı çıkarılıyor. İzleyiciler tam o anda bağırmaya başlıyor muhtemelen, ama sesler kaydedilemiyor henüz. Şimdi iskelenin üzerinde duran Weidmann biraz çaresiz görünüyor. Cellatın iki yardımcısı onu giyotine yerleştiriyorlar. Cellat Jules Henri Desfourneaux bıçağı serbest bırakan mekanizmayı çalıştırıyor, bıçak öylesine hızlı iniyor ki, film kaydında görülemiyor. Cellat yardımcıları platformu çevirdiklerinde başsız beden yan tarafta hazır tutulan bir sepetin içine düşüyor. Başka bir yardımcı

Weidmann'ın başını saçlarından tutarak kavrıyor, bu işlem için öngörülen kaba koyarak yukarı kaldırıyor. Kalabalıkta şiddetli bir hareketlenme. Weidmann'ın giyotine yerleştirilmesinden bu ana kadar tam on saniye geçti. On yedi yaşında bir İngiliz turist –daha sonra oyuncu olacak Christopher Lee– bu idam sahnesini asla unutmayacak.

Bir hafta sonra Başbakan Daladier, halkın "uygunsuz ve histerik davranışları" nedeniyle bundan böyle idamların halka kapalı olarak, hapishane duvarlarının arkasında yapılacağına dair bir yönerge yayınlıyor.

17 Haziran, Danzig. Reich Propaganda Bakanı Joseph Goebbels serbest kent Danzig'i ziyaret ederek, hedeflendiği şekilde Almanya-Polonya gerilimini daha da artırmak için bir konuşma yapıyor: "Sizler Büyük Alman İmparatorluğu'na ait olmak istiyorsunuz. Bu isteğiniz makul, açık, mantıklı ve tutumunuzdan anlaşıldığı üzere ısrarlı bir talep." Goebbels küstah tarzıyla Polonya tarafını yine ajitasyon yapmakla suçluyor. Bir hafta önce Danzig'de Almanların gövde gösterisi vardı, çelik miğferlerle ve silahlarla donatılmış altı bin SA görevlisinin geçit töreni. Goebbels İngilizleri, bu "büyük konuşmacıları" utanç duygusundan yoksun Polonyalılara yine "açık çek" vermekle suçluyor. Alman basını için hazırladığı bir talimatta şu eklemeyi yapıyor: "Polonya'daki felaketle ilgili nihai düzenleme eskisi gibi olmak zorunda. Halkın ya da dış ülkelerin Polonya'da yaşanan felakete inanması ya da inanmaması önemli değil. Kesin olan şu ki, Almanya sinir harbinin bu son aşamasında da yenilmeyecek."

17 Haziran Cumartesi, Southampton, İngiltere. Goebbels yanılmıştı, hâlâ Yahudileri alan ülkeler de vardı. Birkaç gün önce St. Louis Anvers limanına ulaştı, Hollanda,

Belçika ve Fransa yolcuları gemiden indi: 181 kişi Hollanda'ya, 214 kişi Belçika'ya, 224 kişi Fransa'ya. Ayrılırken kahramanlarını kutluyorlar, kahramanın adı Gustav Schröder.[1] Geriye kalan 287 kişi ise bugün, gemi orkestrasının müziği eşliğinde Southampton limanına giriyor.

Anakarada kalanların hiçbiri savaştan ve takip edilmekten kurtulamayacak. Onlar için kaçış, tekrar başlayacak. Almanya'nın 1940 Mayısı'ndaki saldırısından ve Hollanda, Belçika ile Fransa'nın işgalinden sonra yine kovulacaklar. Herbert Kaliner adındaki erkek çocuk, tüm ailesi Fransız milisleri tarafından yakalanıp 1942'de doğuya –belgelerdeki tanımıyla "İstikamet: Auschwitz"– gönderilirken, bir tavanarasında saklanacak. Meyer Modaevi'ndeki kız çocuğu Ilse Marcus, Auschwitz'e ulaştıklarında daha rampadayken annesine sarılamadan ve onu öpemeden, yalnızca ona son kez bakarak ayrıldıkları anı hayatı boyunca, hiçbir teselli bulamadan hatırlayacak. St. Louis yolcularının yaklaşık üçte biri, toplama kamplarında öldürülecek.

Joseph'ler İngiltere'ye geldikleri için savaştan sağ çıkabilecekler. Oskar Blechner de o gün Southampton'a geliyor. Hiç zaman kaybetmeden Münih'teki ailesine bir kart atıyor.

25 Haziran Pazar, Berlin. Nihayet güneş tende hissediliyor, göz kamaştıran, parlak bir yaz güneşi. Ortalık Nivea kremi kokuyor, peynirli sandviç kokuyor, güneşte kuruyan ıslak havlu kokuyor. Yaygaracı bir bulut gibi gölün üzerinden ağır ağır geçen binlerce ses, gürültü. Bu ilk güneşli pazar gününde pek çok Berlinli kent dışına,

1. Gustav Schröder 1957 yılında ülkeye ve halka hizmetlerinden dolayı Büyük Hizmet Madalyası'yla ödüllendirilir. İsrail de Schröder'i Yad Vaşem'de "Uluslararası Dürüstler" kapsamına alarak onurlandırır.

Wannsee'ye gitmiş cümbür cemaat. Bir uçaktan aşağıya bakıldığında, on binlerce bedenin minik noktacıklar halinde göründüğü noktacı bir yaz tablosu.

Zehlendorf Bölgesi'ndeki Wannsee plaj tesisleri, 1907'de açıldığından bu yana kent merkezinde oturanlara deniz banyosu hizmeti veriyor. Baltık Denizi'ne gidemeyenler için bir yaz serinliği. İşçi sınıfına yönelik İşçi Yüzme Kulüpleri ve Wannseaten ya da Club fideler Sonnenbrüder gibi kulüplerin yer aldığı, yenilikçi bir açık plajdı yıllar boyunca. Ancak bu durumdan hoşlanmayan Naziler iktidara geldiklerinde, önce bir grup SA'yı tesisin sosyal demokrat müdürü Hermann Clajus'a karşı kışkırtarak ondan kurtuldular, ardından tüm kadroyu değiştirdiler, işçi örgütlerini ve çıplak yüzmeyi yasakladılar. En sonunda ise tüm dünyaya açık ve liberal davrandıkları 1936 Olimpiyat Oyunları sırasındaki birkaç hafta dışında "Yahudilerin girmesi yasak!"

Şimdi olduğu gibi her pazar günü Silahlı Kuvvetler bandosu müzik çalıyor, SA birliklerinin marşlar eşliğinde plaj boyunca yaptıkları yürüyüş, güneşe hasret yarı çıplak insanların arasında tuhaf bir görüntü oluşturuyor. Akşama doğru Alman dans müzikleri çalındığında ise KdF organizasyonuna bağlı jimnastik grupları dans ediyor.

1939 yazının bu ilk güzel gününde pek çok Berlinlinin Wannsee'ye akın etme nedenlerinden biri de, giderek hararetlenen politik havadan birkaç saatliğine kaçma ve politik olayları unutma isteği. Öncelikle de Polonya'daki sözde felaket hikâyelerini (Goebbels önceki gün basına "konunun sıcak tutulması" talimatını verdi). Gerçi plaja gelenlerden bazılarının yanında, bir süre önce çıkan portatif radyolar olduğundan dışardaki dünya plaja dek ulaşıyor. İnsanlar gruplar halinde küçük alıcıların çevresine toplanıp haberleri dinliyorlar. Alman futbol takımı Natio-

nalelf, öğleden sonra Kopenhag'da otuz beş bin izleyicinin önünde Danimarka'yı 2-0 yendi. Daha sonra, akşama doğru Alman rallici Hermann Lang'ın (Mercedes-Benz) Belçika'daki büyük yarışta bitiş noktasını geçen ilk yarışçı olduğu duyuluyor. Bu sezondaki dördüncü zaferi. Geçen pazar unutulmayacak bir maçta Verein Schalke 04 Berlin Olimpiyat Stadı'nda yüz bin seyircinin önünde Almanya futbol şampiyonu olmuştu; Viyana Club Admira (tüm Avusturya kulüpleri gibi o da artık bir Alman kulübü) karşısında inanılmaz 9-0'lık galibiyetiyle ilk "büyük Alman" finalinde. Kohlenpott[1] Bölgesi'ndeki gençler tarafından geliştirilen Schalker Kreisel'in[2], hızlı ve kısa pas oyunlarının karşısında Viyanalıların şansı yoktu.

Bu arada portatif radyoların en güzel modeli Philco radyosu. İngiltere'den geliyor, pilleri iki yüz saat dayanıyor ve fiyatı 115 Reichsmark. İngiltere'deki üreticilerin reklam sloganı şimdiden belli: "Ne gelirse gelsin başınıza, portatif Philco radyosu yanınızda!" Bombalı bir saldırıyla elektrik hatlarının kesilmesi örneğin.

Hava alarmından etkilenmeyen radyo yayını.

2 Temmuz Pazar, Stuttgart. Max Schmeling altın çağını ardında bırakmış bir adam olarak biliniyor. Tam bir yıl önce "kahverengi bomba" Joe Louis onu daha ilk raunda, yüz yirmi dört saniye içinde nakavt etmişti. Ağır siklette dünya şampiyonluğu rüyasından uyanış. Onu iki yıl boyunca örnek ari sporcu olarak alkışladıktan sonra düşüşe terk etmişlerdi, Hitler çaya çağırmıyor, Goebbels aramıyordu artık. Yalnızca Schmeling'in karısı Anny Ondra ve eski dostları hâlâ ona inanıyor. *They'll never*

1. Kömür ocaklarıyla ünlü Ruhr Bölgesi'nin günlük konuşma dilindeki isimlerden biri, kömür kerhanesi. (Ç.N.)

2. Futbolda bir sistem.

come back[1] diyor Amerikalı arkadaşları yenilmiş devrik şampiyon için. Ancak tekrar denemek istiyor, bu kez Avrupa Ağır Sıklet Şampiyonası'nda, şu anki şampiyon Adolf Heuser'e karşı.

Bu maça canını dişine takarak hazırlanıyor, zihni tümüyle bu konuyla meşgul. Bu arada Yahudi bir tanıdığının oğulları Henry ve Werner Lewis'ten dolaylı yoldan haber aldı: New York'a sağ salim ulaşmışlardı.[2] Yoksa geçen yılın Kasım ayında Berliner Oteli'nde geçirdiği üç geceyi çoktan unutmuştu. Sonraları da bu olayın hiç sözünü etmeyecek, gereksiz bir alçakgönüllülükten değil, çocukları korumayı tümüyle doğal görmüş olduğu için.

Naziler onu silmiş olsa da fanatikleri için Schmeling hâlâ en sevilen Alman sporcu. Stuttgart'taki Adolf Hitler Stadı ağzına kadar dolu, altmış bin kişi bir yıl önce Amerikalı zenci tarafından fena halde hırpalanıp küçük düşürülen, artık otuz dört yaşında olan Schmeling'in bir kez daha başarıp başaramayacağını izlemek istiyor. Adolf Heuser hafife alınacak biri değil.

İlk raundun gongu. Schmeling o zaman Joe Louis'e karşı yaptığı gibi ilerliyor, rakibini yoklamak, mücadele gücünü denemek gibi bir kaygısı yok. Bir dizi hızlı vuruş, sağ-sol, arada sağ direkt yumruklar. Schmeling rakibinin gözünü korkuttuğunu hissediyor. Saniyenin onda biri gibi bir zaman diliminde, Heuser'in savunmasız kaldığı bir anda, bu minicik açıklıkta Schmeling'in sağ yumruğu kendine bir yol buluyor ve rakibinin çenesine sertçe iniyor. Henüz altmış bir saniye geçmişken, Adolf Heuser

1. (İng.) Gidenler asla geri dönmeyecek. (Ç.N.)

2. Bugün New York'ta bir oteller zincirinin sahibi olan Henry Lewis, hem kendisinin hem de kardeşi Werner'in hayatını bir boksörün cesurane kararına borçlu olduğunu biliyor (Robert Wiesbord ve Norbert Heterich, *History Today* dergisi)

yere düşüyor. Ring hakemi saymaya başlıyor, herkes ayağa fırlıyor ve hakemle birlikte sayıyor. Tek bir ses adeta. Heuser bir daha kalkamıyor. Köşesinde bekleyen Schmeling ringin ortasına, yenik Avrupa şampiyonunun yattığı yere gidiyor ve ring hakemine, onu ayağa kaldırması için yardım ediyor. Ancak bundan sonra kollarını başının üzerine kaldırıp zaferle yumruklarını sallıyor.

İki ay içinde savaş başlayacak ve Naziler Schmeling'i son kez kullanacaklar. Bu kez Wochenschau kameralarının önünde, paraşütçülük eğitimi sırasında.

3 Temmuz Pazartesi, Berlin. "Führer Bürosu" Merkez Büro II yöneticisi SS Alay Komutanı Viktor Brack, sabah dokuzda bir toplantı yapıyor: Brack'ın çalışanları Hefelmann ve Hegener, İçişleri Bakanlığı'ndaki Tedavi ve Bakım Kuruluşları uzmanı Herbert Linden, Hitler'in özel doktoru Karl Brandt, göz doktoru Hellmuth Unger, çocuk doktoru Ernst Wentzler, gençlik psikiyatrı Hans Heinze ve çocuk doktoru, klinik yöneticisi Prof. Werner Catel, yani Hitler'in onayıyla ilk özürlü çocuk ölümünü işleme koyan adam. Bu doktorların tümü, "güvenilir" oldukları ve gündemdeki konuya pozitif baktıkları için bizzat Brack tarafından seçildi.

Bu ekip "İrsi ve Yatırım Gerektiren Ağır Hastalıklar Bilimsel Araştırma Reich Komisyonu"nu kuruyor; çocuk ötanazi programını gerçekleştirecek paravan örgütün görünürdeki adı bu. Gerçekte yalnızca bir posta kutusu şirketi, çünkü "Reich Komisyonu"na yalnızca posta yoluyla ulaşılabiliyor (Berlin W9, posta kutusu 101). Bu adrese gönderilen her posta doğrudan Voßstraße 4 adresindeki komisyona, yani Brack'ın elemanlarına gidiyor.

18 Ağustos 1939 tarihinde yürürlüğe girecek bir genelge hazırlanıyor (Az Ivb 3088/39 – 1079 Mi). Tüm doktorlar ve ebeler ile doğumevleri ve hastanelerin do-

ğum bölümlerinden, özürlü çocuk doğumlarını çizelgeye uygun şekilde yetkili sağlık müdürlüklerine bildirmeleri talep ediliyor. Zekâ geriliği, mongolizm, körlük, sağırlık, sakatlık ve her tür anormallik kapsam dahilinde.

Nasyonal sosyalizmde hep olduğu gibi, resmî suça mükemmel hizmet edecek bir bürokrasi oluşturulması gerekiyor: Sağlık müdürlükleri tarafından "Reich Komisyonu"na gönderilen bildirimleri, Führer Bürosu'nun arka plandaki II b dairesinde Hefelmann ve Hegener gibi amatör tıpçılar "ön eleme"den geçiriyorlar. Bildirimlerin çoğu –tüm organizasyonda yaklaşık yirmi bin– "Reich Komisyonu"nun ünlü kurucu üyeleri uzman doktorlar Werner Catel, Hans Heinze ve Ernst Wentzler'e iletiliyor. Çocukların yaşama ve ölüm kararları, yalnızca çizelgelere bakılarak veriliyor, uzmanlar asla vakalarla ilgili bir konsültasyon yapmıyor, çocukları muayene etmiyor, hatta yüzlerini bile görmüyor.

Uzmanlar pozitif karar verdiğinde, ilgili çocukların "Çocuk Uzmanlığı Bölümü"ne alınması sağlanıyor. İstenmeyen çocukların yok edilmesi için Reich'ta birbiri ardına kurulan otuzdan fazla ölüm tesisine Brack tarafından bulunan isim bu. "Çocuk Uzmanlığı Bölümü" tanımlamasının, çocukların iyi bakılacağı ve korunacağı etkisini yaratarak, işlemin gerçek amacı konusunda aileleri yanıltması gerek.

15 Temmuz Cumartesi, Berlin. Sanatçıların ve teknisyenlerin hiçbiri kayıttan hoşnut değil. Şarkıcı, sözler ile melodinin kesinlikle uyuşmadığı görüşünde. Bu marş ritminde böylesine melankolik sözler, çok saçma! Besteciye göre ise şarkıcının yorumu dayanılmaz, arka plandaki koro keder dolu bir kastrato şarkısı söyler gibi. Stüdyo yöneticisi, piyanist ve orkestra şefi Carl Friedrich Pasche yakında havlu atmak üzere.

Ama yine de bugün Berlin Electrola Stüdyoları'nda tüm yüzyılın en tanınmış ve başarılı parçalarından biri olacak bir şarkı söyleniyor. Otuz dört yaşındaki oyuncu ve şarkıcı Lale Andersen'in (gerçekte Liselotte Helene Bunnenberg) daha şimdiden çok renkli bir kariyeri var. Münih salon tiyatrolarında da göründü, küçük sanat evleri ve kabare sahnelerinde de. Simpl, Groschenkeller gibi komedi kabareleri. Şansonlar da söylüyor, popüler şarkılar da. Uzaklardaki bir askeri özleyen ve kışlanın önünde, fenerin altında onu bekleyen Lili Marleen'in şarkısını söylerken, Lale Andersen Electrola ile yaptığı sözleşmenin gereğini yerine getiriyor yalnızca.

Besteci Norbert Schultze çok yönlü bir müzisyen, müzikle ilgili her tarakta bezi var, yaşamı boyunca da böyle olacak. Yirmi sekiz yaşındaki besteci ve orkestra şefi olağanüstü başarılı. *Schwarzer Peter* operası (ilk gösterimi 1936) oynandığı süre içindeki yüzden fazla gösterimiyle otuzlu yılların en çok sahnelenen Alman operası. Schultze bu sıralar Propaganda Bakanlığı'yla, bizzat Goebbels ile de çalışmaya başladı.[1]

Şarkının sözlerini Hans Leip'ın 1937'de çıkan toplu şiirlerinin arasından buldu. Şair bu dizeleri 1915 yılında yazmıştı, hikâyesini de anlatıyordu yeri geldiğinde: Hans Leip Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında, 1915 yılı Nisan ayında Rus cephesine katılma emri geldiğinde, iki güzel kıza birden çılgınca âşık olmuştu. Lili'ye ve Marleen'e. Yola çıkmadan önceki gece, Berlin Kesselstraße'de muha-

1. Nazi dönemindeki diğer yapıtlarının arasında, Polonya işgalinde hava silahlarının kullanılmasıyla ilgili bir film olan *Feuertaufe* (Ateşle Vaftiz); ötanazi filmi *Ich klage an* (İtham Ediyorum); sonuna kadar direniş üzerine Kolberg filmlerinin müzikleri de var, ayrıca çok sayıda propaganda şarkısı. Schultze "Tüm savaşın en popüler parçalarının üreticisiydi" (Volker Kühn). Norbert Schulze savaştan sonra da popüler besteler yapmaya devam etti; ayrıca film müzikleri var. Kariyerini sahne kompozitörleri federasyonu başkanlığında da sürdürdü.

fız alayı erleri kışlasının önünde nöbet tutarken duyduğu ayrılık acısı, sonradan dünya çapında tanınacak unutulmaz dizeleri yazdırmıştı ona: "Kışlanın önünde / önünde büyük kapının / bir fener duruyor / ve o duruyor hâlâ fenerin önünde..." İki genç kızı tek bir varlık olarak algılamıştı o anda. Lili'yi ve Marleen'i.

Bugün ses stüdyosunda kimsenin beğenmediği şarkı, plak piyasasında da pek ilgi görmeyecek, 1941 yılına dek toplam yedi yüz plak satılacak yalnızca. Sonraları, savaş sırasında Belgrad asker radyosu bu şarkıyı tanıtım müziği olarak kullanacak ve 1941 yılından itibaren "Lili Marleen" tüm cephelerde milyonlarca insana ulaşacak, Alman, İngiliz, Fransız, tüm kalplerin derinliklerinde gizli, küçücük, hassas bir bölgeye dokunacak: "Ve biz kavuşacağız yeniden / duracağız fenerin önünde..."

Daha sonraları bu şarkıyı Marlene Dietrich söylüyor, asker koroları söylüyor, dünyanın her yerinde, herkes söylüyor, savaşta ve savaştan sonra, düzinelerce farklı yorumla ve kırk sekiz dilde.

17 Temmuz Pazartesi, Berlin. Çocuk "ötanazi"sinin temellerinin atıldığı Viktor Brack'in toplantısından tam iki hafta sonra, Yeni Şansölyelik Binası'ndaki devasa çalışma odasında Hitler'in bizzat düzenlediği bir danışma toplantısı yapılıyor. Führer, Reich Sağlık Yöneticisi Leonardo Conti, Şansölyelik Binası Şefi Hans Heinrich Lammers ve NSDAP Parti Bürosu Yöneticisi Martin Bormann ile görüşüyor. Öğleden sonranın bu erken saatlerinde "yaşamaya değmeyen hayatlar"ın yok edilmesinin politik temelleriyle ve organizasyonunun gerçekleştirilmesiyle ilgili düşüncelerini onlara açıklamak istiyor. Savaş konusunda kararlı olduğundan, "dışarıya karşı savaş"ın yanı sıra, kendisi için çok önemli olan "içerideki savaş"ı da yönetmek istiyor. Her iki savaş da "ırk savaşı" olacak, halkların ve

ırkların önlenemez savaşı. Bu savaşı "saf ırk" tan olan, "değersiz hayat"ların tümüyle ortadan kaldırılmasıyla bir halk kazanabilir ancak.

Hitler uygulama için Reich'ın en üst makamındaki Doktor Leonardo Conti'yi değil de, Özel Büro'nun, yani Führer'in Bürosu'nun yöneticisi, şu ana kadar gerçekleştirilen çocuk ölümlerinin sorumluluğunu vermiş olduğu Philipp Bouhler'i görevlendiriyor. Bu toplantı, planlanan kitlesel cinayetlerin yaratıcısı, başta Führer ve Reich Şansölyesi olmak üzere partinin ve devletin resmî üst yöneticileri olsa da ortalıkta görünmemeleri gerektiğini gösteriyor.

18 Temmuz Salı, Münih. "Demek öğrencisiniz. Peki ne öğrenimi görüyorsunuz?" Doktor yüzbaşı, altın çerçeveli gözlüklerinin üzerinden karşısında duran mayolu genç adamı inceliyor. "Eski diller, tarih ve Alman edebiyatı" diyor Franz Strauß, "yüksek öğretmenlik için." Yirmi üç yaşındaki genç üçüncü kez askerlik yoklamasında.

Sekiz sömestr sonra eğitimi bitecek. En sevdiği öğretmenlerden biri, *Priester und Tempel im hellenistischen Ägypten* (Helenist Mısır'da Rahipler ve Tapınaklar) gibi eserler yazmış olan eski tarihçi Walter Otto. Profesör Walter, Widenmayerstraße'deki evine giderken öğrencisi Strauß'un İngiliz bahçesinde ona eşlik ettiği günlerde, bugünkü bağlantıları kavramış olmalıydı: "Savaşa sürükleniyoruz, Strauß! Ve bu, şimdiden kaybedilmiş bir savaş!"

Münih'teki Alma Mater[1] giderek kahverengilere bürünüyor. Bu rengi oluşturanlar, öğrenciler arasındaki Naziler. Aslında bu durum, 1933'ten de önce başlamıştı. Strauß, hâlâ "Heil Hitler" yerine "Merhaba" diye selam

1. (Lat.) Üniversite. (Ç.N.)

veren az kişiden biri. Uyuma zorlandıkları bu dönemde kendi kimliklerini korumaya çalışanların belli belirsiz işaretleri var. Direnişten çok uzaktalar, yalnızca sistemin kendilerinden talep ettiği totaliter çekime girmek istemiyorlar. Bir kasap dükkânından gelen Strauß'un hayatta tek bir isteği var: Savaş tehlikesi olmadan devlet sınavını verip tarih ve eski diller öğretmeni olmak. Latince şiirlere, Yunan oyunlarına, dil inceliklerine tutkun genç Strauß 1939'da kendi halinde bir öğretmen olma yolunda. Ancak savaş hayatını tümüyle değiştirecek.

Franz Strauß çok genç olmasına rağmen, Hitler'i yıllardır, çocukluğundan beri tanıyor. O zamanlar genç NSDAP'nin merkez karargâhı Schwabing Schellingstraße'de, fotoğrafçı Heinrich Hoffmann'ın atölyesinin arkasındaki köhne bir binadaydı. Strauß ailesinin kasap dükkânının tam karşısındaki köşe. Gelecekteki Nazi yönetim kadrosunun neredeyse tümü baba Strauß'un müşterisiydi. Martin Bormann, ünlü avcı uçağı pilotu Hermann Göring, o zamanlar bir tavuk çiftliği işleten ve kaz ciğerlerini genelde Strauß'tan alan Heinrich Himmler. "Bize katılın, Strauß, yakında iktidara geliyoruz, buna kimse engel olamaz artık!" demişti kaç kez baba Strauß'a. "O zaman varlığınızı sürdürmekle ilgili tüm kaygılardan kurtulursunuz." Hitler gelmiyordu, vejeteryan olmuştu çünkü. Ancak arabasını sık sık görüyorlardı, çocukların "kıçımın arabası" diye dalga geçtikleri arkası yüksek bir Opel 4pS. Hitler o zaman otuzlarının başındaydı, modaya uygun trençkotu, geniş kenarlı, yumuşak şapkasıyla ince ve şıktı. Köşedeki ucuz İtalyan lokantasında, Osteria Bavaria'da öğle yemeği yemişti.

Ama koyu bir Katolik ve monarşist olan baba Strauß, Nazilerden hoşlanmıyordu. 9 Kasım 1923'te Hitler'in başarısızlığa uğrayan darbe girişiminden beri bu "ahmak-

lardan" nefret ediyordu, herkesin Franzl dediği oğlu Franz Josef'e bir kehanette bulunmuştu geçenlerde: "Eğer iktidara gelirlerse, savaş çıkar."

Hoffmann'ın evinin karşısında Opel'inden inen trençkotlu adam, on beş yıl içinde pek çok Alman tarafından ilahlaştırılan Führer ve Reich Şansölyesi olmuştu. Bugün askerlik muayesindeki yirmi üç yaşındaki Strauß da milyonlarca genç gibi bu adama bağlılık yemini etmek zorunda. Ve görünen o ki, usta kasap Franz Josef Strauß'un kehaneti doğru çıkacak.

Muayene sona eriyor. Strauß askerliğe elverişli.

Ehliyeti var, motosiklet sürücüsü, hatta yarışlara da katılmış. Bu yüzden motorize ağır topçu sınıfına veriliyor, Lech'de Landsberg garnizonu. Piyadelerle karşılaştırıldığında bir nevi hayat garantisi. Savaş çıkarsa Strauß "ahmaklar" için tüm Avrupa'yı yayan geçmek zorunda kalmayacak.

21 Temmuz Cuma, Hamburg. Bu cuma tüm Batı Avrupa'da güneş var, parlak bir Temmuz güneşi. Champs-Élysées'de, Nizza ve Ostende'deki gezinti yerlerinde, Kurfürstendamm'daki Kafe Kranzler'in önünde, Zürich Odeon'da ya da Roma'da Greco'da, bu öğleden sonra insanlar her yerde güneş ışığının, sıcaklığın peşinde. Tentelerin gölgesinde olmak en keyiflisi, parıldayan havada yaz manzaraları. Wannsee gibi plajlar, Almanya'da bulunan yüzlerce açık yüzme havuzu, suni gölet ve nehir kenarları güneşe hasret kalabalıkların hücumuna uğruyor. Baltık Denizi plajları da aynı şekilde.

Bugün Hamburg'da Alman İşçi Cephesi (DAF) yöneticisi Robert Ley, Nasyonal Sosyalist "Sevincin Gücü Birliği"nin (KdF) kongresini açarak KdF hareketinin ne olduğunu açıklıyor. Hiçbir şey olmasa da "güçlü erkekler ile güzel, sevimli kadınlar"dan oluşan bir hareket en

azından. Böylece daha fazla güç, daha fazla sevinç, daha fazla güzellik. Hansa kentinden "Güzellik ve sevinç" sloganıyla bir tören alayı geçiyor. "Biz halkın mutluluğunu istiyoruz" diyor Ley, "sağlığını, ilerlemesini. (...) Yalnızca güçlü bir halk değil, aynı zamanda güzel bir halk istiyoruz, kültürel olarak gelişmiş bir halk."

KdF'nin organize ettiği tatil amaçlı yolculuklara, "küçük geziler ve yürüyüşler dahil", geçen yıl on milyondan fazla katılım oldu. Sınırlı ölçüde de olsa, dost ülkelere dış geziler de yapılıyor, en çok da İtalya'ya ve (kısa süre önce zapt edilen) "Afrika'daki İtalyan bölgeleri"ne, İspanya'ya ve Portekiz'e. KdF gemileriyle 57600 tatilci İtalya'ya gitti ve KdF üyeleri Riviera ve Gardasee'de ilk kez tatil yaptılar. Gelir düzeyi yüksek Alman vatandaşları için tropik bölgelere yolculuk imkânları da var, Cap Arcona gemisi ile 1410 Reichsmark karşılığında otuz beş günlük Güney Amerika yolculuğu.

Ancak yerli turizm işletmecileri açısından kötü bir dönem. Çalışanların izinleri eskisine göre daha az (normal olarak altı ile on iki gün arası) ve bu kısıtlı sürede, kendi özel işlerinin yanı sıra partinin herhangi bir organizasyonunda da çalışmak zorundalar. Çadırlarını bisikletlerinin arkasına koyan, gaz ocaklarını ve gitarlarını yanlarına alıp göllerde ve nehirlerde kamp tatili yapan Almanların sayısı giderek artıyor. Pek çok kişi izin dönemlerinde çiftçilerin hasat işlerine gönüllü olarak yardım ediyor ve böylece, belki de farkında olmadıkları bir korkuyla gelecek kötü günler için bazı "ilişkiler" kurmaya çalışıyor. Yabancı turistler ise bir yıldan beri ortalıkta yok. Yabancı turistlerin "Altreich"taki (Eski Reich, Avusturya'nın ilhakından önceki Almanya) gecelemelerinin sayısı, yıllık karşılaştırmada beş buçuk milyondan üç milyona düşmüş durumda. Alman plajlarında da yeterli yabancı turist yok, 1937 yılında iki yüz bin turist gelir-

ken, 1938'de ancak altmış bin kişi geldi; yabancılar için sürekli yeni krizler yaratan (Avusturya'nın ilhakı, Südet Krizi) ve ülkesindeki bir grup insana geçen yıl Kasım ayında Kristal Gece'de yaptığı gibi acımasızca davranan bir ülke, giderek daha ürkütücü oluyor belki de.

Bunlara rağmen İşçi Cephesi'nin kongresi için yirmi bir ülkeden yüzlerce turizm işletmecisi Hamburg'a geliyor. Bazıları geleceği şimdiden biraz olsun görebilmek istiyor, 1940 yazı kesin olarak ele alınıp planlanıyor, kotalar belirleniyor, kampanyalar tasarlanıyor. *La Joie de vivre*[1] sloganıyla Belçika sahili reklamı yapılıyor: Bedeni sımsıkı saran, baştan çıkarıcı iki parçalı mayolar giymiş, güzellikleri nefes kesen kadınların yaşama sevinci. Hamburg'da, New York'ta temsil ediliyor: *The holiday of the year, a visit to New York and its great World's Fair*[2], en iyisi belki de French Line[3] ile.

Bir yıl sonra, 1940 yazında Avrupa'da milyonlarca insan yollarda olacak, ancak asla ve kesinlikle turistik nedenlerle değil.

30 Temmuz Pazar, Euskirchen. Heinz Körper bisikletine binmiş, Kirschenallee yolundan Bahndamm'a doğru gidiyor. Bisikletinin arkalığında cam bir kavanoz var, su birikintilerinden birkaç ateş semenderi yakalamak istiyor. İki hafta önce düştüğünden beri Heinz'ın sol kolu alçıda. Bisiklet kullanırken önemli bir sorun yok, ama inmek için bir duvara ya da ağaca ihtiyaç duyuyor. Ya da Andreas'ın bisikleti tutması gerekiyor. Andreas, Heinz'ın en iyi arkadaşı. Dokuz yaşındaki iki çocuğun anlaşamadığı tek bir konu var. Heinz Nazi, Andreas ise değil.

1. (Fr.) Yaşama sevinci. (Ç.N.)
2. (İng.): Yılın tatili, New York'u ve dünyanın en büyük fuarını ziyaret. (Ç.N.)
3. Bir Fransız gemicilik şirketi. (Ç.N.)

Heinz Yahudilerden nefret ediyor, Andreas etmiyor. Bunun dışında hiçbir anlaşmazlıkları yok. İkisi de büyümeyi, silah taşıyabilmeyi, askerlik yapmayı, en çok da SS subayı olmayı istiyor. Nedeni ise üniforma.

Bahndamm yakınlarındaki otlakta inek sağan bir adam, Heinz'ın ilgisini çekiyor. Sertçe frene basıp durduğunda bisiklet bacaklarının arasından kayarak yere düşüyor, ama neyse ki kavanoz kırılmıyor. Ürken inek arkasını dönünce adam ayağa kalkıp ineğin sırtını okşuyor.

Heinz adamı ancak o anda tanıyor. Birkaç cadde ileride oturan bir Yahudi. *"Jong, bliev met dem Rad net he stohn, due mähs me dat Rönk jeck"* diyor dostça.[1]

Heinz paniğe kapılıyor. Serbest eliyle bisikleti yerden kaldırıp binmeye çalışsa da beceremiyor. *Waat, Jong,* (Bekle oğlum), diyor Yahudi, sonra da dikenli telden çitin altından geçip Heinz'ın binebilmesi için bisikleti tutuyor. Tam o sırada Heinz'ın çıplak bacağı, Yahudi'nin pantolonuna değiyor. Heinz seleye oturduktan sonra Yahudi bisikleti arkadan itiyor.

Heinz, "Teşekkürler" diyerek olabildiğince çabuk uzaklaşıyor.

Geçen sonbahardan beri Heinz ve Andreas Yahudilerin ne olduğunu ve ne yapmaları gerektiğini biliyorlar. Bir sabah erken saatlerde Annaturmstraße'den yükselen iki koyu duman bulutu gökyüzünde birleşti, SA muhafızları marşlar söyleyerek caddelerden geçti, itfaiye araçları yollara döküldü. Olanları merak edip daha yakından görmek isteyen Heinz ve Andreas, Rathausstraße'nin köşesine gittiklerinde şaşkınlıktan donakaldılar. Dün, önceki gün, hatta geçen yaz boyunca hep bir vitrin vardı burada. Üzerinde de şu yazı: Julius Kahn, sığır ve domuz

1. "Oğlum, burada durma, ineğim bisikletinden korkuyor."

kasabı. Altta ise şöyle yazıyordu: Almanlar, kendinizi koruyun, Yahudilerden alışveriş yapmayın!

Ama şimdi vitrin yoktu.

Böylece bir "Yahudi evi"nin nasıl olduğunu görebildiler. Dükkânın terazisi eğrilmiş olarak tezgâhın üzerinde asılıydı, derisi yüzülmüş hayvanların etleri, yarısı kesilmiş domuzlar bir Alman kasabındaki gibi düzenli biçimde çengellere asılı olması gerektiği halde, pisliğin ve süprüntülerin ortasında, yerlerdeydi. Fayans döşeli duvarlarda patlaklar vardı, büyük bir ayna paramparça olmuştu. Arka tarafta, Kahn ailesinin evinde ise devrilmiş bir dolap, kırık bir masa, açılmış çekmeceler...

Bir Yahudi evi böyle görünüyordu işte! Bu insanlardan nefret edilmesine şaşmamak gerekirdi. Kahn ailesinden hiçbir iz yoktu. Ortalıkta başka Yahudi de görünmüyordu. Bir keresinde de SA muhafızlarının eşliğinde bir kamyonun arkasına binip giden Yahudiler görmüşlerdi. Hepsi de çok bakımsız görünüyordu, saçları taranmamış, giysileri yırtık pırtıktı. İyi olmadıkları hemen fark ediliyordu. Buna rağmen sürekli "Heil Hitler" diye bağırarak SA muhafızlarını ve onları izleyen diğer insanları güldürüyorlardı.

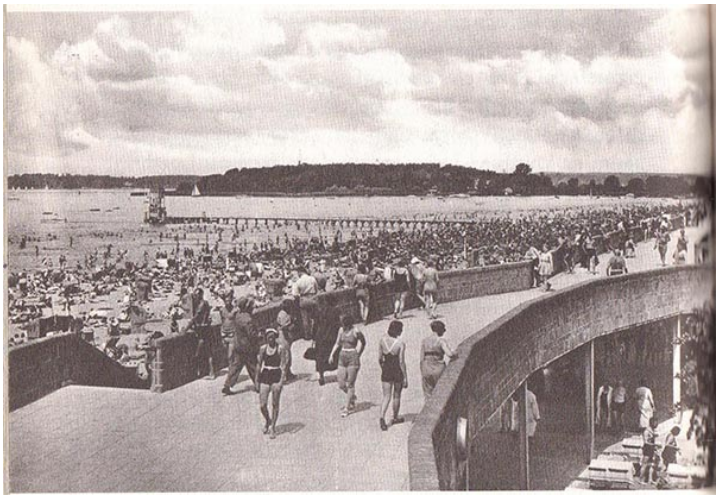
Neyse ki artık Yahudi'nin ne olduğunu, ne olmadığını görmek mümkündü. Çünkü Euskirchen'deki Yahudiler son derece normaldi, tıpkı Almanlar gibi, aynı sert Euskirchen şivesiyle konuşuyorlardı, dış görünüşleri de Almanlara benziyordu. Bu durum Heinz'ı hep ürkütmüştü. İnsan ne diyeceğini bilemiyordu çoğu zaman: Heil Hitler mi, domuz Yahudi mi, yoksa günaydın mı?

Ertesi gün Heinz ve Andreas Yahudilerin Annaturmstraße'de harap olmuş kiliselerinden tüm döküntüleri ve pisliği toplamalarını izlediler. Çok yaşlı Yahudilerdi bunlar, uzun siyah önlükler giymişlerdi, başlarında küçük yuvarlak kepler vardı. Kocaman sakalları, simsi-

yah ya da kırlaşmıştı. Çocuklar, yaşlı bir Yahudi'nin bir SA muhafızının Yahudi pisliği içinde dolaşırken kirlenen çizmelerini nasıl temizlediğini de gördüler. SA muhafızı, çocukların arkadaşı Brünhilde'nin amcasıydı. Yaşlı Yahudi önce uzun giysisiyle çizmeleri teker teker iyice sildi, sonra da kocaman kırlaşmış sakalıyla pırıl pırıl parlattı. Çocuklar, Yahudi'nin bu işi yaparken başını bir aşağı bir yukarı kaldırmasını çok komik buldular.

İnsanın böyle bir amcası olmalı, diye düşünmüştü Heinz o zaman.

Ve şimdi bu Yahudilerden birine dokunmuştu. Doğrudan, çıplak teniyle! Dokuz yaşındaki çocuk, Yahudi'nin pantolununa değen bacağını kaygıyla inceliyor akşam olduğunda. Tanrı'ya şükürler olsun ki bir değişiklik yok. Hiç düşünmeden "Teşekkür ederim" dediği için de biraz utanıyor. Bir Yahudi'ye! Ama ne deseydi doğru olurdu? Teşekkürler, domuz Yahudi mi?

Berlin, Wannsee plaj tesisleri; 1939 yazı.

Dördüncü bölüm

Sinir harbi

26 Temmuz 1939 Çarşamba, Berlin. Şarap toptancısı Julius Ewest'in Berlin-Mitte Behrenstraße 26a numarada, Friedrichstraße'nin köşesindeki lokalinde Dışişleri Dairesi Ekonomi Bölümü memuru ve elçilik danışmanı Julius Schnurre, Berlin ve Moskova arasındaki görüşmeleri yeniden başlatmak için Sovyet maslahatgüzarı Georgi A. Astaçov ve Sovyet Ticaret Delegasyonu Başkanı Yevgeni I. Babarin ile buluşuyor. Stalin'in niyeti hakkındaki tereddütleri devam eden Hitler, Haziran sonunda görüşmeleri kesmişti. Elçilik danışmanı Schnurre'nin görevi zemini yoklamak, ancak toplantı protokolünden anlaşıldığı üzere, karşı tarafı hoş tutmaktan da geri kalmıyor: "Sovyetler Birliği'nin tehdit edilmesi kesinlikle söz konusu değildir, Alman politikası İngiltere'ye karşı tavır almıştır." Ayrıca "her iki tarafın çıkarlarının geniş anlamda dengelenmesi" de düşünülebilir, özellikle de dış politika açısından aykırılıklar yoksa. Bir Avrupa savaşında İngiltere'nin SSCB'ye sunabileceği ancak Almanya düşmanlığı olacaktır, oysa Üçüncü Reich "rahat bir gelişme"yi –SSCB topraklarının genişlemesi için yüksek diplomatik bir açılım– garanti edebilir. Son olarak Schnurre şunu vurguluyor: "Dünya görüşlerindeki tüm farklılıklara rağmen Almanya'nın, İtalya'nın ve Sovyetler Birliği'nin

ideolojilerinde ortak bir nokta var: kapitalist Batı demokrasilerine karşı olmak." Geçen haftalarda Almanya ile görüşmeleri sürdürmeye uğraşanlar Sovyet diplomatlarken, izleyen haftalarda hızlı bir anlaşma yapmak için baskı yapanlar Almanlar olacak.

Ağustos başı, Münih. Georg Elser Blumenstraße 19 numaradaki mobilyalı, küçük bir odaya taşındı, ikinci katta pansiyoner. Aylık otuz mark, yirmi mark da kahvaltı için ödüyor. Birikimleriyle ve taş ocağındaki işinden aldığı parayla geçinmek zorunda olduğundan, kendini olabildiğince tasarruf etmeye zorluyor. Zamanının çoğunu odasındaki kanepede geçiriyor, düşünüyor ve yalnızca yemek saatlerinde ucuz herhangi bir restorana gitmek üzere dışarı çıkıyor. Ev sahibesinin kendisini biraz tuhaf bulduğunun farkında, ama ona yakınlık göstererek durumu dengelemeye çalışıyor, alışverişe yardımcı oluyor, bahçede odun kesiyor. Bu şekilde yaşamasına ilişkin mantıklı bir açıklaması da var: O bir mucit, bir icat üzerinde çalışıyor.

Bu yüzden de sürekli bir şeyler toplayarak biriktiriyor, saatler, piller, bir çift araba farı, savaştan kalma 8 cm'lik boş mermi kovanı –ama ev sahibesi bunu bilmiyor– yüz elli patlayıcı fişek ve yüzden fazla patlayıcı kapsül. Taş ocaklarında kullanılan türden. İki ya da üç gecede bir dışarı çıkıyor, dediği gibi, "icadıyla ilgili çalışmalar için". Tüm bu nesneleri ve alet edevatı, parça parça toplayarak sırt çantasına atıyor.

Akşamları geç saatlerde Münih Bürgerbräukeller'e gidiyor, bir ya da iki bira içtikten sonra kendini tuvalete kapatarak kimseye görünmeden gecenin geç saatlerine kadar bekliyor. Ortalık sakinleştikten sonra çalışmaya başlıyor. Büyük salondaki taşıyıcı sütunu saptadı, patlama bu noktada olacak. Sütunu yavaş yavaş oyarak, ileride patla-

yıcı malzemeyle birlikte saatli bombayı yerleştirebileceği bir boşluk oluşturmaya çalışıyor. Sabaha karşı, kimsenin dikkatini çekmemesi için bu boşluğu kapatarak örtmesi gerekiyor. Hesaplarına göre şu andan itibaren üç aya ihtiyaç var, bu işi en geç Kasım başına dek bitirmesi lazım. 6 Kasım'da her şey hazır olacak, zamanlama planı bu şekilde. Bomba sütunun içine yerleştirilecek ve patlayıcı düzeneğin saati, Adolf Hitler'in her yıl olduğu gibi, bu kolonun yanında "Feldherrnhalle yürüyüşü" anısına ve 1923 sonbaharının aynı gününde Bavyera hükümetini zor kullanarak devirme girişiminin, Bavyera polisinin tabancalarının yoğun ateşiyle sona erdiği gün yağmurun altında, panik içinde ölen "nasyonal sosyalist şehitler"in onuruna büyük konuşmasını yapacağı 8 Kasım 21.20'ye ayarlanacak.[1]

2 Ağustos Çarşamba, Long Island, New York. Mektubu kendi hazırlamadı, ama imzası, çok nüfuzlu bir kişinin adresinde, önemli bir davete neden oldu. İmza Albert Einstein'a ait, alıcı ise F. D. Roosevelt, Birleşik Devletler Başkanı, Beyaz Saray, Washington D.C.[2] Yaz tatilini Long Island'da geçiren altmış yaşındaki Nobel ödüllü fizikçi ve Princeton'lı bilim adamı, Batı dünyasının en nüfuzlu adamını yeni ve büyük bir tehlikeye karşı uyarıyor.

Önceki yıl Berlin'de Otto Hahn ve Lise Meitner tarafından keşfedilen çekirdek parçalanması, küçük, uluslararası bir bilim kurulundaki çekirdek fizikçileri arasında dünyanın nükleer tehditle karşı karşıya olmasıyla ilgili kaygılara yol açtı. Leo Szilard tarafından kaleme alınan mektupta Einstein, Başkan Roosevelt'i "yeni tip bir bom-

1. Georg Elser'in bu işle kaç gece boyunca uğraştığı hâlâ bilinmiyor, ama muhtemelen otuz gece. Bu süre boyunca tek başına ve çok kararlıydı.

2. Einstein daha sonra anılarında bu mektubu fazla ölçüp biçmeden imzalamış olduğunu dile getiriyor.

ba" tehlikesine karşı uyarıyor. Hitler yönetimindeki Almanya'nın büyük bir savaş başlatmaya hazırlandığı apaçık, bu bombayı geliştiriyor olmaları da mümkün. *I believe therefore that it is my duty to bring your attention to the following facts and recommendations.*[1] Einstein'ın tavsiyesi, bu bombayı ABD için de geliştirmek amacıyla acilen hızlandırılmış bir projenin başlatılması (ileride Manhattan projesi olarak anılacak). Çünkü Hitler'in atom bombasına sahip olması, kıyametin kopması anlamına geliyor. Einstein Avrupalı atom fizikçilerinin hemen hepsini şahsen tanıyor ve çoğunun, bu bombayı Almanya için geliştirmeye hazır olduğu varsayımında yanılmıyor.

Roosevelt çağının en önemli bilim adamının bu uyarısını ciddiye alacak, özellikle de Hitler dört hafta sonra Polonya'ya saldırarak yeni bir büyük savaş riski oluşturduğunda.[2]

3 Ağustos Perşembe, Moskova. Alman Büyükelçisi Kont von der Schulenburg Almanya'nın bir anlaşma yapmaya hazır olduğunu bir kez daha vurgulamak için yeni Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Vyaçeslav Molotov'u arayarak, Almanya'nın, Sovyetler Birliği'nin Baltık Bölgesi'nde ve Polonya'da makul ölçüdeki özel çıkarlarını göz önünde bulundurmaya hazır olduğunu söylüyor.

5 Ağustos Cumartesi, Tilbury, Essex. Yirmi altı kişiden oluşan İngiliz-Fransız askerî delegasyonu, Sovyetler Birliği'ne gitmek ve askerî bir anlaşma yapmak için gerekli

1. (İng.) Bu nedenle konuyla ilgili duruma ve önerilere dikkatinizi çekmenin, benim için bir yükümlülük olduğu inancındayım. (Ç.N.)

2. Hiroşima ve Nagasaki'ye 6 ve 8 Ağustos 1945 tarihlerinde atılan ve yüz binlerce insanın ölümüne neden olan bombalar, insanlığa karşı işlenen en büyük suçlardan sayılmaktadır.

görüşmeleri başlatmak üzere City of Exeter gemisiyle yola çıkıyor. Delegasyonun saatte en fazla on üç deniz mili yol alabilen gemiyle Leningrad'a ulaşması ancak altı gün sonra, 11 Ağustos'ta mümkün olabilecek. Oysa uçakla gitseler, birkaç saat içinde hedefe varabilirlerdi.

6 Ağustos Pazar, Kelly Fields, San Antonio, Teksas. Gelecekteki kaderi Einstein'ın başkana yaptığı teklifle belirlenecek olan adam, San Antonia yakınlarındaki Kellys Fields Hava Kuvvetleri üssünde yaşıyor ve ikinci teğmen olarak çalışıyor. Quincy, Illinois doğumlu yirmi dört yaşındaki Paul Warfield Tibbets, tam altı yıl sonra ilk atom bombasının atılacağı Boeing B-29'un (Enola Gay) sorumlu pilotu olacak. 6 Ağustos 1945'te saat 08.13'te Japon kenti Hiroşima'nın 580 metre üzerinde olacak ve General Carl. A. Spaatz ona telsizle, on iki bin beş yüz ton TNT' nin (Trinitrotoluen) hasar gücüne sahip nükleer patlayıcıyı atma emrini verecek.

Bu bombanın –ve birkaç gün sonra ikincisinin– kullanılması, Japonları teslim olmaya zorlayacak ve böylece Pasifik'teki savaşı sona erdirecek. Ama bunun için iki yüz bin insanın ölmesi gerekecek.

Paul uçmayı hep istemişti. Çocukluğundan beri hayali, *daring young men in their flying machines*[1] olmaktı, sinemada, özellikle de Holywood filmi *Kanatlar*'da[2] gördüğü gibi. O zamanlar, yirmili yıllarda bu korkusuz adamlar "Hava Sirki" adı verilen gösterilere de çıkıyorlardı. Amerikan halkı bu yeni heyecanı sevmişti. Paul iki ya da üç sömestr tıp okudu, ama sonra yolunun bu olmadığını anladı. 1937 yılında askerî öğrenci olarak U.S.

1. (İng.) Uçan makinelerde cesur genç adamlar. (Ç.N.)
2. 1927 tarihli Amerikan yapımı, Dünya Savaşı'yla ilgili bir sessiz film. (Ç.N.)

Air Force'un öncüsü Army Air Corps'a girerek Kentucky, Fort Thomas'ta pilotluk eğitimi aldı. Geçen yıl, 1938'de Teksas'taki kayıp ülke Kelly Fields'e gönderildi.

Ancak birkaç aydan beri burası anababa günü. Roosevelt Hitler'in Çekoslovakya macerasından, Südet Krizi'nden ve Münih Anlaşması'ndan sonra bir hava savaşı için silahlanma amacıyla Birleşik Devletler Kongresi'nden ekstra 300 milyon dolar harcama izni alışından beri, yüzlerce uçak konuşlandırılıyor. Chamberlain'ın Hitler'le görüşmesine atıfta bulunarak şöyle demişti Başkan: "Kimin yeterli uçağı varsa, Berchtesgaden'e gitmesine gerek kalmaz." Şimdi Kelly Fields'te olumlu bir hava esiyor; yeni pistleri, ofisleri, kantinleri, sinemaları olan büyük bir kışla kompleksi inşa ediliyor. Daha önce kaldıkları eski çadırlar ve yetersiz barakalar ortadan kaldırılıyor; her şey inanılmaz derecede modern ve konforlu görünüyor. Paul Tibbets ve arkadaşları tesisin yeni şekliyle *Buckingham Palace* diye dalga geçiyorlar inceden, sonraları ise yalnızca *Palace* diyecekler.

8 Ağustos Salı, Quai d'Orsay, Paris. Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, Alman Büyükelçisi Kont Johannes von Welczeck'i kabul ediyor. Von Welczeck altmış yaşında, kıdemli bir diplomat, sözcüklere dökmeden, diplomatik yoldan haber iletmeyi de biliyor. Aslında bu yalnızca bir nezaket ziyareti, tatile gidiyor ve gitmeden vedalaşmak istiyor. Ancak tavrında bir keyifsizlik var, Bonnet şöyle yazıyor sonradan: "Onu dinlerken, her şey için çoktan karar verilmiş olduğunu hissettim. Vedalaştığımızda, onu bir daha görmeyeceğimi anladım." Von Welczeck bir daha Paris'e dönmüyor.

8 Ağustos, Berghof, Obersalzberg. Adolf Hitler bugün Danzig'deki güncel durumu görüşmek üzere Danzig

NSDAP Eyalet Yöneticisi Albert Forster'i kabul ediyor. Birkaç gün önce serbest kent Danzig'de Polonyalılar ve Almanlar arasındaki çekişmeler sertleşti, anlaşmazlık konusu –Almanların bakış açısından– Polonya gümrük memurlarının silahlanması. Polonyalılar ise bunu yalnızca Almanların çıkardıkları zorluklara karşı bir tepki olarak görüyorlar. Hitler, Eyalet Yönetcisi Forster'e ortalığı karıştırmaya devam edilmesini söylüyor. Aynı gün Goebbels'in Propaganda Bakanlığı Berlin'de bir basın açıklaması yapıyor: "Almanların Polonya'da yaşadığı felaket (...) hâlâ eskisi gibi."

9 Ağustos Çarşamba, Küsnacht. Zürich onları kendi ülkeleri gibi bağrına bastı. Nobel ödüllü yazar, her yerde içtenlikle karşılanıyor, erkek modaevinde, Bellevue Eczanesi'nde, Bahnhofstraße'deki kitapçıda. Hollanda'daki yedi haftalık tatilin ardından, iki gün önce buraya geldiler. Thomas Mann, saç bakımı için Bachmann'a gitmekten çok hoşlanıyor (berber ve çalışanları onu büyük bir içtenlikle karşılıyor). Ara sıra onu kaygılandıran işitme sorunu nedeniyle, eski kulak burun boğaz doktoru Prof. Ulrich'e gidip muayene oluyor, sonuç gayet iyi. Yazar, çalışmak için ihtiyacı olan özel defterleri ve bloknotları Scholl'de buluyor nihayet.

Öğleden sonra çayının ardından, Katia ile birlikte sarsıcı bir olay yaşayacaklar, Küsnacht'a yolculuk. Katia küçük bir Peugot kiraladı. Tanıdık bir bölgenin bildik yolunda yavaş yavaş ilerliyorlar, sonra ormanın içinden geçiyorlar, bin kere gittiğim yer. Küsnacht'ta bir yıl önce ayrıldıkları evlerinin bulunduğu Schiedhaldenstraße'den sapıyorlar. Garaj kapısı açık, arabayı bırakıp merdivenlerden çıkıyorlar. Çatlakların aralarını ot bürümüş. Verandadan geçerek evin çevresini dolaşıyorlar. Thomas ve Katia pencerelerden tanıdık mobilyaların bulunduğu sa-

lona bakıyorlar, sonra yemek odasına. Birkaç adım geri gidince, çalışma odamı görebiliyorum. İkisi de derinden etkileniyor, buradaki hayatları nasıl yoğun ve güzeldi, hiçbir zaman eksik olmayan konuklarla ne çok şenlik yapıldı ve yukarıdaki çalışma odasında Thomas ne çok kitap yazdı. Hitler'in Almanyası'nda yaşamalarına imkân kalmadığı 1933 yılında önce Münih'teki güzel villalarını kaybetmişlerdi, beş yıl sonra ise Küsnacht'taki bu evi. Derin duygular, sarsıcı anılar, keder ve sancı...

10 Ağustos Perşembe, Danzig. Danzig NSDAP Eyalet Yöneticisi Albert Forster, Führerinin talimatlarına uyarak bugün Langer Markt Meydanı'nda büyük bir toplantı çağrısı yapıyor ve açıkça şöyle söylüyor: "Polonya'nın şunu bilmesi gerek: Savaş baskısı bizi kesinlikle korkutmuyor. Danzig'de son haftalarda çeşit çeşit saldırıyı geri püskürtmek ve cevabını vermek için her şeyi yaptık. Polonya anlamalı ki, anavatanımız Büyük Almanya ve Führerimiz Adolf Hitler, Polonya tarafından bir saldırı durumunda savunma amacıyla yanımızda olmaya her zaman kararlı."

10 Ağustos, Berlin. Bu sabah SS Binbaşı Alfred Naujocks, en üst amiri olan SS Güvenlik Servisi (SD) yöneticisi Reinhard Heydrich'in yanına çağrıldı. Heydrich aynı zamanda Alman polis şefi. Otuz yedi yaşındaki Naujocks SD Dış Ülkeler Haberleşme Servisi'nde VI. J dairesinin başkanı olarak "dış ülkelerde istihbarat amaçlı yerleşim" konusunda yetkili. Örneğin dış ülkelerdeki Alman ajanlarına döviz, sahte pasaport ve çalışmaları için gereken diğer belgeleri temin ediyor.

"Führer'in savaş için bir gerekçeye ihtiyacı var" diyor Heydrich.

Ve Naujocks'un daha sonra Müttefik işgal subayına verdiği yeminli ifadede söyleyeceği gibi, ona "Polonya

sınırı yakınında Gleiwitz radyo istasyonuna sahte bir baskın düzenletmesini ve saldırganlara Polonyalı süsü vermesini" emrediyor. Heydrich, Polonya saldırılarının somut bir biçimde kanıtlanmasının, hem dış basın, hem de Almanya içindeki propaganda çalışmaları için mutlaka gerekli olduğunu söylüyor.

"Size güveniyorum, Naujocks."

Naujocks'un acilen dairesindeki uzmanlardan bir ekip oluşturarak Gleiwitz'e gitmesi, çok gizli koşullarda bu eylemi hazırlaması ve Heydrich'ten gelecek parolayı beklemesi gerekiyor. Neler olacağı, "radyo istasyonuna el konduktan sonra, Lehçe bilen bir Alman'a radyodan Lehçe bir konuşma yaptırana kadar orada kalınmasına" bağlı. Aldığı talimattan, Almanların birkaç gün içinde Polonya'ya saldırabileceği sonucunu çıkaran Naujocks'un bu görüşü, Reinhard Heydrich tarafından onaylanıyor.

Naujocks yirmi yaşından beri üyesi olduğu partinin "eski savaşçı"larından. Sokak çatışmaları döneminden kavgacı bir kabadayı. Yirmili yaşlarının sonunda mesleği olmayan bir işsizken, SS Güvenlik Servisi'nde şoför olarak işe başlamış ve kirli işlere ("özel işler") yatkınlığı nedeniyle vazgeçilmez olmayı başarmıştı. 1935 yılında, Prag'da sürgün yaşayan Alman göçmeni Rudolf Formis'i yolda, herkesin gözü önünde vurduğunda amirlerinin gözüne girdi. Temiz işlenmiş ısmarlama bir cinayet.

Ertesi sabah Naujocks ekibiyle birlikte Gleiwitz'e gidiyor.

11 Ağustos Cuma, Berghof, Obersalzberg. Danzig Eyalet Yöneticisi Albert Forster, yeniden Führer'in yanında; bu kez ona Milletler Cemiyeti'nin Danzig Yüksek Komiseri olarak İsviçreli bir diplomat eşlik ediyor: Carl Jakob Burckhardt.

Burckhardt'ın Hitler'i ilk ziyareti değil bu. Ancak

bu kez onun "çok daha yaşlı ve solgun" göründüğünü ve çok sinirli olduğunu fark ediyor. Polonyalıların büyük cesaretiyle ilgili duygularını dile getirirken ve her fırsatta "Polonyalıları, Polonya'dan hiçbir iz kalmayacak şekilde paramparça edeceği" tehdidini savururken, öfkesi daha da artıyor. "Mekanize bir ordunun tüm gücüyle onları yıldırım çarpmışa çevireceğim." İsviçreli diplomatın, bunun genel bir savaşa yol açacağı savını, şöyle yanıtlıyor Hitler: "Öyleyse olmalı zaten. Eğer savaşacaksam, yarın yerine bugün savaşmayı tercih ederim."

Hitler, Bruckhardt'ın ziyaretini, onun aracılığıyla Londra'ya ve Paris'e belki son kez haber göndermek için kullanıyor. Milletler Cemiyeti komiseri bu haberi ancak dört gün sonra iletecek. Hitler, Alman halkının yaşam alanına ilişkin planlarını, halkını açlığa terk edemeyeceği gerekçesiyle haklı kılıyor; onu yalnızca bu ilgilendiriyor: "Romantik hedeflerim yok. İktidarda olmak da umurumda değil. Batı'dan hiçbir şey beklemiyorum, ne bugün ne de yarın. Dünyanın nüfusu yoğun bölgelerinden de hiçbir şey istemiyorum. Oralarda hiçbir şeyin peşinde değilim, asla. İnsanların bana atfettikleri bu düşüncelerin tümü uydurma. Ancak doğuda serbest olmalıyım. Ne yapıyorsam, Rusya'ya karşı yapıyorum; Batı bunu kavrayamayacak kadar aptal ve kör ise, ben de önce Ruslarla anlaşarak Batı'yı vurmak, ancak ondan sonra Batı'daki bozgundan geri kalan güçleri bir araya getirerek Sovyetler Birliği'ne karşı hareket etmek zorunda kalacağım."

Ayrılırken Hitler konuğuna, çocuklarını Danzig'den alıp İsviçre'ye götürmesini tavsiye ediyor.

11 Ağustos Cuma, Berlin. Hitler'in "değersiz hayat"ların ortadan kaldırılmasına konusunda Conti, Lammers ve Bormann ile yaptığı toplantıdan bu yana üç haftaya yakın bir zaman geçti, Führer Bürosu'nun yöneticisi Phi-

lipp Bouhler çalışmanın ana hatlarını belirleyerek gerekli kadroyu oluşturdu. Partinin ve nasyonal sosyalist devletin genelde çok genç olan yöneticileri son derece etkin çalışıyor. Hitler'in emriyle başlayacak savaştan üç hafta önce toplanıyorlar: SS Alay Komutanı ve Merkez Büro II yöneticisi Viktor Brack ve yakın çalışma arkadaşı, II b Bürosu yöneticisi Hans Hefelmann, ayrıca Reich Sağlık Yöneticisi Leonard Conti, Führer'in özel doktoru Dr. Karl Brandt, İçişleri Bakanlığı üst düzey bürokratlarından Herbert Linden ve birkaç elemanı. Bunun dışında planları uygulamaya koymak için ihtiyaç duyulan, özel olarak seçilmiş, partiye sonuna dek bağlı birkaç doktor da çağrıldı, aralarında Würzburg Üniversitesi'nden psikiyatri ve nöroloji profesörü Werner Hyde de var.

Hedef belli. Tedavi edilemeyen irsi hastalıkları olan insanları öldürmek ve bu şekilde kurumların bakım masraflarını düşürmek. Ancak "tedavi edilemeyen irsi hastalık" tanımı, çok geniş kapsamlı, alkolizm türlerini ya da sosyal yönden tükenmişliği de içeriyor.

Viktor Brack'ın pratik yönetimiyle özürlü çocukların öldürülmesi uygulamaya konmuşken, şimdi de sıra "hayatları değersiz" olan yetişkinlerin ortadan kaldırılmasında.

Bugün yapılan toplantıda yalnızca projenin ana hatları oluşturuluyor. Öncelikle söz konusu hastaların sistematik bir yöntemle eksiksiz olarak saptanması sorununun çözülmesi gerekiyor, ayrıca gerekli ölüm tesislerinin kurulması, "hasta"ların nakliyesi ve son olarak da finansman ve ödeme konuları var (masrafların tesis sorumlularınca yönetilmesi). Operasyonun yaklaşık yetmiş bin kişiyi kapsayacağı tahmin ediliyor.

13 Ağustos Cumartesi, Palazzo Venezia, Roma. XV. yüzyıldan kalma bir saray olan Palazzo Venezia'da, İtal-

yan Duçe Benito Mussolini'nin hükümet merkezinde, Cortellazo Kontu ve Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano, Mussolini'ye Almanlarla, ilki Salzburg'da von Ribbentrop ile, diğeri Obersalzberger'de Hitler ile yaptığı üç günlük görüşmelerin raporunu veriyor. Ciano'yu büyük bir masaya yaydığı kurmay haritasının üzerinde çalışırken karşılayan Führer, "en geç Ağustos sonu" Polonya'ya saldıracağını açıkladı. "Hitler çok samimi" diye not alıyor Kont Ciano, "ama çok da kararlı. Bizim karşı çıkışlarımız, onu kararından vazgeçmesi yönünde hemen hiç etkilemedi." Ciano'nun notları, keskin bir hükümle sona eriyor: "Roma'ya geri dönüyorum, Almanya'dan da, Führerlerinden de onun davranış şeklinden de pes etmiş olarak! Bize yalan söylediler, aldatıldık. Ve şimdi niyetleri, bizi de istemediğimiz bu maceranın içine çekmek."

14 Ağustos Pazartesi, Dışişleri Dairesi, Berlin. Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop bugün Moskova'daki büyükelçisi Kont von der Schulenburg'a Sovyetler Birliği'ne ek bir teklif yapması için talimat veriyor: her iki tarafın ilgilendiği bölgelerin geniş çerçevede sınırlanması. Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar. Von der Schulenburg tarihi "dönüm noktası"nı daha çabuk aşmak üzere, Alman Dışişleri Bakanı'nın yakında Moskova'yı ziyaret etmesini önerecek.

14 Ağustos, Berghof, Obersalzberg. Führer akşam saatlerinde üst düzey askerî komutanlarını kabul ediyor. Keyfi çok yerinde, çünkü Dışişleri Bakanının Moskova'ya telgrafla ilettiği teklifin kabulüne kesin gözüyle bakıyor. Daha önce Stalin'le bir anlaşma yapma konusunda aylarca tereddüt ettikten sonra, bu anlaşmanın onu SSCB ile savaşabileceği bir konuma getireceğini düşünerek, kendi "ideolojik ihanet"ini doğru buluyor şimdi, çünkü

o zaman iki ordu da –arada rahatsızlık verici Polonyalılar olmadan– doğrudan karşı karşıya gelecekler. İngilizlerin ve Fransızların Polonyalılara verdikleri yardım sözü için endişelenmeye gerek yok; "Bu zaten hiçbir şekilde ciddi değil," diye vurguluyor Hitler askerlerinin karşısında.

15 Ağustos Salı, Varşova. Marcel Reich dokuz aydan beri artık Polonya'da yaşıyor. Çocukluğunun dili olan Lehçeyi hızla yeniden öğrendi, hatta hüzünlü, ağıtları çağrıştıran tınılarıyla ona Chopin'in çok sevdiği Polonez danslarını ve mazurkaları anımsatan Lehçe lirik şiirler okumaya da başladı. Bu parçalar, Varşova radyosunda da çalınıyor, canlı yayında. Genç dâhi piyanistin adı Władisław Szpilman. Ancak Reich, Polonya sürgününde Almanya'da yasak olan bir şeyi, yazarları yurtdışında, sürgünde yaşayan çağdaş Alman edebiyatını keşfetti. Varşova'da Almanca eserlerin bol miktarda bulunduğu özel kütüphanelerde bu kitaplara kolaylıkla ulaşabiliyor. Alman sürgün edebiyatının, Polonya'nın lirik şiirleriyle birlikte kendisini kurtardığını söyleyecek sonraları. Derin bir depresyondan en azından.

Okuyor. Chopin dinliyor. Bol zamanı var, çünkü işsiz.

Dışarıdan bakıldığında durumu pek de kötü değil. Annesi, babası ve diş hekimi ağabeyi Alexander ile birlikte ortak bir evde yaşıyorlar. Muayenehane de aynı yerde. Marcel'in portatif yatağı için küçük de olsa bir yer var. Tüm aile ağabeyinin geliriyle geçiniyor. Baba David Reich'ın şirketi iflas etti, ama umudunu kaybetmeden yeni bir şirket kurmaya çalışıyor; görüşmeler yapıyor, tüm ayrıntıları şimdiden planlıyor; şirket olabilecek en kötü zamanda, Almanya'nın Polonya saldırısından önceki günlerde kurulacak.

"1939 Ağustosu'nda had safhada gerginleşen durum –belirleyici sözcük "sinir harbi"– bize çok korkunç geliyordu," böyle hatırlayacak Marcel sonradan, "yine de soğukkanlı ve mantıklı olanlar bizi şöyle uyarıyordu: Bu sinir harbini bile özleyeceksiniz."

Yıllar sonra adına "Ranicki" ekleyecek olan genç Marcel Reich, Führer'in bu yaz sistematik bir şekilde başlatacağı savaşı eninde sonunda Almanya'nın kaybedeceğinden tamamen emin. Mantığa aykırı görünen bu inancı, Prusyalı hümanist lise eğitiminden kaynaklanıyor: İnsanlık tarihinde en sonunda haklı olan taraf kazanmıştır daima.

Gerçi Yahudi avı söz konusu olduğunda, Almanlardan her şeyi bekliyor, en korkunç olanları bile. Kasım Pogromu'ndan ve Kristal Gece'den beri bundan tümüyle emin. Yine de Yahudi soykırımının hangi boyutlara ulaşacağını ve hangi yöntemlerle gerçekleştirileceğini tahmin edemiyor; bunu hiç kimse tahmin edemiyor.

1 Eylül'de Polonya saldırısıyla başlayan savaş, bunun önkoşulu.

15 Ağustos, Kremlin, Moskova. Alman Büyükelçisi Kont von der Schulenburg bugün Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'u ziyaret ettiğinde, alışılmadık bir tepkiyle karşılaşıyor. Tüm ayrıntıları ele alan Molotov, süre ve süreçlerle ilgili sorunları ortaya koyuyor, Almanya'nın bir saldırmazlık paktına öncelikle prensip olarak nasıl baktığını bilmek istiyor, uzlaşmanın adımlarına ilişkin bir plan öneriyor; Almanların sabırsızlığı, ona pazarlık payını soğukkanlılıkla artırma fırsatı da sunuyor. Özel bir protokol ile dış politikanın bu ve benzeri diğer sorunlarına ilişkin düzenlemelerin yapılması isteniyor; belirli şartlara bağlanmamış talep, Polonya'yı aralarında bölüşmek ve Baltık devletlerinin ilhakı için karar vermek. Mo-

lotov son olarak, Alman meslektaşı Ribbentrop'un 26 veya 27 Ağustos'ta Moskova'ya gelmesini öneriyor.

15 Ağustos, Antibes, Fransa. Jack Kennedy neredeyse tüm yazı yolculuk yaparak geçirdi, bazıları iş içindi, bazıları ise keyif için. Danzig'e gelip de kentin ve NSDAP'nin Polonya resmî temsilcileriyle görüştüğünde kendisini "fırtınanın merkezi"nde hissetti. Varşova'da Avrupa'daki politik durumun değerlendirmesini yapan Amerikan Büyükelçisi Anthony Biddle ile görüşmüştü. Herhangi bir politika öğrencisinin, böylesine özel bilgiler ve görüşler elde edebilmesi asla mümkün değil. Jack yola devam ederek Leningrad ve Moskova'ya gidiyor, Birleşik Devletler büyükelçiliğinin ikinci sekreteri Charles E. Bohlen ile uzun bir fikir alışverişinde bulunuyor, ardından Kiev ve Bükreş üzerinden Türkiye'ye geçiyor, sonra da Kudüs, Beyrut, Şam ve Atina. Her yerde Amerikan elçiliklerinin diplomatları ya da konsoloslar tarafından önemli bir şahsiyet gibi karşılanıyor.

Yaz boyunca, Hitler'in politikasını anlamaya çalıştı. İngiltere için, diye not alıyor, Dünya Savaşı'ndan sonra değişen fazla bir şey olmadı, yönetim sistemi aynı kaldı, düşünceler değişmedi. İngiltere'nin dünyadaki yeri sağlam. Almanya'da ise durum bambaşka, eski yönetim sistemi, düşünceler, her şey 1918'de yok oldu, üzerine Versailles Anlaşması'nın utancı geldi, sonra 1924 enflasyonu, 1929-1930 ekonomik krizi, işsiz yığınlar... Tüm bunlar "Almanya'da yeni düşüncelerin oluşması için verimli bir zemin yarattı". Hitler'in, "ülkenin Avrupa'da yeniden zirveye çıkmasının, yalnızca silahlanma yoluyla mümkün olduğu" konusunda Almanları ikna etmesi çok kolay oldu, Versailles'ın utancı ancak bu şekilde ortadan kalkacak, Almanlar tekrar kendi kaderlerinin sahibi olacaklardı.

Almanya'nın böyle "topyekûn silahlanması"nın ger-

çek nedeninin, Batı'nın *appeasement* politikası olduğunu düşünüyor. İngiltere'nin açık ihmali var –hatta "uyudu" bile denilebilir– ve bu yüzden de sürekli olarak taviz vermek zorunda kaldı.

Jack birkaç gün önce Almanya'dan döndü. Harvard'dan bir arkadaşıyla Münih'te son derece tatsız anlar yaşadılar. Arabanın İngiliz plakasını gören SA muhafızları onları ajan sanıp tutuklamaya kalkıştı. Şimdi babasının Côte d'Azur'de, denizin üzerinde kiraladığı villada kalıyor. Yan tarafta bir arkadaşı oturuyor: Marlene Dietrich. Diva daha sonraları, Joe Kennedy ile geçici bir ilişkisi olduğunu bizzat söyleyecek. Joe, diğer sevgilisi Gloria Swanson'u Marlene ile aldatıyor. Jack'in de bir mektubunda ifade ettiği gibi, bu sıcak ağustos günlerinde Marlene ile aralarında erotik bir flörtün ötesinde bir ilişki var.

Şimdi Prag'a da gitmek istiyor. Babası oradaki resmî makamlara oğlunun geleceğine dair bilgi verdi, ancak Prag'daki Birleşik Devletler Büyükelçiliği uyarıyor: Genç Kennedy'nin gelmemesi daha doğru olacak. Prag Amerikan Büyükelçiliği sekreteryasından diplomat George F. Kennan, büyükelçilik çalışanlarının nasıl da öfkeli olduğunu hatırlıyor sonradan, çünkü Joe'nun oğlunun "hiçbir resmî statüsü yoktu ve bizlerin gözünde sonradan görme cahilin biriydi yalnızca. Avrupa'da yaşananlar hakkında bir şeyler öğrenebileceği ya da henüz bizim bile hazırlamadığımız bir raporu onun hazırlayabileceğini düşünmek, çok saçmaydı. Ve yapmamız gereken onca iş varken, Jack için tur düzenleyerek zaman harcamak zorunda kalmak, hepimizi fena halde sinirlendirmişti." Jack ise bu ziyareti ve diplomatların kendisine yardımcı olmasını, en doğal hakkı olarak görüyor. Tez çalışması için, işgal altındaki Prag'dan ve parçalanmış cumhuriyetin günlük hayatından bir izlenim edinmek istiyor.

Kennedyler bu sefer de istediklerini yaptırıyorlar.

15 Ağustos, Halle (Saale). Bugün Dr. Horst Schumann postadan askerî doktor olarak Hava Kuvvetleri'ne katılma emrini alıyor. Geçmiş yıllarda birkaç kez askerî eğitimlere ve ihtiyat tatbikatlarına katılmıştı, onu neyin beklediğini az çok biliyor. Yoklama doktoru olarak çalışacak, askerlik yükümlüsü gençleri ve gönüllüleri uygunluk açısından muayene edecek. Beş yıllık evli ve iki küçük erkek çocuk babası olmasına rağmen, karara tepki duymuyor. İnsanlara katı davranmak zorunda kaldığı pek çok durumla karşılaştı, bu kez aynı katılık prensibini kendisine de uyguluyor.

Bu prensibi NSDAP'nin ateşli bir taraftarı ve kendisi gibi doktor olan babasından öğrenmişti. Schumann babasının ona "komünist çeteler" tarafından öldürülen polislerin parçalanmış cesetlerini gösterdiği günü hatırlıyor: "Aynı şey bizim de başımıza gelecek oğlum! Eğer onların iktidara gelmesine izin verirsek..." Bu olay 1919 sonlarında olmalıydı ve on dört yaşındaki Horst, Kapp Darbesi[1] sırasında gönüllü ulak olarak hükümet birliklerine katıldı. 1925 yılında lise bitirme sınavlarını verip Leipzig'de tıp okumaya başlamadan önce, Kampfbund Oberland gibi radikal sağ grupların üyesi olmuştu. NSDAP'ye ve SA'ya katılması, 1933'ten de önceydi. Yirmi altı yaşındayken doktora tezini verdi; Führeri Adolf Hitler de o sıralar iktidara gelmişti. Böylece Schumann kariyerini Hitler'in yeni devletinde oluşturmaya başladı.

Önce Halle Sağlık Müdürlüğü'nde memur olarak çalıştı, sonra sağlık müdürü oldu. Halk arasında itibar gören bir vatandaştı artık. Ayrıca SA alay doktoru, Nasyonal Sosyalist Alman Hekimler Birliği görevlisi, NSDAP

1. Wolfgang Kapp adlı aşırı sağcı gazetecinin önderliğinde, 13 Mart 1920'de Berlin Weimar Cumhuriyeti'ne karşı düzenlenen Kapp Darbesi Berlin'deki işçi ve memurların genel grevi nedeniyle başarısız oldu. (Ç.N.)

Halk Sağlığı Dairesi bölge başkanı oldu. Bu görevlerde şevkle çalışırken öjenik ve "ırk hijyeni" konularında bilgi edindi. Gestapo Gizli Servisi'nin şef doktoru olarak geçerli yasalara göre illegal sayılan, ancak Himmler ve gizli polis tarafından talep edilen tüm eylemlerde yer alıyor. Halle İrsiyet Sağlığı Mahkemesi'nde "irsi olarak değersiz" insanların, ruh hastalarının, nasyonal sosyalizmin ırk ideolojisi anlayışına ve "irsi hastalığı olan çocukların önlenmesi yasası"na göre "üremelerinin durdurulması" gerekenlerin zorunlu kısırlaştırılması konusunda bilirkişi olarak görev yapıyor.[1] Dr. Horst Schumann tüm bu deneyimleriyle, yaklaşan imha sistemindeki yeni tıbbi görevler için hayli uzmanlaşmış biri.

16 Ağustos Çarşamba, Berlin. Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop Moskova'daki büyükelçisine, Almanya'nın yirmi beş yıllık bir saldırmazlık anlaşması yapmaya hazır olduğunu Molotov'a iletmesi için telgraf çekiyor. Ayrıca von Ribbentrop, Ruslar tarafından önerilen tarihten çok daha önce Moskova'ya gitmek istiyor: "Almanya-Polonya ilişkileri günden güne sertleşiyor. Führer, Alman-Rus ilişkilerinin çözümlenmesindeki çabalarının, Almanlarla Polonyalılar arasında bir çatışmanın patlak vermesi yüzünden sürprizle sonuçlanmaması gerektiği görüşünde. Böyle bir çatışma durumunda Rusların çıkarlarını dikkate almak açısından bu açıklamayı yapmayı gerekli görüyor."

Ancak Molotov bildiğinden şaşmayarak zamana oynamaya devam ediyor; Moskova'da İngiltere ve Fransa'yla üçlü görüşmeler sürüyor.

1. Almanya'da 1945 Mayıs ayına kadar 400 000 kişi, yani çocuk sahibi olabilecek yaş grubundaki nüfusun yaklaşık yüzde biri zorunlu olarak kısırlaştırılmıştır.

17 Ağustos Perşembe, Moskova. Stalin'in yakın dostu, görüşmeleri yöneten Sovyet Mareşal Voroşilov'un önerisi üzerine, İngilizlerle ve Fransızlarla yapılacak toplantılar gelecek pazartesi gününe, 21 Ağustos'a erteleniyor. Sovyetler Birliği ayrıca, ittifak durumunda Alman Reich'ına taarruz edecek olursa, Kızıl Ordu'nun Polonya üzerinden geçmek zorunda kalacağını önemle vurguluyor.

18 Ağustos Cuma, Cezayir. Cezayir, üç ayrı Fransız bölgesine ayrılmış durumda ve Fransa, bir savaş alanına dönmeden önce Avrupa'nın lider ülkelerinden biri. Ancak bu Kuzey Afrika sömürgesi demokratik bir ülkenin parçası olmaktan çok, generaller tarafından yönetilen askerî bir yasak bölge. Hiçbir Cezayirli Fransızlarla aynı haklara sahip değil, ama bir savaş durumunda buradan çok sayıda piyade askeri temin edilecek. 1914'teki gibi, Avrupa cephelerinin ateşi için insan malzemesi; o sıralar Albert Camus'nün babası da bunlardan biriydi.

Temmuz ayında Cezayir Komünist Partisi yasaklandığında, Fransa'da tümüyle yasaldı; en azından savaş başlayana kadar. Mesali Hac'ın Cezayir Halk Partisi de yasaklanmıştı. Paris'ten bağımsız olmanın arayışı içinde, sol milliyetçi bir Cezayir partisi. Gerçeği görebilen Camus, şöyle yazıyor *Alger républicain*'de: "Cezayir milliyetçiliği, uğradığı zulümle bağlantılı olarak tırmanıyor. Bu partinin halktan gördüğü büyük destek, çelişkili bir biçimde sömürgeyi yöneten yetkililerin eseri... Cezayir milliyetçiliğini bastırmanın tek yolu, onu yaratan haksızlıkları ortadan kaldırmak."[1] Henüz bu satırları yazabiliyor, ancak birkaç gün sonra askerî yetkililerin basına uyguladığı sıkı bir sansür başlıyor. Her gün bir subay gazeteye gelerek,

1. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden hemen sonra 1945 yılında Cezayir'de ülkenin bağımsızlığı için ulusal bir ayaklanma başlar.

yayımlanacak makaleleri görmek istiyor. "Bir ulusun mücadeleci gücünü harekete geçirmek için, vatandaşlık haklarını baskı altına almak gerekmez" diye yazıyor Camus.

Avrupa'da olup bitenler konusunda Camus ve *Alger républicain*'in kurucusu Pascal Pia, Polonya yüzünden bir savaş çıkmasını olası görmüyorlar. Paris basını da, *Mourir pour Danzig*?[1] diye soruyor. Ne Çekoslovakya, ne de birkaç yıl önce İspanya için parmağını kıpırdatan oldu.

Öte yandan, Camus âşık oldu bu yaz. Oran'dan kültürlü, güzel bir matematik öğrencisi. Camus ile birlikte onun özlemlerinin ideal ülkesi olan Yunanistan'a gelmeyi kabul etti. Camus Oran'daki sevgilisine mektup yazıyor, yanına mutlaka bir uyku tulumu alması lazım; para sıkıntısından dolayı her türlü lüksten uzak bir tatil yapmaları gerekiyor. Bir yandan klasik Yunan metinlerine gömülmüş durumda, en çok da mitlere ve efsanelere. Ağustos ayında günlüğüne yazdıklarının neredeyse tümü Yunanistan'la ilgili.

1 ya da 2 Eylül'de gemiye binmek istiyorlar.

18 Ağustos, Danzig. Danzig Eyalet Yöneticisi Albert Forster, Milletler Cemiyeti'nin mandası altında olan "eski Alman kenti"nde Hitler'in talimatı üzerine gerginliği artırmaya devam ediyor. Danzig'deki Mayıs Alanı'na ilk kez bir birlik giriyor, kendilerini SS-Heimwehr olarak adlandıran, çok sayıda genç SS üyesinden oluşan bir grup. Geçmiş haftalarda, çoğu turist görünümünde Almanya'dan gelerek kente sızmışlardı. Almanya'da gerçekleştirilen silahlanmanın boyutu birdenbire anlaşılıyor: Birlik modern hafif silahlarının yanı sıra ağır makineli silahlarla ve toplarla donatılmış, her türlü arazi ko-

1. (Fr.) Danzig uğruna ölmeli mi? (Ç.N.)

şuluna uygun araçları var. Resmî bir tören düzenleniyor ve Forster, Heimwehr'e üzerinde SS'lerin rünik işareti ve Danzig arması olan bir bayrak veriyor. SS Kıdemli Hücum Birliği Komutanı Goetze'nin emrindeki birliğin sloganı şöyle: "Polonyalı olmaktansa ölürüz daha iyi!" Savaşın ilk kurşunları, 1 Eylül'de bu birliğin makineli tüfeklerinden Polonya Danzig postanesine atılacak.

19 Ağustos Cumartesi, Jeysk, Azak Denizi kıyıları, Sovyetler Birliği. Nihayet deniz, kumsal, sıcacık güneş ve tatil. Moskova 6 numaralı çocuk yurdunun çocukları ve gençleri çok sevinçliler. Jeysk'e buradaki büyük askerî akademinin konukları olarak geldiler, güzel bir binaya yerleştirildiler. Deniz kenarında değiller ne yazık ki, ama bir otobüs, sürücüsüyle birlikte sürekli olarak çocukların ve eğitmenlerinin hizmetinde, onları her gün denize götürüyor. Hitler karşıtı antifaşist savaşçıların çocukları olarak Rus çocuklarıyla karşılaştırıldığında gene de çok iyi durumdalar; bu savaşçıların bir kısmı, Sovyet hapishanelerinde ya da sürgünde olduğu halde.

Jeysk askerî bir kent, aralarında Woyenno-Morskoye-Aviazionnoye Uçilişçi Akademisi'nin (Hava Kuvvetleri Deniz Harp Okulu) öğrencilerinin de olduğu üniformalılarla her an karşılaşmak mümkün. "O korkunç temizlik yıllarından sonra bu tatil hepimize çok iyi geldi" diye yazıyor Wolfgang Leonhard sonradan, "ilk kez doğru dürüst dinlendik." Ancak dinlenmek asla hiçbir şey yapmamak anlamına gelmiyor: Gençler tatil sırasında da ileride komsomol olmak üzere hazırlık yapıyorlar. Gün aşırı öğleden sonraları politik liderleri İgor Speranski ile bir araya gelerek eğitim alıyorlar; Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi. Bu kitabı daha önce de okumuşlardı, ama şimdi adamakıllı "ele alınıyor".

Dün büyük kültür sarayındaki bir törene katıldılar.

Uluslararası durumu konu alan açılış konuşması, alışıldığı üzere faşizme ve Hitler Almanyası'na karşıydı. Konuşmacı, "Yoldaşlar, bu salonda dış ülkelerden gelen konuklarımız var" dedi hiç beklenmedik bir anda, "acımasız Hitler diktatörlüğüne karşı savaşan Alman ve Avusturyalı antifaşistlerin çocukları!" Herkes dönüp onlara baktı.

Artık Jeysk'in her yerinde tanınıyorlar.

19 Ağustos Cumartesi, Varşova. Polonya Dışişleri Bakanı Albay Józef Beck, meslektaşları İngiliz Edward Lord Halifax ile Fransız Georges Bonnet'nin kişisel müdahaleleri karşısında da bildiğinden şaşmıyor. Polonya'nın artık pes etmek zorunda olduğu, aksi takdirde tüm ittifak sisteminin parçalanacağı görüşünü kabul etmeyerek Polonya'nın boyun eğmeyeceğini bildiriyor: "Bize ait olan bir bölgenin bir bölümünün yabancı birlikler tarafından kullanılması hiçbir şekilde sözkonusu olamaz. Bu bizim için bir prensip meselesi. SSCB ile askerî bir anlaşmamız yok, olmasını da istemiyoruz." Ertesi gün Varşova'daki Fransız büyükelçi Léon Noël bir kere daha, Polonya Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı Mareşal Edward Rydz-Śmigly'e yönelik tekrar umutsuz bir diplomatik girişimde bulunduğunda, ağzının payını alıyor: "Almanlarla özgürlüğümüzü kaybetme riskine giriyoruz. Ruslarla ise ruhumuzu kaybediyoruz!"

19 Ağustos, Alexandria Oteli, Londra. Gazeteler günlerdir tehlike işaretleri veren haberlerle dolu yine. Politik olaylar yüzünden yaz boyunca huzura kavuşamadı bir türlü. Son olarak Burckhardt'ın Hitler'i Berchtesgaden'de ziyareti, Mussolini'nin Rusya'yı devre dışı bırakan Beş Kuvvet Konferansı teklifi. Gerilim artıyor, diye yazıyor Thomas Mann, "Hitler'in savaşmak istediğinden kuşkuluyum, ama belki de buna mecbur kalacak."

Thomas Mann Hitler'le ilgili tahmininde çok yanılıyor, ancak şu sıralar akıllı ve mantıklı insanların tümü aynı görüşte. Avrupa'nın hemen hemen tüm gazetelerinde ve beyinlerinde aynı soru irdeleniyor: makul bir çözüm nasıl bulunabilir, farklı çıkarlar nasıl dengelenebilir ve böylece barış şansı nasıl sağlanabilir? Kimse Hitler'in makul olmak, rasyonel bir politika gütmek, denge oluşturmak, hele barış sağlamakla hiç ilgisi olmadığını anlamıyor. On iki gün içinde amacına ulaşmış olacak: Savaşa!

20 Ağustos Pazar, Berghof, Obersalzberg. Adolf Hitler doğru zamanı kaçırmaktan korkuyor. Polonya saldırısı en geç 1 Eylül'de başlamalı, aksi takdirde motorize savaş birlikleri sonbahar yağmurlarının başlamasıyla Polonya'nın bataklık yollarına saplanıp kalacak. Savaş hazırlıkları son hızla devam ediyor, gerekli malzeme toplandı, yüz binlerce asker hazır, hatta iki savaş gemisiyle denizaltı filoları operasyon emrini bekliyor. Bu yüzden Dışişleri Bakanı Sovyetler'in teklif ettiği tarihten daha önce Moskova'ya gitmek zorunda. Bir hafta sonrası çok geç olacak. Hitler bu akşam, "Bay İosif V. Stalin, Moskova" adresine özel bir telgraf çekmeye karar veriyor.

Bu telgrafta KPdSU Genel Sekreteri'ne, Dışişleri Bakanı von Ribbentrop'un 22 veya 23 Ağustos'ta kabul edilmesini rica ediyor, yani mümkünse öbür gün. Dışişleri Bakanı, saldırmazlık protokolünün düzenlenmesi ve imzalanması konusunda tüm yetkilere sahip.

Hitler, telgraf gönderildikten sonra da bir türlü sakinleşemiyor, gece yarısı sabırsızlık içinde Hermann Göring'i arayarak Rusların ağırkanlılığından şikâyet ediyor. Führer bir sinir krizinin eşiğinde olduğu halde, yirmi dört saat daha beklemek zorunda. Stalin'in cevabı, ancak 21 Ağustos günü saat 21.15'te gelecek: Sovyet yönetimi, Bay v. Ribbentrop'un Moskova'ya 23 Ağustos'ta

gelmesini kabul ediyor. Hitler bir anda rahatlıyor ve büyük bir neşeyle askerî komutanlarının ertesi gün saat 12.00'de kendisine gelmeleri için talimat veriyor.

21 Ağustos Pazartesi, Münih. Oskar'ın St. Louis ile Southampton'a ulaştığını ve ülkeye girebildiğini öğrendiler; artık İngiltere'de. Bu durum dört Blechner kardeşten ikisinin güvende olduğu anlamına geliyor. Biri İngiltere'de, diğeri ABD'de. En büyük kardeş Jakob, Münih'te tüm hafta sonu boyunca öncelikle İngiltere'ye, olmazsa da ABD'ye gidebilmenin yollarını araştırıp durdu. Resmî yoldan, yasal belgelerle bu mümkün değil artık. İsviçre üzerinden olabilir mi? Jakob ve karısı Frieda dikkat çekmemek için küçük bir bavulla yola koyuluyorlar ve gerçekten de, Alman turistler olarak Alman gümrüğünden İsviçre'ye geçmeyi başarıyorlar; savaşın başlamasından on gün önce.

İngiltere'ye de Amerika'ya da asla gidemeyecekler. Savaş onları İsviçre'de yakalayacak ve burada yaşamak zorunda kalacaklar. İngiltere de onları kabul etmeyecek, çünkü savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere için, savaşmakta olduğu düşman ülke Almanya'nın vatandaşları olacaklar. İsviçre'de mülteci olarak yaşamak çok zor olsa da kaçmayı başararak sağ kalıyorlar en azından. Hatta Frieda, Zürihli zengin bir ailenin yanında hizmetçi olarak iş de bulacak. Büyük bir şans, çünkü İsviçre'de Alman mültecilerin çalışması yasak.[1]

22 Ağustos Salı, Moskova. Moskova'da görüşmeleri yürüten Fransız General Doumenc yeni bir talimat alıyor. Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop'un Moskova'yı

1. Jakob ve Frieda tüm yaşamlarını İsviçre vatandaşı olarak İsviçre'de geçirirler.

ziyaret edeceğinden haberdar olan Paris hükümetinin, Polonyalıların inadı karşısında sabrı taştı, artık İngiltere ya da Polonya ile görüş birliğine varmadan hareket ediyor. Aynı akşam General Doumenc, Fransa'nın Kızıl Ordu'ya Polonya ve Romanya'dan geçiş hakkı sağlayan askerî bir anlaşma imzalamaya hazır olduğunu bildirmek için Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Voroşilov'u arıyor. Voroşilov Fransız meslektaşına biraz alaycı bir dille, Polonya'nın bu konuyla ilgili yazılı onayını kendisine ibraz edip edemeyeceğini sorduğunda, Fransız general kaçamak bir cevap veriyor: "Ama zaman geçiyor." Gizli bir ironiyle şu karşılığı veriyor Sovyet Mareşal: "Hiç şüphe yok, zaman geçiyor."

22 Ağustos, Obersalzberg. Stalin'le anlaşma yapacağından çok emin olan Hitler'in keyfi yerinde. Silahlı Kuvvetler Başkomutanı General Wilhelm Keitel'i kabul ediyor; Hitler'e yaltaklanması nedeniyle subay çevrelerinde gizliden gizliye *Lakeitel*[1] diye dalga geçiliyor Keitel'le. Orgeneral Walther von Brauchitsch (Kara Kuvvetleri), Oramiral Erich Raeder (Deniz Kuvvetleri), Feldmareşal Hermann Göring (Hava Kuvvetleri) ve diğer yüksek rütbeli komutanlar da var. Hitler Polonya'ya savaş açmak konusunda asla değişmeyecek talebini tekrar tekrar vurgulayarak pekiştiriyor. Ne kadar erken, o kadar iyi.

Gelecek günlerde Gleiwitz'de yaşanacakları çok iyi bilerek, şunu ekliyor: "Savaşı başlatmak için propagandaya dayalı bir fırsat yaratacağım, inandırıcı olup olmaması hiç fark etmiyor. Galip gelene gerçeği söyleyip söylemediği sorulmaz. Savaşın başlaması ve yönetilmesi haklı olmaya değil, zafer kazanmaya bağlıdır." İngiltere'nin tu-

1. Lakai ve Keitel sözcüklerinden yapılan bir kısaltma. Lakai Almanca uşak veya dalkavuk anlamındadır. (Ç.N.)

tumuna ilişkin kaygılarını dile getiren birkaç komutanı, kesin bir tavırla susturuyor: "Rakipler benim kararlılığımın gücünü hesaba katmıyorlar. Rakiplerimiz küçük solucanlar. Onları Münih'te gördüm..." (geçen yılki Münih Anlaşması'nı kastediyor). Bir tek korkusu var: "Son dakikada sersemin birinin arabuluculuk yapmak için karşıma çıkmasından korkuyorum." Ayrılırken Hitler, Polonya'ya saldırı emrinin çok yakında, muhtemelen 26 Ağustos Pazar günü verileceğini bildiriyor.

22 Ağustos, Beverly Hills, California. Her gün beş altı gazete okunuyor, radyo başında saatler geçiriliyor. Dehşet dolu bekleyiş. Klaus Mann üç gün önce şöyle yazmıştı: "yeni bir appeasement, en cüretli fantazilerde bile tasavvur edilmesi imkânsız. Savaş keza... Mesele akılcı yollarla değerlendirilmez hale geldi. Artık her şey mümkün... (Yine de kağıda dökmek gerekirse, savaşa daha çok inanıyorum. Ve bu durumda, Avrupa'ya gideceğime de...)" Fritz Lang ve başka tanıdıklarıyla bol bol şampanya içerken, günün birinde Almanya'ya dönülüp dönülemeyeceğini çok tartıştılar. Lang ve diğerleri bunu kesinlikle istemiyorlar artık. Klaus Mann için büyük bir özlem oysa.

23 Ağustos Çarşamba, Obersalzberg. Adolf Hitler, İngiltere Büyükelçisi Neville Meyrick Henderson'u kabul ediyor. Kendisine İngiltere Başbakanı Chamberlain'ın, her şeyi bir kez daha açıkça ortaya koyan özel haberini getirmiş: "Alman-Sovyet anlaşması ne şekilde olursa olsun, İngiltere'nin Polonya'ya karşı yükümlülüklerinde hiçbir değişiklik olmayacak. Majestelerinin hükümeti, gerektiği takdirde mevcut tüm güçlerini hemen devreye sokmaya hazır ve kararlı. Düşmanlık bir kez başladı mı, sonunu kestirmek imkânsız." Hitler öfkeyle büyükelçi Henderson'a itiraz ediyor. Toplantının sonunda, Hitler,

Almanya ve İngiltere'nin hiçbir zaman anlaşamayacakları görüşünde haklı olduğundan tümüyle emin artık.

23 Ağustos, Moskova. Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop saat 13.00'e doğru uçakla Moskova'ya geliyor. Alman Büyükelçiliği'nde kısa bir moladan sonra Sovyet meslektaşı Vyaçeslav M. Molotov ile onun Kremlin'deki bürosunda buluşuyorlar. Takip eden üç saatin içinde Almanlarla Ruslar bir saldırmazlık anlaşması ve daha da önemlisi, gizli bir ek protokol konusunda prensip olarak fikir birliğine varıyor. İki delegasyon birlikte yemeğe gittiklerinde, von Ribbentrop Berlin'deki Führer'e bir kez daha Baltık denizindeki Letonya limanları Libau ve Windau'yu[1] Sovyetler'e bırakıp bırakamayacağını sordurtuyor, Hitler'den hemen gelen kısa telgraf şöyle: "Evet, mutabıkım." Hızla sürdürülen görüşmeler sonuçlandırılarak anlaşma belgeleri hazırlanıyor. Aynı gece her iki Dışişleri Bakanı, hükümetleri adına saldırmazlık paktını ve ek protokolü imzalıyorlar; daha sonra bu anlaşma dünya kamuoyuna duyuruluyor, ancak protokol gizleniyor. Nihayetinde her iki taraf, geleceğin ganimetlerini şimdiden paylaşıyor. Çıkar bölgelerinin sınırları belirleniyor, bir yandan "Polonya devletine ait olan bölgelerde sınırların yeni düzeni ya da politik yönden yeni bir düzenlenme yapılması durumu", öte yandan da Baltık devletleri konusu. İmza törenine İosif V. Stalin de katılıyor, gerçi hükümette resmî bir makamı yok, ama Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri olarak iktidarın gerçek sahibi, kendisine on yıldır Vožd (Führer) dedirtiyor. Stalin ve bakanı Molotov Alman konuklarına öylesine yakın davranıyorlar ki,

1. Letonca Liepaja ve Ventspils.

von Ribbentrop onların yanında kendisini "eski parti yoldaşlarıyla birlikte" hissettiğini not ediyor sonradan.

Elçilik danışmanı Hencke, şöyle yazıyor protokolüne: "Bay Stalin görüşme sırasında Führer için kadeh kaldırdı: 'Alman halkının Führerlerini nasıl sevdiğini biliyorum. Bu yüzden onun şerefine kadeh kaldırmak istiyorum.' Bay Molotov, Reich Dışişleri Bakanı'nın ve büyükelçi Kont vd. Schulenburg'un şerefine kadeh kaldırdı (...) Baylar Molotov ve Stalin saldırmazlık paktına, Alman-Rus ilişkilerindeki bu yeni döneme ve Alman halkının şerefine tekrar tekrar kadeh kaldırdılar. Ayrılırken Bay Stalin, Reich Dışişleri Bakanı'na şöyle dedi: Sovyetler Birliği yeni pakta çok önem veriyor ve partnerine ihanet etmeyeceğine dair şerefi üzerine söz veriyor."

Alman delegasyonu gece biraz dinlendikten sonra 24 Ağustos günü saat 11.00'de Moskova Havaalanı'ndan Berlin'e hareket ediyor.

24 Ağustos Perşembe, Beverly Hills, California. *Almanya ve Rusya arasındaki "Non-Aggression-Pact"la ilgili hayli çelişkili haberler... Sonuçları uçsuz bucaksız. Belki de yine her şey yalnızca bir blöf ve aldatmaca...* Dünyadaki milyonlarca kişi gibi Klaus Mann da şu soruyu soruyor kendine: *Nazi-Sovyet paktının nasıl bir ağırlığı ve anlamı olabilir;* savaşı daha da olası hale mi getirecek, yoksa önleyecek mi şimdilik? *Üzüntü ve heyecan çok büyük.* Akşam yemeği John Huston'la, *sevgili, hoş bir insan.* Klaus, onun karısından da hoşlanıyor. Mrs. Lang'ın *ak saçlı annesi* savaş korkusuyla gözyaşı döküyor... *Her şey radyoya bağlı. Fritz Lang umutsuzluk içinde. Bodo Uhse ısrarla umutlu.*

24 Ağustos, Moskova. Politik liderleri İgor Speranski, "Siz güzelce yüzmeye gidin" demişti dün çocuklara. "Be-

ni kente çağırdılar, ama akşama kesinlikle dönmüş olurum."

Neler oluyor?

Hiçbir fikri yok.

Speranski akşam heyecanla dönüyor. Çok önemli bir haberi var, önceden arayarak herkesin toplanmasını istedi. İensk'ten sabah gazetelerinden birinin prova baskısını almış.

Peki, ne oldu?

"Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladık!"

Bu çok büyük, inanılmaz bir haber.

Hepsi de son günlerde tüm gazeteleri okumuştu elbette, ancak İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmelerin çok yakında faşist saldırganlara karşı bir birlik anlaşmasıyla sonuçlanacağından emindiler. İgor sözleşmenin ilk maddelerini törensel bir hava içinde okuduğunda, gençler şaşkına döndü: "Sözleşme taraflarından hiçbiri, doğrudan ya da dolaylı olarak diğer tarafa karşı olan bir güç grubunda yer alamayacak."

Sovyet dış politikasının tümüyle değişimi! Her türlü antifaşist mücadelenin her şeklinin reddedilmesi!

Yurt idaresinin geri gelmeleri gerektiğini bildiren telgrafıyla, çok yakında Moskova'ya dönüş yolunda olacaklar.

24 Ağustos, Koblenz. André Hoevel her gün yaptığı gibi dükkânın kapanmasına doğru sebze ve meyve sandıklarını Trierer Straße 97 numaradaki dükkânına taşıyor. Her birini sırayla kaldırımdaki tezgâhtan alıp arkadaki depoya koyuyor. Bu arada Anneliese kasayı kapatıyor. İşler, Mayıs'ta devraldıklarından bu yana iyi gidiyor. O sıralar dükkânın sahibi olan Anneliese'nin erkek kardeşi ölmüş ve dükkânı miras olarak Anneliese ile kocasına bırakmıştı.

André ve Anneliese yaklaşık altı yıllarını hapishanelerde, ağır işlerde çalıştırıldıkları tutukevlerinde ve toplama kamplarında geçirdiler. Şimdi fiziksel ve ruhsal olarak yavaş yavaş güç kazanmaya çalışıyorlar. Yıllarca hapishanelerde kalmalarına rağmen Naziler onların kişiliklerini ve mücadeleci ruhlarını parçalamayı başaramadı. İkisi de hâlâ komünist; ideolojilerinin üstünlüğüne, sınıf mücadelesinin ve dünya devriminin gerekliliğine her zamankinden daha çok inanıyorlar. Özellikle de Komünist Enternasyonal (Komintern) tarafından Hitler ve Mussolini'ye karşı sürdürülen antifaşist mücadelenin gerekliliğine.

Kısa bir süre önce Wiesbaden ve Rüsselsheim'daki eski arkadaşları ve yoldaşlarıyla temas kurdular, Noetzel çiftiyle sık sık görüşüyor, hep birlikte Londra radyosunun Almanca yayınlarını dinliyorlar. Bazen Thomas Mann gibi Alman göçmenlerin de katıldığı tartışma programları oluyor. Her şey böyle başlıyor. Şu sıralar Silahlı Kuvvetler mensubu, savaş çıkmasından endişelenen genç askerlerle temastalar. BBC'nin haberlerini onlara iletiyor, tartışıyorlar. Hararetle tartışılan konulardan biri firar ve savaşta düşman tarafına geçmek. Bu tavır yüksek bir ahlakın açık bir antifaşist eylemi olarak kabul edilebilir.

Bu akşam, Koblenz'deki evlerinin oturma odasında adı artık "Büyük Alman Reich'ı Radyosu" olan Berlin yayınında, Ribbentrop'un Moskova ziyaretiyle ilgili haberleri dinliyorlar. Bu ziyaretin ne anlama geldiğini hemen kavrıyorlar. İki ideolojik can düşmanı Hitler ve Stalin, bir anlaşma yapıyorlar. Büyük Stalin, Moskova'da dünya komünist devriminin ideolojik ve edimsel güç merkezini sergileyen, Hitler'e karşı mücadelede tartışılmaz bir güç ve düşüncelerin ilham kaynağı olan aynı büyük Stalin, bugün Alman komünistlerin yıllardır, hatta Moskova'nın talimatıyla daha iktidara gelmeden önceki dönemlerden beri mücadele ettikleri bu faşist diktatörün Dışişleri Baka-

nı'nı kabul ediyor. Stalin böylece Hitler'e karşı savaşı sona erdiriyor. Bu akşam Anneliese'in ve André'nin yıllar boyu güç aldıkları bir dünya hayali yıkılıyor; geçici de olsa.[1]

24 Ağustos, Novaya Şedarbe Kampı, Sibirya. Taygaya bir anda yaz geldi. Kısa sürecek, ama pırıl pırıl bir yaz. Birkaç gün önce boşaltılan Agul Kampı'ndan ayrıldılar, dağ nehri Şedarbe boyunca yukarıya, Novaya Şedarbe'ye kadar ilerlediler; Fyodor ve tüm kafile. Yeni kamp yaklaşık iki bin tutukluyu barındırıyor. Çoğunluk, yeni bir yolun yapımında çalışıyor. Kamp "Özel Bölge-N Noktası"nın merkezi konumunda olduğundan, burada kadın doktorlar var. Hatta çok kötü donatılmış da olsa bir de sağlık servisi.

Nesvyaşçenniy adlı bir doktor, sağlık sorumlusu olarak atanıyor. Ancak kamp yöneticisi Duda'ya göre çok fazla istirahat yazdığı için bu görevden uzaklaştırılarak kolon yapımı işine veriliyor. Duda daha sonraları "Troçkist görüşleri" nedeniyle üç yıla mahkûm olacak ve Reşoti Kampı'nda tutukluyken, diğer mahkûmlar tarafından helâda asılarak öldürülecek.

Fyodor yol yapımında değil, ağaç kesme işine devam ediyor. Hava aydınlık olduğu sürece çalışılıyor: Ağaçlar kesiliyor, kütükler düzleniyor, gövdelerdeki dallar temizleniyor, her gün bir diğeri gibi. Yaz sonunda, Fyodor'a böyle söylendi, belki muhasebeye verilecek.[2]

1. Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmasından bir yıl sonra, 26 Haziran 1942'de Annemarie ve André Hoevel, Margarete ve Jakob Noetzel ile birlikte "olağandışı yayın tedbirleri düzenlemesine karşı eylem ve vatan hainliği suçu"yla ölüm cezasına çarptırılır. Dört komünist direnişçi 28 Ağustos 1942'de Frankfurt-Preungesheim Hapishanesi'nde idam edilir.

2. Fyodor Daniloviç Toropçenko 23 Eylül 1947'de, on yıl tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılır. Ülkesi Ukrayna'da iş bulamadığı için "özgür işçi" olarak Kansk'a döner ve orman endüstrisinde çalışır.

24 Ağustos, "Suecia" gemisinde. Thomas ve Katia Mann Londra'dan hoşlandılar. Swissair'le geldiler, "aydınlık maviliğin altında yumuşak beyaz bulut manzarası," uçakta öğle yemeği, et suyuna çorba ve jambonlu sandviç. Ve *Cigaretten*. Aşağıda Manş Denizi'nde küçük gemiler, sonra İngiliz sahilleri. Victoria istasyonuna minibüs yolculuğu ve Alexandria Oteli'ne taksi. Dün Buckingham Sarayı'na doğru uzun bir yürüyüş yaptılar, yaz nedeniyle kalabalıklaşan parklar boyunca yürüdüler. Sıcak bir ağustos günü. Piknik yapan aileler, oynayan mutlu çocuklar; iki hafta sonra dönüş yolunda buraya tekrar geldiklerinde, parklar boşalmış, insanlar gaz maskeleriyle caddelerde koşuşturuyor olacak. Güzel bir gün, diye yazıyor Thomas Mann, "Trafalgar Meydanı, Thames Köprüsü, Parlamento, Downingstreet."

Thomas Mann günlüğüne birbirini izleyen olayları telgraf yazar gibi kısa kısa not ediyor: "Dün (22 Ağustos) *Telegraph*'ta büyük sansasyon: Ribbentrop bir saldırmazlık paktı yapmak üzere Moskova'ya uçuyor (...) İngilizler için bir kez daha büyük bir şaşkınlık (...) Akşam gazetesinde Alman-Rus paktına ilişkin yorumlar (...) Polonya'nın şimdilik değişmeyen tutumu. İngiliz Parlamentosu'na yarın, perşembe günü için toplantı çağrısı (...) Savaş tehlikesinin arttığı kesin..."

Şimdi onları Göteborg'a götürecek Suecia adlı küçük geminin küpeştesinde duruyorlar. Thames kıyıları önlerinden akıp gidiyor, ardından açık deniz. "Tekrar denizde olmak ve olayların menzilinden uzaklaşmak, insanı her şeyden daha çok sakinleştiriyor." Ancak radyolar sayesinde Suecia'da da olaylardan uzak kalamıyorlar: "Henderson İngiliz kabinesinin bildirisini Berchtesgaden'a iletiyor, ardından Chamberlain'ın Avam Kamarası'ndaki konuşması. Polonya'nın güvencesi konusunda kararlı tavır. Savaş çıkacağına dair kaygılarım devam edi-

yor. Nazilerin iyice ölçüp biçmeden riske edemeyecekleri bir macera. Stalin de Polonya'nın bölünmesinden yana değildir kuşkusuz."

Koskoca Thomas Mann da hemen herkes gibi sürekli yanılıyor.

25 Ağustos Cuma, Moskova. Stalin'in Hitler'le bir anlaşma yapmasından sonra 6 numaralı çocuk yurdundaki Alman ve Avusturyalı çocukların, gençlerin hayatı nasıl değişecek? Uzun yol boyunca, daha trendeyken tahminlerde bulunmaya çalıştılar. Moskova istasyonuna geldiklerinde başka tatil yörelerinden gelen yurt arkadaşlarıyla karşılaşıyorlar.

"Yurdumuz kapatılıyor!" diye sesleniyor gençler.

"Hiçbir haber beni böylesine sarsamazdı" diye yazıyor Wolfgang Leonhard. "Yurdumuz bizim her şeyimizdi; evimiz, hayatımız, koruyucumuz, arkadaşımız. Önümüzde kocaman bir boşluk vardı artık." Kalaşniy Sokağı 12 numaradaki yurt, savaş meydanı gibi. Mobilyalar toplanıyor, eşyalar dışarı çıkarılıyor. Tesisatçılar ve boyacılar şimdiden binanın tadilatına başlamış, çocukların tüm eşyaları gönderilmek üzere bir odada toplanmış. Müdür, bir toplantı düzenleyerek Hitler'le yapılan anlaşmayı açıklıyor: Batılı güçler, hakların eşitliği esasına göre tartışmaya yanaşmadılar, Sovyetler Birliği'ni yalnızca emperyalizmin çıkarları için kullanmak istediler. Ama büyük Hitler, oyunun arkasında ne olduğunu gördü. Bu anlaşmayı yaparak, Sovyetler Birliği'nin barış içinde yaşamasını sağladı.

Ve sonra müdür, unutulmayacak cümlesini söylüyor: "Dış politikadaki yeni gerekliliklerden dolayı, bizde de belli bir reorganizasyon yapılacak."

Yurt kapatılıyor. Yatılı öğrencilerin tümü, Rus çocukların kaldığı yurtlara gönderilecek. Antifaşist savaşçı-

ların çocuklarının yurdu, varlığını beş yıl sürdürdü. Wolfgang'ın üç yılını geçirdiği bu yurdun kaderi, Sovyetler Birliği'nin bir başka büyük güçle yaptığı anlaşmayla ansızın değişiyor. Ancak bu, diye yazıyor Wolfgang Leonhard, "politik olayların özel hayatlara doğrudan müdahale ettiği bir ülkede şaşılacak bir durum değil."

Gerçi şimdi her yerde böyle değil mi?

Hitler-Stalin Paktı. Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop (önde) ve Vyaçeslav M. Molotov (Ribbentrop'un arkasında solda) Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzalarken, sağda Yosif V. Stalin; Ağustos 1939.

Beşinci bölüm

Marş müziği

25 Ağustos 1939 Cuma, Avrupa'da. Bu cuma Alman savaş filosunun gemilerinden Schleswig-Holstein Danzig-Neufahrwasser limanına giriyor. Resmî açıklamaya göre bu bir dostluk ziyareti, 1914'te Danzig'de batan Magdeburg kruvazörünün mürettebatı anılacak. Daha önce bir başka kruvazörün Danzig'e gelmesi düşünülmüştü, oysa topçu eğitim gemisi olarak deklare edilen Schleswig-Holstein 28 santimlik toplarıyla en yüksek ateş gücüne sahip. Westerplatte'deki Polonya sahil koruma bataryaları da bu topların menzili içine giriyor. Alman deniz subaylarını, NSDAP Eyalet Yöneticisi Albert Forster karşılıyor, kentin caddeleri, gamalı haç bayraklarıyla ve pankartlarla donatılmış: "Führerimizin deniz filosu, Alman Danzig'e hoşgeldiniz." Herkes savaş gemisinin Milletler Cemiyeti'nin mandası altındaki kentte bir saldırı başlatacağını biliyor.

Bir gün önce parlamentonun her iki kamarasının, savaş halinde hızlı hareket edebilmek için, hükümete bazı mevcut düzenlemeleri devre dışı bırakma yetkisi veren olağanüstü durum yasasını onaylamasının ardından, Londra Hyde Park ve halka açık pek çok yer, gezinti yapan binlerce insanın gözleri önünde hava savunması için uçaksavarlarla donatılıyor. Başbakan Arthur Neville Chamber-

lein ülkenin prensiplerini korumak için gerekirse savaşacağını parlamenterlere açıklarken, binlerce kişi Avam Kamarası'nın önünde saatlerce güneşin altında bekliyordu.

Paris'te sokak lambalarının ve diğer ışık kaynaklarının kapatılarak karartma yapılması durumunda trafikte olanların yönlerini bulabilmeleri için, büyük bulvarların kaldırımları fosforlu boyalarla işaretleniyor. Place de la Concorde'da açık alanda bulunan heykel, dikilitaş gibi sanat eserlerini koruma amacıyla çevrelerine ahşap iskeleler kurularak içleri kum çuvallarıyla dolduruluyor. Louvre Müzesi'nde çalışan ekipler, tümünü olmasa da *Mona Lisa* gibi çok değerli eserleri uygun biçimde paketleyerek taşradaki gizli yerlere nakletmeye uğraşıyor. Pazar gününden itibaren kentteki tüm müzeler kapalı olacak. Hollanda'da da müzeler kapatılıyor.

Berlin'de bir belediye görevlisi, parti organizasyonları yoluyla Reich başkentindeki evlere dağıtılmak üzere, içlerinde matbaadan henüz çıkmış taze vesikaların bulunduğu kolileri NSDAP yetkililerine teslim ediyor. Öbür gün, 27 Ağustos'tan itibaren sabun, kimi gıda maddeleri, tekstil, ayakkabı ve yakacak kömür gibi bazı malzemeler vesikaya bağlanacak. Halk bu Cuma günü Hitler'in bir sonraki sabah Polonya'ya saldırmayı planladığını henüz bilmiyor olsa da yalanlardan ve barış iddialarından oluşan perde, bir anda yırtılırcasına açılıyor. Berlin halkının yaklaşan savaş tehlikesinin bilincine varmasını sağlamakta, vesikalar her şeyden daha fazla etkili oluyor.

Tüm Alman ticaret gemilerine, dünya üzerinde hangi limanda ya da hangi denizde bulunduklarından bağımsız olarak, normal rotalarından uzaklaşmaları için telsizle emir veriliyor.

25 Ağustos, öğleden sonra, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Önceki gün Adolf Hitler Obersalzberg'den Ber-

lin'e döndü. Bu cuma zor bir gün olacak. Ertesi gün için Polonya'ya saldırı emrini planlamaya devam ediyor. Joseph Goebbels bir basın duyurusu daha yaptı: "Konu hâlâ Polonya. Şiddet uygulamalarında hiçbir azalma yok, savaş hazırlıkları, panik durumu, küçük çatışmalar..." Savaşa adım adım yaklaşılıyor, yalnızca dönek İtalyanlar ya da sersemin biri arabuluculuk yapmaya kalkışıp Hitler'i planından alıkoyabilir. Bu işgüzarlığı Fransız veya İngiliz büyükelçileri de yapabilir, ama daha düşük bir ihtimal; Paris ve Londra, yanık kokuları gelmeye başladığında, hep yelkenleri suya indirdiler şimdiye dek.

Saat 13.30, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Hitler, yeni bir arabuluculuk planını olmasa da, İngiltere Başbakanı Chamberlain'ın açık bir uyarısını daha getiren İngiltere Başkonsolosu Neville Meyrick Henderson'ı kabul ediyor:

> "Majestelerinin Hükümeti, 1914 yılında bakış açısını daha açık seçik ortaya koymuş olsaydı, her türlü felaketin önüne geçilebilirdi. Bu nedenle Majestelerinin Hükümeti, içinde bulunulan durumda böylesine trajik bir yanlış anlamaya mahal vermeme konusunda kararlı."

Hitler, İngiltere'ye karşı savaşmak istemediğini söylüyor, ancak Almanya, Polonya'daki provokasyon eylemleri karşısında doğu sınırında Makedonya'yla ilgili sorunları ortadan kaldırmak ve Danzig ile Polonya koridoru problemlerini kendi anlayışına göre çözmek zorunda. Polonya sorunu halledildikten sonra, böyle söylüyor Hitler, hayatını bir sanatçı olarak sürdürmek istiyor, politikacı olarak değil! Hele Almanya'yı büyük bir kışlaya çevirmek isteyen bir savaşçı olarak asla.

Saat 15.00, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Büyükelçi Henderson Hitler'in çalışma odasından çıkar çıkmaz Hitler, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı General Wilhelm Keitel'i çağırtıyor ve saat tam 15.02'de, ertesi gün yani 26 Ağustos sabahı 04.30'da Polonya'ya saldırılması için emir veriyor. Hitler hâlâ Batılı güçlerin durumu ciddi olarak algılamadıklarına inanıyor. Şimdi mesele "bahane"yi güçlendirmek: *"Savaşı başlatmak için propagandaya dayalı bir fırsat yaratacağım, inandırıcılığı önemli değil."* Keitel bu emri, askerî birliklere iletilmek üzere yetkili irtibat subayı Yarbay von Vormann'a bildiriyor; saldırı emri tüm ilgili yerlerle birlikte, öğleden sonra *dostluk ziyareti* için Danzig'de bulunan Schleswig-Holstein gemisine de ulaşıyor.

Saat 15.30, Palazzo Venezia, Roma. Bu öğleden sonra Roma'ya karmaşık duygular ve görüşler hâkim. Şu anda, saat 15.30'da Benito Mussolini, Almanya Büyükelçisi Georg von Mackensen tarafından Alman-Sovyet paktının içeriği hakkında resmî olarak bilgilendiriliyor. Duçe ilk tepki olarak, Almanya büyükelçisine koşulsuz destek garantisi veriyor. Ancak hemen ardından Mussolini ile Dışişleri Bakanı Kont Ciano arasında ateşli bir tartışma başlıyor. Hitler'in savaşına katılmayı reddeden Ciano, en sonunda sözünü kabul ettiriyor. Şimdi değil ve bu savaşta değil.

Saat 17.00, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Hitler, Fransa Büyükelçisi Robert Coulondre'u kabul ederek Fransa'ya karşı düşmanca duygular beslemediğine ve herhangi bir saldırının söz konusu olmadığına dair garanti veriyor. Ancak Coulondre, Almanların Polonya'ya saldırması durumunda Fransız ordusunun Almanya'ya karşı savaşmak zorunda kalacağını açıklıyor.

Saat 17.00, Gleiwitz. Alfred Naujocks iki haftadan beri Polonya sınırının yakınlarındaki Gleitwitz'de ekibiyle birlikte parolayı bekliyor. Son günlerdeki politik gelişmeleri dikkate izledi. Eski bir komünist düşmanı olarak gizliden gizliye içine sindiremediği Alman-Sovyet dostluk anlaşmasının üç gün önce imzalanmasından bu yana, savaşın çıkmayacağına inanıyor artık; bu durumda kendisinden talep edilmiş olan "Gleiwitz operasyonu" da gerçekleşmeyecek. Polonya saldırısının, asıl bu anlaşmayla zorunlu hale gelmiş olduğunu, pek çok kişi gibi o da kavrayamıyor. Bugün Hitler'in saldırı talimatını vermiş olduğunu da bilmiyor. Naujocks Berlin'e dönmek istiyor, ancak telefonla görüştüğü Heydrich orada kalmasını ve beklemesini emrediyor

Ardından Gestapo Şefi Heinrich Müller arıyor. Polonya saldırısıyla ilgili gerçeği saptırmak için Almanya'nın düzenlediği tüm eylemlerde parmağı olan Müller, Polonya üniforması giymiş "hemen hemen bir bölük gücündeki" Alman askerinin, Alman askerlerine yapacağı düzmece saldırıyı bizzat planlıyor. Müller'in elinde yargılanmakta olan on iki ya da on üç adi suçlu var, bunlara Polonya üniformaları giydirilecek ve savunma sırasında Alman askerleri tarafından öldürülmüş süsü verilerek cesetleri "Polonya saldırısı"nın olay yerinde bırakılacak.[1]

"Bu amaçla," diyor Naujocks 1945 yılında verdiği yeminli ifadesinde, "bu adamlara bir doktor tarafından hazırlanacak öldürücü bir enjeksiyon yapılması düşünülmüştü, daha sonra da vurulacaklardı". Baskından sonra uluslararası basın temsilcileri, Polonya saldırısını belgelemeleri için olay yerine çağrılacak.

Gerilim dolu, iyi bir plan, ama Naujocks'un işi değil.

1. Bu operasyon için seçilenlerin hangi hapishanelerden ya da toplama kamplarından getirildiği bilinmiyor.

Onun bu işle ne ilgisi var? Müller, Gleiwitz operasyonunda kullanılmak üzere bu adamları Naujocks'a teslim etmesi için Heydrich'in kendisine talimat verdiğini açıklıyor. Hazır olduğunda, Müller'i arayıp haber verecek.

Suçlular için belirledikleri parola "konserveler".

Saat 17.30, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Hitler, İngiltere hükümetinin Polonya için geçici olarak verdiği destek garantisini resmî bir yardım anlaşmasına dönüştürdüğü ve imzaladığı haberini alıyor. Kara kara düşünmeye başlayan Hitler'in çevresindekilerde yarattığı izlenim, sinirlerinin artık tamamen harap olduğu yönünde. Başbakan Chamberlein bu kez çok ciddi görünüyor, ama Hitler hâlâ buna inanmak istemiyor. İngiltere'ye karşı savaşmak bir kâbus, çünkü Führer'in daha Temmuz ayında Amiral Karl Dönitz'e içini döktüğünde söylediği gibi, bu "Almanya'nın sonu" anlamına geliyor.

Saat 18.00, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Hitler'in daldığı düşünceler, Duçe'den özel bir haber getiren İtalya Büyükelçisi Bernardo Attolico'nun ziyaretiyle bölünüyor: İtalya bundan böyle de koşulsuz olarak Almanya'nın yanında olmakla birlikte, kendisini savaşa katılacak durumda görmüyor. Ancak Fransızlar ve İngilizler saldırılarını daha çok bize yönelteceklerinden, Almanya saldırılara karşı direnebilmemiz için gerekli savaş malzemesi ve hammadde temin ederse, gecikmeden devreye girilebilir. Görüşmelerimizde savaş 1942 yılı için düşünülmüştü. Hitler, İtalyanların bu oyunlarının ardındaki niyeti hemen anlıyor. Buz gibi bakışlarla büyükelçiyle vedalaşırken, İtalyanların ihtiyaç listesini kendisine göndermelerini istiyor. Attolico odadan ayrılır ayrılmaz Hitler öfkeden kudurarak "sadakatsiz mihver ortağı" İtalyanlara çullanmaya başlıyor. Ancak kendine gelir gelmez de

İngiltere'nin kesin tavrı ve İtalya'nın korkaklığı karşısında saldırı emrini geri çekmesi gerektiğini kavrıyor. "Hitler hayli yıkılmış durumdaydı," diye yazıyor Genelkurmay Başkanı Franz Halder günlüğüne. Ancak saldırı emrinin geri alındığı, ön mevkilerdeki tüm birimlere zamanında bildirilemeyecek ve bu yüzden ertesi gün tam 4.30'da Polonya'daki bazı mevkilere Alman saldırıları gerçekleşecek, böylece de Polonya uyarılmış olacak.

25 Ağustos, Parentis-en-Born, Aquitaine. Kafe la Paix'den müzik sesleri geliyor, Tino Rossi *J'attendrai*'yi söylüyor, son yılın en popüler parçası. Öğleden sonranın boğucu sıcağında ortalık bomboş, köpekler bile ağaçların gölgesine çekilmiş. Raymond Lescastreyres bisikletiyle meydandan geçiyor. On beş yaşındaki delikanlı her yıl olduğu gibi tatilini babasının yanında geçiriyor, tatil dönemlerinin dışında ise annesiyle birlikte Mont-de-Marsan'da yaşıyor.

Raymond işten dönüyor. Harçlığına ek bir gelir sağlayabilmek için tatilde bir iş buldu. Çalıştığı bölge, şimdiye dek gördüğü en ilginç yer, on iki kilometre uzaklıkta, Biscarrosse sahilindeki Hourtiquets Hava Üssü. Deniz uçakları suya iniş yapıyor, İngiliz Imperial Airways'in Londra'dan Sidney'e giden büyük uçakları burada mola veriyor. Raymond uçakların suyun üzerinde hızlanarak havalanmasını izlerken hayaller kuruyor: Avustralya! Uçakların isimleri de fantastik: Cassiopeia, Andromeda, Centaurus. Birkaç gündür Fransız Hava Kuvvetleri'nin uçakları da burada toplanıyor.

Raymond havalimanının büyütülmesi işinde çalışıyor. Konvoylar halinde gelen kamyonlar alandaki kumu yükleyip götürüyor. Raymond'un işi, araçlardan dökülen kumları kürekle toplamak. Yaşça daha büyük olan işçiler onu kabullendi, sigara bile ikram ediyorlar bazen.

Bugün yine uluslararası durum hakkında konuşul-

du. Stalin, Hitler'le bir anlaşma yaptı. Sovyetler Birliği'nin, Hitler'in aptalca hareket etmemesi için Almanya'ya doğuda yaptığı baskı böylece ortadan kalkıyor. Bizimle Hitler arasında yalnızca Maginot Hattı var. Bir de İngilizlerle ittifak. Şimdi bazıları lanet savaşın kokusunu alıyor, kimileri onları yatıştırıyor. Geçen sonbaharda da böyle olmuştu, o zaman da dünya bir savaşın eşiğine gelmişti. Politikacılar aynı durumun tekrar yaşanmasına izin vermezler bu kez.

Bu cuma akşamüstü evde yemeğin hazırlanmasını beklerken *La Petite Gironde* okuyor. Babasının gazetesi. Seferberliğin ilk işaretlerinden söz ediliyor. Babası şöyle diyor: Kaygılanmaya gerek yok, Maginot hattımız var, *ils ne passeront pas.*[1] Raymond daha sonra iki arkadaşıyla birlikte sinemaya gidiyor. *Robin Hood*, Raymond'un gördüğü ilk renkli film.

25 Ağustos, Beverly Hills, Los Angeles. "Kriz doruk noktasında," diye not alıyor bugün Klaus Mann. Alman-Rus anlaşmasının, bu "ahlaki şok"un anlamını pek çok kişiden önce, dayanağı olmayan spekülasyonların arasında dolaşan babasından da önce çabucak kavradı: Politik yönden, Stalin açısından belki çok akıllıca. Ama ideolojik olarak alçakça. İğrenç bir çelişki. Peki biz şimdi hangi platformda savaşacağız? Bugüne dek sosyalistler ve komünistler arasındaki birliğin, Hitler'e karşı olan antifaşist "halk cephesi"nin parçalandığını görüyor. Bu birlik, Rusya'nın ulusal çıkarları için parçalanıyor. Zürich'ten Golo ile bağlantı: "şüphe uyandıracak kadar neşeli". "Erika gemiye bindi, ebeveyn Stockholm'de."

1. (Fr.) Geçemezler. (Ç.N.)

25 Ağustos, Foix, Güney Fransa. Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir tatillerini yarıda keserek Paris'e dönmeye karar verdiler. Sartre bir yandan Berlinli muhabirlerin "cumartesi sabahı saat beşte" yapılacak saldırıyı (ki gerçekten de Hitler'in önceki planıyla uyuşuyor) hesapladıklarını biliyor –ama nereden, belli değil– ancak aynı zamanda da "savaşa gerçekten inanamıyor", Louise Védrine adlı bir kız arkadaşına gönderdiği her mektubun "tehlike artarken, genel seferberlik duyurusuyla aynı anda ulaşabilecek" olmasına rağmen.

Savaş çıkarsa, Paris'te olmak istiyorlar.

Tatillerinin bu son gününü, yaz mevsimine, tasasız günlere ve barışa bir veda olarak görüyorlar. İki felsefe öğretmeni Foix'da, Hôtel de la Barbacane'daki çok lüks bir restoranda, kendilerine pahalı bir öğle yemeği ısmarlıyor (antre, alabalık, *cassoulet*, kaz ciğeri, peynir, meyve ve yerel şarap) ve savaşın, eğer çıkacak olursa, yazmakta oldukları romanları nasıl etkileyeceğini düşünüyorlar. Sartre, *Özgürlük Yolları*'nda Alman-Sovyet Paktı'na duyduğu nefretle Fransız komünist partisinden ayrılacak bir karakter olan Brunet'yi oluşturmaya çalışıyor.

Akşam her istasyona uğrayarak Toulouse'a giden trene biniyorlar, oradan Paris trenine geçecekler. Hızlı tren tıka basa dolu, Fransa'nın yarısı tatilini yarıda kesmiş sanki. İki buçuk saat, kalabalık ve karartmadan dolayı zifiri karanlık istasyonda beklemek zorunda kalıyorlar. Şimdiden dolu olan bir sonraki trene beş yüz kişi daha binmeye çalışıyor. Buna rağmen Sartre ve Simone de Beauvoir oturacak yer kapmayı başarıyor.

Yolda biraz olsun uyuyabiliyorlar.

Paris'te uyandıklarında savaş hâlâ başlamamış, Alman saldırısı emri muhtemelen geri alındı, girişim başarısız.

26 Ağustos Pazar, Paris. Fransa Başbakanı Éduard Daladier, büyükelçisinin dün Führer'e yaptığı ziyarete cevap olarak Hitler'e el yazısıyla, özel bir mektup gönderiyor: "Şerefim üzerine beyan ederim ki, Fransa'nın Polonya ve müttefikleriyle açık ve dürüst bir dayanışmaya girmesi, anayurdumun barışçıl görüşlerini kesinlikle etkilemeyecektir. Bu dayanışma, Polonya'ya aynı görüşler çerçevesinde yaklaşmamızı hiçbir zaman engellemedi, şimdi de engellemiyor. Son savaşta, ön cephelerde mücadele edenler onlardı. Savaşın yarattığı yıkımların halkların vicdanında nasıl bir nefret uyandırdığını siz de benim kadar biliyorsunuz, savaşın nasıl sonuçlandığının önemi yok." Bu arada Fransız birlikleri Maginot hattında Almanya sınırına doğru ilerliyorlar. Fransız askerî yönetimi, planlarını geleneksel piyade savaşına göre yapmıştı, yani tank birliklerini ya da uçak filolarını dahil etmeden. Kaldı ki Polonya ordusunun, tek başına da olsa Alman işgaline karşı uzun süre direnebileceği düşünülüyor.

26 Ağustos, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. İtalyanların talep listesi Hitler'e ulaşıyor. Kont Ciano'ya göre "okumayı bilse, bir boğayı bile öldürebilecek bir liste." İtalyanlar, savaşa girmenin koşulu olarak altı milyon ton kömürün ve pek çok hammaddenin, büyük miktarlarda iş makinelerinin ve hava saldırısına karşı en az 150 savunma bataryasının hemen teslim edilmesini istiyor. Hitler, Mussolini'ye verdiği cevapta, teslimatı hemen yapamayacağını bildirerek bu kararı gizli tutmasını, kendisini propaganda amaçlı desteklemesini ve İtalyan Silahlı Kuvvetleri'ni en azından görüntü olarak harekete geçirmesini rica ediyor.

26 Ağustos, Fulda. Thalau İlkokulu'nun müdürü Wilm Hosenfeld yine asker. Dün gelen askerlik emrine göre

bugün Fulda'da olması gerekiyor, ama yakında memleketinde, ailesinin yanında olacağına da inanıyor. 1918'deki son rütbesine göre, bölük başçavuşu olarak yaşça daha büyük, ancak askerliğe elverişli yedeklerden oluşan VII/IX hizmet taburunun emrine veriliyor. Bu taburda bulunanlar savaş gücü olarak değil de garnizonlardaki gözetim işlerinde kullanılacak. Wilm'in yazdığı gibi, hemen yarın "askerî temel bilgilerin tazelenmesine" başlanacak.

Bu sıralarda çekilmiş bir fotoğrafta Başçavuş Hosenfeld, Hitlervari bıyıklarıyla poz veriyor. Burun deliklerinin tam altında daha önceleri olmayan iki keskin dikey çizgi. Hosenfeld hâlâ savaş çıkmayacağından emin: "Tüm ciddi belirtilere rağmen, savaş olacağına inanmıyorum." Bu görüşü geçen sonbahardaki Südet Krizi'nden kaynaklanıyor. Hitler, "sonradan her türlü görüşme imkânını elde edebilmek için oyunu genel seferberlik havası yaratacak şekilde oynuyor" yalnızca. Nasyonal sosyalistler tarafından aylardır sürdürülen propagandanın etkisiyle "Batılı güçlerin tecrit politikası"na tümüyle inanmış durumda, 1914 yılındaki deneyimleri de bu inancını destekliyor. Hitler'in, "Führer'in barış özlemini yansıtan" sözleri hâlâ kulağında. Hitler'in –kendi ifadesiyle– bu barış palavralarına mecbur kalmaktan nasıl nefret ettiğini, Hosenfeld'in bilmesine imkân yok elbette.

Ekim sonlarına doğru Polonya'nın ortasında, Hosenfeld'in vazgeçeceği tek şey bıyıkları olmayacak.

26 Ağustos, İsveç. Saltsjöbaden, Stockholm yakınlarında küçük bir kent. Thomas ve Katia Mann bugünlerde gerçekleşecek bir yazarlar buluşması için buradalar, Grand Hotel'de. Göteborg'dan başlayan tren yolculuğu güzeldi, yaz manzaraları, kayalıklar, göller, ormanlar... Almanya, diye not almıştı Thomas Mann trende, belki de her zaman Batı'dan ayrıydı, Doğu Avrupa'ya biraz daha

yakındı. Barış sürprizleri hâlâ olası gerçi, "ancak ... şu anki durumu –Nazi yönetimini kastediyor– değiştireceği için, savaştan yana olduğumu kendimden gizlemiyorum. Eğer savaş çıkmazsa, Hitler öylesine iğrenç yeni bir hamle yapar ki, her şey buna tercih edilebilir."

Akşam yemeğinde, yayınevlerini Avusturya'dan kurtarmayı ve Stockholm'de sürdürmeyi başaran Bermann-Fischer Verlag'dan Fischerler ve Bermannlarla buluşuyorlar. Almanya'da, arkadaşları böyle söylüyor, savaş çıkmayacağına dair kesin bir görüş hâkim. Yalnızca yeni bir Münih oluşumu söz konusu. Keşke bu bir yanılgı olsa... İsveç radyosundaki son gece haberleri, onlar için tercüme ediliyor. Öğleden sonra artan *appeasement* izlenimi, akşam yeniden savaşın kaçınılmaz olduğu duygusu... Ama savaşın ne getireceği önceden kestirilemiyor, dünyaya, manevi ve maddi yönden her birimizin kaderine...

27 Ağustos Pazar, Lidingö, Stockholm. "İsveç'te olduğum için mutluyum. Danimarka'dan bu tarafa her yerde Alman savaş gemileri." Bertolt Brecht, Helene Weigel ve çocukları, ayrıca Brecht'in iki arkadaşı Ruth Berlau ve Margarete Steffin, Brecht'in oyunlarında rol almış olan İsveçli oyuncu Naima Wifstrand'ın evinde konaklama imkânı buldular. Stockholm'e birkaç kilometre uzaklıkta küçük bir adada, güzel oturma ve çalışma odaları: "İdeal bir ev, Lidingö'de, her iki tarafında çam ormanları. Daha önce bir heykeltıraşın atölyesi olan çalışma odası 7 metre uzunluğunda, 5 metre genişliğinde. Bir sürü masam oldu."

Helene Weigel, Danimarka Skovsbostrand'daki evden tüm eşyaları ve kitaplığı İsveç'e getirmeyi başardı. Ev satıldı. Maddi varlıklarının temelini, American Guild for German Cultural Freedom'ın aylık 60 dolarlık bağışı oluşturuyor uzun bir süredir. Brecht'in oyunları hemen hiç sahnelenmiyor ve Alman işgali sırasında Prag'da ba-

sılmakta olan kitapları artık kesinlikle ortaya çıkamıyor. Brecht ikinci kez yasaklandı. Yine de durmaksızın çalışıyor. Bu ağır ve kanlı barış döneminde mutlaka çalışmaya sığınmak gerekiyor... Muhtemelen New York'ta sahnelenecek yeni oyununu, bir sonraki krize kadar tamamlamayı umuyor.[1] Otuz Yıl Savaşları'nda bir alay fahişesinin hikâyesi. Lebuschka, askerlere hizmet vererek savaştan çıkar sağlayıp yükselme çabasında gezgin bir satıcı.

Savaş da bir ticaret yalnızca
Peynir yerine kurşunla.

Hitler ve Stalin arasındaki anlaşma Brecht'in moralini bozmuyor, politik-ideolojik düşüncelerini de etkilemiyor. Saldırmazlık paktının imzalanmasından birkaç gün önce Sovyetler Birliği'nden dönen Danimarkalı arkadaşı Martin Andersen, Rusların önlenemez gördükleri savaşın dışında kalma çabasında olduklarını söylüyor. Bunun yerine zaman kazanılarak, daha sonrasında beklenen Alman saldırısı için makul bir çıkış yolu aranacak.

Dün Stockholm Belediye Başkanı'ndan bir davetiye geldi: Brecht çiftinin 1 Eylül Cuma günü Alman yazar Thomas Mann onuruna belediye binasında verilecek öğle yemeğine katılmaları rica ediliyor. Öğleden sonra Brecht, Cesaret Ana oyunundaki rahip karakterine şimdi Avrupa'da başlayan yeni dönemin kesin gerçeğini söyletiyor: "Asıl suçlular savaşı körükleyenler, insanoğlunun en aşağılık yönünü yüceltenler."

27 Ağustos Pazar, St. Margarethen sınır kapısı. Dün İsviçre'den gelen renkli bir kartpostalla Blechnerler endi-

1. *Cesaret Ana*'nın ilk gösterimi ancak Nisan 1941'de Zürich'te, Zürcher Schauspielhaus'ta yapılır, başrolü Therese Giehse oynar.

şelerinden kurtulup rahat bir nefes aldılar, çünkü ailenin en büyük oğlu Jakob'un geçen aydan beri hapiste olmadığı, karısı Frieda ile birlikte İsviçre'ye gitmeyi başardığı anlaşıldı. Bunun üzerine ebeveyn Markus ve Mina ile üçüncü oğulları Solo, dün aynı yol üzerinden Almanya'dan ayrılmaya karar verdiler. Alman-İsviçre sınır kapısı St. Margarethen'den geçerek Almanya'dan kaçmayı deniyorlar, ilk ve son defa. Hatta Alman gümrük memurları, geçerli turist vizeleri olduğundan ülkeden çıkmalarına izin de veriyor. Ancak bu vizeye rağmen İsviçre'ye giremiyorlar; Yahudi oldukları için. Münih'e dönmek zorundalar, Klenzestraße 65 numaradaki evlerine.

27 Ağustos, Schweinschied, Nordpfalz. Çiftçi Wilhelm Paulus, günler önce dikenli bir telle parmağını kesmişti. Neyse ki yarası tam zamanında iyileşmeye başladı, hasattan önce. "Bu yıl hasat çok çabuk yapıldı. İki gün içinde tüm ürün toplandı," diye yazıyor Lina Paulus, Bonn'da yaşayan Sophie'ye. Ardından taşıma faslı. Ancak hasat zamanı geldiğinde, yeterli işgücü bulmak zor oluyor. Önce kasabadan güçlü kuvvetli bir kadın yardım etti, cumartesi ve pazar günleri ise çok güçlü bir asker geldi yardıma, bir astsubay. Kasabaya bu kadar çok asker yerleştirilmesinin yararları da oluyor. Baumholder askerî eğitim tesisinin askerleri. "Taşıma işi pazartesi günü bitti, bir araba yulaf hariç. Evet, hasat insanı hâlâ sevindiriyor."

Bu arada Willy, piyade olarak askerliğe uygunluk açısından muayene edildi. "Aslında," diye yazıyor Lina, "geçen yıl olduğu gibi yine korkunç bir savaş tehlikesiyle iç içe yaşıyoruz." Cumayı cumartesiye bağlayan gece kasabadan yirmi kişiye çağrı emri geldi, neredeyse her eve: "Burada nasıl bir korkunun hâkim olduğunu tahmin edebilirsin." Willy'nin yaşı artık ellinin üzerinde olan babası Wilhelm de çağrı emri alanların arasındaydı.

Pazar gecesi saat dokuz buçukta Mainz'a kadar at üzerinde gitmek zorunda kaldı, üstelik ondan daha yaşlı olanlar da vardı yanında. Wilhelm bugün tekrar eve döndü. Yeğeni Wolf Lenz gibi pek çok genç ise, gece yarısı karanlıkta askerî araçlarla Gerolstein'a götürüldü. Hem de tam hasat zamanı. "Ama sevgili Tanrı, bir başka sefer farklı şeyler de yaşatacaktır bize."

Lina'nın asker olan yeğeni Robert savaş çıkacağından kesinlikle emin. Bunu ailesine de yazarak, banka hesabı ve hayat sigortasıyla ilgili bir düzenleme yapmasını istedi teyzesinden. Bir garanti olması için. "Okurken gözyaşlarıma engel olamadım," diye yazıyor Lina, Robert'in Bonn'daki sevgilisi Sophie'ye.

"Yine de şimdiden cesaretimizi kaybetmek istemiyoruz ve umuyoruz ki dünyanın yönlendiricisi ve hâkimi, son anda her şeyi düzeltecektir. Ahlayıp vahlayarak hiçbir şeyi değiştiremeyiz, ancak dilekte bulunabiliriz. Neredeyse söylemeyi unutuyordum, atlarımıza da el konuldu bu arada."

"Ama hayat devam etmek zorunda," diyor Lina Paulus.

27 Ağustos, Londra. Artık ölüm döşeğinde olan Sigmund Freud, yıllar yılı sürdürdüğü günlüğüne son kez yazıyor. Yazdığı son sözcükler, "savaş paniği".

Son aylarda ziyaretine giden Virginia Woolf onu içine kapanmış, büzülüp kalmış ve "gözleri bir maymun gibi açık" çok yaşlı bir adam olarak tanımlarken, ölmekte olan birini tarif ediyor. Freud zihnini bulandırdığı için ilaç kullanmayı hep reddetmişti, ama şimdi Piramidon alarak birkaç saatliğine de olsa ağrılarından kurtulmaya çalışıyor. Zihni hâlâ çok berrak, eski ironisinde değişen hiçbir şey yok. Arnold Zweig'a "giderek daha ilginç hale gelmekle göz korkutan" sağlık durumunu anlatıyor. Şu-

bat sonunda yapılan biyopsi tümörün kötü huylu olduğunu ortaya koydu; gırtlağın arkasında ve çok derinde olduğu için ameliyat edilmesi mümkün değil.

Son ziyaretçileri, onun değişmeyen nezaketinden, düzgün kıyafetlerinden söz ediyorlar sonradan; asla bir sabırsızlık ya da hırçınlık belirtisi göstermiyor, asla egosantrik biçimde yalnızca kendisini ve kendi acılarını ön plana çıkarmıyor. "Hastalığının kendisini çocuklaştırmasına izin vermedi" diye yazıyor biyografi yazarı Peter Gay. 1939 Ağustosu'nun bu yaz günlerinde Freud hâlâ Viyana'da yaşayan dört kız kardeşi için duyduğu kaygı yüzünden daha da huzursuz, tümü de yetmiş beş seksen yaşları arasında, çıkış belgelerini alamadılar henüz.[1]

Freud doktoru ve arkadaşı Max Schur'a, uzun yıllar önce vermek zorunda kaldığı sözü hatırlatıyor: "İş o raddeye geldiğinde, lütfen bana boş yere eziyet çektirmeyin!" Eski Stoacı Freud, hayatının ve ölümünün kontrolünü elinde tutmak istiyor. İltihaplanan yarasından öylesine kötü bir koku yayılıyor ki, Freud dünyaları önüne serse de köpeğini yanına gelmesi için ikna edemediğini dehşet içinde fark ediyor.

Albert Einstein'la meşhur yazışmalarını hatırlıyor. Pasifist fizikçi, 1932'de pasifist psikanalizciye şu soruyu sormuştu: "İnsanlığı savaşın ağırlığından daimi olarak kurtarmanın bir yolu var mı? İnsanları nefret duygusuna karşı daha dirençli olacak şekilde eğitmek mümkün müdür?" Freud o zaman da şimdiki gibi kuşkuluydu. İnsanların saldırganlık ve tahrip etme dürtülerinin ne ile ilgili olduğunu, günün birinde daha kesin olarak görecek. "Kültürel gelişimin talep ettiği her şey," diye yazmıştı o zaman Einstein'a, "savaşın aleyhine çalışır." Sonra da şu

1. Freud kız kardeşlerinden önce öldü: Adolfine Theresienstadt Kampı'nda açlıktan öldü, diğer üç kardeşi ise 1942'de Auschwitz'de öldürüldü.

soruyu sormuştu mektup arkadaşına çekinerek: "Diğerlerinin de pasifist olması için daha ne kadar beklememiz gerekecek?"

Sözü edilen zaman, yakında gelecek gibi görünmüyor.

28 Ağustos Pazartesi, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Adolf Hitler son günlerde fena halde hırpalandı. Çok uykusuz, uykusuzluğu her halinden belli oluyor. Çatallanmış sesiyle karanlık bir tablo çiziyor partinin ve ordunun üst yöneticilerine. Eşikteki savaş çok, çok zor, belki de umutsuz olacak, ama yine de kararında bir değişiklik yok: "Yaşadığım sürece pes etmem söz konusu değil." Saldırı için belirlediği yeni tarih gelecek Cuma, 1 Eylül. Askerlerine şöyle dedi: "Kalbimizde merhamete yer yok! Acımasız olmak zorundayız. Güçlü olan haklı olur; en çok sert olan!"

28 Ağustos, Saltsjöbaden, İsveç. Thomas Mann'ın günlüğünden: "Dün savaşla ilgili yeni kuşkular belirdi. O gelmiyor (...) Mussolini canla başla barış propagandası yapıyor, kendine göre nedenleri var (...) Ancak 'milyonlarca insan kurban edilemez' demek, hâlâ şu anlama geliyor: İstediğimiz her şey, bize verilmeli. Bugün (...) kriz doruk noktasında, her yerde ciddi savaş hazırlıkları."

29 Ağustos Salı, öğlen, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Son günlerde İsveçli büyük sanayici Birger Dahlerus, Hermann Göring'in ricası üzerine ticari ilişkileri tümüyle koparmamak için Londra ve Berlin arasında mekik dokudu. Ancak İngiltere, Almanya'nın Polonya ile doğrudan görüşmesinde hâlâ ısrarcı. Polonya sorunuyla ilgili olarak Mussolini'nin de sürekli dikkatini çekmeye çalıştığı politik seçenekler, Hitler'i hiç ilgilendirmiyor. Onun

için tüm görüşmeler, yalnızca oyalama manevraları, son dakika oyunları artık. Politik davranmaktan tamamen vazgeçti. Politikadan hep tiksinirdi zaten, tüm bu pazarlıklar ve taktikler... Bugünlerde pek çok talebini kabul ettirebilirdi büyük olasılıkla: Danzig koridoru, hatta sömürgelerle ilgili kazanımlar...

Öğleden sonra Kara Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı General Franz Halder'i kabul ediyor. Halder'in Hitler'le görüşmesinden sonra aldığı notlar şöyle: "Hitler İngiltere, Fransa ve Polonya arasında bir çatlak oluşturmayı umuyor. Temel düşünce, demografik ve demokratik talepleri öylesine ortaya koymak." Çoktandır belirlenmiş olan takvime göre 30.8.–Polonyalılar Berlin'de, 31.8. –Çatışma, 1.9. Zor kullanma.

29 Ağustos, Berlin. Önceki gün Joseph Goebbels'in yeni bir basın duyurusu yapmasının ardından, Alman basınındaki Polonya karşıtı propaganda azalmadan devam ediyor: Dış ülkelerde Polonya'daki terör haberlerinin ortaya konmasındaki ölçüt, Almanya'nın tutumunda ne kadar kararlı olduğunun gözden kaçırılmasıyla aynı orandadır. Bu haberlere inanılıp inanılmaması hiçbir şeyi değiştirmez. Alman istasyonlarındaki peronlar şimdiden karton kolilerini ve sırt çantalarını yüklenmiş, kendilerini kışlalara götürecek trenleri bekleyen yedeklerle dolu. Üniformalı tüm erkeklerin izinleri kaldırıldı. Sayısız birlik, Almanya'nın doğu ve batı sınırlarına kaydırılıyor.

29 Ağustos, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. 18.45'te İngiltere Büyükelçisi Neville Meyrick Henderson, önceki gün iletilen ve nihayet Polonya-Almanya arasında doğrudan temas kurulabilmesi durumunda –ki Polonya buna hazır– Alman-İngiliz ilişkilerinde kaydadeğer bir düzelme vaat eden İngiliz tekliflerini görüşmek üzere

Alman Şansölyesi Adolf Hitler'i tekrar arıyor.

Führer başından beri heyecanlı ve hırslı görünüyor. Yeni talepleri olan Danzig'in ve Danzig Koridoru'nun Almanya'ya geri verilmesi üstünde duruyor. O da Polonya ile doğrudan görüşmeye hazır, ancak Polonyalı temsilcilerin ertesi gün en geç saat 12.00'ye kadar Berlin'e gelmeleri koşuluyla. Bu sözlerin üzerine Henderson, gördüğünü açıkça dile getiriyor: Bu talep, bir ültimatomla eşdeğer. Şimdi Hitler önceden hazırlanmış öfke senaryolarından birini sahneye koyarak Polonya'da her gün kaç Alman'ın öldürüldüğünün Londra için beş paralık önemi olmadığını haykırıyor. Kendine hâkim olamayan Henderson da aynı şekilde bağırarak bu iddiaların kabul edilemez olduğunu söylüyor. Bağrışmalar birbirini izliyor ve sonunda Henderson, ne Hitler'den ne de başka herhangi birinden böyle bir konuşma duymak istemediğini dile getiriyor. "Eğer savaşmak istiyorsanız, savaşabilirsiniz."

O anda Hitler çok memnun oluyor muhtemelen.

30 Ağustos Çarşamba, Varşova. Saat 14.30'da Polonya hükümeti genel seferberlik ilan ediyor. Büyük bir hızla Polonya caddelerine afişler asılarak kırk yaşın altında, askerliğe elverişli tüm erkekler askere çağrılıyor, atlara ve diğer taşıma araçlarına el konulacağı duyuruluyor. Aslında Polonya hükümeti genel seferberlik duyurusunu çok daha önce yapmak niyetindeydi, çünkü Dışişleri Bakanı Józef Beck'in İngiliz ve Fransız başkonsoloslarına açıkladığı gibi, "Alman Reich'ının Polonya'ya saldırı planı"nı uygulamaya koyacağına dair en ufak bir şüphe bile yoktu. Beck son günlerde Londra ve Paris'in Almanya'yla doğrudan görüşmek üzere Berlin'e gitmesi için yaptıkları ısrarlı baskılara direndi: "Artık görüşecek hiçbir şey yok". Józef Beck, Berlin'de bir zamanlar Hácha'ya yapılan muameleyi görerek aşağılanmak istemiyor.

31 Ağustos Perşembe, Berlin. Polonya Büyükelçisi Jozef Lipski Kurfürstenstraße 136 numaradaki elçilik binasında saat 10.00'da İngiltere Büyükelçisi Henderson tarafından gönderilen iki kişiyi kabul ediyor. Bu sabah Hitler'in Şansölyelik Binası'ndan gelen bilgiye göre, öğlen saat 12.00'ye kadar Polonya hükümeti bir temsilci göndermeyi kabul etmezse, Führer saldırı emrini verecek. Yani Hitler bir gün önceki ültimatomunu tekrarlıyor. İki İngiliz diplomat büyükelçileri adına Polonya büyükelçisini pazarlık için harekete geçirmeyi deniyorlar. Ancak Lipski, çalışma odasını şimdiden toplamaya başlamış bile. Alman taleplerinin yazılı olduğu belgeyi okuduktan sonra, Polonya'nın müttefikleri tarafından terk edilse de savaşmaya ve gerekirse tek başına ölmeye hazır olduğunu söylüyor. Saat 12.40'da Lipski, Varşova'daki Dışişleri Bakanı Józef Beck'ten gelen telgrafla, artık yapılacak hiçbir şey olmadığının teyidini alıyor.

31 Ağustos, Berlin. Aynı dakikalarda, saat 12.40'ta Hitler, ertesi gün Polonya'ya saldırıyı kesinleştiren "1 numaralı talimatı" imzalıyor nihayet: "Doğu sınırında Almanya için katlanılamaz hale gelen durumun düzeltilmesi için tüm politik imkânların ortadan kalkmasının ardından, sorunu güç kullanarak çözmeye karar verdim. Polonya'ya karşı saldırı, Fall Weiß çerçevesinde yapılan hazırlıklara göre gerçekleşecektir. Saldırı tarihi: 1.9.1939, saldırı saati: 04.45."

31 Ağustos, Saltsjöbaden, İsveç. İsveç için bu mevsimde alışılmamış olan mükemmel yaz havası günlerdir sürüp gidiyor. Grand Hotel'in salonunda Thomas Mann öğleden sonra saat beşte bir basın toplantısı yapıyor. Görünüşe bakılırsa canavar artık savaşmak zorunda...

Hemen herkes savaş çıkacağından emin, ama yine

de bir mucize bekleniyor. Her yerde, hatta Almanya'da bile. Thomas Mann'a göre, yıkılmış halk durumun tehlikesini kavramanın umutsuzluğu içinde. Artık savaştan kurtulmak pek mümkün görünmüyor. Her yerde tam seferberlik.

Thomas Mann her şeye rağmen bu akşam önceden kararlaştırıldığı üzere, yazmakta olduğu *Lotte Weimar'da* romanının sekizinci bölümünü okumaktan vazgeçmiyor. Savaş, anlam taşıyan her şeyin sonu demek olmamalı. En azından çalışmalar sürmeli. Alman yazar, Saltsjöbaden Grand Hotel'de İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki son saatlerde dinleyicilerini Jena ve Weimar'a, Goethe'nin devrine götürüyor. Hitler'den Goethe'ye ve tekrar gerisin geriye; ne yol ama...

Gece Alman radyosunda marş müziği.

31 Ağustos, Schwandorf/Oberpfalz. Farklı koşullarda güzel bir tatil olabilirdi. Harika yaz günleri, Oberpfalz manzarası, güleryüzlü ev sahibi. Franz Strauß tatil sırasında ev sahibinin çocuklarına öğretmenlik de yapıyor. Ağustos başından beri Schwandorf'taki bu evde yaşıyor ve bu dört hafta içinde savaş, geçen her haftayla birlikte daha muhtemel hale geldi.

Strauß her gece BBC'nin Almanca yayınlarını takip etti. Polonya radyosu da bazen Almanca yayın yapıyor. Tüm dünya gibi Strauß ve ev sahipleri de 23 Ağustos'tan sonraki gelişmeleri nefeslerini tutarak izlediler, Ribbentrop'un Moskova'ya gidişi, Alman-Sovyet saldırmazlık paktı, Hitler'in can düşmanıyla yaptığı ve ideolojik yönden anlaşılması mümkün olmayan, ancak ona Polonya'yı vurma serbestliği sağlayan ittifak. 24 Ağustos'ta, Büyük Alman Radyosu'nun tüm istasyonları BBC, Polonya ve Sovyet radyoları üzerinden sansasyonel görüşmenin sonucunu duyurdu, Moskova radyosu Hitler ve Stalin ara-

sındaki sarsılmaz yeni dostluğun işareti olarak Goethe'nin eseri *Faust*'tan Almanca bir bölüm yayınladı üstelik.

Birkaç gün önce Strauß, Münih Max-II kışlasında bulunan astsubay arkadaşı Rudolf Mitterwieser'e bir kartpostal gönderdi: "Ben iyiyim, *but I see black*."[1]

Savaş çıkacağını biliyor artık.

Kültür Bakanlığı'nda çalışan hümanist ve ateşli bir Hitler karşıtı olan yakın tanıdığı Profesör Leinfelder, savaşa ve savaşla ilgili hizmetlere karşı radikal bir tutum içinde: "Bakın Strauß, karşı tarafa geçmek, sizin ahlaki yükümlülüğünüzdür. Düşmanla temas ettiğiniz anda, karşı tarafa geçmelisiniz. Vicdanınız bunu gerektirir." Ahlaki yönden bakıldığında, makul ve doğru, ancak karşı tarafa geçmek, firar etmek... Bunlar Strauß'a göre değil. Şu sıralar Strauß gibi farklı seçenekleri gözden geçirmeye çalışan çok fazla genç yok Almanya'da büyük olasılıkla. Bir suçlunun ordusuna hizmet edecekler, acımasız bir savaşta yer alacaklar, savaşacaklar, öldürecekler, genç subaylar olarak başkalarını ölüme gönderecekler ve buna rağmen bu savaşı asla kazanmamaları gerektiğinin hep farkında olacaklar.

Onunla gece boyu sohbet eden Schwandorflu ev sahipleri "Polonya sorunu"nun barışçıl yollarla çözüleceğinden hâlâ çok umutlu. Buna karşı Strauß birkaç gün sonra savaşın başlayacağına inanıyor.

Gece yarısına doğru odasına giderek uyumaya çalışıyor.

31 Ağustos, Gleiwitz. Öğle saatlerinde Alfred Naujocks'a telefon eden Heydrich, parolayı bildirdi: "Büyükanne öldü". Operasyonun bu akşam sekizde yapılması gerekiyor.

1. (İng.) Ama durumu karanlık görüyorum. (Ç.N.)

"Konserveler için Müller'le görüşün."

Bu adamlar (Naujocks sonradan yalnızca tek bir kişinin söz konusu olduğunu iddia edecek) saat sekize birkaç dakika kala radyonun çok yakınlarında Naujocks'un ekibine teslim edilerek radyo istasyonunun girişine bırakılıyor. "Yaşıyorlar, ama kendilerinde değiller." Naujocks, uyuşturulmuş adamlardan birinin gözlerini açmaya çalışıyor: "Gözlerinde yaşadığına dair hiçbir belirti yoktu, yalnızca nefes alıyordu. Bir kurşun yarası görmedim, ama tüm yüzü kanlar içindeydi."[1]

Gleiwitz radyo istasyonu küçük bir yer ve burası yalnızca teknik anlamda bir radyo istasyonu. Kendi yayını yok, Breslau radyosunun canlı yayınlarını alarak güçlendiriyor. Naujocks, sivil giyimli beş altı SS muhafızıyla birlikte, Polonyalı çeteciler kılığında binaya giriyor, stüdyodaki birkaç kişiyi etkisiz hale getirerek bodruma indiriyor.

Naujocks'un eylemi profesyonelce hazırlamadığı sonradan ortaya çıkıyor. Ekiptekiler burada düşündükleri gibi bir yayın stüdyosunun mevcut olmadığını görüyorlar. Yapmayı planladıkları Lehçe konuşma için mikrofon da bulamıyorlar önce, ama sonunda yalnızca yerel özel anonslar için kullanılan bir acil durum mikrofonu ("fırtına mikrofonu") bulunuyor.

Ardından yayın başlıyor.

Naujocks'un adamlarının bir kısmı baskına uğrayan stüdyo çalışanları rolünde bağrışıyor, diğerleri havaya ateş ediyor. Çok iyi Lehçe bilen bir SS muhafızı konuşma yapıyor: "Dikkat, dikkat! Burası Gleiwitz. İstasyon

1. Naujocks'un sözünü ettiği adam, muhtemelen Gestapo tarafından "Polonya dostu" olarak tanınan, Silezyalı Franciszek (Franz) Honiok. Başka kaynaklara göre toplama kamplarından getirilip zehir enjekte edilerek öldürülen ve ardından silahla vurulan tutukluların sayısı daha fazla.

Polonyalıların elinde... Artık özgürlük zamanı!" Giderek sesini yükselterek Polonya ve Almanya'nın çatışma zamanının geldiğini, Polonyalıların birleşerek karşılarına çıkan her Alman'ın canına okumaları gerektiğini fanatik bir ses tonuyla mikrofona haykırıyor.

"Çok yaşa Polonya!"

Ardından yalnızca birkaç el silah sesi, birkaç Lehçe slogan; eylem dört ya da beş dakika içinde sona eriyor. Alman propagandası açısından savaş bu anda başlamış oluyor, çünkü aynı gece saatler sonra yapılacak her şey "açılan ateşe karşılık vermek" oluyor yalnızca.[1]

Flaşla alelacele çekilen ve hemen uçakla Berlin'e gönderilen birkaç fotoğraf, Heydrich'in beklentilerini karşılamıyor. Bu yüzden gece Sachsenhausen Toplama Kampı'ndan iki ölü, daha doğrusu özel olarak bu eylem için öldürülen iki kişi getirilerek radyo istasyonunun teknik odasına yerleştiriliyor. Reich radyosu daha sonra "Polonyalı çetelerin baskın yaptığını, ancak Alman sınırlarındaki polis memurları tarafından geri püskürtüldüğünü" geniş çapta duyuruyor.

1. Alfred Naujocks savaş sırasında İngiliz piyasasına sahte para sürülmesinin fikir babasıydı. Aynı zamanda sahte paraların basılmasından da sorumluydu. Danimarka işgalinde en az yüz Danimarkalı'nın öldürüldüğü "karşı terör"de etkin konumdaydı. Ekim 1944'te Arden Savaşı sırasında Amerikalıların tarafına geçti. Alman mahkemelerinde yargılanmadan, 1966 yılında ölene dek Hamburg'da yaşadı.

Okullar boşaltılırken; Londra, 1 Eylül 1939.

Altıncı bölüm

C'est la guerre![1]

1 Eylül 1939 Cuma, Danzig. Saat 04.45'te savaşın ilk kurşunları atılıyor. SS Danzig Heimwehr görevlileri ve kentin düzenli polis ekipleri, elektrik, su ve telefon bağlantılarını kestikten sonra Danzig tarihî bölgesinde bulunan Heveliusplatz'daki postaneye saldırıyorlar. Büyük binada o sırada elli dört kişi var. Elli Polonyalı posta memuru, Polonya Demiryolları'nın bir çalışanı, bina görevlisiyle karısı ve on bir yaşındaki kızı. Saldırı planı aylar öncesinden, Temmuz'da Willy Bethke tarafından hazırlandı. Şimdi komuta eden de o.[2]

Saldırıyı yapan üç birliği, hafif zırhlı araçlar (Steyr model ADGZ) destekliyor. Araçların üzerindeki yazılardan (Saar, Ostmark, Südetler) sırada yeni bir "kurtarma" işleminin olduğu anlaşılıyor: Danzig kurtarılacak. 1919 yılındaki Versailles Anlaşması'ndan bu yana Danzig Alman Reich'ına ait değil; postane gibi tesislerin Polonyalıların elinde olması, Danzig'deki Alman nüfus çoğunluğunu rahatsız ediyor gerçi, ancak bu tesisler Müttefikler

1. (Fr.) Savaş başladı. (Ç.N.)

2. Günther Grass Polonya postanesinin işgalini *Teneke Trompet* romanında anlatmaktadır. Ailenin Kaşub kökeninden gelen amcalarından biri, öldürülenler arasındaydı.

tarafından kesin olarak Polonyalılara devredilmiş durumda. Genç SS savaşçıları, Milletler Cemiyeti'nin mandasındaki kente yaz başlangıcından beri turist görünümünde sızmayı başardılar.

Binadaki Polonyalılar fazla şaşırmış görünmüyor. Posta memurları arasında Polonyalı iki subay var; posta müfettişi olarak çalışan Konrad Guderski ve Alfons Flisykowski. Bir depoda kırk tabanca, üç hafif Browning makineli tüfek ve üç sandık dolusu el bombası mevcut. Uzun süredir takip edilen ve neredeyse saat başı gelişen olayların yarattığı baskı, bir Alman saldırısının gerçekleşmesi durumunda, düzenli askerî birlikler Polonya'dan, yani "Polonya koridoru"ndan gelene kadar savunma yapmanın gerekeceğini ortaya koymuştu. Konrad Guderski'nin hesaplarına göre, Polonya ordusu Danzig'e müdahale edene dek altı saate ihtiyaç var.

Binanın bu süre boyunca savunulması gerekiyor.

Alman savaş gemisi Schleswig-Holstein'dan Westerplatte'ye atılan topların gümbürtüleri duyulurken, saldırganlar binaya girmeyi başarıyor, ancak geri püskürtülüyorlar. Aynı anda binanın yan tarafından yapılan bir baskında Konrad Guderski öldürülüyor, ama Almanlar şimdilik binaya giremiyorlar.

Saat 07.30, Sachsenhausen Toplama Kampı. Toplama kampı müfettişi Theodor Eicke SS yöneticilerinin önünde bir konuşma yaparak, şu andan itibaren savaşın acımasız kurallarının geçerli olduğunu vurguluyor. Her SS muhafızı, bugüne kadar yaşadığı hayatı dikkate almadan, kendini tümüyle ortaya koymak zorunda. Her emir kutsal sayılacak, en zor ve en katı olanlar bile. Görevin yerine getirilmesi, fedakârlık da gerektirir. Çünkü artık SS'lerin asıl görevi, Adolf Hitler'in devletini içerideki tehlikelere karşı korumak. Nazi devletine kim karşı çı-

kacak olursa, derhal ortadan kaldırılmalı.

Rudolf Höß de SS yöneticilerinin arasında ve konuşmayı dinliyor.

Şimdi açıklanacak ek düzenlemeler, diyor müfettiş, tutuklulara karşı hiçbir taviz verilmeden, en sert biçimde uygulanacak. Herkes bu katı emirlere uymak zorunda. Çok ağır görevler. SS, barış günlerinde aldığı katı eğitimin ne kadar doğru olduğunu gösterecek bundan böyle.

Saat 08.00, Varşova. Vladislav Szpilman büyük bir gürültüyle uyanıyor. Patlama mı oluyor? Yoksa bir yerde askerî tatbikat mı yapılıyor? Saat sekiz, dışarıda parlak bir yaz günü başlamış. Sonra ortalık sakinleşiyor, Szpilman tekrar dalıyor. Yarı uyur yarı uyanık, kaçınılmaz fortissimoyu geciktiren kısacık bir an. Varşova'dakilerin tümü savaşın kaçınılmaz olduğunu günlerdir biliyor. Dün akşam kent ilk kez tamamen karartıldı. Almanlardan her şey beklendiği için, gaz saldırısı da hesaba katılarak, barınak olarak düşünülen tüm mekânlar izole ediliyor, pencere aralıkları, kapılar sızdırmaz hale getiriliyor. Orkestralar kafe ve barların karartılmış pencerelerinin arkasında gecenin geç saatlerine kadar çalmaya devam etti, yemekler yenildi, içkiler içildi, dans edildi. Bazı dansçılar, gaz maskelerini omuzlarına asmışlardı. Düzenli aralıklarla yurtsever şarkılar söylendi.

"Kalk!" Annesi kapının önünde duruyor. Kısa bir duraksamanın ardından "Vladislav, savaş çıktı" diyor usulca.

Szpilman hemen radyoya gitmeye karar veriyor. Polonya radyosunda piyanist olarak çalışıyor. Pek çok dinleyici onu çok yetenekli bir Chopin yorumcusu olarak seviyor, ama Polonya'nın her yerinde onun yazdığı gözde şarkılar da çalıyor. Gençlerin duygularını, yaşama sevincini, büyük bir aşkın mutluluğuna duyulan özlemi dile getiren neşeli, küçük parçalar. Szpilman henüz otuzunda

bile değil. 1931'de Berlin'e gidip Leonid Kreutzer ve Arthur Schnabel'in öğrencisi olmadan önce, Varşova'da piyano ve kompozisyon eğitimi aldı. Yahudi bir aileden gelen yirmi iki yaşındaki genç, Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Varşova'ya geri dönerek eğitimini ünlü Chopin yorumcusu Aleksander Michalowski'nin yanında sürdürdü.

Kent bir gecede dönüşüme uğramış adeta. Evlerin duvarlarına ve ilan direklerine Polonya Başbakanı'nın halka yaptığı duyurular yapıştırılmış. Almanlar ülkemize saldırdı. Gruplar halinde ilanların önünde duran insanlar, hararetle tartışıyor. Karşı tarafta bir vitrin camı, patlayan bombaların sarsıntılarına karşı korunmak üzere beyaz bantlarla kapatılmış. Pek çok dükkânın vitrini, jambon veya sucuk da satıyor olsalar, küçük Polonya bayraklarıyla donatılmış. Gazeteci çocuklar bağıra çağıra gazetelerin ekstra baskılarını duyuruyor. Sokak satıcıları domuz biçiminde, ancak ters çevrildiğinde Adolf Hitler'in yüzünün göründüğü kâğıt bir oyuncak satıyor. Pek çok sokak lambasının direklerinde, ağaçlarda, sokakların köşelerinde hoparlörler asılı. Radyodan bir ses telaşla sesleniyor: "Alarm! Varşova için alarm!"

Radyonun bugün için planlanan yayın programı tümüyle altüst olmuş durumda. Aceleyle güncel bir program hazırlanıyor. Cepheden ve uluslararası diplomatik gelişmelerden son haberler, aralarda askerî ve millî marşlar. Piyanist Szpilman'ın şimdilik yapacak pek bir işi yok. Her saat, her dakika Fransa ve İngiltere'nin Alman mütecavizlere karşı savaş ilan etmesi bekleniyor. Ancak bu arada kendi ordularının gücüne de güveniyorlar. Hükümetin yürüttüğü çılgınca ironik propaganda kampanyası, son haftalarda pek çok kişiyi Almanların yalnızca kâğıttan yapılmış sahte uçaklara sahip olduğuna inandırdı. Tabii ki bunlarla uçmak mümkün değil. Hitler, kâğıttan bir kaplan.

Saat 09.30, Euskirchen. Paskalya'da verilen yeni okuma kitabında, Hitler erkek çocuklarının resimleri var. Altında şunlar yazılı: "Krupp[1] çeliği gibi sert, deri gibi dayanıklı, tazı gibi çevik." Dokuz yaşındaki Heinz Küpper ve arkadaşı Andreas kabul ediyorlar: Heinz belki biraz daha sert, ama buna karşılık Andreas daha çevik. Hitler'in erkek ve kız sarışın Alman çocuklarının arasında olduğu bir başka resim: "Sizler, benim Alman çocuklarım! Geleceğin garantisi sizlersiniz." Heinz haftalar boyunca garanti sözcüğünü yanlış okuyarak *bombalar*[2] olduğunu sanmıştı: Biz geleceğin bombalarıyız. Aslında bu da doğru, savaş çıkarsa eğer.

Ve şimdi savaş çıktı. Okullar tatil, ama yine de oraya gidiyorlar. Euskirchen'deki Westschule İlkokulu'nun avlusu askerler ve atlarla dolu. Toplar ve başka silahlar da var, ama bunun dışında her şey Silahlı Kuvvetler Günü'ndeki gibi görünüyor. Yalnızca bu kez eyleme geçiliyor. Çocukların ikisinin de bilgisi var, üniformaları, rütbeleri, topları, komandoları biliyorlar. Askerler yüksek ıhlamur ağaçlarının altında oturmuş bira içiyorlar, atları da yanlarında. Okulun pencerelerinden birine hoparlör konulmuş. Merdivenin başındaki yüzbaşı yukarıya doğru sesleniyor: "Haydi! Çabuk olun, başlıyor!"

Önce duyuru geliyor: "Burası Alman halkının parlamentosu." Sonra müzik başlıyor, ardından da cızırtılar arasında Führer'in konuşması. Çok yüksek bir sesle "Polonya" dediği duyuluyor, bir de kesik kesik "at...şe karş... lık ver...ldi" sözleri.

Euskirchen'de savaş böyle başlıyor.

1. Ünlü bir çelik firması. (Ç.N.)

2. Almancada *Garanten* sözcüğü garanti, *Granaten* ise bomba anlamındadır. (Ç.N)

Saat 10.00, Krolopper, Berlin. Führer ve Reich Şansölyesi Adolf Hitler, Alman parlamento merkezi olarak düzenlenen Krolloper binasında kürsüye çıkıyor. Kısa konuşmasında, "Polonya bu gece ilk kez bize ait olan bölgeye askerî birlikleriyle de ateş açtı, diyerek şu sonuca varıyor: Saat 05.45'ten bu yana karşı ateş açılıyor. Ve şu andan itibaren bombaya bombayla karşılık verilecek. Zehirle saldırana karşı zehirli gazla savaşılacak." Olağanüstü bir sabır gösterildiğini iddia ediyor, "hepimiz aylardan beri bize Versailles'da dikte edilen ve giderek soysuzlaşıp yozlaşarak tahammül edilemez hale gelen bir problemin acısını çekiyoruz. Danzig bir Alman kentiydi, hâlâ da bir Alman kenti. Koridor Almanlarındı, yine öyle. Artık Polonya'yla, onların aylardan beri bizimle konuştuğu dille konuşmaya karar verdim. Bu savaşı, kime karşı olursa olsun, Reich'ın güvenliği ve hakları garanti edilene kadar sürdüreceğim."

Asker üniforması giymiş olan Adolf Hitler, tüm duyguları coşturacak şekilde devam ediyor: "Şu andan itibaren tüm hayatım, öncelikle halkıma aittir! Şimdi tek arzum, Alman Reich'ının ilk askeri olmak. Böylece tekrar benim için en kutsal ve en değerli olan giysiye bürünüyorum. Bunu ancak zaferden sonra çıkaracağım ya da bu sonu görmeyeceğim."

Joseph Goebbels, ertesi günün gazeteleri için basına talimat vererek dille ilgili bir düzeltme yapıyor: "İçinde savaş kelimesi geçen başlık kullanılmayacak. Führer'in konuşmasına göre yalnızca açılan ateşe karşılık veriyoruz."

Saat 10.00, Westminister Hall, Londra. Birkaç gün önce imzalanan İngiltere-Polonya yardım paktının koşullarına göre İngiltere'nin Almanya'ya karşı hemen savaş ilan etmesi gerekiyor. Ancak İngiltere Başbakanı Ne-

ville Chamberlain, Avam Kamarası'ndaki bir müzakere sırasında hâlâ tereddütlü. Alman hükümetinden, Polonya saldırısının hemen durdurulacağına ilişkin bir garanti almayı denemek istiyor. Konuşmasını kesen bir parlamenterin, bunun için belli bir mühlet olup olmadığını sorması üzerine Chamberlain hayli karmaşık bir tepki veriyor: "Bu son uyarıya karşı da olumsuz bir cevap gelirse –ki başka türlü olacağına ihtimal vermiyorum– Majestelerinin sayın elçilerinden pasaportları talep edilecek. Bu durumda biz hazırız."

Saat 11.00, Fulda Kışlası. "Ok yaydan çıktı!" diye yazıyor Wilm Hosenfeld. Hizmet taburundakiler, neredeyse ülkedeki tüm insanlar gibi Hitler'in radyo konuşmasını hep birlikte dinlediler. "Belirsizliğin yarattığı o korkunç gerilim ortadan kalktı. Doğuda fırtına başlıyor." Hosenfeld ikna olmuş durumda: "Führer'in talepleri alçakgönüllü ve makuldü, barışın sürmesine hizmet edebilirdi." Ancak İngiltere, Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan Almanya'nın, Hitler'in yönetiminde tekrar ayağa kalkarak "etkin bir dünya gücü" olma yolunda ilerlediğini görmek istemedi. Wilm Hosenfeld şimdi kendini çok büyük bir bütünün, Alman ulusunun küçücük bir parçası olarak görmeye çalışıyor: "İç politikadaki tüm ideolojik karşıtlıklar," diye yazıyor Annemarie'ye, "geri planda kaldı artık. Her birimiz, halkı için dimdik ayakta duran birer Alman olmak zorundayız."

Tıpkı 1914'teki gibi düşman güçler tarafından kuşatılmış, barışçıl bir Almanya'yı hayal etmek, Hosenfeld'i kararlı ve mücadeleci kılıyor. Aynı saatlerde milyonlarca Alman erkeği, aynı durumda.

Saat 11.00, Heveliusplatz, Danzig. Henüz Hitler Krolloper'de, Chamberlain ise Westminister Hall'de konuş-

malarını sürdürürlerken, Danzig Heveliusplatz'daki Polonya postanesinin önündeki binaya 75 milimetrelik iki bomba isabet ediyor. Ağır tahribata rağmen, bina yıkılmıyor. Çok hızlı davranan bir istihkâm birliği, binanın bodrumuna patlayıcı madde yerleştirmeyi başarıyor. Yerleştirilen silahlar ve bombaların arasında 105 milimetrelik bir ağır top da var. Öğleden sonra bodruma benzin pompalanarak bina ateşe veriliyor, ardından alevler her yeri sarmaya başlıyor. Bir saat sonra Polonyalılar, artık umutları tükenmiş, teslim olmaya çalışıyor. Binadan beyaz bayraklı iki adam çıkıyor, direktör Dr. Jan Michón ve memur Józef Wasik. İkisi de aynı anda vuruluyor. Çoğunda ağır yanıkları olan diğerleri tutuklanıyor, altısı birkaç saat içinde ölüyor. Aralarında bir de çocuk var.

Sağ kalan Polonyalılar günler sonra savaş mahkemesine çıkarılarak partizanlık ve yasadışı bir örgüte üye olmak suçuyla ölüm cezasına mahkûm ediliyor ve Ekim başında kurşuna diziliyor.

Saat 11.00, Saltsjöbaden, İsveç. Saltsjöbaden belediye binasında bir tören: Kısa bir süredir İsveç'te yaşayan Bertolt Brecht'in de aralarında olduğu sürgündeki birkaç yazarın Belediye Başkanı tarafından kabülü. Törenin açılışı, konuşmalar, nazik alkışlar. Ama gerçekte kimse kendini konuya veremiyor, sabahın erken saatlerinde savaş başladı. "Varşova'nın ve diğer Polonya kentlerinin bombalanması, Hitler birliklerinin Polonya'ya girişi, ilhak edildiği açıklanan Danzig'in bombalanması," diye yazıyor Thomas Mann. Bunun dışındaki her şey, ikinci derecede önemli. Bu cuma öğleden sonra eve dönerken, Katia ve Thomas Mann hemen bir radyo satın alıyorlar, Almanca ve İngilizce yayınları takip etmek için. Otelde Hitler'in parlamento önündeki konuşma kaydını dinliyorlar, üst katlarındaki odada İngilizce konuşan bir İs-

veçli kadın, dayanılmaz bulduğu bu "barbar sesi" bağıra çağıra protesto ediyor.

Bu uğursuz adamda, sözde uğruna suç işlediği "Almanya aşkı"nın zerresi olsaydı, kafasına bir kurşun sıkar ve ateşe verdiği Polonya'nın yakasını bırakırdı.

Saat 15.00, Varşova. Szpilmann'ın öğleden sonra kuyruklu piyanoda Chopin çalmak üzere stüdyoya gitmesi gerekiyor. Polonyalı büyük besteciyi, şu sıralar vatanseverler sahipleniyor. Birkaç gün sonra, ilk Alman top mermisi Varşova radyosunu vurduğunda Szpilmann yine Chopin çalıyor olacak.[1] Tavandaki sıvaların yere inmesiyle birlikte, piyanonun parlak siyah gövdesinin ve Spilzmann'ın narin ellerinin bulunduğu klavyenin üzerini bir toz bulutu kaplayacak.

Saat 21.00, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Büyükelçi Henderson, Yeni Şansölyelik Binası'nda hükümetinin sözlü notasını veriyor. İngiltere, Reich hükümetini "birliklerini Polonya bölgesinden hemen geri çekmeyi kabul etmediği takdirde," Polonya'ya karşı yardım yükümlülüklerini yerine getirmekle tehdit ediyor. Bir saat sonra Fransa Büyükelçisi Coulondre da kendi hükümeti adına aynı kapsamda bir nota iletiyor.

Saat 22.00, Sachsenhausen Toplama Kampı. Bu akşam savaşın ilk infazı gerçekleştirilecek. Meydana giren arabada iki Gestapo memuruyla, zincire vurulmuş bir sivil mahkûm var. Getirilen belge açılarak idam emri okunuyor. Gizli seferberlik talimatlarına göre Rudolf Höß, sa-

1. Roman Polanski'nin, Wladyslaw Szpilman'ın hayatını ve yaşama savaşını anlattığı *Piyanist* filminde Almanların Varşova radyosuna yaptığı baskın, savaşın ilk günündedir.

bahın erken saatlerinden itibaren idamlardan sorumlu. Uygulama için hemen "yaşlıca, sessiz" üç kişi buluyor. Önce bir kum çukuruna alelacele bir direk dikiliyor. Höß, mahkûmun bir sigara içmesine izin veriyor. Sonra onu direğe götürüp yerine yerleştiriyor. Mahkûm sessizce son sigarasından birkaç nefes çekiyor. Höß geri gelerek ateş emrini veriyor. Adam olduğu yerde yığılıyor. Höß talimatta öngörüldüğü üzere son atışı yapıyor. Doktor, mahkûmun kalbinde üç kurşun yarası tespit ediyor. İdama katılan tüm SS muhafızları daha sonra kampın gazinosuna gidip sigara içerek sessizce oturuyorlar bir süre. "Savaşın artık çok yaklaşan acımasızlığı, tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriliyor."

Vurulan bir komünistti; Desauer Junkers-Werken tesislerinde hava savunması işlerinde çalışmayı reddeden bir işçi. Tesis güvenliği, onu sorguya çekilmek üzere Gestapo'ya götürmüş, SS Mareşali Heinrich Himmler hemen kurşuna dizilmesini emretmişti.[1]

1 Eylül, Ketchum, Idaho, ABD. Sachsenhausen'de akşamın geç saatleri, Ketchum Idaho'da öğleden sonranın erken saatleri. Uzak Avrupa'da savaşın başladığını bu gece el radyosundan öğrenen Ernest Hemingway bir şişe viski açtı ve tüm geceyi radyo alıcısının yanında geçirdi. Geçmiş altı yıl boyunca, bu sonucu defalarca, açıkça ya da içten içe hep tahmin etmiş olduğu halde lanetler yağdırarak ağladı.

Ağustos ortasında yazı çalışmalarına ara verme gerekliliği duymuş, Idaho Dağları'nda biraz avlanmak ve Küba güneşinden kaçmak için ABD'nin batısına gitmeye karar vermişti. Nordquist-Ranch'da en büyük oğluna da

1. Kurban, muhtemelen Dessau'dan Johann Heinen (Nürnberg, Belge No-150).

rastladı. Yirmilerinin başında ilk karısı Hadley ile evliyken, Paris'te dünyaya gelen Bumby. Şimdi geçmişteki anıların etkisiyle, artık kırklı yaşlarında biri olarak kadınları tanıdıkça, ona duyduğu hayranlığın daha da arttığını yazıyor Hadley'e. Gökyüzünün tadı, yeryüzünde de çıkarılabilecek olsaydı, 1922 ve 1923 yıllarında Paris'te, Karaormanlar'da ve Pamplona'dayken onların payına da "iyi bir porsiyon" düşerdi.

Şu anda evli olduğu karısı Pauline, dün Normandiya ile Avrupa'dan geldi. 1939 yılı Ağustos ayının son günü, savaştan önceki son gün. Ernest'i ziyarete geleceğini söylemek için New York'tan telefon ediyor. Artık konuşmaları gerekiyor. Ernest bu "konuşmalardan" nefret ediyor, ama daha fazla kaçabilmesi mümkün değil. Milyonlarca insanın alıştıkları hayattan koparılacağı, ayrılacağı, sürüleceği, tutuklanacağı, işkence göreceği ya da öldürüleceği bu yeni dönemde, kendi aşk sorunlarını pek de dert etmiyor. Eylül ortalarında bir gün eşyalarını arabaya koyacak, Pauline'den kesin olarak ayrılacak ve yol üzerindeki bir telefondan Martha'yı arayarak yolun yarısında da olsa kendisine katılmasını ve Küba'ya gelmesini isteyecek.

2 Eylül Cumartesi, Roma. Bugün İtalyan gazetelerinde, İtalyan Hükümet Başkanı Mussolini'nin önceki gün Adolf Hitler'den aldığı ve onu çok rahatlatan açıklamanın metni yer alıyor: "Bu şartlar altında İtalya'nın silahlı desteğine gerek olmadığına inanıyorum. Duçe, gelecekte faşizm ile nasyonal sosyalizmin ortak hedefleri adına yapacaklarınız için size şimdiden teşekkür ederim."

2 Eylül, saat 09.00, Metz, Alsace. Kırk sekiz yaşındaki Albay Charles de Gaulle, bu sabah teleksle Beşinci Ordu zırhlı birliklerinden bir talimat alıyor. Bu ordu, Alsace'ı muhtemel bir Alman saldırısından korumak üzere Magi-

not Hattı'nı savunuyor. De Gaulle ve birliği bu nedenle Metz'den Wangenburg'a kaydırılıyor.

Onca zamandır beklediği onay geldi mi sonunda?

Kendisini çölde bir kâhin gibi hissediyor. Görüşlerinin doğru olduğunu biliyor, ama bugüne kadar amirleri başta olmak üzere hemen hiç kimse ona kulak asmadı. Albay Charles de Gaulle *Vers l'Armée de Métier* (Profesyonel Orduya Doğru) ve benzeri "askerî teoriler" yayımladı. Son kitabı, Almanca olarak da yayımlanan *La France et son Armée* (Fransa ve Ordusu). Bu kitapta ısrarla zorunlu askerlik hizmetine ek olarak profesyonel bir ordunun kurulması gerekliliğini savunuyor, öncelikle de hâkim olan savunma dogmasına karşı çıkıyor. Maginot Hattı'nın arkasında tüfeklerle durup düşmanın gelmesini beklemek yeterli değil. Daha Saint Cyr Askerî Akademisi'ndeyken yaptığı çalışmalarla yıldızı parlayan Albay, hareketli, özel zırhlı birliklerin oluşturulması gerektiğini söylüyor, ateş gücü hareketlilikle birleştirilmeli. Oysa bugüne dek uygulanan sistemde, tanklar ağırlıklı olarak piyadelerin korunmasına hizmet ediyor. De Gaulle'ün zırhlı birliklerle hava kuvvetlerinin birlikte hareket etmesinin etkileri konusunda incelemeleri de mevcut.

De Gaulle'ün askerî teoriler hakkındaki yazıları, analitik yönü ve mükemmel üslubuyla öne çıkıyor; Albay birinci sınıf bir Fransız yazar. Liberal entelektüel bir çevreden geliyor zaten, dedesi ünlü bir tarihçiydi, büyükannesi mücadeleci bir yazar, babası öğretmen. Aile, büyük burjuva ve muhafazakâr özelliğine rağmen Zola ve Alfred Dreyfus'den yana olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda De Gaulle birkaç kez yaralandı, Philippe Pétain'in komutasındaki Verdun savaşında ve başka yerlerde.

Albayın reform önerileri Genelkurmay Başkanı ve Savaş Bakanı tarafından ne kadar görmezden gelinirse gelinsin, eserleri yurtdışında aynı ölçüde ilgi görüyor. Bu

metinler tank savaşları üzerinde çalışan Guderian gibi Alman teorisyenler için zengin bir ilham kaynağı.

De Gaulle şimdiye kadar Metz garnizonunda bir tank alayının komutanıydı. Sert bir amir olduğu halde askerlerin çoğu onu seviyor. Uzun boyundan dolayı ona "zürafa" diyorlar.[1]

2 Eylül, Berlin. Benito Mussolini, Berlin'deki büyükelçisi Bernardo Attolico aracılığıyla Führer'e yaptığı teklifin geri çevrilemeyeceği görüşünde. "Danzig zaten Almanların," diyor Mussolini, "Almanya taleplerinin çoğunun karşılanmasını garantiledi. Ayrıca manevi yönden de tatmin oldu. Eğer bir konferans teklifini kabul ederse, tüm hedeflerine ulaşacak ve tahmin edilenden daha uzun süreceği şimdiden belli olan genel bir savaşı da önleyecek." Ancak Hitler, Batılı güçlerin Polonya'nın işgalinin ikinci gününde de resmen savaş ilan etmemiş olmalarından aldığı güçle kendinden o kadar emin ki, Mussolini'nin barış konferansı teklifini kabul etmiyor.

2 Eylül, Paris. Hitler'in Polonya saldırısı haberini aldığı anı, hayatı boyunca unutmayacak. Dôme'da oturmuş, *Konuk Kız* üzerinde çalışırken, çevresinde bir hareketlenme hissetti. Herkes özel baskı gazetelerden almak için dışarı koşuyordu. İşte oldu, dedi garson Simone de Beauvoir'a, şimdi belamızı bulduk. Simone masaya birkaç bozuk para bırakıp hemen telefon etmeye gitti. Sartre Gallimard Yayınevi'ndeydi, otelde buluştular. Sonra bodruma inip Sartre'ın eski üniformasını buldular, Sartre'ın

1. De Gaulle, Mayıs 1940'ta Alman birliklerinin saldırısına karşı mükemmel savunmasının ardından 6 Haziran'da devlet müsteşarlığına getirilir. Mareşal Pétain ateşkes anlaşmasını imzalamak üzereyken, De Gaulle 17 Haziran 1940 sabahı işgal kuvvetlerine karşı harekatı başlatmak üzere İngiltere'ye geçer.

daralmış üniformaya sığmaya çalışması çok komikti. "Ama gaz maskesini gördüğümüzde gülüşümüz donup kaldı."

Sartre seferberliğe dahil olanlardandı, bu nedenle vedalaşmak üzere annesi Madam Mancy'nin yaşadığı Passy'ye gittiler, ardından tekrar tıklım tıklım dolu metroyla kentin öbür ucundaki toplanma alanına. Sartre gecenin geç saatlerinde Nancy'ye hareket etmesi gerektiğini öğrendi. Sonra Kafe Flore'a uğradılar, ama iç açıcı hiçbir şey bulamadılar. Fahişeler bile dehşete kapılmış vatansever Fransız kadınları gibi davranıyorlardı. Ardından Saint-German-des-Prés'nin ürkütücü gece sessizliği. Simone o kadar kötüydü ki, birkaç kez kusmak zorunda kaldı. Karanlıkta el yordamıyla Simone'un oteldeki odasına ulaştılar, karartma uygulamasından dolayı ışık yakmak yasaktı. Yorgun argın kendilerini yatağa attılar, uyudular, uyandılar, birbirlerine sımsıkı sarıldılar; gece üçe doğru saat çaldığında, sevineceklerdi neredeyse. Bir taksiyle Porte de la Chapelle yakınındaki Place Hébert'deki toplanma alanına gittiler. Sartre polislerin ve askerlerin akıl almaz kargaşası içinde yanlış yere geldiğini, Gare de l'Est'e gitmesi gerektiğini öğrendi. Benzer bir karmaşa içinde, Nancy'e giden ilk trenin peronunda veda anı geldi.

Bu dündü.

Ya da bu sabah. Çünkü insan zaman kavramını kaybediyor. Saatler dakikalara dönüşüyor, bazı dakikalar sonsuza dek uzuyor. Şimdi Simone de Beauvoir ağır adımlarla Gare de l'Est'ten Haussmann Bulvarı'na yürüyor, rasgele bir sinemaya giriyor. Tüm gününü bu karanlıkta geçirecek, ama sonradan hangi filmleri izlediğini hatırlayamayacak.

"Henüz otuz yaşında bile değildik, hayatımız yavaş yavaş şekilleniyordu ve her şey vahşice elimizden alındı".

3 Eylül Pazar, saat 09.00, Yeni Şansölyelik Binası, Berlin. Bu sabah İngiltere Büyükelçisi Neville Meyrick Henderson saat 09.00'da Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'a bir nota iletecekti, ancak von Ribbentrop İngiliz diplomatla görüşmeyi reddediyor. Bu yüzden İngiltere'nin sözlü notasını Dışişleri Dairesi'nden şef tercüman Dr. Paul Schmidt vekâleten alarak, Wilhelmstraße'den Yeni Şansölyelik Binası'na gidiyor. Bu pazar sabahı Hitler'in ön bürosunda hükümet üyeleri ve parti yöneticilerinden oluşan olağanüstü bir kalabalık var. Schmidt güçlükle çalışma odasına geçerek Hitler ve Ribbentrop'a İngiltere hükümetinin son ültimatomunu tercüme ediyor: "... size saygıyla bildirmek isterim ki, bugün, 3 Eylül öğleden önce İngiltere yaz saatiyle saat 11.00'e kadar Alman hükümeti tarafından yukarıda belirtilen anlamda tatmin edici bir güvence verilmediği ve Londra'ya, Sayın Majestelerine iletilmediği takdirde bu saatten itibaren her iki ülke arasında savaş ilan edilmiş olacaktır." Paul Schmidt tercümeyi bitirdiğinde uzun bir sessizlik oluyor. Schmidt'in daha sonra not edeceği gibi, Hitler bir süre tamamen sessiz ve hareketsiz kaldıktan sonra pencerenin önünde taş kesilmiş gibi duran Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a dönerek, 'Şimdi ne olacak?' diye soruyor. Öfke dolu bakışları, Ribbentrop'un onu yanlış bilgilendirdiğini dile getirmek ister gibi. Ribbentrop alçak bir sesle cevap veriyor: "Birazdan Fransızların da ayni ültimatomu vereceklerini sanıyorum.'

Böyle oluyor.

Almanya, İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı bir savaşın içinde, ancak bu savaş Hitler'in yıllardır planladığı savaş değil. Tüm planı altüst oldu, çünkü yer değiştiren cephelerde savaşmak zorunda: "Devrimcileri alt edemeden muhafazakârlarla savaşıyor." (Joachim Fest). Hitler şu andan itibaren bunu biliyor artık. Vekili Rudolp

Heß'e şöyle diyor: "Şimdi tüm eserim paramparça oluyor."

Fransa Büyükelçisi Coulondre, Şansölyelik Binası'ndan elçiliğine geri döndüğünde, elemanlarının önünde gözyaşları içinde çözülüveriyor. *C'est la guerre*[1].

3 Eylül, Londra. Gazetelerin manşetlerinde "Winston is back."[2] İngiltere'nin Alman Reich'ına savaş ilan ettiği gün, Chamberlain, kendisini en sert biçimde eleştiren adamı kabineye alıyor, Amiralliğin Birinci Lordu olarak.

3 Eylül, Kuzey Atlantik. Alman denizaltısı U 30 İskoçya'nın kuzeybatısındaki sularda operasyonda. Saat 21.00'e doğru deniz yüzbaşısı Kumandan Fritz-Julius Lemp'e, bir İngiliz gemisi görüldüğü bildirildi. Yolcu gemisi Athenia. Deniz Kuvvetleri'nin tüm kaptanları gibi Lemp'e de "ticaret savaşının ağırlıklı olarak İngiltere'ye karşı yapılması" yönünde talimat verildi, aynı gün, 3 Eylül'de telsizle gelen yeni emre göre ticaret savaşı "geçici olarak denizaltılar tarafından da Prisen düzenlemesine göre" yürütülecek. Bu talimat, yalnızca silahlı ya da düşman savaş gemilerinin refakatindeki ticari gemilerin uyarı yapılmadan vurulabileceği anlamına geliyor.

Kumandan Lemp'in bu talimata göre dalması ve telsizle çağrılacak bir savaş gemisine kurban olma tehlikesinden uzaklaşması gerekirken, yolcu gemisinin torpillenmesi için emir veriyor (daha sonra gemiyi destek kruvazörü olarak algıladığını iddia edecek). 13500 gross ton ağırlığındaki Athenia yanarak kısa sürede batıyor. Glasgow'dan Montreal'e gitmekte olan yaklaşık 1400

1. (Fra.) Savaş başladı. (Ç.N.)
2. (İng.) Winston döndü. (Ç.N.)

yolcu filikalarda ve Atlantik'te yüzerek hayatta kalmaya çalışıyor. Alman denizaltısı olay yerinden ayrılıyor.

Zor koşullarda iletilen acil çağrıya, Norveç tankeri Knute Nelson ile birkaç gemi daha cevap vererek hemen yardıma koşuyor. Aralarında 28 Amerikan vatandaşının da bulunduğu 117 kişi boğularak ölüyor, diğerleri kurtarılıp bir sonraki limana, İrlanda'da Galway'e götürülüyor.

İngiliz Amiralliği Athenia'nın uyarı yapılmadan bir Alman denizaltısı tarafından batırıldığını ilan ediyor. Alman Deniz Kuvvetleri Başkomutanlığı ise söz konusu bölgede Alman gemilerinin bulunmadığını açıklarken, Goebbels gemiyi İngiliz Amiralliği'nin yeni Birinci Lordu Winston Churchill'in saatli bombayla havaya uçurduğunu iddia ediyor. Goebbels yeni bir Lusitania vakasını kesinlikle önlemek istiyor. Bu gemi 1914 yılında bir Alman denizaltısı tarafından batırıldığında da tarafsız ABD'nin 124 vatandaşı ölmüş, Amerika'da ortalığın karışmasına ve ABD'nin savaşa girmesine yol açmıştı.

3 Eylül, Londra. Başbakan Chamberlain ve aralarında Winston Churchill'in de bulunduğu hükümet üyeleri savaş kararının gerekçelerini açıklarken, Jack Kennedy, ebeveyni, ağabeyi Joe ve kız kardeşi Kathleen'le birlikte İngiliz Parlamentosu'nun izleyici tribününde oturuyor. Joe Kennedy için savaşın çıkması bir felaket, onu kişisel olarak etkiliyor. Chamberlain, "Politik hayatımda inandığım her şey yerle bir oldu" dediğinde, Joe üzüntüden gözyaşı döküyor. Başkanı Roosevelt ile yaptığı telefon konuşmasında "Bu savaş dünyanın sonu, her şeyin sonu" diyor. Avutulması imkânsız.

Bu akşam Athenia faciası haberi geldiğinde, Joe ikinci oğlunu yanına çağırıyor. Jack gemide felakete uğrayan Amerikalı yolcularla ilgilenmek için Glasgow'a gidecek. Sağlam bir diplomasi dersi ve neler yapabilece-

ğini göstermesi için bir şans. Ama sağ kalan Amerikalılar genç Kennedy'nin birkaç gün sonra kendilerini bir sonraki ticari gemiyle, koruma olmadan ABD'ye göndermesi fikrine şiddetle karşı çıkıyorlar. Jack, Başkan Roosevelt gibi babasının da Almanların bir Amerikan gemisine asla saldırmayacağından emin olduğunu anlatarak onları yatıştırmaya çalışsa da, ikna edemiyor. Ancak baba Joe'nun devreye girmesiyle, Amerikan vatandaşları normal bir Amerikan gemisiyle, koruma olmadan New York'a getiriliyorlar.

Jack, Pan-Am'ın yeni uçağı Dixie Clipper'le geri dönüyor. İlk Atlantik ötesi uçuşu. Haziran sonu hizmete giren deniz uçağı yirmi iki yolcu alabiliyor ve Asor Adaları'nda bir mola vererek New York'a yirmi dört saatte ulaşıyor.

Jack bu arada Harvard kampüs dergisi *Crimson* için hazırladığı bir makalede, eğer İngilizler saldırıya uğrayacak olursa, Amerikalıların onlar için Avrupa'ya müdahale ederek savaşa girmeleri yönündeki yaygın görüşe karşı çıkıyor. Jack'in anlayışına göre hızlı müzakerelerle savaşları sona erdirmek hâlâ mümkün, çünkü İngiltere'nin de Almanya'nın da uzlaşmak istediğine inanıyor. İngiltere ile Fransa'yı "bir yenilgiden korumak için", "Polonya'yı kurban etmeye hazır olmalı". Ve ardından sağlanacak barışa "sağlam bir zemin oluşturmak üzere, Almanya'yı Doğu Avrupa'da rahat bırakmalı" hatta sömürgelerle ilgili talepleri de kabul edilmeli.

Düşünceleri hâlâ tümüyle babasının çizgisinde.[1]

3 Eylül, Münih Merkez İstasyonu. İstasyon çok kalaba-

1. Kennedy'nin bitirme tezi 1940 yılında savaş Batı'da da patlak verdikten sonra kitap olarak yayımlanır: *Why England Slept?* (İngiltere Neden Uyudu?). Bu kitap, ABD'nin savaşa girmesinin ardından bestseller olur.

lık. Komutlar, yüksek sesle konuşmalar, bazen bir şarkı. Binlerce genç için teslim olma, aileleriyle ve sevgilileriyle vedalaşma zamanı. Günlük hayat tümüyle olağandışı artık, savaşın başlaması her şeyi değiştiriyor; meslekleri, ilişkileri, planları. Her şey yabancı, merkezî bir iradeye bağlanmak ve ona tabi olmak zorunda. Franz Strauß'un cebinde Lech'teki Landsberg'e gitme emri var. Orada önce sekiz haftalık bir sürücülük eğitimi alacak. Binek arabası ve kamyon kullanmak için. Annesinden, babasından ve kız kardeşi Maria'dan ayrılırken, daha sonra yazacağı gibi, gözlerinde yaşlar var.

Zaman tuhaf bir biçimde geçmek bilmiyor. Evvelsi gün Schwandorf'taki evde huzursuz bir gece uykusundan sonra odasından çıkarak aşağıya inip ev sahiplerini kahvaltı masasında gözyaşları içinde bulmasından bu yana yalnızca kırk sekiz saat geçti. Radyoda marşlar çalıyor, arada flaş haberler veriliyor: "Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'ndan duyurulur! Führer'in ve Başkomutan'ın emriyle, Alman Reich'ında savaş haline geçilmiştir!"

Aceleyle vedalaşıp ayrılan Strauß, motosikletine vesikada belirlenen azami miktarda benzin alarak yola çıktı. Yolda geçen saatler boyunca, bu durumun kendi hayatı açısından ne anlamı olacağını tekrar tekrar düşündü. Savaş! Savaşla birlikte şimdiye dek geçerli olan her şey tehlikeye giriyor, daha da ötesi, yanlış olduğu kanıtlanıyor, uzun vadeli her türlü perspektif, hatta yakın vadeli olanlar da, örneğin sonbaharda yapılması planlanan ya da daha doğrusu planlanmış olan devlet sınavları, C.H. Beck Yayınevi'ndeki redaksiyon işi, eski diller filoloğu genç Strauß'un çalışmalarına katıldığı *Arkeoloji El Kitabı*.

Akşam Münih'e geldiğinde savaş nedeniyle yapılan karartma onda hayalet etkisi yaratıyor. Bavyera'nın binlerce lambayla aydınlatılan, her zaman ışıklı başkenti bu cuma koyu karanlıklara gömülmüş. Arabalar farlarını

yakmadan, çok yavaş yol alıyor, bazı arabaların farlarında düz bir ışık şeridi yayan karartma tertibatı var.

Şimdi, sabah saatlerinde Münih Merkez İstasyonu'nda ayrılık sahneleri. Sarılmalar, öpüşmeler, gözyaşları. Ne savaş coşkusundan eser var, ne de vatansever ritüellerden. Bunun yerine çeşitli dilekler. Polonya'yla savaş uzun süremez, mutlaka yakında döneriz. Franz Strauß ve ailesi buna inanmıyor. Onlara göre İngiltere ve Fransa kendilerini garantiye almak için bekliyorlar ve müdahale edecekler.

Landberg'e ulaştığında istasyonun hoparlöründen, İngiltere'nin saat 11.00'de Alman Reich'ına savaş ilan ettiği duyuruluyor. Ve akşam, bu uzun pazar gününün sonunda Strauß kantinde bir bira içerken, radyodan Fransa'nın da Almanya'yla savaşa girdiği açıklanıyor.

Polonya saldırısı altmış saat içinde büyük Avrupa savaşına yol açtı.

3 Eylül, New York. Klaus Mann savaşı hesaba katmıştı, ama gene de önceki gün Hollywood Bulvarı'ndaki devasa WAR IN EUROPA[1] yazısını görünce şok geçirdi. Sonrası gerçek değildi sanki, rüya adeta. Gece saat birde oteldeki radyodan Hitler'in konuşmasını dinledi, tahmin ettiği gibi Berlin'de sabah onda yapmıştı bu konuşmayı, beklenenden daha adi ve alçakçaydı... "Sürekli radyo başında. Sıkça ağlamanın eşiğinde. E(rika) ve ebeveyn için duyulan kaygı. Canavarı kavramak ve anlamak neredeyse imkânsız. Fakat rahatlama ve umut, endişe ve korkudan daha güçlü... Berlin caddelerinde boğucu suskunluk" diye yazıyor umutla. Alman halkının savaştan kaçmak için artık Führer'den kurtulacağına inanıyor. Son olarak Chamberlain'ın konuşması: Churchill kabinede!

1. (İng.) Avrupa'da savaş. (Ç.N.)

5 Eylül Salı, Sachsenhausen Toplama Kampı. Kamp komutanı çok öfkeli. Karşısında mahkûm Dickmann, üzerinde taşıdığı mor üçgenden de anlaşıldığı gibi bir Yehova Şahidi. Acil bir imza işlemi için, toplama kampının idari bölümüne gönderilmiş. Karısı savaş başlayınca August Dickmann'ın askerlik cüzdanını kampa iletmiş, ama mahkûm dakikalardan beri cüzdanı imzalamayı reddediyor. Kumandan Baranowski'nin uyarılarına rağmen, tavrında hiçbir değişiklik yok hâlâ. Reich savaş halinde, diyor Baranowski, herkes asker olmak zorunda. Ama Dickmann asla asker olmayacağını ve savaşta insan öldürmeyeceğini söylüyor. Yehova, savaşı kutsamadı. Ayrıca Adolf Hitler'i Alman halkının lideri olarak tanımadığını da belirtiyor, çünkü Hitler şeytanın aracısı.

Baranowski tutuklunun dövülmesini ve kamp sığınağında tek kişilik bir hücreye atılmasını emrediyor.

Dinslaken kökenli yirmi dokuz yaşındaki August Dickmann, yaklaşık bir yıldır kampta. Ait olduğu dinî grubun çalışmalarında yer almaktan dolayı bir yıl hapis yatmıştı daha önce. Almanya'da 1933 yılından beri yasak olan bir misyonerlik. Hapisten çıkarıldığında doğrudan toplama kampına getirildi. Erkek kardeşi Fritz aynı eylemden dolayı 1933'ten bu yana Esterwegen Toplama Kampı'nda. Bir başka erkek kardeşi, Heinrich Dickmann da geçen Mart'ta tutuklandı ve Sachsenhausen'e getirildi. Sachsenhausen'de bulunan on bine yakın tutuklu arasında yaklaşık dört yüz Yehova Şahidi var.

Baranowski, kamptaki bu fedakâr dik kafalılara karşı büyük bir öfke duyuyor. Onlar ari ırktan, normal Alman erkekleri çünkü, aşağı ırkların evlatları değil. Baranowski, SS Mareşal Heinrich Himmler'den bir idam izni talep ediyor, ancak bu kez çok özel biri için. Dickmann'ı tüm mahkûmların, özellikle de aralarında kardeşi Hein-

rich'in de olduğu Yehova Şahitlerinin gözlerinin önünde vurdurarak bir ibret dersi vermek istiyor. Himmler bu talebi hemen cevaplayarak Dickmann'ın vurulması talimatını veriyor, kampta ilk açık infaz.

August Dickmann vicdani sebeplerle savaşmayı reddeden ilk Alman.[1] Onu öldüren idam komandosu, Rudolf Höß'ün emrinde. Merhametli görünmemek için, kötü şöhretini acımasızlığıyla sağlayan adam. Höß öne çıkıyor ve can çekişen adamın sol şakağına, her zamanki gibi son kurşunu sıkıyor.

5 Eylül, Parentis-en-Born, Aquitaine. Genel seferberlik ilan edildi, yaşları yirmiyle kırk sekiz arasında olan tüm erkekler askere alınıyor. Ancak tüm askerlerin bir gün içinde taşınmasına yetebilecek sayıda araç olmadığından, gruplar halinde teslim oluyorlar. Önce en genç olanlar, "G" gününde, en yaşlılar bir hafta sonra, "G +8" gününde. Raymond Lescastreyres her şeyi dikkatle izliyor. İstasyon yolunda sıkça rastladığı erkeklere, ya anneleri ya da eşleriyle çocukları eşlik ediyor. Hava inanılmaz derecede sıcak. Bu görüntüler, Raymond'un az da olsa bildiği *Grande Guerre*'in[2] eski fotoğraflarına benziyor. Seferberlik, bundan yirmi beş yıl önce de yine böyle sıcak bir ağustos ayında, bir yaz festivali havasında başlamıştı. Şimdi ise çok farklı, bir kere müzik yok. Bu insanlar, şartlara bağlı olarak birkaç ay sürecek olsa da, nihayet Hitler'e bir ders vermekte kararlı. İstasyonlardaki ayrılış sahneleri, bugünlerde Avrupa'nın binlerce istasyonunda hep aynı. Korku, gözyaşı, sahte gülüşler, son kucaklaşmalar. Fransa'daki herkes *J'attendrai* şarkı-

1. Altmış yıl sonra, Eylül 1999'da Sachsenhausen Toplama Kampı müzesine August Dickmann anısına bir hatıra şilti konur.

2. (Fr.) Birinci Dünya Savaşı. (Ç.N.)

sını biliyor: *J'attendrai le jour et la nuit, j'attendrai toujours ton retour.*[1]

Fransa'nın müttefiki İngilizler bir şarkı uydurdular, bir kelime oyunu: "Çamaşırlarımızı kurutmak için Siegfried hattına asacağız." Siegfried hattı Almanya'nın batı sınırı, Westwall[2] boyunca yer alan askerî savunma tesisleri.

Raymond'un babası seferberliğe katılmıyor, elli dokuz yaşında.

Yalnızca birkaç gün daha, ardından kasaba ölüm sessizliğine bürünecek. Kafe la Paix bomboş, yalnızca yaşlı birkaç adam tentenin altında oturmuş, sohbet ediyor. Tatil sona eriyor. Raymond Mont-de-Marsan'a doğru yola koyuluyor, annesi onu bekliyor.

7 Eylül Perşembe, Krakov. Savaşın yedinci gününde Alman 14. Ordusu, Alman sınırının yaklaşık yüz kilometre doğusundaki üniversite kenti Krakov'a ulaşıyor. Polonya'nın kuzeyindeki 4. Ordu da hızla ilerliyor. Polonya hükümeti Varşova'dan tahliye edilerek Orta Polonya'ya, Lublin kentine kaydırılıyor. Saatler sonra 4. Zırhlı Tümen'in ilk öncü kuvvetleri, Alman Silahlı Kuvvetleri'nin öncü birlikleri olarak Varşova'nın banliyölerine ulaşıyor.

7 Eylül, Paris/Londra. Polonya ordusu şimdiden çözülürken, Batılı güçler müttefiklerine karşı yardım yükümlülüklerini yerine getirmek için gereksiz zaman harcıyorlar, ayrıca çok da tutuklar. Gerek Fransa, gerek İngiltere hâlâ Eylül'ün ilk günlerinde açıklanan genel seferberliği uygulamaya koymaya uğraşırken, Polonya'ya savaş mal-

1. Bekleyeceğim gündüz ve gece, geri dönmeni bekleyeceğim daima. (Ç.N.)

2. Siegfried Hattı veya Westwall: Almanya'nın batısını koruma altına alan 630 km uzunluktaki tahkim edilmiş hat. (Ç.N.)

zemesi tedarik edemiyor. Tek yapabildikleri Almanya'ya karşı destek baskınları başlatmak, ama bunlar da sembolik olmanın ötesine geçemiyor.

7 Eylül, Varşova. Alman birliklerinin öncüleri, Varşova'nın dış mahallelerinde. Kent tümüyle karmaşa içinde, hükümet ve başkomutanlık ortada yok, on binlerce kent sakini, üzerinde sürekli Alman bombardıman uçaklarının dolaştığı kenti terk etmeye çalışıyor. Marcel Reich ve büyük ağabeyi diş hekimi Alexander de felaketten kaçmak için, akrabaları ve tanıdıklarıyla birlikte kiraladıkları açık bir kamyona biniyorlar. Anne ve babalar kentte kalıyor. Yolculuk doğuya doğru sürüp gidiyor. Herhangi bir yerde Almanların işgal etmediği bir toprak parçası bulmayı umuyorlar, hâlâ Polonya'nın idaresinde küçük bir bölge. Orada kış geçirilebilir belki. Çünkü İngiltere ve Fransa'nın müttefik birlikleri, ortak düşmanları Almanları defetmek için kısa süre içinde müdahale etmek zorunda. Ancak Varşova'nın doğusu yönünde ne kadar uzağa gitseler de, Almanların orada olduğunu görüyorlar, her tarafta; en azından bombardıman uçaklarıyla. Harap olmuş kentler, tahrip edilmiş çiftlikler, yıkıntılar ve yangın kokusu. Barınacak yeri, yiyeceği olmayan insanlar. Yeni bombalanan Siedlce kenti, hâlâ ateşler içinde. Sonunda Pripyat Bataklıkları'na gelerek, sefil bir durumda olsa da, henüz zarar görmemiş bir köyde duruyorlar.

On gün, belki de iki hafta boyunca, çayırlardan, ormanlardan, göllerden ve bataklıklardan oluşan, barışın hüküm sürdüğü bu bölgede kalıyorlar, tuhaf bir sessizliğin içinde, dünyadan kopmuş olarak. Radyo yok, telefon yok, gazete yok.

7 Eylül, Cezayir. Albert Camus ve Francine Faure, onları Yunanistan'a götürecek gemiye binmediler. "Canava-

rın krallığı başladı," diye yazıyor Albert Camus günlüğüne. "Savaş! Nerede o? Bu saçma olayın işaretlerini nerede bulabilirim? Denizin üzerindeki mavi gökyüzünde değil, ağustosböceklerinin şarkılarında değil, tepelerdeki servi ağaçlarında değil..." Dört gün önce, Fransa'nın Alman Reich'ına savaş ilan ettiği gün iki arkadaşıyla, Jaussaud ve Émery ile birlikte Rue Michelet'de bir lokantada oturmuş, olayın anlamını kavramaya çalışıyordu. Jaussaud savaşı gerekli görüyor, çünkü antifaşist bir savaş. Buna karşılık Camus savaşı *absurd* buluyor ve gerekçelendiremiyor.

Hâlâ arkadaşı olan komünistler de, bambaşka nedenlerle de olsa savaşa karşı çıkıyorlar. Sovyetler Birliği'nin Almanya'yla imzaladığı saldırmazlık paktı, Fransa'nın düşmanı olan Hitler'in, Stalin'in dostu olarak Cezayirli komünistlerin de dostu olması gerektiği anlamına geliyor. Camus, bu şekilde düz mantık yürütmeyi de saçma buluyor.

Hemen hemen tüm arkadaşları silah altına alınıyor. Camus kendisini eski şiddet kullanmama prensibine bağlı hissetse de, doktriner bir pasifist olmayı istemiyor. Arkadaşlarıyla, özellikle de Belcourt işçi mahallesindeki eski arkadaşlarıyla dayanışma içinde bulunmak ve astım hastası oluşunu kötüye kullanmamak için, gönüllü olarak Belcourt askerlik yoklaması dairesine başvuruyor.

Tarihin talepleri. Ansızın babasını ve küçük gördüğü 1914'ün Cezayirli askerlerini anlıyor, savaşı kabul etmese de, bir savaşta yer alınabileceğini kavrıyor.

Askerlik yoklamasından hastalığı nedeniyle geri çevriliyor. Şimdi *Alger républicaine*'de[1] çok daha yoğun çalı-

1. "Alger républicain", Fransız askerlerinin baskısıyla 10 Ocak 1940'ta yasaklanır. Camus, Mart ayında Paris'e giderek önce *Paris-Soir*'da küçük bir iş bulur. Zaman, Drôle de guerre (tuhaf bir savaş) zamanıdır.

şırken, tüm boş zamanlarını da *Yabancı*'ya ve *Sisifos Efsanesi*'ne adıyor.[1]

9 Eylül Cumartesi, Münih. Savaşın başlamasından dokuz gün sonra polislerin sabahın erken saatlerinde, önceden hazırlanan listelere göre "koruyucu gözaltı"na almak üzere tüm Polonyalı Yahudiler'in evlerine düzenledikleri baskınlarda Markus Blechner de tutuklanıyor. İki hafta önce İsviçre'ye kaçmayı deneyerek son şansını kullanmıştı, ama İsviçre onu kabul etmedi. Karısı Mina'ya dokunmuyorlar. Almanya'da kalan tek oğlu Salo son anda arka kapıdan çıkarak evden ayrılmayı başarıyor. Berlin'e gidecek, orada arkadaşları var. Baba Markus Blechner önce Stadelheim Hapishanesi'ne götürülüyor, sonra Buchenwald'e. Mina kocasının serbest bırakılması için boşuna uğraşıyor. Sekiz hafta sonra 14 Kasım günü Markus Blechner Buchenwald'de öldürülecek, külleri iki gün sonra bir kavanoz içinde karısı Mina'ya verilecek. Alındı belgesi karşılığında.[2]

9 Eylül, Londra. Dün Grand Hotel'deki öğle yemeği sırasında Londra uçağında boş yer olduğunu öğrendiler. Toplanma, bekleme. Bermann'larla vedalaşma. Malmö'ye yataklı vagon. Bugün erken saatlerde Thomas ve Katia Mann Malmö'den uçtular, önce Kopenhag'a, ardından Amsterdam üzerinden Londra'ya. Erika, salı günü Southampton'dan kalkacak SS Washington'da yer bulmayı başardı. Havaalanından minibüsle Londoner City'e gidiyorlar, bol

1. *Yabancı* ve *Sisifos Söyleni* 1942'de Paris'te yayımlanır. Sartre gibi Camus de Fransız edebiyatının yıldızıdır artık. Gazetecilik yapmaya devam eder, Direniş'e katılır ve 1944'te yeraltı gazetesi *Combat*'da editör olarak çalışır.

2. Mina Blechner 20 Kasım 1941'de bine yakın Yahudi Münihliyle birlikte sürgüne gönderilir ve beş gün sonra Kaunas'ta toplu bir kurşuna dizme operasyonunda öldürülür.

ağaçlı bir yaz beldesi, hatta *weekend* havası.[1] Waterloo istasyonuna geldiklerinde Thomas Mann, felaketten kesin olarak kurtulduklarını hissediyor. "Kaçış başarılı."

İngiltere savaşta, Alman savaş uçakları kentin üzerinde çoktan belirmiş. Caddelerde dolaşan insanların boyunlarında gaz maskeleri asılı. Gökyüzünde çelik tellerle birbirine bağlanmış savunma balonları görünüyor. İngilizce gazeteler: Dünya Nazi rejimine karşı geri dönüşü olmayan bir şekilde ayaklandı.

Katia gemi yolculuğundan çok korkuyor: Pek çok sivil yolcu gemisi Alman denizaltıları tarafından torpillendi; Athenia'nın batmasıyla, aralarında Amerikalıların da bulunduğu masum siviller hedef alınarak ölüme gönderilirken, korkunç sahneler yaşandı.

Washington gemisinde Mann ailesi önce üçüncü sınıfa yerleşmek ve bununla yetinmek zorunda kalıyor. Onlara yabancı bir dünya, savaşa uygun ve kural tanımayan. Tahta yataklı derme çatma uyku salonları, kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı. Üç bin kaçağı taşıyan gemi, tıka basa dolu. Ama daha sonra dünyaca ünlü yazarın geminin ileri gelenlerine tanıtılmasıyla Mann çifti, acele birinci sınıfa yerleştiriliyor. Sekiz buçukta yemek salonunda akşam yemeği, alışılmış yolculuk koşullarının aldatıcı görüntüsü, havyar, mükemmel lezzetler, şampanya. Ama yarın kadeh ancak. Sonra sigaralar ve purolar. Altı gün içinde New York'a ulaşacak geminin sessiz ve hızla yol alışı. "Savaşın kestirilemeyen gelişimini, değişken durumlarını ve korkularını," diye yazıyor Thomas Mann, "Princeton'daki kitaplığımda izlemek ve bekleyebilmek iyi olacak."

Onları dışlayan ve şimdi yıllar sürecek acımasız bir

1. (İng.) Haftasonu. (Ç.N.)

savaşa giren manevi vatanları Avrupa, arkalarında kaldı artık. Bir daha görebilecekler mi bilmiyorlar.

10 Eylül Pazar, Schweinschied in der, Nordpfalz. Üçüncü hasat kaldırıldı. Bu yazın son hasadı. On dokuz yaşındaki Willy Paulus'la aynı dönemden olan gençlerin çoğu askere alındı, çiftliklerde çalışanlar da öyle. Hatta atlara el konularak onlar bile askere alındı, tek bir at kaldı ellerinde. Komşuları Karl Hofmann'da da durum aynı. "Böylece karşılıklı olarak birbirimizi anlıyor, birlikte dayanıyoruz," diye yazıyor Willy ağabeyine. "Sevgili Robert, son karşılaşmamızda senin bir sonraki mektubunun cepheden gelebileceğini hiç düşünmemiştik."

Dün Pauluslara yeni biri yerleşti, bir astsubay. Göring'in radyo konuşmasını hep birlikte dinlediler. Willy'nin düşüncesine göre, açık bir barış konuşması. "İngilizlere bakış açısını münasip bir dille açıkladı. Bunun barışa önemli bir katkısı olduğuna inanıyorum. Seni tüm kalbimle kucaklarım. Kardeşin Willy."

13 Eylül Çarşamba, Berlin. Salo Brechner Berlin'de Gestapo tarafından yakalandı, hangi koşullarda olduğu belirsiz. Tüm savaşı toplama kamplarında geçirecek, yaklaşık altı yıl, önce Sachsenhausen, sonra yapımına katılacağı Neuengamme. Ekim 1942'de Auschwitz-Monowitz. Köle işçilik. Sağ kalması bir mucize. 1945 yılı Ocak ayında ölüm yürüyüşleri başlıyor, önce Dora-Mittelbau, sonra Bergen-Belsen. 15 Nisan 1945'te buradan İngilizler tarafından kurtarılıyor. 1946 yılı Haziran ayında, 1938'den beri en küçük kardeşi Leon'un, 1939'dan beri de yengesi Gina'nın yaşadığı ABD'ye göçüyor.

15 Eylül Cuma, Varşova. Kent donmuş gibi adeta, korkudan donakalmış. Tramvaylar çalışmıyor, tüm dükkânlar

kapalı. Herkes tetikte, Alman saldırılarını bekliyor. Caddelerde tek tük arabalar. Tıka basa dolu bir araba, Alman birliklerinin saldırılarından kaçmak için doğuya, Weiselbrücken yönüne gidiyor. Bir grup asker Marszalkowska boyunca yürüyor, iki genç kadın yorgun askerlere pembe yıldız çiçekleri atıyor, ama onlar farkına bile varmıyor. Kendi kentlerinden yenilmiş olarak geçiyorlar.

Ertesi gün ilk Alman top mermisi Władisław Szpilmann'ın evinin karşısına düşüyor ve beyaz bantlar yapıştırılmış vitrin camı gürültüyle parçalanıyor. Gökyüzünde ansızın koyu gölgeler beliriyor ya da güneş ışığında parlayan siluetler. Bombardıman uçakları şimdi tüm kentin üzerinde. Yollarda yalnızca hızla giden ambulanslar ve itfaiye arabaları görünüyor, ölüler yıkıntıların arasından çıkarılıp uzaklaştırılıyor. Gece olduğunda tüm gökyüzü yanan evlerin aydınlığıyla kan kırmızısı bir renge bürünüyor, havada keskin bir yanık kokusu.

Arada bir yangınlar sönmeye yüz tuttuğunda Szpilmann radyoevine ulaşmayı deniyor. Yollarda insan cesetleri, at leşleri var. İtfaiye artık yangınlara müdahale edemiyor, su şebekesi tam hedeften vurulmuş. Yine de insanlar umudunu kaybetmiyor, çünkü Polonya kaybedilmedi henüz. Hamburg her an İngiliz Hava Kuvvetleri bombalarının ateşi altında eriyebilir, Fransızlar her an Siegfried hattını aşabilir.

17 Eylül Pazar, Polonya-Rusya sınırı. Sabah saat altıda Polonya'ya giren Kızıl Ordu çok az dirençle karşılaşıyor. Bir gün sonra da, 18 Eylül'de Alman ve Rus birlikleri Doğu Polonya kenti Brest'te bir araya geliyor. Yirmi bir yıl önce Almanlarla Rusların barış anlaşması yaparak Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirdikleri yerde.

Müttefikler ortak bir resmî bildiriyle, Polonya topraklarında operasyon yapan birliklerinin, *kesinlikle Al-*

manya'nın ya da Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına karşı bir hedef izlemediklerini açıklıyorlar. Böylece dünya kamuoyunda Hitler ve Stalin arasında bir anlaşma olması gerektiği ilk kez fark ediliyor. Gerçekten de Alman ve Sovyet birlikleri, 1939 Ağustosu'nda Moskova'daki Alman-Sovyet görüşmelerinde belirledikleri gibi, kısa bir süre sonra Narew, Weichsel ve Sam nehirleri boyunca sınır hattından geri çekilecekler.

17 Eylül, Pripyat Bataklıkları, Polonya. Sabah saatlerinde gökyüzünde, çok yükseklerde o güne dek gördükleri Alman uçaklarına hiç benzemeyen uçaklar görüyorlar. Sovyet uçakları olmalı. Polonya'yı savunmak için Stalin mi gönderdi? Bilmiyorlar ve ne olduğunu anlamıyorlar. Aralarında Marcel Reich'ın da olduğu üç kişi kamyona atlayıp ilk büyük kasabaya kadar gidiyor. Geçici olarak askerî konaklama yerine dönüştürülen büyük bir evin önünde Rus askerlerine rastlıyorlar. Ama hangi kimlikle ve ne amaçla buradalar? Polonya'nın yanındalar mı, karşısında mı, Almanya'nın yanında mı, karşısında mı?

Biz proleteryadan ve özgürlükten yanayız, diyor bir Rus askeri.

Birlikleri dağıtılmış Polonyalı askerlere de rastlıyorlar. Varşova'nın yerle bir olduğu anlatılıyor. Ve Hitler'le Stalin, tek bir yürek ve tek bir ruh olarak tüm ülkeyi aralarında paylaştılar. İki kardeş şimdi de Varşova'daki ebeveynleriyle ilgileniyor. Reich ve arkadaşları dönüyorlar. Karayolu her iki yönde de tıka basa dolu. Binlerce insan Varşova'dan kaçarken, binlercesi ters yönden geliyor, kimileri Almanlardan Ruslara kaçıyor, kimileri ise Ruslardan Almanlara. Bug Nehri'nde, şişmiş at ve inek leşleri yüzüyor. Hasar görmemiş tek bir köprü bile yok.

Polonya başkenti, tam bir enkaz halinde. Marcel ve

Alexander sokaklarını ve evlerini bulana dek yıkıntıların arasından yürüyorlar. Evin yarısı yerinde duruyor, öteki yarısını bir bomba yok etmiş.

Anne ve babaları yaşıyor.

23 Eylül Cumartesi, Londra. Londra'ya ulaştığında da söylediği gibi, "özgürlük içinde ölmek için" buraya geldi. Max Schur'a açılarak, hayatı boyunca ne kadar şanslı olduğunu, kaderin ona iyi davrandığını anlatıyor. Son günleri giriş katında, bahçeye bakan çalışma odasında geçiyor. Schur'un elini tutarak aynı sözleri tekrarladı: "Schur, anlaşmamızı hatırlıyor musunuz?.." "Dürüst bir insana yakışır biçimde kadere tümüyle teslim olsa da," Macbeth'in, Sheakespeare'in kralının dediği gibi "zırhlarıyla ölmek istiyor." Önceki gün, 21 Eylül'de Schur ona 30 miligram morfin enjekte etti, ardından iki kere daha aynı dozaj. Sigmund Freud, bir daha uyanamayacağı bir komaya giriyor ve sabaha karşı üçte ölüyor, 23 Eylül 1939'da, seksen üç yaşında ve yeni bir dünya savaşının başlangıcında, umudunu asla kaybetmeden, insanların zihinlerinin en kuytu köşelerine büyük bir cesaretle ve heyecanla bakan inançsız, yaşlı bir Yahudi.

23 Eylül, Varşova. Szpilman yayın odasındaki mikrofonların önünde son kez Chopin çalıyor. Saat 15.15'te bir Alman bombası radyo istasyonunun elektrik panosuna isabet ediyor. Varşova radyosunun sonu. Ardından 25 ve 26 Eylül'ün cehennem gibi günleri, bombardıman uçaklarının ardı arkası kesilmeyen gürültüsü, atılan bombaların kulak tırmalayan sesleri, patlamalar, parçalanan metaller ve taşlar. Szpilman arkadaşları ve akrabalarıyla aynı odadayken, bir şarapnel parçası yanında oturan arkadaşını öldürüyor. Hep birlikte arka taraftaki küçük tuvalete sığınıyorlar.

On kişi bu küçücük yerde ayakta, hiç uyumadan bir gece, bir gün ve bir gece daha geçiriyorlar.

25 Eylül Pazartesi, Pabianice, Polonya. Dört gündür trenle yoldaydılar, Fulda'dan Polonya'ya. Yaklaşık iki haftadır sanayi şehri Lódź'un yakınlarında, orta büyüklükte bir kent olan Pabianice'deler. Hosenfeld'in birliği savaş esirleri için büyük bir kampın kurulmasını ve idaresini üstlendi. Durum çok karışık, Polonyalı tutuklular beklendiğinden daha erken geldiler; üstelik altından kalkılabilmesi mümkün olmayan sayılarda. On bin erkek. Kamp komutanının emir subayı olarak görevlendirilen Wilm, görevini çok ciddiye alıyor. Tutuklanan Polonyalılar onun için düşman değil artık, yalnızca savaş esiri, bu tümüyle farklı bir durum. Tutuklulara insanca yaklaşıyor, hatta duygularını paylaşıyor ve kaderlerini kolaylaştırmak için elinden geleni yapıyor. O günlerde yazdığı mektuplarda, intikam duygusundan tümüyle arınmış olduğu görülüyor.

Dinî duyguları, Polonyalıların Katolik oluşu, ayrıca yurtseverlikleri, bunların tümü kendisi de Katolik olan Hosenfeld'i etkiliyor. Hitler'in planlarından tümüyle habersiz, Polonyalılarla Almanların ortak geleceğinin hayallerini kuruyor. Çünkü bu seferberlik, sorunların (Danzig ve koridor) çözülmesini sağlayacak.

Hosenfeld bu sabah bisikletiyle kamp alanının dışına çıktığında, girişte durmaksızın ağlayan Polonyalı bir kadın görüyor. Hamile, karnı burnunda. İçinden gelen sese kulak verip kadınla konuşuyor. Bir yardımı olabilir mi? "Evet, kocam hasta, bu kampta..." Şuradaki korkunç kampta bulunan savaş esiri Stanislav Cieciora, onun kocası. Ve kadın, kocası hasta olduğu için çok endişeli. Üstelik yaralı da, ona kimsenin yardım etmeyeceği bu kampta ölmesinden korkuyor.

Burası, onun komutanın "sağ kolu" olduğu bu kamp, "onun" kampı. İsmi not ediyor. "Evinize dönün" diyor Alman Başçavuş Hosenfeld, "kocanız yakında serbest kalacak."

Üç gün sonra Stanislav Cieciora evinde.

27 Eylül Çarşamba, Varşova. Polonya başkenti iki gün önce, "Kara Pazartesi" gününde dört yüzden fazla Alman uçağı tarafından bombalandıktan ve kentin büyük bir bölümü tahrip edildikten sonra, Varşova'yı savunanlar pes etmek zorunda kaldı. Alman Silahlı Kuvvetleri'nin askerleri hiçbir engelle karşılaşmadan Varşova'yı işgal ediyor. Onlarla birlikte, zaman kaybetmeden Polonya'nın önde gelen yöneticilerine karşı bir tutuklama dalgası başlatmak için, SS üniformaları giymiş güvenlik ve asayiş polisi de kente giriyor.

Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı, 23 Eylül'den beri biliyor: "Polonya'daki seferberlik sona erdi." Özellikle Kızıl Ordu'nun Doğu Polonya'ya girmesinden sonra gerçekten de Polonya kuvvetlerinin büyük kısmı yenilgiye uğratılarak esir alındı, ama Polonya teslim olmayacak. Hükümet yetkilileri on gün önce, 17 Eylül'de Romanya'ya uçtular. General Władisław Eugeniusz Sikorski 30 Eylül'de Paris'te İngiltere, Fransa ve ABD'nin hemen tanıyacağı bir sürgün hükümeti kuracak.

27 Eylül, Varşova. Varşova yenik düştü. Piyanist Władisław Szpilman ilk kez dışarı çıkmaya cesaret ediyor. Daha önce geniş bir cadde olan Nowy Swiat şimdi yıkıntıların arasında, dar bir geçit yalnızca. Tramvaylar devrilmiş, paramparça. Her tarafta çürümeye yüz tutan cesetler. Vistül Nehri'nin bulunduğu taraftan bir motosiklet yaklaşıyor, üzerinde yabancı, gri-yeşil üniformalı iki asker.

Almanlar burada.

Varşova'nın duvarlarında Alman Komutanlığı'nın bildirileri. Barış içinde çalışma koşulları ve Alman devletinin yardım sözleri. Bir bölüm özel olarak Yahudilere hitaben yazılmış. Onlara –Szpilman böyle hatırlıyor– "tüm hakları, varlıklarının dokunulmazlığı ve hayat güvencesi" garanti ediliyor.

Varşova'da yirmi bin kişi öldürüldü. Hiçbir şey umulduğu gibi olmadı, Müttefikler Polonya'yı kurtarmadı. Ne Fransızlar ne de İngilizler Almanya'ya karşı savaştı. Buna karşılık ilk baskınlar başlıyor. Sokaklarda her an her şey olabilir. Yahudilerin evleri giderek daha sık olarak Alman askerleri tarafından basılıyor, yağmalanıyor. Son duyumlara göre Almanlar bir getto planlıyor...

Eylül sonu, Hamburg. Dr. Bruno Tesch ve ortağı Stabenow'un ticari başarılarında kaydadeğer bir artış var. Geleceğe yönelik beklentilerinde de tabii. Son olarak Alman Silahlı Kuvvetleri de Ziklon B[1] ürününün alıcıları arasına girdi, hem de büyük çapta. Polonya'daki savaş ve buna bağlı olarak askerlerin geçici yerlerde konaklama zorunluluğu, özellikle de savaş esirleri ve köle işçiler için doğuda hızla oluşturulan kamplar talebi anormal boyutlarda artırdı. Çünkü askerlerin ve tutukluların en büyük düşmanı bit. Dar alanlarda kalabalıkların yaşadığı her yerde yığınlar halinde bit görülüyor.

30 Eylül Cumartesi, Berlin. Alay doktoru Dr. Horst Schumann'a gelen telefonla Berlin'e, Führer Bürosu'na

1. Savaştan sonra Hamburg'daki Testa davasında Dr. Bruno Tesch ve yetkili temsilcisi Karl Weinbacher, mahkemenin kararına göre Ziklon B'yi "söz konusu gazın kullanım amacının tamamen farkında olarak" (yani tutukluların öldürülmesi için) satmış olduklarından dolayı ölüm cezasına çarptırılırlar. Savunma, bilinen gerekçeyi öne sürer: Tesch, SS ile işbirliği yapmasaydı, bir başkası yapacaktı. 16 Mayıs 1945'te her iki sanık idam edilir.

gitmesi emrediliyor. Onu karşılayan SS-Alay Komutanı ve Merkez Büro yöneticisi Viktor Brack, konunun özel ketumiyet gerektiren, "Reich'la ilgili gizli bir mesele" olduğunu söylüyor. Brack, Schumann'a bir öneri hazırlayacak ve karar, her zamanki gibi Schumann'a ait olacak; kararında tamamen serbest. Ancak bu konuda asla tek bir sözcük dahi etmeyecek.

Brack, Führer'in Büro'nun yöneticisi Philipp Bouhler'e ve özel doktoru Dr. Karl Brandt'a, "tedavi edilemeyecek hasta"lar için ötanaziyi mümkün kılabilecek kriterlerin geliştirilmesi emrini vermiş olduğunu açıklıyor. Tahminlere göre yaklaşık yüz bin, hatta belki de iki yüz bin kişi söz konusu. Führer ne yazık ki dış politik nedenleri dikkate alarak bu tasarıyla ilgili resmî bir yasa çıkarmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Viktor Brack, operasyonun organizasyonunu gerçekleştirmekle sorumlu.

Schumann konunun ne olduğunu hemen kavrıyor. Ruh hastalarının sistematik biçimde yok edilmesi. Ancak "değersiz hayat"ların tüm diğer çeşitleri de bu kapsamda; özürlü çocuklar, irsi hastalığı olanlar, frengi hastaları, hatta alkolikler, miskinler, asosyaller. Özellikle de "değersiz ırk"lardan geliyorlarsa.

Önce bu insanların tümünü sistematik olarak kayıt altına alabilmek için, diye devam ediyor açıklamaya Brack, bir organizasyon kuruluyor, daha doğru bir ifadeyle bir "paravan örgüt", "Reich Tedavi ve Bakım Tesisleri Çalışma Grubu". Öteki paravan kuruluşlarla sıkı işbirliği halinde çalışılacak, örneğin SS'ler tarafından kurulan "Kamu Yararına Çalışan Hasta Nakliye Şirketi". Bu şirket, seçilen hastaların ötanazinin gerçekleştirileceği tesislere götürülmesinden sorumlu. Çok önemli ve şüphesiz bazen hiç kolay olmayan bir görev, tüm katılımcılardan alabildiğine katı olmayı ve nasyonal sosyalizme sıkı sıkıya bağlılığı talep ediyor. Würzburg Üniversitesi

Kliniği'nin ünlü şefi Profesör Dr. Werner Hyde tüm aksiyonun tıbbi yöneticisi olarak bilimsel bir bilirkişi sistemi oluşturarak, öldürülecek hastaların seçimine karar verilmesini sağlayacak.

Brack, Schumann'ın gerek dünya görüşü gerekse bilimsel ve tıbbi kalifikasyonlarından dolayı Führer'in bu gizli emri için uygun kişilerden biri olduğunu düşünüyor; yani böyle bir ötanazi tesisinin kurulması ve yönetimi için.

1 Ekim Pazar, Almanya. Bu pazar Almanya'da hasat şenlikleri kutlanıyor. Protestan kiliselerinde, "Polonya savaş alanlarındaki zengin mahsul" için duyulan şükranın dile getirildiği bir "vaaz" okunuyor. Adolf Hitler, "Polonya'da şehit düşenler için bayrakların yarıya indirilmesi" talimatını veriyor. Yedi gün boyunca. Ayrıca her gün saat 12.00 ve 13.00 arası tüm kiliselerin çanları çalacak.

1 Ekim, Berlin. "Büyük Alman Radyosu, Silahlı Kuvvetler için hazırlanan programla karşınızda!" Bugün büyük yayın salonunda bir "dinleyici istekleri programı" ilk kez canlı olarak yayınlanırken, milyonlar radyolarının başında. Bu program cepheyle ülkeyi bağlayacak, "dışarıdaki" askerler ile "evdeki" aileleri birleştirecek. Popüler sunucu Heinz Goedecke, programa katılanların selamlarını her iki yöne de iletiyor. En çok beğeni toplayanlar, "cephedeki baba"nın yeni doğan çocuğundan tüm dinleyicilerin önünde, esprili yorumlar ve banttan yayınlanan bebek sesleri eşliğinde haber alması. Joseph Goebbels programla bizzat ilgileniyor, çünkü insanları günlük sıkıntılarından uzaklaştırmak, aidiyet duygularını güçlendirmek ve böylece morallerini düzeltmek açısından bir fırsat olarak görüyor.

Bu yayın tüm savaş boyunca müthiş revaçta olacak,

çünkü dinleyici isteklerine yönelik bir program, radyo yayıncılığında yeni bir tarz. Her hafta mektupla şarkı isteyenlerin sayısı otuz binin üzerinde. Dört ayrı orkestra dönüşümlü olarak istenilen parçaları çalıyor, yorumcular yayına canlı olarak katılıyor. En popüler parçalar, sezonun en başarılı sesli filmlerinden çıkıyor: Michael Jary' den "*Das kann doch einen Seemann nicht erschüttern*" (Bir denizci bundan korkmaz), *Paradies der Junggesellen* (Genç Kalfaların Cenneti) filminde Rühmann, Sieber ve Brausewetter söylüyor. "*Du hast Glück bei den Frauen Bel Ami*" (Kadınlardan yana şanslısın, Bel Ami; *Bel Ami*'de Willy Forst); "*Der Wind hat mir ein Lied erzählt*" (Rüzgâr bana bir şarkı söyledi; *La Habanera*'da Zarah Leander) ve "*Good-bye, Johhny*", *Wasser für Canitago* (Canitoga'nın Suyu) filminde Hans Albers'in söylediği yılın hit parçası. Her programda duygulu anlar da yaşanıyor; örneğin Paul Hörbiger "*Hobellied*"i (Planya şarkısı): "*Das Schicksal setzt den Hobel an...*" (Kader planyayı çalıştırıyor...) ya da onur unvanı sahibi şarkıcı Wilhelm Strienz özellikle savaş günlerine çok uygun "*Heimat, deine Sterne*" (Vatan, senin yıldızların) şarkısını söylediğinde, herhangi bir yerden Polonya'da savaşırken yaralanmış birinin ya da bir Kızılhaç görevlisinin açık seçik hıçkırıkları duyuluyor. Buna karşılık "kabare" insanları yeniden keyiflendiriyor; Rühmann, Sieber ve Brausewetter bu kez Winston Churchill ile dalga geçerek başarıyı yakalıyorlar: "*Das muss den Ersten Seelord doch erschüttern...*" (Birinci deniz lordu işte bundan korkacaktır).

Alman eğlence sektörü patlama yapıyor; sinema, opera, revü, şarkı, kabare, insanlarda biraz olsun iyimserlik yaratan her şey başarıya ulaşıyor. Ancak Werner Finck gibi gerçek kabare sanatçıları için çalışma yasağı var. Film ve yayın dünyasının sevilen starları dış ülkelerden geliyor: Marika Rökk Kahire'de doğmuş bir Macar kadını,

Olga Çekova bir Rus göçmeni, Rosito Serrano Şilili, Johannes Heesters Hollandalı, Zarah Leander İsveçli. Goebbels'in himayesinde uzak dünyaların kokularını ve içtenliğini temsil ediyorlar, bedensel hazların keyfini, açık saçıklığın cesaretini, Almanlarda eksik olan her şeyi.

Nasyonal sosyalist dergilerde caz müziğine karşı giderek artan keskin saldırılar görülüyor; "uluyan orkestraların ve swing yapan çiftlerin yeri, balta girmemiş ormanlardır, bizim eğlence lokallerimiz değil". Siyahların, gettoları aşabilmek için, ABD'de de yeni yeni ortalıkta görünmeye başlayan müziğine karşı ırkçı, basit bir refleks. New York'taki Cotton Club'da Bill Robinson gibi siyahi müzisyenler, beyaz toplulukların önüne çıkıyor artık. Savaş başladığından beri İngilizce şarkıların söylenmesi, İngiliz bestelerinin çalınması Almanya'da tamamen yasak. Swing ve zenci müziğinin hiçbir türü istenmiyor, hatta "enstrümanların abartılı biçimde çalınması ve ulumaya benzeyen sesler" de. Ancak Alman *bigband*'lerinin plakları çıkarılıyor, Michael Jary veya Willy Berking gibi grupların örneğin.

İstek programlarının milyonlarca sadık dinleyicisinin arasında, Polonya'dan Wilm Hosenfeld de var.

2 Ekim Pazartesi, Varşova. Bir yerlerde bu dünyaya paralel, ama fantastik bir başka dünya daha olmalı. Örneğin Taisto Mäki adında bir Finli Helsinki'de on bin metreyi herkesten daha hızlı yürüyor, Detroit'te dünya boks şampiyonu Joe Louis, rakibi Bob Pastor'u nakavt ederek dünya şampiyonluğunu koruyor. Genç Frank Sinatra Harry James'in Big Band'ıyla bir plak yapıyor: "All or nothing at all".[1] Alman millî futbol takımı Bulgar takımına Buda-

1. (İng.) Ya hep ya da hiç. (Ç.N.)

peşte'de 1-5 yeniliyor. Ancak Polonya'da bu tip konularla olsa olsa Alman işgal askerleri ilgileniyor yalnızca.

Gerçi bugüne dek bilmedikleri, yeni eğlenceleri de var artık. En başta da "Yahudi avı". Polonya'daki askerler otantik Yahudileri ilk kez görüyorlar, şakaklarında bukleleri, gür sakalları ve yere kadar uzanan, bazıları lekelerle dolu siyah giysileri var. Bir Alman'ın onlarla sohbet etmesi de mümkün –bu denli ileri gitmek istenirse tabii– Yidiş diliyle konuşuyorlar, ama ancak az sayıda Alman'ın bilgisi, bu dilin Walther von der Vogelweide veya Wolfram von Eschenbach'ın konuştuğu ve yazdığı Ortaçağ Almancası'na yakın olduğunu bilmeye yeterli. Diğerleri bu örneklerin, *Stürmer*'de[1] karikatürleri çizilen Yahudiler olduğuna inanıyorlar. Gerçek Yahudiler. Oysa kendi ülkelerinde Yahudileri ari Almanlardan nasıl ayıracaklarını bilemiyorlardı çoğu zaman.

Baskınlar kesintisiz devam ediyor. Dindar Yahudilerin evlerinde silah peşinde değiller elbette, ama herhangi bir yerde altın bir yüzük, bir cep saati ya da bir para kesesi bulabiliyorlar. Yahudileri soyup soğana çevirmekle yetinmeyip aşağılamaya da kalktıklarında, eğlencenin boyutu da büyüyor. Askerler, ortodoks Yahudileri aşağılamanın en etkili yolunun sakallarını kesmek olduğunu kısa sürede keşfettiler. Bir Yahudi'nin uzun sakalı yanan bir gazeteyle tutuşturulduğunda büyük bir şamata kopuyor, bu sahnelere Yahudi olmayan Polonyalılar da alkış tutuyor.

Hemen her gün eğlenmek için değişik bir yol bulunuyor. Eğer yerleri silmek için bez yoksa, diye yazıyor Marcel Reich, Yahudi kadınlara, özellikle de iyi görünümlü olanlara donlarını çıkarmaları emrediliyor. Müt-

1.1923-1945 arası tabloit formatta çıkan haftalık Nazi yanlısı gazete; propaganda amacıyla kullanılmıştır. (Ç.N.)

hiş bir eğlence, ama pek de yeni sayılmaz, Alman Reich'ının Avusturya'yı ilhak edip orada yaşayan Yahudilerin çenesini kapattığı ilkbahar günlerinde keşfedilmişti çünkü. Yerlerin diş fırçasıyla temizletilmesi de aşağılama repertuvarının eski bir geleneği, ama acemileri çok eğlendiriyor. Sayısız sokak saldırısını, Ekim ayında Yahudi evlerine yapılmaya başlayan baskınlar izledi.

Geçen yıl bir ekim sabahı, erken saatlerde Marcel'in Berlin Spichernstraße'deki kapısını yumruklayan tek bir polis iken, bu kez kapılar askerler tarafından dipçikleniyor. *Bu tür ziyaretçiler, zil kullanmıyor.* Askerler, ateş açmaya hazır silahlarıyla Reich'ların evine giriyor, "Eller yukarı!" diye bağırıyorlar, gizli bir örgüt yuvasını dağıtıyor gibiler adeta. Sonra sakin, ama asla yanlış anlaşılmayacak bir ses tonuyla Alexander Reich'ın diş tedavisinde kullandığı altınların ve anne Helena Reich'ın mücevherlerinin yerini soruyorlar. Birkaç dakika sonra baskın sona eriyor, askerler silahlarıyla birlikte başka bir kapının önündeler.

Helene Reich korku içinde, ancak üstün Alman kültürüne inancını yitirmek istemiyor. Almanya, onun için düzen ve adalet anlamına geliyor. Bu zorba, keyfi eylemlere karşı, diyor, askerî yöneticiler çok yakında mutlaka önlem alacak ve bunları sona erdireceklerdir. Marcel'in annesi, sözünü ettiği kişilerin aslında yöneticiler olduğunu, zorbalıklarının bir asker beyninin düşünebileceğinin çok daha ötesinde olduğunu bilse, büyük bir dehşete kapılırdı.

6 Ekim Cuma, Berlin. Hitler, ertesi sabah SS-Führer'i Heinrich Himmler'e ileteceği gizli bir talimatla şu kararı veriyor: Aşağı ırktan olan Slavlara, ari insan ırkının ve Almanların doğudaki yaşam alanı taleplerinin çıkarları elverdiği ölçüde bir varoluş hakkı tanınacaktır. Aynı za-

manda geniş çapta yeni yerleşimler devreye alınacak, çünkü Alman Reich'ı tarafından Batı ve Doğu Prusya'da, Ostoberschlesien'da ve Warthegau'da ele geçirilen bölgelerin, "Reich ve Alman halkı için tehlike arz eden bu tip yabancı nüfusların zararlı etkilerinden" arındırılması gerekmektedir. Bu "yabancı halk"lar, genelde Polonyalılar, Polonya'nın geri kalan bölgelerine, genel idari bölgeye yerleştirilirken, aynı zamanda dış ülkelerdeki, özellikle de Baltık ülkelerindeki ve Sovyetler Birliği'ndeki Almanların ele geçirilen bölgelere taşınması organize edilmelidir. "Ulusallık politikası", Polonya nüfusunun sistematik olarak Slavlardan arındırılması anlamına geliyor. Savaşın yok etme özelliği başından beri çok belirgin. Silahlı Kuvvetler'in beraberinde özel olarak oluşturulan SS operasyon birlikleri Polonya'ya girerek 1939 sonbaharında yönetim ve eğitim kademelerinden binlerce Polonyalıyı tutukluyor ya da öldürüyor. Ülkenin paylaşımında Alman Reich'ına ayrılan batı bölgelerindeki rahip ve öğretmenlerin hemen hemen tümü. Bu bölgede Yahudi inancına sahip yaklaşık üç milyon da Polonyalı yaşıyor. SS'lerin ilk terör dalgası, binlerce Polonyalının hayatına mal olan "Alman halkının kendini koruması"na ilişkin operasyonlarla ve vahşi intikam eylemleriyle karışıyor. Yüzde doksan oranında Polonyalıların yaşamakta olduğu sözde "eski Alman ülkesi", "etnik temizlik" kapsamında nihayet "Germenleştirilecek". Hitler yıllardan beri Alman halkını, er ya da geç çözülmek zorunda olan bir "Yahudi sorunu" olduğuna inandırmış. 1938 Kasım Pogromu'ndaki tek tük protesto hareketleri, yalnızca Yahudilere davranış biçimlerine yönelikti, yoksa kesinlikle Yahudilerle savaşmaya değil.

6 Ekim, Krolloper, Berlin. Hitler Reichstag'ın önünde toplananlara esas olarak İngiltere ve Fransa'yı konu alan

bir konuşma yapıyor. Onlara bir barış anlaşması öneriyor, hatta bir Polonya devletinin yeniden kurulmasını, ancak bu devletin kuruluşunda ve idaresinde, ne Alman Reich'ına karşı yeni bir yangın yeri ne de Almanya'ya ve Rusya'ya karşı bir entrika merkezi oluşmayacağını garanti edilmesi gerekiyor. Barış için Hitler'in diğer koşulları, Polonya'yla Reich arasında tarihî, etnografik ve ekonomik koşullara uygun bir sınır oluşturulması ve azınlık sorunlarının çözülmesi. Ek olarak Yahudi sorununun ele alınması ve çözümlenmesi için uluslarası bir girişim de talep ediyor. Bu talepler yeterli değilmiş gibi, Hitler 1919 Versailles Barış Anlaşması'nın tümüyle revize edilmesini, Alman sömürgelerinin geri verilmesini ve silahlanmaya ilişkin kısıtlamaların kaldırılmasını da istiyor. Bir propaganda oyunu.

8 Ekim Pazar, Berlin. Joseph Goebbels iki ya da üç akşamda bir Film Bölümü Başkanı Dr. Fritz Hippler'le bir araya geliyor. Otuz yaşındaki SS Yüzbaşı ve "Reich Film Yönetmeni" Hippler, bakana doğrudan bağlı olarak devlet güdümündeki filmlerin yapımından sorumlu. Sorumluluklarının arasında "Deutsche Wochenschau"[1] da var, bu yüzden de Goebbels ile bizzat Hitler'in yanı sıra Üçüncü Reich'ın en önemli film politikacısı. Führer gibi Hippler ve Goebbels de, sinemayı radyoyla birlikte en etkin propaganda aracı olarak görüyorlar. Çalışmalarının temel estetik zeminini, "siyah-beyaz resim" prensibinden hareketle geliştirdiler. Açık dost-düşman ilişkileri, sempatiye ve antipatiye net atıflar, üstesinden gelinemeyecek karşıtlıklar. Tüm nüanslar ve ara tonlar, propagandanın etki gücünü azaltıyor çünkü.

1. Alman aktualite filmleri. (Ç.N.)

Bu akşam uzun süredir hikâyesini oluşturdukları ve şimdi, Polonya zaferinden sonra çekilmesi mümkün olan bir Getto filmi üzerine konuşuyorlar. Genelde Almanlar Yahudileri, ne yazık ki yalnızca medeni Batı Avrupalılar olarak tanıyorlar, ancak ezeli Yahudinin ilk durumuna, Polonya gettolarında kendi öz kültürü içinde nasıl davrandıklarına dair hemen hiçbir bilgileri yok. Bu getto filmi, Goebels'in günlüğüne yazdığı gibi, düşünülebilecek en keskin antisemitist propaganda olacak.

Hippler tamamen belgesel olarak tezgâhlanacak filmin rejisini bizzat üstlenecek. Yazar olarak söz konusu olabilecek tek isimde hemen uzlaşıyorlar: Eberhard Taubert. Taubert hukukçu kimliğiyle, henüz otuzlarının başında olmasına rağmen bakanlık görevlisi ve yargıç; şimdi Alfred Rosenberg tarafından kurulan "Yahudi Sorunu Araştırma Enstitüsü"nü ve "Yahudilere Karşı Aktif Propaganda" dairesini yönetiyor.

"Hippler ve Taubert ile getto filmi görüşmesi. Gerekli malzeme Polonya'da çekilecek. Bu propaganda filmi birinci sınıf olacak. Ana hatları ben belirliyorum. 3-4 hafta içinde bitmeli... Bu Yahudiler insan sayılmaz artık. Soğuk bir zekâya sahip vahşi hayvanlar, zararsız hale getirilmeleri gerekiyor."

Böylece filmin yönü belirleniyor. "*Ezeli Yahudi* – dünya Yahudi problemine bir katkı filmi", Goebbels'in tam istediği gibi birinci sınıf bir propaganda filmi oluyor, kirli, yalanlarla dolu, ırkçı. Filmin öncelikle toplama kamplarındaki güvenlik ekiplerinde çalışan SS muhafızlarına ve hareket birliklerine gösterilerek, filmde de anlatılan bu "aşağı insan"ların gelecekteki toplu imhasına psikolojik yönden hazırlanmaları gerekiyor. Polonya gettolarındaki etkileyici sahnelerde, özellikle Lódź'da (Litzmannstadt) yaşayan Yahudiler *Stürmer* karikatürlerindeki gibi gösteriliyor. Kasıtlı olarak seçilmiş, yoksullukları giysilerinden

hemen belli olan, kir pas içinde, bazıları dişsiz Yahudiler, çevrelerinde dolaşan sineklerin arasından kameralara *sinsice* sırıtıyorlar –aslında aşağılanarak– *tümüyle değersiz, zararlı, asalak bir ırk*, geldikleri her yerde topluma zarar veriyorlar. Filmde Yahudileri farelerle ve sineklerle eşdeğer kılan, konuşmalar ya da sözler değil yalnızca, görsel olarak da aynı etki yaratılıyor. "Yahudilerin ezeli göçü", farelerin yürüyüşüyle karşılaştırılıyor: Taubert, "Fareler geldikleri her yeri talan eder, eşyalarımıza ve yiyeceklerimize zarar verir" diye yazmıştı, ama Goebbels şöyle düzeltti: "Sinsi, korkak ve zalimdirler, genellikle büyük sürüler halinde gelirler. Hayvanlar âleminin en sinsice zarar veren yeraltı unsuru farelerdir; insanların arasında yaşayan Yahudilerden farkları yoktur."

Sonra sıra Yahudi kasapların hayvan kesim sahnelerine geliyor. Kanlı vahşet görüntüleri, "duygudan yoksun ilkelliklerini dindar uygulamaların kisvesi altında saklayan bir ırkın karakteri"ni ortaya koyuyor. Kasım 1940'ta Ufa-Palast am Zoo'daki galanın ardından *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetesinin eleştirmeni şöyle yazıyor: "Dehşetin en büyüğü, son bölümde. Kesimlik hayvanların acımasızca, insanlıktan uzak, en vahşi biçimde uyuşturulmadan boğazlarının kesilerek öldürülmesi. Hayvanlara yapılan eziyetin korkunç görüntüleri. Daha kötüsü hayal bile edilemez." Hippler'in getto sekanslarını çektiği ve sözde "kokuşmuş bataklığın en saf halini gösteren ve dünya Yahudilerinin sürekli artmasını sağlayan" Lódź kentinden "Almanlar yönetimi ele geçirip pisliği temizledikleri"nde (*Film-Kurier*)[1] iki yüz bin Yahudi Chelmno (Kulmhof) imha kampına sürülerek öldürülecek.

1. Berlin'de 1919-1945 yılları arasında çıkan, tanınmış bir sinema dergisi. (Ç.N.)

9 Ekim Pazartesi, Berlin. Hitler Yeni Şansölyelik Binası'nda "6 numaralı talimat"ı imzalıyor. Bu kez konu "kırmızı" ve "sarı" planlarının hazırlığı, yani tarafsız Benelüks ülkelerine ve Fransa'ya saldırı. Hitler'in asıl hedefi olan Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmaktan vazgeçmediği, yalnızca ertelediği apaçık. Ama "Rusya'ya karşı ancak batıda serbest olursak harekete geçebiliriz. Kararım değişmeyecek. Fransa ve İngiltere'ye en uygun ve en yakın zamanda saldıracağım. Belçika ve Hollanda'nın tarafsızlığının zedelenmesi, bir anlam ifade etmiyor. Zaferi nasıl kazandığımızı, hiç kimse sormayacak sonradan..."

Elli yaşındaki bu adam, geçmişteki erken ölüm korkusuna yeniden kapılmış durumda bugünlerde, ancak verdiği kararlara olan inancı da devam ediyor. Her seferinde "tüm alçakgönüllüğüyle" kendini ön plana çıkarıyor: "Yerimin doldurulması mümkün değil. Ne askerî ne de sivil bir şahsiyet benim yerime geçebilir. (...) Uzlaşmak yok. Kendime karşı bile katı olmalıyım. Reich'ın kaderi yalnızca bana bağlı."

9 Ekim, Berlin. Bugünkü toplantı için büyük hazırlıklar yapıldı. Viktor Brack ve Führer Bürosu'ndaki elemanları son haftalarda hep birlikte çok yoğun çalıştılar. Brack toplantıya katılanlara, bu operasyonu Büro'nun gerçek merkezine yönlendirmek amacıyla yarı resmî bir özel idare kurulmasını öneriyor. Bu merkez daire, "Reich Tedavi ve Bakım Tesisleri Çalışma Grubu" (RAG), dışarıya karşı bağımsız bir enstitü gibi görünecek. Prof. Werner Hyde idaresindeki merkez, gelecekteki "hasta"ların sistematik şekilde kayıt altına alınmasından sorumlu olacak. Ayrıca bir dizi "paravan örgüt" kurulması da gerekiyor, örneğin kurbanları ölüm tesislerine taşımakla görevli "Kamu Yararına Çalışan Hasta Nakliye Şirketi" (Gekrat), bu çalışmalarda yer alacak yaklaşık 400 elemanın resmî

işvereni "Bakım Tesisleri Kamu Vakfı" ve son olarak da destek kuruluşların ve diğer katılımcıların masraflarının takibi için "Tedavi ve Bakım Tesisleri Finans Merkezi" (ZVst). Alman bürokrasisinin pek çok toplantısında olduğu gibi, bu toplantıda da Alman dili Nazilerin emrine giriyor.

Viktor Brack, çocuk "ötanazisi" uzmanlarına ilişkin en yeni deneyimlerinden hareketle yaklaşık kırk uzman doktordan oluşan bir liste hazırlamış, bunlar ileride bildirim formlarındaki hastalık tanımlarına bakarak söz konusu hasta profilinden hangilerinin yaşayacağına ve hangilerinin ölmesi gerektiğine karar verecek.

Reich Sağlık Yöneticisi Leonardo Conti'nin bu görüşme için hazırladığı genelgeyle, ilgili tüm tedavi ve bakım tesislerinden, her hastanın hastalığına ve iş görebilme durumuna ilişkin ayrıntılı verilerin, özel olarak hazırlanan formlarla bildirilmesi istenecek. Gerekli tıbbi ve sosyal kriterler de tek tek belirlenmiş durumda: Şizofreni, sara, ensefalit, zekâ geriliği, Huntington koresi, demans hastaları (hiçbir şekilde iş göremez ya da mekanik işleri bile yapamayacak durumdaysa); ayrıca beş yıldan daha uzun süredir bu kurumlarda yaşayanlar, cinayet eğilimli ruh hastaları; "Alman kanı ya da benzer cinsten kan" taşımayan hastalar. Hitler'in Philipp Bouhler ve Dr. Brandt'a verdiği 1 Eylül tarihli talimat, bu insanların öldürülme işleminin yalnızca doktorlar tarafından yapılmasını öngörüyor.[1]

"Uygun bir öldürme aracı" bulunması sorunu da yarı yarıya çözülmüş durumda. Reich Güvenlik Merkez Bü-

1. Dr. Karl Brandt Nürnberg'de ölüm talebiyle yargılanır ve 2 Haziran 1948'de Landsberg am Lech'e idam edilir. Victor Brack da ölüm cezasına çarptırılarak idam edilir. Diğer katılımcıların aleyhine dava açılmaz ve herhangi bir ceza almazlar. Philipp Bouhler 19 Mayıs 1945'te Amerikalılar tarafından tutuklanır ve siyanür kapsülü içerek intihar eder.

rosu (RSHA) ve Reich Kriminal Dairesi şefi, SS Grup Komutanı Arthur Nebe'den bu konunun araştırılması isteniyor. Elemanlarından Kriminal-Teknik Enstitü kimya-fizik bölümü sorumlusu Dr. Albert Widmann karbonmonoksit kullanılmasını öneriyor. Kokusuz ve çabuk etkiliyor.

10 Ekim Salı, Schweinschied, Nordpfalz. Mahsul toplandı, işin çoğu bitti. Willy Paulus'un, erkek kardeşi Robert'e tekrar mektup yazmak için zamanı var artık. Mektubu bir sahra posta adresine gönderecek, çünkü şu sıralar Robert'in nerede olduğunu bilmiyor. Kasabadan en son haberler: Robert'in bir arkadaşı, Lenze Rudolf yeni bir emre kadar birliğinden izinli ve günlerdir evde. Buna karşı Meisenheim'dan Teğmen Heinz Völker Polonya'daki savaşta şehit oldu, senin iyi arkadaşındı, değil mi? Atlarla ilgili sorun şimdilik çözüldü sayılır, Hundsbach'daki askerlerden birkaç at aldılar ve bunları belirsiz bir süre boyunca alıkoyabilecekleri konusunda anlaştılar.

Yeni patates makinesi çok iyi çalışıyor. Ancak sonbaharda yapılması gereken işler, kötü hava koşulları yüzünden yavaş ilerliyor. "Ekinin yarısı dışarıda henüz. Hepimiz iyiyiz, yalnızca babam anjin oldu. Umarım batı devletlerinin yakında aklı başına gelir ve barış sağlanır. Kardeşin Willy'den içten selamlarla."

12 Ekim Perşembe, Rehau, Yukarı Frankonya. Bu savaş sona erse artık, diye düşünüyor Nikolaus Köhler sık sık. Ancak Führer Polonya seferberliğinde kazandığı zaferden sonra da barışa yanaşmadı. Fransa'yla ve İngiltere'yle de savaş var, her ne kadar kendine has bir savaş olsa da. Rehau'nun Ziegelhütten Bölgesi'nde yaşayanların Nikol diye hitap ettiği emekli Köhler'in, şimdiye dek gördüğü

en büyük savaş bu. 1905'te İmparatorluk Muhafız Birliği'nin askeri olarak Alman Güneybatı Afrika'daydı.[1] Orada yakalandı. Onu yakalayan zenciler değildi, çok daha kötü bir düşmandı. Sıtma. Nöbetler, yıllar boyunca azalmayan bir şiddetle devam etti. Birinci Dünya Savaşı başladığında Nikol bir kez daha asker olamayacak kadar hastaydı.

Şimdi oğlu Wilhelm asker. Profesyonel asker gerçi, ama yakında Silahlı Kuvvetler'in subayı olmayı ümit ediyor. Führer fazla gecikmeden barış yapmaya bir yanaşsa! Çek sorununun çözülmesi iyi oldu, eskiden onları diğer Alman kentlerinden, Asch ve Eger'den ayıran sınır yok artık. Ama mümkün olduğunca çabuk barış sağlanmalı. Yoksa Wilhelm'in başına neler geleceği belli değil. Onu nereye gönderecekler?

Nikol altmış dört yaşında, karısı Margarete ya da Gretl, ondan birkaç yaş daha genç ve hâlâ dokuma fabrikasında çalışıyor. Nikol gündüzleri kızları Elsa ile yalnız kalıyor, onun bakımıyla ilgileniyor. Üst kattaki odasında yatan Elsa, kendisine başka birinin bakmasını istemiyor. Elsa, Nikol'ün sorunlu çocuğu. Artık otuzuna yaklaştı ve durumunda hiçbir düzelme yok. Saralı. Çocukluğunda pek anlaşılmayan hastalığı giderek kötüleşti. Bazen bilinç kaybına yol açan kasılmalar sırasında dilini ısırma riski var. Ardından çoğunlukla günlerce süren uyku hali, bir tür bilinç bulanıklığı. Nikol böyle zamanlarda da kızıyla konuşmasına rağmen ona ulaşamıyor, ama yine de konuşmaya devam ediyor.

Çünkü, Elsa'nın kendisini duyduğunu biliyor. Kendi koşullarında olsa da.

1. Güneybatı Afrika'da şu anda Namibya olarak adlandırılan ülke, Versailles Anlaşması'ndan önce Alman İmparatorluğu'nun sömürgesi olduğundan bu isimle anılıyordu. (Ç.N.)

Nikol devletin son zamanlarda bu tür hastalarla ilgili görüşlerini okudu. Tümünü yaşatmanın çok pahalıya mal olduğunu, hastalara, zayıflara ve yardıma muhtaç olanlara bakılmasının, onların yaşatılmasının doğa kurallarına da aykırı olduğunu... Ama Elsa'nın herhangi bir maliyeti yok, en azından devlete bir maliyeti yok. Kendi emekli maaşının ve Gretl'in fabrikada çalışarak kazandığı paranın bir kısmı yalnızca.

Nikol bu düşüncelerini, Elsa'dan dolayı kendisini ziyarete gelen iki adama da söyledi. İlçeden miydiler, Sağlık Müdürlüğü'nden mi, yoksa partiden mi? Bilmiyor. Şimdiye dek iki kez geldiler. Önce Nikol'ü pohpohlayarak bu hasta yaratık için kendini nasıl da feda ettiğini söylediler. Ama bu böyle gitmezdi, o da zamanla yaşlanıyordu. Ve tam da böyle durumlar için özel kuruluşlar vardı. Nikol tepkisiz kalınca onu tehdit ettiler. Başka türlü de yapabilirlerdi, böyle dediler, görecekti, resmî makamlardan ve nasyonal sosyalist devletten daha iyisini bildiğini iddia etmeye kalkışmasındı sakın.

Nikol'ün herhangi birine karşı çıkmak gibi bir niyeti yok, hele ki devlete karşı hiç yok. Ama hasta kızını kolay kolay vermeyecek. Eğer kızını almak istiyorlarsa, onu da götürmek zorundalar, kızından asla ayrılmayacak. Hangi koşulda olursa olsun. Üstelik bunca zaman boyunca Elsa'nın ailesinin yanında kalmasına karşı çıkan olmamıştı. Şimdi ne değişti? Bunu bilmiyor henüz. Ancak bu adamlar bir daha gelmeyecek. Nikol, Gretl ve Elsa'yla birlikte savaştan sağ salim çıkacak. Hatta Wilhelm de.

Ekim ortası, Görden, Brandenburg yakınları, Havel kıyısı. Hitler'in talimatı doğrultusunda Viktor Brack ve Führer Bürosu'ndaki elemanları tarafından oluşturulan ilk "çocuk uzmanlık bölümü" Görden eyaletinde kurulu-

yor; zihinsel ya da bedensel engelli çocukların öldürüleceği tesis. Önce "irsi ve yatırım gerektiren ağır hastalıklar bilimsel araştırma Reich komisyonu" uzmanlarınca çocuk ölümlerinin onaylanması gerekiyor. Bu uzmanlardan biri olan gençlik psikiyatrı Hans Heinze kuruluşun yöneticisi sıfatıyla geliyor bugün işe. İlk parti çocuklar getirilmiş, "işlem" onayı verilmiş. Heinze'nin meslektaşı olan Başhekim Walter Schmidt'in[1] sonradan açıkladığına göre söz konusu çocukların yaklaşık yüzde 95'i "işlem" yetkisiyle gönderiliyor; planlanan ölümleri kamufle etmek için yapılan tanımlama bu. Ölümler genelde aşırı dozda ilaç kullanılarak gerçekleştiriliyor, ama yakında gaz da kullanılacak. Geriye kalan çocuklar şimdilik gözlem altında tutularak takip ediliyor.

Kurbanlar, sağ ya da ölü, bilimsel araştırmalar için de kullanılıyor. Örneğin Heidelberg Üniversitesi'nde Prof. Carl Schneider'in şefliğini yaptığı sinir hastalıkları kliniğinde bazı çocuklar belirli bir süre boyunca izlendikten sonra öldürüldüklerinde beyinleri alınarak Schneider'e teslim ediliyor. Kaiser Wilhelm Enstitüsü beyin histopatoloji bölümü şefi Prof. Julius Hallervorden zaman içinde "ötanazi" kurbanlarından 600'ün üzerinde beyin topluyor. Çocuk cesetlerine öldürme tesislerinde de otopsi yapıldığı oluyor. Bernburg "çocuk uzmanlığı" bölümünden "gazlama doktoru" Heinrich Bunke, daha sonra Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nde özel olarak beyin otopsisi alanında yetiştiriliyor.

16 Ekim Pazartesi, Węgrów, Polonya. Wilm Hosenfeld, anlamaya çalışan insanlardan. Bu yüzden de görmezlikten gelemiyor. Wegrow yolu boyunca –kırsal alan, gerçek

1. Başhekim Dr. Walter Schmidt 1940'tan itibaren Eichberg tedavi merkezinin "çocuk uzmanlığı bölümü"nü yönetir.

Polonya– yıkımı gördü, "güzelim evler, fabrikalar, istasyonlar, her şey yerle bir olmuş, halk harabelerde yaşıyor. Yakacak kömür ve yiyecek bulmak imkânsız, Alman birlikleri her şeye el koymuş. Sabah saat onda Sokolow İstasyonu'ndaki bir trende, ele geçirilen bölgelerden sürülen yüzlerce Polonyalı vardı. Üç gündür trende üst üste yığılmış bir şekilde bekliyorlar, ne olduğunu anlayamadan yerlerinden edilen köylüler. Trende ne yiyecek var ne de içecek. Bu felaket, Hosenfeld'in yüreğine dokunuyor. Bu kadar üst perdeden sözü edilen "yeniden yerleştirme", bu demek ki... "Nereye götüreceklerini bilmiyorlarsa, neden insanları yerlerinden ediyorlar?" diye soruyor Annemarie'ye yazdığı mektupta.

Lódź İstasyonu'nda kısa bir mola verdiklerinde gördüğü manzaradan da çok sarsılmıştı: "İstasyonda yığınla insan birikmiş. Hemen hepsi Yahudi. Sağ kollarına bir bant takmak zorundalar, küçücük çocuklar bile. Alman demiryolu korumaları onlara çok kaba davranıyor, Yahudilerin bir sığır parçası kadar değeri yok. Tüm pılı pırtılarını yüklenip trenlere biniyorlar, hayvan taşınan vagonlara tıkılıyorlar, kapılar kapanıyor ve ardından saatlerce ayakta yolculuk yapıyorlar. Nereye gittikleri hakkında hiçbir fikrim yok."

Ama tahmin edebiliyor: "Bir sistem var devrede. Bu insanlar hasta, yoksul, çaresiz kılınmaya çalışılıyor, telef olmaları isteniyor. Bu şeytanca plan nereden kaynaklanıyor? Kim insanlara böyle davranabilir?" Hosenfeld, Alman askeri olmaktan giderek daha çok utanıyor: "İçimde büyük bir keder var..."

16 Ekim, Schweinschied, Nordpfalz: Daha önce Schweinschied'de böyle bir şey hiç yaşanmadı. Gökyüzünde bir hava savaşı. "Hepimiz salondaydık, bir anda korkunç bir gümbürtü koptu. Neye uğradığımızı şaşırmıştık, sağa

sola bakınıp sığınabileceğimiz bir yer aradık." Önce beyaz bir şerit gördüler, ardından makineli tüfek ateşini andıran takırtılar duyuldu. İki uçak hızla düşüyordu. Pilotlar paraşütle atladılar, ama birine yanmakta olan uçağın kanadından bir parça isabet edince yere çakıldı. Hemen yanına koşan Schweinschied'lilerden ailesine haber verilmesini istedi. Ölmeden hemen önce, İngilizce olarak. Alman pilot yaşıyordu. "Savaş böyle, sevgili Robert. Herkes yüzünde ciddi bir ifadeyle, gerginlik içinde radyodaki haberleri dinliyor. Polonya seferberliği sona erdi, ama barış getirmedi henüz, bölgeden giderek daha çok erkek askere alınıyor, daha nereye kadar? "Sonunda kasabamızda kimse kalmayacak... Tanrı bu savaşın bir an önce sona ermesini ve tekrar sağ salim bir araya gelmemizi nasip etsin. Willy."

16 Ekim, Berlin. Savaşla birlikte, Üsteğmen Eichmann'ın çalışma koşulları da güçleşiyor, "göç" neredeyse durma noktasına geliyor. Öte yandan Hitler'in her konuşmasında, içindeki nefretin daha da arttığı görülüyor. Hitler'in, Führer Bürosu, Martin Bormann, SS ve Polis Teşkilatı Şefi, Mareşal Heinrich Himmler ve ayrıca hem partinin, hem de devletin diğer mercileri üzerinden uyguladığı baskı da giderek artıyor. Himmler aynı baskıyı Güvenlik Polisi ve Güvenlik Servisi SD Şefi Reinhard Heydrich'e uyguluyor, Heydrich Grup Komutanı Müller'e, Müller ise Adolf Eichmann'a...

Eichmann SS ve Gestapo hiyerarşisi içinde nispeten küçük bir nokta. SS, on iki ana daireye bölünmüş durumda, bunlardan biri 27 Eylül'de kurulan Reich Güvenlik Merkez Bürosu (RSHA). Güvenlik Servisi (SD), bu büroyu oluşturan yedi bölümden yalnızca biri. SD'nin IV numaralı bölümü Gizli Polis Teşkilatı (Gestapo), IV B bürosu ise "devlet düşmanlarıyla mücadele"den so-

rumlu. Uzman Adolf Eichmann, henüz bu konuma bile ulaşamamış durumda, "devlet düşmanlarıyla mücadele" bölümüne bağlı "Yahudiler ve tahliye sorunları" alt birimi IV B4'ün şefi. İşyeri Kurfürstenstraße 116 numarada, önceden herhangi bir Yahudi enstitüsüne ait olan bir bina, yani "arileştirilmiş": Mermer basamaklar, büyük salonlar, özel restorasyon. Viyana'dan, Prag'dan, her yerden gelen en yetenekli insanlar burada buluşuyor.

Hâlâ "sorun"un sürgün yoluyla çözüleceği inancı hâkim, ancak Eichmann, *göç*ün savaş koşullarında artık mümkün olmadığını ilk görenlerden biri. Yoğun olarak "toprakla ilgili çözümler" üzerine kafa yoruyor: doğuda, Polonya'dan alınan topraklarda Yahudiler için yerleşim bölgeleri. "Burada yeni umutlar görmüştük" (*Eichmann Kudüs'te*, 1960). Prag'dan yola çıkıp Polonya'nın güneydoğusuna gidiyor, Nisko'ya, San Nehri'ne kadar. Çok büyük bir bölge, nehir, köyler, pazarlar, küçük kentler görüyor ve şöyle diyor kendi kendine: "Polonyalılar neden buraya yerleştirilmesin? Zaten yerleşimin olduğu bir bölge, burada Yahudiler için büyük bir alan ayrılabilir." (Tel Aviv'deki sorgu subayı, İsrail polis şefi Avner Less'e karşı savunması).

Daha bir hafta öncesinde, 10 Ekim'de Katoviçe'deki bir toplantıdan sonra şöyle yazmıştı: "Führer öncelikle 300000 Yahudi'nin Altreich'tan ve Ostmark'tan çıkarılmasını talep ediyor." Aynı gün Viyana'da Dr. Richard Löwenherz, Eichmann'dan ilk sevkiyatın Polonya'ya, Nisko'ya organize edilmesi için emir alıyor. Yaklaşık 1200 güçlü kuvvetli adam, özellikle de el işçileri, marangozlar, doğramacılar, teknisyenler. Marangozluk aletleri, hızar, keser gibi araçları yanlarında götürecekler. İaşe üç ya da dört hafta için. Proje başlıyor, ancak rakip otoriteler tarafından hemen durduruluyor. En başta da "kendi Yahudileri"nden kurtulmaya çalışırken, başka Yahudilerin

onun iktidar bölgesine gelmesine karşı çıkan "genel vali" Hans Frank tarafından. "Geçici bir düzenleme yapma hayali, böylelikle sona erdi. *Summa summarum*"[1] diyor Eichmann, "merkez otoritenin tek yaptığı, yalnızca beklemek ve boğazımızı sıkmaktı, insanın hevesini kıran bir eğilim."

Eichmann'ın, akla hayale gelmeyen bir şeyi belki somut biçimde düşünmediği, ama içgüdüsel olarak sezdiği andı bu. Şöyle söyleyecek daha sonra: "Böyle devam edecek olursa, hiçbir şekilde doğru düşünemeyeceğim bir kargaşa oluşacağını görmek, büyük bir zekâ gerektirmiyordu. Ama herhangi bir şey olması gerekiyordu."

Herhangi bir şey, soykırım.

29 Ekim Pazar, Euskirchen. Heinz'ın babası sivil, ama Brünhilde'nin o harika amcasının üniforması var. Bu pazar öğleden sonra, Brünhilde'nin amcasına davetliler. Bol bol pasta atıştırıyorlar, ama sonra Heinz'ın canı sıkılıyor. "Haydi, gel!" diyor Brünhilde. "Sana ne göstereceğim!" Birinci kattaki pencereden, ince duvarın arkasındaki komşu çiftliğe bakıyorlar.

"Ne çok Yahudi!" diyor Brünhilde.

Yahudiler tıpkı Almanlar gibi bir masanın etrafında oturmuş, kahve içiyor. Bir süre sonra Brünhilde pencereyi açarak tüm gücüyle sesleniyor: "Domuz Yahudiler!" Heinz de hemen katılıyor ona: "Domuz Yahudiler!" Kıkır kıkır gülmeye başlayan çocuklar bir aşağı, bir yukarı inip çıkarak bağırıyorlar: "*Jüd, Jüd, Jüd, hepp, hepp, hepp – hätt en Nas wie en Wasserschepp*!"[2]

Kesin olan şu ki, Yahudiler öteki insanlardan tümüy-

1. (Lat.) Son tahlilde. (Ç.N.)

2. (Alm.) Alman çocukların Yahudileri aşağılamak için söyledikleri bir tekerleme: Yahudi, Yahudi, burnu tıpkı bir hindi! (Ç.N.)

le farklı. Sanki hiçbir şey duymamış gibi yapıyorlar, bir kez olsun başlarını kaldırıp yukarıya bakmıyorlar. Amcası "Çocuklar, burada gürültü yapmayın!" diye seslenince, Brünhilde'nin aklına yeni bir fikir geliyor, daha iyi bir fikir. Avludan geçip Yahudi çiftliğinin duvarına tırmanıyorlar. Heyecandan nefesleri kesilecek neredeyse. Üstelik Brünhilde, bacaklarını Yahudi çiftliğine doğru sallandırıyor. Heinz ise duvarın üzerine ata biner gibi oturup bacaklarını Alman çiftliğine doğru sallandırmayı tercih ediyor, böylece her an aşağı atlayabilir.

O sırada bir Yahudi yaklaşıyor yanlarına. İriyarı bir adam. Gülümseyerek, "Hey, Brünhildecik!" diyor, "bugün nasılsın bakalım?" Brünhilde yüksek sesle bağırıyor: "Sizi ilgilendirmez, domuz Yahudi!" Adam gülümsemeyi kesiyor ve arkasını dönüyor.

31 Ekim Salı, Paris. Simone de Beauvoir Gare de l'Est'ten Nancy'ye giden ilk trene biniyor. Sartre, yaklaşık iki ay önce bu trenle ayrılmıştı Paris'ten. Simone onunla buluşmaya kararlı, bu tür buluşmalar kesinlikle yasak ve neredeyse imkânsız olduğu halde. Savaş Fransa için henüz başlamamış olsa da, günlük hayatta belirgin olarak hissediliyor. Felsefe dersi verdiği Molière Lisesi'nde daha tatilin ortasındayken bir gaz maskesi edinmek zorunda kaldı. Metroda çözdüğü çapraz bulmacalar yasaklandı, çünkü Alman ajanlar için gizli şifreler içerebileceği düşünülüyor. En kötüsü ise kafelerin ve sinemaların kapalı olması.

Şifreli bir mektupta –önceden kararlaştırdıkları bir harf şifresi bu– Sartre ona görev yerini bildirdi: Alsace Lorraine'de bir topçu birliğinin meteoroloji bölümü. "Tüm orduda en tehlikesiz olan görev" diye yazan Sartre, Simone'dan cesur olmasını istemişti, bir de "fazla üzülmemesini".

Simone "nişanlısı"nı ziyaret izni almak için en yakın polis karakoluna başvurdu, ama memur bunun imkânsız olduğunu söyledi. Aykırı davranırsa, yalnızca kendisi değil, Sartre da ağır şekilde cezalandırılacak. Bir başka polis karakoluna gidip "ölümcül hasta kız kardeşi"ni Paris'te tedavi ettirmek üzere Alsace'taki bir kasabadan çok acele alması gerektiğini anlattı. Tam bu numara işe yaramış gibi görünürken, Sartre'dan yeni bir mektup geldi. Birliğinin belirsiz bir yere kaydırıldığını yazıyordu. Günler sonra şifreli bilgi geldi, Sartre şimdi Brumath'daydı. Strazburg'un kuzeybatısında bir kasaba. Böylece üçüncü bir polis karakolu, yine ölüm döşeğindeki kız kardeş hikâyesi, yeni bir geçiş belgesi. Ancak bu arada eğitim yılı başlamış olduğundan, beş gün için hastalık raporu alabileceği bir doktor da bulması gerekti.

Şimdi nihayet trende.

Bu döneme ait günlüğünde –bu günlüğü *Yaşlılık* (*La Force de l'âge*) adlı anı dizisinde kullanmıştır– Simone de Beauvoir'da hemen hiç görünmeyen bir duygu yoğunluğu hissedilir. Brumath kasabasındaki bir caddede, üzerinde eski püskü, çuval gibi giysiler olan ve onu kucaklamak için ağzındaki pipoyu çıkaran sakallı adama koşmadan önce, Nancy'de ve Strazburg'da aşması gereken engelleri ve bunları asla vazgeçmeden nasıl aştığını anlatır.

Birbirleri için beş gün ve geceleri var.

Sartre sekiz hafta içinde çok değişmişti. Uzun zamandır nefret ve öfkeyle yaklaşmakta olduğunu fark ettiği yetişkinlik, ürkütücü erkeklik çağı gelip çatmıştı artık. "Savaştan önce kendimi yalnızca birey olarak algılıyordum" diyecek sonradan, "içinde yaşadığım toplumla bireysel varoluşum arasında hiçbir bağlantı görmüyordum. "Bir insan olarak hiç"tim, yani düşüncelerinin bağımsızlığı sayesinde topluma karşı koyan, topluma hiçbir borcu olmayan ve özgür olduğu için toplumun söz geçiremedi-

ği bir insan." Şimdi ilk kez, Simone'a anlattığı gibi "kendi kaderini uçsuz bucaksız bir ortaklaşa kaderin içinde kaybetmenin ve sona erdirmenin baştan çıkarıcılığını; direnilmesi gereken baştan çıkarıcılığı"nı hissediyor.

Buluşmanın ardından, henüz trendeyken şöyle yazıyor Simone günlüğüne: "Hayatımı etkin biçimde yaşamak istiyorum, bir özeleştiri şeklinde değil."

8 Kasım Çarşamba, Münih. Bu bir ölüm kültü. Anahtar sözcükler kan ve kurban, kahramanlık ve fedakârlık. O zaman ölenler boşuna ölmedi, burada toplananlar için, hatta tüm Almanya için öldüler. Führer'e daha on altı yıl önce inandılar, nasyonal sosyalist düşünce uğruna hayatlarını verdiler. Karanlık, meşaleler, trampet sesleri: faşist putperestlik.

Bu akşam yaklaşık bin beş yüz nasyonal sosyalist yönetici, Bürgerbräukeller birahanesinin büyük salonunda bir araya geldi; Göring, Goebbels, Himmler, Ribbentrop, Heß, Bouhler, sistemde bir yeri ve ismi olanların tümü. Her şey işçi Georg Elser'in düşündüğü gibi gelişti: Hitler, hep peşinde olduğu savaşı çıkardı. Polonya uzun süredir işgal altında. Öte yandan Batı'yla, İngiltere ve Fransa'yla da savaş söz konusu, bu savaş henüz alevlenmemiş de olsa. Batı'yla savaşmak da işe yarayacağa benzemiyor. Fransa'da ve İngiltere'de ne aşağı ırktan, yok edilmesi gereken insanlar var ne de Alman halkının yerleşebileceği boş, sonsuz alanlar.

Büyük sütunun yanında duran Hitler'in büyük konuşması, saat 20.00'den beri devam ediyor. Bu kez konu, savaşa karşı hâlâ özel bir coşku duymayan halkın gelecekteki savaşlar için ant içmesi. Führer ve Reichskanzler fevkalade popüler, ama halkın eğilimi daha çok, son yıllarda elde edilen büyük başarıların –Avusturya'nın ilhakı, Südet Bölgesi'nin yeni konumu ve Polonya devletinin

yok edilmesi– tadını çıkarmak, eldekilerle hoşnut olmak, İngiltere'yle ve Fransa'yla belki hâlâ mümkün olabilecek barışı sağlamak yönünde. Yani bozgunculuk had safhada. Hitler buna şiddetle karşı çıkıyor, özellikle de İngiltere'ye saldırıyor.

Tam olarak saat 21.20'de Hitler'in konuşma yaptığı kürsünün arkasındaki sütunda bir patlama oluyor. Sütun parçalanıyor, tavan çöküyor, toz bulutları, taş parçaları, çığlıklar, panik. Pek çok kişi, bir İngiliz bombardımanı olduğunu sanıyor önce. Yüksek rütbeli nasyonal sosyalist yöneticilerin yedisi hemen ölüyor, altmışı ise çöken duvarların altında kalarak ağır yaralanıyor. Bunların bazıları daha sonra hastanede hayatını kaybedecek.

Ama Hitler yaşıyor. Hiç beklenmedik biçimde –ve önceki yıllardan tamamen farklı olarak– konuşmasını saat dokuzdan biraz önce birden bitirerek salondan ayrılıyor, en üst kademe devlet adamları da beraberinde. Hitler ve Goebbels, Führer'in özel treniyle Berlin'e hareket ediyorlar. Olayı Nürnberg İstasyonu'nda aldıkları telgrafla öğreniyorlar. Bürgerbräukeller'de patlama, tüm tavan çökmüş. Bir suikast! "Führer'in ve bizlerin ölümden kurtulmamız mucizeydi," diye yazıyor Goebbels günlüğüne. "Eğer bu tören programa uygun olarak gerçekleşseydi, hiçbirimiz hayatta olmayacaktık. Tanrı (...) Führer'i koruyor. O ancak misyonunu tamamladıktan sonra ölecek."

Joseph Goebbels başarısızlığa uğrayan ve yaratıcısını kimsenin bilmediği bu suikastı farklı bir amaç için kullanabileceğini hemen görüyor. Yeryüzündeki aracıları Führer olan doğaüstü güçlerin varlığını, sözde dinî açıdan da kanıtlayacak böylece. Bu güçler, onu yeryüzündeki eserini tamamlayabilmesi için kurtardılar. Kader, seçilmişlik, Führer eşsiz bir lütuf konumunda. Dış çerçeve: Meşaleli yürüyüşler, ölülerin gamalı haç bayrağına sarıl-

mış tabutları, tüm bayraklar yarıya inmiş, on binlerce parti üyesinin katıldığı bir cenaze töreni... Büyük Alman Radyosu'nun tüm istasyonlarından yayınlanacak. Kaderin Führer'i koruduğu bir kez daha kanıtlandığına göre, Führer'in savaşını Tanrı da istiyordu.

Ertesi gün Elser İsviçre sınırında tutuklanıyor. Çantasında vidalar, yaylar ve çok sayıda metal parça var. Bir de saatli bomba yapımıyla ilgili şemalar. Ceketinde Rotfrontkämpferbund işaretini taşıyor. Biraz tuhaf görünse de, Münih'ten gelen birinin üzerinde, Bürgerbräukeller birahanesinin kartpostalı olamaz mı? Ancak radyodan Führer'e suikast girişimiyle ilgili haber duyulduğunda, tutukluya farklı gözle bakılmaya başlanıyor. Sorgu, yıldırma, işkence.

Georg Elser buna uzun süre dayanamıyor.

13 Kasım'ı 14 Kasım'a bağlayan gece her şeyi itiraf ederken gerekçelerini de açıklayacak. Ama kimse, onun bu suikastı tek başına planladığına ve uyguladığına inanmıyor. Hitler ve Goebbels, Elser vasıtasıyla suikastın arkasında İngiliz gizli servisini bulacaklarını umuyorlar. Ancak, "Ondan öğrenebileceğimiz hiçbir şey yok" diye not ediyor Goebbels.

Elser, Sachsenhausen Toplama Kampı'na gönderiliyor.[1]

11 Kasım Cumartesi, Mont-de-Marsan, Aquitaine. O zaman, 11 Kasım 1918'de *Grande Guerre*'in[2] sona erişi kutlanmıştı. Aradan yirmi yıl geçti. Erkek çocuklar, baş-

1. Mahkemeye çıkarılmayan Georg Elser, 1944'te Dachau Toplama Kampı'na gönderilir. 9 Nisan 1945'te, Amerikan birlikleri Dachau'ya doğru ilerlerken, Hitler'i ortadan kaldırmaya çok yaklaşmış olan bu adam SS muhafızları tarafından ensesinden vurularak öldürülür.

2. (Fr.) Birinci Dünya Savaşı. (Ç.N.)

larında üç renkli kokart olan kepleri, marş adımlarıyla sağa sola yürürken, Alsace'lı mültecilerden öğrendikleri bir şarkıyı söylüyorlar: *Vous n'aurez pas l'Alsace et la Lorraine, car malgré vous, nous resterons Français. Vous pourrez bien germaniser la plaine, mais notre coeur vous ne l'aurez jamais.*[1]

Mülteciler savaş başlar başlamaz Maginot Hattı'yla Almanya sınırı arasındaki dar bölgeden tahliye edildiler. Raymond'ların yanındaki evde, Mulhouse'dan gelen Schoettel ailesi otuyor, üç çocukları var. Raymond, Jacques ve Pierre ile arkadaşlık ediyor, ama on beş yaşındaki sarışın Marcelle, ona biraz uzak duruyor.

Savaş hâlâ çok uzaklarda, esas olarak radyoda ve haftalık haberlerde olup bitiyor. Raymond Lescastreyres sık sık sinemaya gidiyor. Eylül ayında hepi topu üç ya da dört kez haftalık haber vardı ve Almanlar bu kadar kısa zamanda Polonya'yı işgal etti. İnsanüstü olabilirler mi acaba?

Raymond annesiyle yaşıyor ve eğitimine uygun bir alanda, stenograf olarak belediye mahkemesinde çalışıyor. Bozgunculuk suçuyla yargılananların sorgularını kayda geçiriyor. Kimi zaman da kamuya açık çağrılarla itaatsizlik ve firar davalarını. Bir keresinde yöresel bir silah fabrikasında bir sabotaj eylemi olmuştu. Belli ki komünistlerdi. Partinin en üst lideri Maurice Thorez, anavatanı için savaşmaktansa Moskova'ya kaçmayı tercih etti. Sovyetler Birliği şimdi Almanya'yla ittifak yaptı ve komünistlerin çoğu, faşizmle savaşmayı bıraktı.

Fransız-Alman sınırında devriyeler arasında çıkan birkaç küçük çatışma dışında hiçbir şey olmuyor. Hayat

1. (Fr.) Alsace Lorraine'e asla sahip olamayacaksınız, çünkü size rağmen Fransız kalmaya devam edeceğiz. Ovayı istediğiniz kadar Almanlaştırabilirsiniz, ama yüreğimiz asla sizin olmayacak. (Ç.N.)

normal akışında devam ediyor. Tino Rossi'nin yeni şarkısı *"Serenade sans espoir"*[1] bir umutsuzluk şarkısı. Edith Piaf adında genç bir kadın şarkıcı *"Je n'en connais pas la fin"*i[2] söylüyor. Mont-de-Marsan Havaalanı'nda yetiştirilen pilotlar akşamları kente gelip kız peşinde koşuyorlar. Uygulama makinelerinin bazılarının şimdiden düştüğü konuşuluyor. Bunların dışında gerçekten tuhaf bir savaş, yani *drôle de guerre.*[3]

Güzel Marcelle sonunda onunla birlikte sinemaya geleceğine söz verdi, belki de hemen yarın akşam.

1. (Fr.) Umutsuz seranat. (Ç.N.)

2. (Fr.) Sonunu bilmiyorum. (Ç.N.)

3. İngiltere'yle birlikte Almanya'ya savaş ilan eden Fransızların, Polonya'yı askerî olarak desteklemeleri gerekirken pasif kalmaları nedeniyle, Polonya'nın işgaliyle Fransa seferi arasındaki hareketsiz dönem tuhaf bir savaş (drôle de guerre, Fransızca) ya da oturma savaşı (Sitzkrieg, Almanca) olarak anılır. (Ç.N.)

KAYNAKÇA

Genel

Carl J. Burckhardt: *Meine Danziger Mission 1937-1939*, Zürich / Münih, 1960.

Galeazzo Ciano: *Tagebücher* 1939/1943 Bern 1946.

Joachim Fest: *Hitler. Eine Biographie.* Berlin 1973.

Joachim Fest: *Das Gesicht des Dritten Reiches Profile einer totalitären Herrschaft*, 11. baskı, Münih / Zürich 1993.

Elke Fröhlich (ed.): *Die Tagebücher von J. Goebbels. 1923-1941*, 14. cilt, Münih 1987.

Sebastian Haffner: *Der Teufelspakt*, Reinbek 1968.

Henri Roger Paucker (ed.): *Literatur im Dritten Reich*, Stuttgart 2001.

William Shirer: *A Berlin Diary*, Londra 1941.

Albert Speer: *Erinnerungen*, Berlin 1969.

Joachim von Ribbentrop: *Zwischen London und Moskau. Erinnerungen*, Leoni 1953.

Joseph Wulf (ed.): *Theater und Film im Dritten Reich.* Gütersloh 1964.

Albers, Hans: Christoph Funke: Hans Albers. Berlin 1972; Joachim Cadenbach: Hans Albers. Berlin 1975; Uwe-Jens Schumann: Hans Albers - seine Filme, sein Leben. Münih 1980; Hans-Christoph Blumenberg: In meinem Herzen, Schatz... Die Lebensreise des Schauspielers und Saengers Hans Albers. Frankfurt am Main 1981; Carl Zuckmayer: Geheimreport. Gunther Nickel und Johanna Schrön (ed.). Göttingen 2002.

Andersen, Lale: Lale Andersen: Leben mit einem Lied. Autobiographie. Münih 1981; Arne Krone: "Lales Leben nach 'Lili Marleen'". Nordsee-Zeitung, 23. Ağustos 2008.

"Athenia" / U 30: Cay Rademacher: Drei Tage im September - die letzte Fahrt der Athenia 1939, Hamburg 2009.

Beauvoir, Simone de: In den besten Jahren. 30. baskı, Reinbek 1969; Der Lauf der Dinge. 24. baskı, Reinbek 1970; Die Zeremonie des Abschieds und Gespräche mit Jean-Paul Sartre. August-September 1974. Reinbek 1983; Deirdre Bair: Simone de Beauvoir. Eine Biographie. Münih 1990; Madsen Axel: Jean-Paul Sartre und Simone de Beauvoir. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Liebe. Reinbek 1982.

Blechner, Oskar: United States Holocaust Memorial Museum: "The voyage of the St. Louis". New York o.J., Materialien verfügbar unter www.ushmm.org/museum/ exhibit/ online/stlouis; "Ich lebe! Das ist ein Wunder Gottes". Das Schicksal einer Münchner Familie waehrend des Holocaust, Jüdisches Museum Münih 2001; ayrıca bkz. www. blechner.com

Brack, Viktor: Ronald Smelser/Enrico Syring (ed.): Die SS. Elite unter dem Totenkopf. Paderborn 2000; Alexander Mitscherlich, Fred Mielke: Medizin ohne Menschlichkeit. Dokumente des Nürnberger Ärzteprozesses. 16. baskı, Frankfurt am Main 2004; Ernst Klee: Was sie taten - was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord. Frankfurt am Main 1986.

Brecht, Bertolt: Werner Hecht: Brecht-Chronik. Frankfurt am Main 1997; Hannah Arendt: Bertolt Brecht. Menschen in finsteren Zeiten'in içinde. Münih 2001, S. 237-283; Reinhold Jaretzky: Bertolt Brecht. Reinbek 2006; Marianne Kesting: Bertolt Brecht mit Selbstze-

ugnissen und Bilddokumenten. Reinbek 2003; Ernst Schumacher: Leben Brechts. Leipzig 1984; Günter Glaeser (ed.): Bertolt Brecht Briefe. Frankfurt am Main 1981.

Brod, Max: Bernd W. Wessling: Max Brod. Ein Porträt. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1969; Werner Kayser: Max Brod. Hamburg 1972; Schalom Ben-Chorin: Erinnerungen an Max Brod aus drei Jahrzehnten. Zeitschrift für die Geschichte der Juden'ın içinde, sayı: 1 (1969), s. 1- 10; Volker Weidermann: Das Buch der verbrannten Bücher. Köln 2008 (zu Brod s. 126-129).

Camus, Albert: Weder Opfer noch Henker. Internationale der Kriegsdienstgegner/innen (ed.). Berlin 1991; Morvan Lebesque: Albert Camus in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Reinbek 1960; Herbert R. Lottman: Camus. Eine Biographie. Hamburg 1986; Heiner Feldhoff: Paris, Algier. Die Lebensgeschichte des Albert Camus. Weinheim 1991; Heiner Wittmann: Albert Camus. Kunst und Moral. Dirk Hoeges (ed.). Frankfurt am Main 2002.

Chamberlain, Arthur Neville: Ian R. Grimwood: Hoping for the best but preparing for the worst. Londra 1998; Peter Ben: Chamberlain, Germany and Japan, 1933/34. Houndmills, Basingstoke, Hampshire 1996.

Churchill, Winston: Peter Alter: Winston Churchill (1874-1965). Stuttgart 2006; John Charmley: Churchill. Das Ende einer Legende. Berlin 1997; Joachim Fest: Unzeitgemässer Held seiner Zeit. Winston Churchill. Aufgehobene Vergangenheit Portraits und Betrachtungen'in içinde. Münih 1983, s. 215-238; Sebastian Haffner: Winston Churchill. Reinbek 1984; Christian Grafvon Krockow: Churchill. EineBiographie des 20. Jahrhunderts. Hamburg 1999.

Dickmann, August: Günter Morsch/Astrid Ley (ed.): September 1939. Erschiessung von August Dickmann. Das Konzentrationslager Sachsenhausen 1936-1945 içinde. Schriftenreihe der Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten, Bd. 23. Berlin 2008; Johannes Wrobel: Die öffentliche Hinrichtung des Zeugen Jehovas August Dickmann am 15. September 1939 im KZ Sachsenhausen. Manuskript eines Vortrags am 18. September 1999 der KZ-Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen, PDF dosyası için bkz. www.jwhistory-net/archiv/wrobel/pdf/wrobel-sachsenhausen1999.pdf

Eichmann, Adolf: Hannah Arendt: Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht von der Banalität des Bösen. Münih 1986; David Cesarani: Adolf Eichmann. Bürokrat und Massenmörder. Berlin 2004; Karl Jaspers zum Eichmann-Prozess. Ein Gespräch mit Luc Bondy. Der Monat içinde, yıl 13, sayı 152 (1961); Robert M. W. Kempner: Eichmann und Komplicen. Zürich u. a. 1961; Jochen v. Lang (ed.): Das Eichmann-Protokoll. Tonbandaufzeichnungen der israelischen Verhöre. Viyana 1991; Avner W. Less (ed.): Schuldig. Das Urteil gegen Adolf Eichmann. Frankfurt am Main 1987; Michael A. Meyer / Avraham Barkai / Michael Brenner/Mordechai Breuer / Paul R. Mendes- Flohr / Michael Graetz / Steven M. Lowenste: Deutsch-jüdische Geschichte in der Neuzeit. Münih 1997.

Einstein, Albert: Jürgen Neffe: Einstein. Reinbek 2005; Thomas Bührke: Albert Einstein. Münih 2004; Horst Ziegelmann: Albert Einstein - Leben und Werk. Norderstedt 2005; ayrıca bkz. www.einstein-albert.org

Elser, Georg: Johann Georg Elser: Autobiographie eines Attentäters. Der Anschlag auf Hitler im Bürgerbräu 1939. Lothar Gruchmann (ed). Stuttgart 1989; Hellmut G. Haasis: "Den Hitler jag' ich in die Luft." Der Attentäter Georg Elser. Eine Biographie. Berlin 1999; Georg-Elser-Arbeitskreis Heidenheim (ed.): Georg Elser. Gegen Hitler-gegen den Krieg. 2. baskı, Heidenheim 2003; Georg-Elser-Gedenkstätte Königsbronn (ed.): Die Akte Elser. Königsbronn 2000.

Franco y Bahamonde, Francisco: Juan Pablo Fusi Aizpurúa: Franco. Spanien unter der Diktatur 1936-1975. Münih 1992; André Bachoud: Franco. Barcelona 2000; Stanley G. Payne: El régimen de Franco. 1936-1975. Madrid 1987; Javier Tusell: La dictadura de Franco. Barcelona 1996.

Freud, Sigmund: Peter Gay: Freud. Eine Biographie für unsere Zeit. Frankfurt am Main 2006; Lisa Fischer / Regina Köpl: Sigmund Freud. Wiener Schauplätze der Psychoanalyse. Viyana 2005; Max Schur: Sigmund Freud. Frankfurt am Main 1982.

Fröhlich, Ilse: "Erschütternder Abschiedsbrief entdeckt. Der Tod der Ilse Fröhlich". Stadtarchiv Siegburg, 7.11.2007, Siegburg kenti ana sayfasında; "Selbstmord am Strand". Generalanzeiger Bonn, 12. Eylül 2003; «Reise nach Ahlbeck für einen Tod im Strandkorb». Ostseezeitung. Greifswald, 12 Eylül 2003.

Gaulle, Charles de: Peter Schunk: Charles de Gaulle - ein Leben für Frankreichs Größe. Berlin 1998.

Hemingway, Ernest: The Spanish War. Londra 1938; The Fifth Column and Four Stories ofthe Spanish Civil War. New York/Londra 1989; For Whom the Bell Tolls. New York 1940; Georges-Albert Astre: Ernest Hemingway in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Reinbek 1983; Carlos Baker: Hemingway. The Writer as Artist. Princeton 1972.

Hippler, Fritz: Fritz-Bauer-Institut: "Cinematography of the Holocaust". Frankfurt am Main, yıl belirtilmemiş; Joseph Wulf (ed.): Theater und Film im Dritten Reich. Gütersloh 1964.

Hirschberger, Julius und Hermann: "Spuren des Nationalsozialismus". Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins içinde. Sayı 144; Schülergruppe des Heisenberg-Gymnasiums: "Das Schicksal jüdischer Lidellschüler". Stadtarchiv Karlsruhe içinde (ed.): Gedenkbuch für die Karlsruher Juden. Karlsruhe, yıl belirtilmemiş; ayrıca bkz. http://www.karlsruhe.de/ Aktuell/Stadtzeitung02/ SZ0503.htm; Shila Behjat: "Kindertransporte im Dritten Reich". Spiegel-Online, 10. März 2009.

Hoevel, André und Anneliese: Mahnmal für die Opfer des Nationalsozialismus in Koblenz: Dauerausstellung "Opfer des Nationalsozialismus aus Koblenz und Umgebung" im Kurt Esser-Haus, Markenbildchenweg 38; Joachim Hennig: Widerstand gegen den Nationalsozialismus im Koblenzer Raum. Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte içinde, yıl 31. 2005, s. 381-423.

Hosenfeld, Wilm: Thomas Vogel: "Ich versuche jeden zu retten". Das Leben eines deutschen Offiziers in Briefen und Tagebüchern. Münih 2004; ayrıca bkz.: http://www.hosenfeld.de/pianist.htm und http://www.shoah.dk/Hosenfeld/- The story ofWilm Hosenfeld.

Höss, Rudolf: Rudolf Höß. Kommandant in Auschwitz. Martin Broszat (ed.). 18. baskı, Münih 2002; Andrzej Gass: Auschwitz-Kommandant Rudolf Höß am Galgen. Focus Historia 1 içinde (2007), mit Fotografien von Stanislaw Dabrowiecki; ayrıca bkz. www.auschwitz.org.pl/new/; Robert Merle: Der Tod mein Beruf. Berlin 1957; Staatliches Museum Auschwitz-Birkenau: Akten zum Höß-Prozess im Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau, cilt. 23; Wolfgang Benz / Barbara Distel / Angelika Königseder: Der Ort des Terrors. Geschichte der national-

sozialistischen Konzentrationslager. Münih 2006.

Kennedy, John Fitzgerald: Why England Slept. New York 1940 (JFK'nin Harvard'daki bitirme tezinin genişletilmiş baskısı); Thomas C. Reeves: A Question of Character. A Life of John F.Kennedy. New York 1991; Richard J. Whalen: Der Kennedy-Clan. Joseph P.Kennedy und seine Söhne. Düsseldorf 1965; Seymour M. Hersh: Kennedy. Das Ende einer Legende. Hamburg 1998.

Kennedy, Joseph P.: Biographie auf www.jfklibrary.org (englisch); "How Joe Made his Son President" auf www.ytedk.com (englisch); ayrıca bkz.: "http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_P._Kennedy"; "Kennedy-Besuch". Der Spiegel içinde. Sayı: 26 (1963).

Kind K: Udo Benzenhöfer: "Kindereuthanasie" im Dritten Reich. Der Fall "Kind Knauer". Deutsches Ärzteblatt 95/19 içinde (1998); Udo Benzenhöfer: Der Fall Leipzig (alias Fall "Kind Knauer") und die Planung der NS-"Kindereuthanasie". 2008, PDF dosyası için bkz. www.kgu.de/zgw/ifg/kindkpub08/homepage; Ernst Klee (ed.): Dokumente zur "Euthanasie". Frankfurt am Main 1985.

Köhler, Nikolaus: Private Aufzeichnungen, im Besitz von Elisabeth Köhler, Bad Münstereifel.

Küpper, Heinz: Simplicius 45. Köln 1962, Neuauftage Weilerswist 2000.

Leander, Zarah: Es war so wunderbar. Mein Leben. Hamburg 1973; Micaela Jary: Ich weiß, es wird einmal ein Wunder gescheh'n. Das Leben der Zarah Leander. Berlin 2001; Ulrike Sanders: Zarah Leander - Kann denn Schlager Sünde sein? Köln 1988.

Leonhard, Wolfgang: Die Revolution entlässt ihre Kinder. 22. baskı, Köln 2005; Anmerkungen zu Stalin. Berlin 2009.

Lescastreyres, Raymond: Raymond Lescastreyres'in yalnızca internette yayımlanmış olan anıları için bkz. www.duhamel.bz; aynı linkin İngilizcesi için bkz. http://www.duhamel.bz/memories/index.htm

Lewis, Henry und Werner: Jessica Almond: "Max ist ganz tief in unseren Herzen". Wie Max Schmeling zwei jüdischen Jungen in Potsdam das Leben rettete. Ein Exklusiv-Gespräch mit Henry J. Lewis. Welt am Sonntag, 5 Aralık 2004; Baruch Tenembaum: "Arischer Champion und Retter von Juden". Hagalil, 9. Kasım 2001.

Mann, Klaus: Joachim Heimannsberg, Peter Laemmle ve Wilfried F. Schoeller (ed.): Tagebücher. 1931-1949. Reinbek 1994.

Mann, Thomas: Tagebücher 1937-1939. Frankfurt am Main 2003; Klaus Harpprecht: Thomas Mann. Eine Biographie. Reinbek 1995; Klaus Schröter: Thomas Mann in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Reinbek 2005; Hans Wißkirchen: Die Familie Mann. Reinbek 1999; Inge Jens / Walter Jens: Frau Thomas Mann. 8. baskı, Reinbek 2003.

Naujocks, Alfred: Jürgen Runzheimer: "Die Grenzzwischenfälle am Abend vor dem deutschen Angriff auf Polen". Wolfgang Benz/Hermann Graml ((ed.) içinde: Sommer 1939. Die Großmächte und der europäische Krieg. Stuttgart 1979, S. 107-147; Eidesstattliche Erklärung Naujocks. Walther Hofer: Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges içinde. Frankfurt am Main 1967, S.327 ve devamı.; ayrıca bkz. www.h-ref.de/krieg/ polen/gleiwitz/ueberfall-sendergleiwitz.php

Paulus, Lina: Briefe an Sophie und Robert Paulus, im Besitz von Ulrich Paulus, Reichshof.

Pétain, Philippe: Paul Webster: Petain's Crime. Londra 1990; ayrıca bkz. http://www.marechal-petain.com/versionallemande/sommaire.htm

Polnische Post, Danzig: Dieter Schenk: "Die Post von Danzig. Geschichte eines deutschen Justizmords". Reinbek 1995; Günter Grass: Die Blechtrommel. Darmstadt / Neuwied 1959; ayrıca bkz. Wochenschau-Archiv: Ufa-Tonwoche Nr. 470, 6.9.1939.

Reich-Ranicki, Marcel: Mein Leben. Münih 1999; Uwe Wittstock: Marcel Reich-Ranicki. Geschichte eines Lebens. Münih 2005.

Roth, Joseph: Wilhelm von Sternburg: Joseph Roth. Eine Biographie. Köln 2009; Volker Weidermann: Die Hölle regiert! Stefan Zweig und Joseph Roth - eine Freundschaft in Briefen. Das Buch der verbrannten Bücher içinde. Köln 2008, s. 232-240; Soma Morgenstern: Joseph Roths Flucht und Ende. Erinnerungen. Lüneburg 1994; Gesellschaft zur Förderung jüdischer Kultur und Tradition, Münih: "Joseph Roth in Paris, 1925 bis 1939", sergi kataloğu, Münih 2009; ayrıca bkz. http://josephroth.de/

Sarte, Jean-Paul: Der Ekel. Hamburg 1949; Briefe an Simone de Beauvoir 1 (1926-1939). Reinbek 1984; Annie Cohen-Solal: Sartre 1905-1980. Reinbek 2002; Christa Hackenesch: Jean-Paul Sartre. Reinbek 2001.

Schmeling, Max: Dorothea Friedlich: Max Schmeling und Anny Ondra. Berlin 2001; Martin Krauß: Schmeling. Die Karriere eines Jahrhundertdeutschen. Göttingen 2005; David Margolick: Beyond Glory. Joe Louis vs. Max Schmeling, and a World on the Brink. New York 2005; "Der Führer bittet zum Tee". Hamburger Abendblatt, 9. Şubat 2005.

Schmidt, Paul: Statist auf diplomatischer Bühne 1923-1945. Erlebnisse des Chefdolmetschers im Auswärtigen Amt mit den Staatsmännern Europas. Von Stresemann und Briand bis Hitler, Chamberlain und Molotow. Münih 2005.

Schröder, Gustav: Heimatlos auf hoher See. Berlin 1949; Hans Herlin: Die Tragödie der "St. Louis". 13. Mai-17. Juni 1939. Mit Dokumenten. Münih 2001; Georg Reinfelder: MS "St. Louis". Die Irrfahrt nach Kuba - Frühjahr 1939. Kapitän Gustav Schröder rettet 906 deutsche Juden vor dem Zugriff der Nazis. Teetz 2002; Dimitri Ladischensky: "Kreuzfahrt in den Tod". Spiegel Online, 14. Temmuz 2006; ayrıca bkz.: United States Holocaust Museum: the Voyage of the St. Louis, unter http://www.ushmm.org/museum/exhibit/ online/stlouis/

Schultze, Norbert: Mit dir, Lili Marleen. Zürih/Mainz 1995; Volker Kühn: Mit den Wölfen geheult. Unterhaltung und Kabarett im Dritten Reich. Berlin 2006.

Schumann, Horst: Ernst Klee: Euthanasie im NS-Staat. Die Vernichtung lebensunwerten Lebens. Frankfurt am Main 1983; Thomas Schilter: Psychiatrieverbrechen im Dritten Reich. Die Karriere Horst Schumanns. Internationale Zeitschrift für Geschichte und Ethik der Naturwissenschaften, Technik und Medizin içinde. Sayı: 1 (1998); Stanislaw Klodzinski: Sterilisation und Kastration durch Röntgenstrahlen, im Auschwitz-Lager. Verbrechen Horst Schumann. Internationales Auschwitz-Komitee içinde (ed.): Unmenschliche Medizin. Varşova 1969; ayrıca bkz. Harvard Üniversitesi: Brief an Heinrich Himmler. http://nuremberg.law.harvard.edu/

Semprún, Jorge: Schreiben oder Leben. Paris 1994; Franziska Augstein: Von Treue und Verrat - Jorge Semprún und sein Jahrhundert. Münih 2008; Wilfried F. Schoeller: Jorge Semprún. Münih 2006.

Stalin, İosef V.: Klaus Kellmann: Stalin. Eine Biographie. Darmstadt 2005; Simon Sebag Montefiore: Stalin. Am Hof des roten Zaren. Frankfurt am Main 2005.

Strauß, Franz Josef: Die Erinnerungen. Berlin 1989; Werner Biermann: Strauß. Aufstieg und Fall einer Familie. Berlin 2006; Stefan Finger: Franz Josef Strauss - ein politisches Leben. Münih 2005.

Szpilman, Władisław: Władisław Szpilman: Das wunderbare Überleben - Warschauer Erinnerungen 1939 -1945. Münih 1998; Władisław Szpilman: Der Pianist. Mein wunderbares Überleben. Münih 2002; ayrıca bkz. http://www.szpilman.net/home.html

Tesch, Bruno: Jürgen Kalthoff/Martin Werner: Die Händler des Zyklon B. - Tesch & Stabenow. Eine Firmengeschichte zwischen Hamburg und Auschwitz. Hamburg 1998; Testa sürecine ilişkin olarak bkz.: The United Nations War Crimes Commission: Law Reports of Trials of War Criminals. Cilt: I, Londra, HMSO, 1947, http:/www.ess.uwe.ac.uk/ WCC/zyklonb.htm adresinde de yayımlanmıştır.

Tibbets, Paul Warfield: "One hell of a big bang" - Interview mit Tibbets. The Guardian, 6. August 2002; Richard Goldstein: "Paul W. Tibbets. Pilot of Enola Gay dies at 92". NewYork Times, 2. November 2007.

Toller, Ernst: Eine Jugend in Deutschland. Autobiographie. Amsterdam 1936; Briefe aus dem Gefängnis. Amsterdam 1935; Richard Dove: Ernst Toller. Ein Leben in Deutschland. Münih 1993; Wolfgang Rothe: Ernst Toller in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Reinbek 1996.

Toroptschenko, Fjodor Danilowitsch: Lagerhaftbericht von Fjodor Danilowitsch Toroptschenko, aufgezeichnet am 24.Juli 1992 von W. S. Birger, "Memorial"-Gesellschaft, Krasnoyarsk, ayrıca bkz. www.memorial.krsk.ru/deu/index.htm

Weidmann, Eugéne: Roger Colombani: "L'affaire Weidmann". Paris 1989.

Weizäecker, Carl Friedrich von: Till Bastian: High Tech unterm Hakenkreuz. Von der Atombombe bis zur Weltraumfahrt. Leipzig 2005; "Ich wollte erkennen, ob Atombomben möglich sind", Gespräch mit C. F. von Weizsäcker, ayrıca bkz. http://censis.informatik.uni-hamburg.de/publications/Art_M_Schaaf_Weizsaeck.pdf

Wicki, Bernhard: Richard Blank: Jenseits der Brücke. Bernhard Wicki. Ein Leben für den Film. Berlin 1999; ayrıca bkz. http://www.wicki-film.de/index.htm

1939 YAZI

Savaşın gongu çalmış, aktörler sahnede yerlerini almıştır. Roller ana hatlarıyla bellidir ama tam yazılmamıştır; öylesine doğaçlama gidecektir. Çünkü her aktör, starından mızrak tutucusuna kadar bu oyunda rol çalmak, son tiradı kendi söylemek ister. Perde, tüm dünyanın gözleri önünde 1 Eylül 1939'da Polonya Radyo İstasyonu'nda açılır. Bir Alman top mermisi, Szpilman'ın –hani şu Polanski'nin "Piyanist"i– piyanosundan yükselen Chopin melodilerini susturur. Aynı oyun farklı mekânlarda sahnelenmeye başlar. İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Oysa o yıl diğerlerinden çok da farklı değildir. Kapalı kapılar ardında söylenenlerin dışında kalan sıradan insanlar için hayat devam eder... Sıradan olmayanlar, ya savaşı fazla umursamaz ya da çoktan sürgün oldukları bir dünyada yerlerini almıştır...

30 Mart'ta Bertolt Brecht son oyunu *Galileo Galilei* için Danimarka'da atom fizikçisi Niels Bohr'dan bilgiler alır. Jorge Semprún, daha on beş yaşındadır. 82 yaşındaki Freud, Yahudi olduğu için tehdit edildiğinden ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Thomas Mann, Hitler rejimiyle sürgün olduğu Amerika'dan mücadeleye devam etmektedir...

1939 Yazı'nda Biermann, sizi elinizden tutup savaşa giden yolda bir yürüyüşe çıkarıyor. Kurşun kâh omzunuzu sıyırıyor kâh delip geçiyor... Savaşa suskun kalanlara kızıyor, karşı duranları selamlıyor, acıları paylaşıyor, savaşı içinizde hissediyorsunuz.